

GENERALNA
DYREKCJA
OCHRONY
ŚRODOWISKA

Zagadnienia przyrodnicze w ocenach oddziaływania na środowisko

Zagadnienia przyrodnicze w ocenach oddziaływania na środowisko

Zagadnienia przyrodnicze w ocenach oddziaływania na środowisko

Opracowanie zbiorowe
pod redakcją

Tomasza Wilżaka

Recenzenci

Michał Borowiak
Waldemar Brodziuk
Karolina Latawiec
Dorota Łukasik
Jakub Milczarek
Anna Nestorowicz
Ewa Pisarczyk
Łukasz Rejt
Piotr Rojek
Jakub Romanowski
Marta Rzemieniuk

DTP

Wydawnictwo Epograf

Korekta językowa

Katarzyna Tomasińska

Redakcja techniczna

Przemysław Kwaśniewski
Krzysztof Niedbała

Zdjęcie na okładce

Artur Niedbała

Wydawca

Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska
ul. Wawelska 52/54
00-922 Warszawa
tel. (22) 57-92-900
www.gdos.gov.pl

ISBN: 978-83-62940-81-3

Egzemplarz bezpłatny

Spis treści

Zagadnienia przyrodnicze w ocenach oddziaływania na środowisko – <i>Tomasz Wilżak</i>	7
STRATEGICZNE OCENY ODDZIAŁYWANIA NA ŚRODOWISKO DLA PROJEKTÓW PLANÓW URZĄDZENIA LASU	13
Strategiczna ocena oddziaływania projektów planów urzędzenia lasu na przykładzie województwa kujawsko-pomorskiego – <i>Natalia Górską</i>	15
Problematyka identyfikacji siedliska przyrodniczego kwaśna dąbrowa (9190) w kontekście strategicznej oceny oddziaływania na środowisko dla projektu planu urzędzenia lasu – <i>Radosław Dziedzic</i>	29
Proces uzgadniania planu urzędzenia lasu dla Nadleśnictwa Spała na lata 2012-2021 – <i>Tomasz Dzierżanowski, Katarzyna Wieteska</i>	39
Strategiczna ocena oddziaływania na środowisko projektów planów urzędzenia lasu w województwie mazowieckim – problemy i dobre praktyki – <i>Łukasz Brylak</i>	49
Strategiczna ocena oddziaływania na środowisko dla projektów planów urzędzenia lasu – doświadczenia Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Opolu – <i>Karolina Motyka, Tomasz Biwo</i>	55
Strategiczne oceny oddziaływania na środowisko projektów planów urzędzenia lasu w województwie podlaskim – <i>Adam Pawłowski</i>	65
Problemy strategicznej oceny oddziaływania na środowisko projektów planów urzędzenia lasu w województwie pomorskim – <i>Maria Zacharczuk, Barbara Florczak</i>	75
Problematyka strategicznej oceny oddziaływania na środowisko w kontekście art. 52a ustawy o ochronie przyrody – <i>Małgorzata Olesińska</i>	91
Strategiczna ocena oddziaływania na środowisko dla planów urzędzenia lasu na przykładzie województwa warmińsko-mazurskiego - uwagi ogólne – <i>Justyna Rogowska</i>	101
Strategiczna ocena oddziaływania na środowisko projektów planów urzędzenia lasu – przykłady spraw prowadzonych przez Regionalną Dyrekcję Ochrony Środowiska w Poznaniu – <i>Jagienka Mazurek, Miłostawa Olejnik</i>	111
Strategiczna ocena oddziaływania na środowisko a gospodarka leśna – główne problemy w województwie zachodniopomorskim – <i>Alicja Matwiejczuk-Weychan</i>	127

DZIKO WYSTĘPUJĄCE GATUNKI W OCENACH ODDZIAŁYWANIA PRZEDSIĘWZIĘĆ NA ŚRODOWISKO	137
Dziko występujące gatunki objęte ochroną i ich siedliska w ocenach oddziaływania przedsięwzięć na środowisko – przykłady z terenu województwa dolnośląskiego – <i>Bogusława Jermaczek</i>	139
Dziko występujące gatunki ptaków i ich siedliska w ocenach oddziaływania na środowisko na przykładach z województwa kujawsko-pomorskiego – <i>Michał Dąbrowski</i>	157
Tereny rolne jako siedliska cennych gatunków dziko żyjących - wybrane problemy procesu oceny oddziaływania przedsięwzięć na środowisko – <i>Danuta Jermaczek</i>	169
Dziko występujące gatunki i ich siedliska w ocenach oddziaływania na środowisko dotyczących inwestycji narciarskich w województwie małopolskim – <i>Monika Kozieł</i>	193
Wdrażanie środków minimalizujących oddziaływania na dziko występujące gatunki i ich siedliska – przykład województwa mazowieckiego – <i>Marta Krągawka</i>	201
Problematyka zasięgu oddziaływania przedsięwzięć na środowisko przyrodnicze, w tym na dziko występujące gatunki i ich siedliska – wybrane zagadnienia – <i>Joanna Suchy, Magdalena Sztaba</i>	223
Ochrona siedlisk lęgowych rybitwy rzecznej (<i>Sterna hirundo</i>) i rybitwy białoczelnej (<i>S. albifrons</i>) w wybranych inwestycjach w województwie pomorskim – <i>Justyna Grabowska</i>	233
Ochrona gatunkowa w ocenach oddziaływania na środowisko przedsięwzięć zlokalizowanych na terenie województwa śląskiego – <i>Damian Czechowski</i>	251
Wpływ inwestycji drogowych realizowanych w województwie warmińsko-mazurskim na zachowanie we właściwym stanie populacji gatunków objętych ochroną i ich siedlisk – <i>Krzysztof Polewko</i>	261
Dziko występujące gatunki i ich siedliska w ocenach oddziaływania przedsięwzięć na środowisko w województwie wielkopolskim – <i>Julian Dereziński</i>	277
Wybrane problemy ochrony gatunków i ich siedlisk w ocenach oddziaływania przedsięwzięć na środowisko w województwie zachodniopomorskim – <i>Krzysztof Adamczak</i>	291

Tomasz Wilzak

Departament Ocen Oddziaływania na Środowisko
Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska
ul. Wawelska 52/54, 00-922 Warszawa
tomasz.wilzak@gdos.gov.pl

Zagadnienia przyrodnicze w ocenach oddziaływania na środowisko

Prawne podstawy oceny wpływu na zdrowie i życie ludzi istotnych czynników wynikających z działalności gospodarczej, a także wypracowanie w trakcie oceny oddziaływania na środowisko adekwatnych rozwiązań ochrony przed nimi, są w większości przypadków zdecydowanie precyzyjniejsze, niż analogiczne regulacje w stosunku do elementów środowiska przyrodniczego. Przyczyna takiego stanu rzeczy wynika z tego, że w stosunku do gatunków, ekosystemów, czy krajobrazu, nie ustalono wymiernych norm dopuszczalnego natężenia czynników szkodliwych lub efektu ich wpływu¹. Duże znaczenie ma również brak reguł szacowania oddziaływań i skutków skumulowanych, jednak problem ten dotyczy już obu przedmiotów oceny.

Faktem jest, że w odniesieniu do dziko wstępujących gatunków objętych ochroną ustanowiono ograniczenia w zakresie niekorzystnych skutków². W przypadku bezpośrednich oddziaływań powodujących

1. Wyjątkiem jest tu rozporządzenie Ministra Środowiska w sprawie wymagań, jakim powinny odpowiadać wody śródlądowe będące środowiskiem życia ryb w warunkach naturalnych.

2. Przykładowo - zakaz niszczenia siedliska gatunku obowiązujący na podstawie rozporządzenia Ministra Środowiska w sprawie ochrony gatunkowej zwierząt.

np. unicestwienie siedliska lub przedstawicieli gatunku nie występuje problem z ilościowym określeniem efektów działalności³, jednak kłopotliwe i uznaniowe pozostaje decydowanie o znaczeniu oddziaływań niepowodujących tak jednoznacznych skutków, a następnie wyrażanie zgody na ich generowanie (w postaci opinii w ramach strategicznej oceny oddziaływania na środowisko i decyzji o środowiskowych uwarunkowaniach w przypadku przedsięwzięć). Wydaje się też, że sytuacja w tym zakresie, w stosunku do wszystkich elementów przyrody i czynników ryzyka, nie prędko ulegnie zmianie. Łatwiejsze może być wypracowanie rozwiązań dla konkretnych terenów i zlokalizowanych tam siedlisk i stanowisk gatunków. Takie próby są już podejmowane, póki co w formie poprawnych propozycji (zob. Zawadzka i in. 2013).

Problemy prowadzenia ocen oddziaływania na środowisko występują również na wielu innych płaszczyznach. Ich przegląd przedstawiono w niniejszym tomie na przykładzie dwóch grup tematycznych: 1) strategiczne oceny oddziaływania na środowisko dla projektów planów urządzenia lasu oraz 2) dziko występujące gatunki w ocenach oddziaływania przedsięwzięć na środowisko. W odniesieniu do wspomnianych zagadnień, już na wstępie warto zwrócić uwagę na charakterystyczne, z perspektywy skuteczności i celowości działania, okoliczności przeprowadzania ocen oddziaływania na środowisko.

Plan urządzenia lasu jako zbiór przewidywalnych ingerencji o szczegółowo określonym zakresie i lokalizacji

Zawartość planów urządzenia lasu (pul) ustalona ustawą o lasach i rozporządzeniem w sprawie szczegółowych warunków i trybu sporządzania planu urządzenia lasu [...] jest satysfakcjonująca z punktu widzenia szacowania wpływu realizacji gospodarki leśnej na środowisko. Zestawienie ustaleń projektów pul z wiedzą na temat sposobu pro-

3. Przy założeniu, że na potrzeby oceny oddziaływania na środowisko wykonano – a w raporcie o oddziaływaniu przedsięwzięcia na środowisko zgodnie z wymogiem art. 66 ust. 1 pkt 2 ustawy z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku [...] przedstawiono – wyniki rzetelnej i poprawnej metodycznie inwentaryzacji składowych przyrody, w odniesieniu do których przewiduje się, również rzetelnie i poprawnie metodycznie, wystąpienie oddziaływań.

wadzenia leśnych prac gospodarczych powoduje, że strategiczna ocena oddziaływania na środowisko jest oceną konkretnych, wymiernych działań, a nie ogólnych kierunków. Ponadto przy założeniu, że wśród zbioru danych wejściowych zapewnione będą obiektywne informacje o stanie przyrody, analizy wpływu pul na środowisko mogą stanowić jedne z lepszych przykładów pożądaných pod względem jakości strategicznych ocen oddziaływania na środowisko. Należy przy tym podkreślić, że cechy planowanych działań nie określone w projekcie pul, które w zależności od sposobu, miejsca, terminu (itp.) ich prowadzenia mogą powodować różne nasilenie oddziaływań, a przez to mogą stanowić czynnik ryzyka, powinny zostać wskazane jako warunki prowadzenia prac gospodarczych.

W kontekście skuteczności prowadzenia strategicznych ocen oddziaływania na środowisko dla pul i przełożenia ich wyników na działalność gospodarczą, dodatkowego i bardzo istotnego znaczenia nabiera fakt, że polskie lasy są własnością Skarbu Państwa i zarządza nimi jedna organizacja - Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe. To bardzo sprzyjające warunki dla zintegrowania potrzeb produkcji drewna i ochrony przyrody.

Raport o oddziaływaniu przedsięwzięcia na środowisko w zakresie dziko występujących gatunków objętych ochroną jako merytoryczna podstawa wniosku o decyzję derogacyjną

Inwestorzy zamierzający realizować przedsięwzięcia mogące znacząco oddziaływać na środowisko poza uzyskaniem decyzji o środowiskowych uwarunkowaniach często zobligowani są do uzyskania decyzji zezwalającej na czynności podlegające zakazom obowiązującym w odniesieniu do gatunków objętych ochroną. W związku z tym, że informacje, których dostarczenie jest niezbędne w obu postępowaniach są w zasadzie tożsame (tab. 1), racjonalne jest ich rzetelne przygotowanie już na etapie pierwszego z nich. Dzięki temu ocena oddziaływania na środowisko przebiegnie sprawnie, a na dalszym etapie procesu inwesty-

cyjnego przedsiębiorca nie zostanie zaskoczony oczekiwaniami organu administracji.

Tab. 1. Zestawienie zakresu informacji wymaganych na potrzeby postępowania w sprawie decyzji o środowiskowych uwarunkowaniach oraz decyzji zezwalającej na czynności podlegające zakazom obowiązującym w stosunku do dziko występujących gatunków

<p>Zawartość raportu o oddziaływaniu przedsięwzięcia na środowisko sporządzanego na potrzeby postępowania w sprawie wydania decyzji o środowiskowych uwarunkowaniach</p> <p>(art. 66 ust. 1 ustawy o udostępnianiu informacji o środowisku [...])</p>	<p>Wybrane elementy wniosku o wydanie zezwolenia na czynności podlegające zakazom obowiązującym w stosunku do dziko występujących gatunków</p> <p>(art. 56 ust. 6 ustawy o ochronie przyrody)</p>
<p>Opis planowanego przedsięwzięcia (pkt 1).</p>	<p>Cel wykonania wnioskowanych czynności (pkt 2).</p>
<p>Opis elementów przyrodniczych środowiska objętych zakresem przewidywanego oddziaływania planowanego przedsięwzięcia na środowisko, w tym elementów środowiska objętych ochroną na podstawie ustawy o ochronie przyrody (pkt 2).</p> <p>[...] opis przewidywanych znaczących oddziaływań planowanego przedsięwzięcia na środowisko [...] (pkt 8).</p> <p>Opis przewidywanych działań mających na celu zapobieganie, ograniczanie lub kompensację przyrodniczą negatywnych oddziaływań (pkt 9).</p>	<p>Opis czynności, na którą może być wydane zezwolenie (pkt 3).</p>
	<p>Nazwa gatunku lub gatunków, których będą dotyczyły działania (pkt 4).</p>
	<p>Liczba lub ilość osobników, których dotyczy wniosek, o ile jest to możliwe do ustalenia (pkt 5).</p>
<p>Wskazanie sposobu, metody i stosowanych urządzeń do chwytania, odławiania lub zabijania zwierząt albo sposobu zbioru roślin i grzybów lub sposobu wykonania innych czynności, na które może być wydane zezwolenie, a także miejsca i czasu wykonania czynności oraz wynikających z tego zagrożeń (pkt 6).</p>	

Impulsem do powstania przedstawionych w niniejszym zbiorze opracowań były dwa spotkania dotyczące problematyki zabezpieczania przyrody w związku z działalnością gospodarczą w praktyce pracowników regionalnych dyrekcji ochrony środowiska. Pierwsze dotyczyło strategicznej oceny oddziaływania na środowisko dla projektu planu urzędzenia lasu (Katowice, 7 i 8 maja 2013 r.), drugie - dziko występujących gatunków w ocenach oddziaływania przedsięwzięć na środowisko

(Szczecin, 4 i 5 września 2013 r.). Spotkania zorganizowano w ramach prac Grupy Roboczej ds. Ocen Oddziaływania na Środowisko⁴ działającej w sieci „Partnerstwo: Środowisko dla Rozwoju”.

Wykaz źródeł

Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 4 października 2002 r. w sprawie wymagań, jakim powinny odpowiadać wody śródlądowe będące środowiskiem życia ryb w warunkach naturalnych (Dz. U. Nr 176, poz. 1455).

Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 6 października 2014 r. w sprawie ochrony gatunkowej zwierząt (Dz. U. poz. 1348).

Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 12 listopada 2012 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu sporządzania planu urządzenia lasu, uproszczonego planu urządzenia lasu oraz inwentaryzacji stanu lasu (Dz. U. z 2012 r., poz. 1302).

Ustawa z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz ocenach oddziaływania na środowisko (Dz. U. z 2013 r., poz. 1235, ze zm.).

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2013 r., poz. 627, ze zm.).

Ustawa z dnia 28 września 1991 r. o lasach (Dz. U. z 2014 r., poz. 1153).

Zawadzka D., Ciach M., Figarski T., Kajtoch Ł., Rejt Ł. (red.). 2013. Materiały do wyznaczania i określania stanu zachowania siedlisk ptasich w obszarach specjalnej ochrony ptaków Natura 2000. GDOŚ, Warszawa.

4. Informacje o działaniach grupy przedstawiono we wprowadzeniu do poprzedniej jej publikacji - Wilżak T. 2013. Proceduralne aspekty ocen oddziaływania na środowisko w wynikach prac ogólnopolskiej Grupy Roboczej ds. Ocen Oddziaływania na Środowisko. W: Zagadnienia proceduralne w ocenach oddziaływania na środowisko. GDOŚ, Warszawa, s. 7-10.

**STRATEGICZNE OCENY
ODDZIAŁYWANIA NA ŚRODOWISKO
DLA PROJEKTÓW PLANÓW URZĄDZENIA LASU**

Natalia Górska

Wydział Ochrony Przyrody i Obszarów Natura 2000
Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Bydgoszczy
ul. Dworcowa 81, 85-009 Bydgoszcz
ngorska@rdos-bydgoszcz.pl

Strategiczna ocena oddziaływania projektów planów urządzenia lasu na przykładzie województwa kujawsko-pomorskiego

Streszczenie: W artykule opisano doświadczenia Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Bydgoszczy w zakresie opiniowania projektów planów urządzenia lasu wraz z prognozami oddziaływania na środowisko prowadzonego w ramach procedury strategicznej oceny oddziaływania na środowisko. Wskazano etapy tworzenia dokumentów, które mają kluczowe znaczenie dla ich ostatecznej wersji i zatwierdzenia. Procedura strategicznej oceny oddziaływania na środowisko poprzez analizę i ocenę wpływu realizacji zaplanowanych zadań z zakresu gospodarki leśnej ma prowadzić do zatwierdzenia dokumentu gwarantującego zachowanie lasów wielofunkcyjnych z poszanowaniem w nich aspektów przyrodniczych i gospodarczych. W przypadkach udokumentowanego negatywnego wpływu na te zasoby, strategiczna ocena oddziaływania na środowisko jest podstawą do wprowadzenia zmian w projekcie planu. Podkreślono przy tym rolę, jaką odgrywają w procedurze organy ochrony środowiska, zarządcy lasów i prowadzący nadzór nad nimi oraz społeczeństwo w związku z możliwością zapoznania się z dokumentacją i wnoszenia do niej uwag i wniosków.

Jednym z dokumentów planistycznych wymagających przeprowadzenia procedury strategicznej oceny oddziaływania na środowisko (sooś) są projekty planów urządzenia lasu (pul) oraz projekty uproszczonych planów urządzenia lasu (upul). Plany te są podstawowym dokumentem gospodarki leśnej opracowywanym na 10 lat dla określonego obiektu, zawierającym opis i ocenę stanu lasu oraz cele, zadania i sposoby

prowadzenia gospodarki leśnej na gruntach leśnych Skarbu Państwa zarządzanych przez Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe (PGL LP), w lasach niestanowiących własności Skarbu Państwa lub w lasach wchodzących w skład Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa.

Po przeprowadzeniu sooś plan urządzenia lasu zatwierdza Minister Środowiska, a jego ostateczna zawartość jest wynikiem:

- warunków ustalonych przez zamawiającego dokument tj. dyrektora regionalnej dyrekcji Lasów Państwowych (rdlp);
- uzgodnionego zakresu i stopnia szczegółowości prognozy oddziaływania na środowisko (prognoza);
- prac terenowych i kameralnych prowadzonych przez wykonawców projektu planu;
- opinii Generalnego Dyrektora Ochrony Środowiska (GDOŚ) lub regionalnego dyrektora ochrony środowiska (rdoś) oraz opinii organu Państwowej Inspekcji Sanitarnej;
- konsultacji społecznych, w tym zgłoszonych uwag i wniosków do projektu;
- rozpatrzenia przez organ prowadzący postępowanie przedłożonych opinii oraz uwzględnienia uwag i wniosków do projektu pul/upul i prognozy.

Zawartość i zakres powyższych dokumentów określony został w rozdziale 4. ustawy z 28 września 1991 r. o lasach. Dokumenty te zawierają m.in. ustalenia dotyczące pożądanych typów drzewostanów, zadania gospodarki leśnej, w tym określony zakres użytkowania rębnego, odnowienia, zalesienia czy prace z zakresu pielęgnowania lasu. Przyjęte zapisy są realizowane zarówno na obszarach nieobjętych formami ochrony przyrody, jak i na terenach pozostających w granicach parków krajobrazowych, obszarów Natura 2000 czy obszarów chronionego krajobrazu. Ponadto realizacja zadań gospodarki leśnej może być prowadzona na stanowiskach lub w siedliskach występowania gatunków objętych ochroną oraz gatunków będących przedmiotem zainteresowania Wspólnoty.

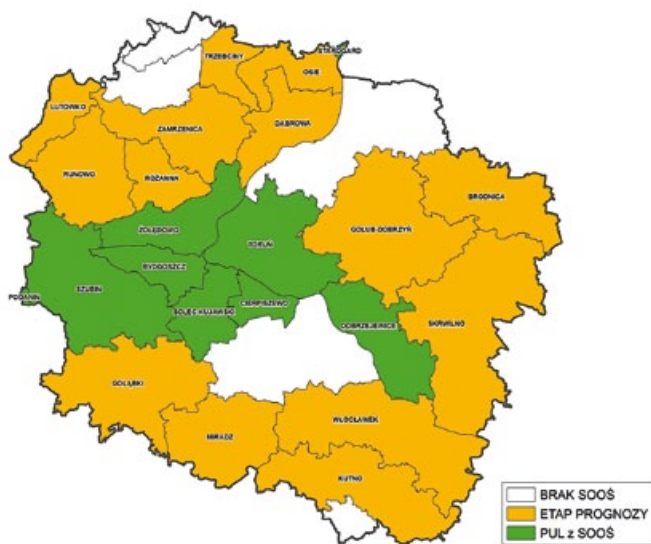
Z uwagi na powyższe uwarunkowania w ramach sooś należy w szczególności analizować i oceniać wpływ realizacji zadań z zakresu

gospodarki leśnej na kształtowanie zasobów przyrodniczych, a w przypadkach udokumentowanego negatywnego wpływu na te zasoby, być podstawą do wprowadzenia zmian w projekcie planu.

Plany urządzenia lasu w województwie kujawsko-pomorskim

Na terenie województwa kujawsko-pomorskiego znajduje się 29 nadleśnictw. Od chwili utworzenia regionalnych dyrekcji ochrony środowiska Regionalny Dyrektor Ochrony Środowiska w Bydgoszczy (RDOŚ) podjął następujące działania:

- uzgodnił zakres i stopień szczegółowości informacji wymaganych w prognozach dla 21 projektów pul i jednego projektu aneksu (ryc. 1),
- zaopiniował 9 projektów pul i jeden projekt aneksu wraz z prognozą,
- dwukrotnie uzgodnił odstąpienie od przeprowadzenia sooś dla aneksów do pul.

Ryc. 1. Stan zaawansowania procedur strategicznej oceny oddziaływania na środowisko w nadleśnictwach woj. kujawsko-pomorskiego na dzień 21 listopada 2014 r. (brak sooś - nie rozpoczęto procedury strategicznej oceny oddziaływania na środowisko; etap prognozy - uzgodniono zakres i stopień szczegółowości prognozy; pul z sooś - zakończono procedurę strategicznej oceny oddziaływania na środowisko)

Komisja Założeń Planu

- istotny etap w strategicznej ocenie oddziaływania na środowisko dla projektów planów urzędzenia lasu

Przedstawiciele Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Bydgoszczy od 2011 r. na zaproszenie Dyrektora Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych w Toruniu (RDLP) biorą udział w pracach Komisji Założeń Planu (KZP) zmierzających do opracowania wytycznych do sporządzenia pul. W ramach spotkań komisji prezentują oni:

- formy ochrony przyrody położone w obszarze objętym projektem pul, pozostające pod nadzorem RDOŚ oraz ustanowione dla nich zarządzenia, na podstawie których prowadzona jest ochrona przyrody w ich granicach;
- informacje na temat planowanych terminów zakończenia prac nad sporządzaniem planów ochrony dla rezerwatów przyrody oraz planów zadań ochronnych dla obszarów Natura 2000;
- rejestr form ochrony przyrody prowadzony przez RDOŚ, w celu zachowania zgodności wykazanych form ochrony przyrody w projekcie pul;
- wyniki inwentaryzacji przyrodniczych znajdujące się w zasobach RDOŚ.

Podczas spotkania przedstawiciel Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Bydgoszczy podejmuje również kwestię zaproponowanego przez RDLP zakresu i stopnia szczegółowości prognozy, ramowo określonego w art. 51 ustawy z 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko (ustawa oos). Oprócz odniesienia do wymogów prawnych uwzględniana jest treść „Ramowych wytycznych w sprawie zakresu i stopnia szczegółowości prognozy oddziaływania na środowisko planu urzędzenia lasu”.

Równie istotnym elementem podnoszonym przez pracowników Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Bydgoszczy jest konieczność uwzględnienia w projekcie pul uwarunkowań art. 52a ustawy z 16

kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody. Zgodnie z przywołanym przepisem gospodarka leśna nie narusza zakazów, o których mowa w art. 52 ust. 1 pkt 1-3, 7, 8, 12 i 13¹, jeżeli jest prowadzona na podstawie planów, które zostały poddane strategicznej ocenie oddziaływania na środowisko, obejmującej oddziaływanie na dziko występujące populacje gatunków będących przedmiotem zainteresowania Wspólnoty (np. sasanka otwarta, ryc. 2) i chronionych gatunków ptaków oraz ich siedliska. Aby spełnić niniejszy ustawowy warunek należy w ramach sooś przedstawić informacje o wymienionych populacjach gatunków. Pozytywna opinia rdoś jest równoznaczna z ustaleniem odstępstwa od zakazów obowiązujących w stosunku do powyższych gatunków. Derogacja ta może zostać zastosowana, jeżeli wiadomo, jakie gatunki występują na danym terenie, jaki jest ich stan zachowania, a także czy można wyeliminować zagrożenia w stosunku do nich, a jeśli tak, to jakimi środkami. Sposobem na weryfikację występowania gatunków mających znaczenie dla Wspólnoty (m.in. bóbr - ryc. 3, wilk, wydra, żółw błotny, traszka grzebieniasta, kumak nizinny) oraz gatunków ptaków objętych ochroną, według RDOŚ jest inwentaryzacja m.in. miejsc rozrodu, żerowania, potencjalnych miejsc bytowania oraz kategoryzacja gatunków, np. w ramach wspólnie zajmowanych biotopów.

Inwentaryzacja przyrodnicza umożliwia dokonanie właściwej oceny oddziaływania zaplanowanych zadań w projekcie pul na dziko występujące gatunki ptaków oraz ich siedliska. W związku z powyższym należy posiadać informacje o występowaniu tych gatunków i w pewnej części przypadków znać także ich liczebności (np. gatunki z załącznika I dyrektywy w sprawie ochrony dzikiego ptactwa, gatunki wymienione w Polskiej Czerwonej Księdze Zwierząt, inne gatunki rzadkie). W celu określenia składu gatunkowego ptaków (pospolitych i rozpowszechnionych) występujących na terenie nadleśnictwa, na KZP proponuje się sporządzenie inwentaryzacji awifauny przy zastosowaniu „szybkich” metod terenowych.

1. Tj. umyślnego zabijania gatunków objętych ochroną; umyślnego okaleczenia lub chwytania; umyślnego niszczenia ich jaj, postaci młodocianych lub form rozwojowych; niszczenia siedlisk lub ostoi, będących ich obszarem rozrodu, wychowu młodych, odpoczynku, migracji lub żerowania; niszczenia, usuwania lub uszkadzania gniazd, mrowisk, nor, legowisk, żeremi, tam, tarlisk, zimowisk lub innych schronień, umyślnego ploszenia lub niepokojenia w miejscach noclegu, w okresie lęgowym w miejscach rozrodu lub wychowu młodych lub w miejscach żerowania zgrupowań ptaków migrujących lub zimujących.

Ryc. 2. Sasanka otwarta *Pulsatilla patens* - gatunek objęty ochroną prawną na podstawie prawa krajowego i wspólnotowego; może występować w widnych lasach i uprawach sosnowych, w sąsiedztwie dróg leśnych czy nasypów kolejowych (fot. N. Górską)

Ryc. 3. Ślady bytowania bobra europejskiego *Castor fiber* w lesie gospodarczym (fot. N. Górską)

Właściwa może być metoda badań atlasowych polegających na stwierdzeniu obecności (lub nieobecności) ptaków w polu (np. oddziale), na które podzielony jest cały obszar badań (nadleśnictwo). Efektem badań prowadzonych metodą atlasową będzie lista gatunków występujących na terenie nadleśnictwa. W przypadku gatunków rzadkich należałoby również określić ich liczebność i rozmieszczenie w granicach nadleśnictwa.

Dla projektów pul dotychczas złożonych do zaopiniowania przez RDOŚ nie wykonywano tego typu inwentaryzacji. W celu przygotowania dokumentów na potrzeby sooś opierano się na już wykonanych, dostępnych inwentaryzacjach i waloryzacjach przyrodniczych oraz na informacjach uzyskanych od pracowników nadleśnictw. Wykorzystane dane mogą nie oddawać w pełni potencjału przyrodniczego danego obszaru, dlatego RDOŚ stoi na stanowisku, że weryfikacja zasobów przyrodniczych powinna być realizowana poprzez inwentaryzacje wykonywane przez specjalistów.

Ponadto podczas posiedzeń KZP przedstawiciel Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Bydgoszczy bierze czynny udział w jej obradach i zabiera głos w sprawach mogących mieć istotny wpływ na sposób prowadzenia gospodarki leśnej z uwzględnieniem zasobów przyrodniczych poprzez np. określanie wieku rębności dla panujących gatunków drzew, rodzaju i formy rębni, planowane typy drzewostanów i orientacyjne składy gatunkowe upraw na zinwentaryzowanych siedliskach przyrodniczych.

Ustalenie powyższych założeń w porozumieniu z organem ochrony środowiska, na wczesnym etapie sporządzania projektu planu, wpływa istotnie na późniejszą jego ocenę w ramach opiniowania dokumentu przez RDOŚ.

Analizowane zagadnienia na potrzeby opinii do projektu planu urządzenia lasu wraz z prognozą oddziaływania na środowisko

Zgodnie z art. 54 ust. 1 ustawy ooś, organ opracowujący projekt dokumentu, o którym mowa w art. 46 lub w art. 47, np. projekt

pul, poddaje ten projekt wraz z prognozą, opiniowaniu przez właściwe organy, o których mowa w art. 57 i art. 58 (organ ochrony środowiska i organ Państwowej Inspekcji Sanitarnej).

Przed wydaniem opinii pracownicy Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Bydgoszczy analizują następujące elementy projektu planu i prognozy:

- zgodność zapisów wymienionych dokumentów z obowiązującymi przepisami prawa krajowego i wspólnotowego;
- spójność treści projektu planu z prognozą;
- zgodność zakresu i stopnia szczegółowości informacji wymaganych w prognozie dla projektu pul z dokonanym wcześniej uzgodnieniem tego zakresu;
- sposób uwzględnienia ochrony gatunkowej roślin, zwierząt i grzybów w projekcie pul;
- podjęcie weryfikacji występowania stanowisk i siedlisk gatunków chronionych;
- sposób oceny możliwości wystąpienia negatywnego oddziaływania gospodarki leśnej oraz adekwatność proponowanych działań minimalizujących potencjalny lub faktyczny negatywny wpływ;
- wpływ zaplanowanych zadań gospodarczych i kierunkowych na przedmioty ochrony obszarów Natura 2000 (zalesienia, wprowadzanie podszytów, sposoby użytkowania gruntów nieleśnych, użytkowanie lasów na siedliskach przyrodniczych, rodzaje zastosowanych rębni w lasach pozostających w sąsiedztwie jezior, torfowisk, proponowane składy gatunkowe upraw i docelowe typy drzewostanów na leśnych siedliskach przyrodniczych);
- uwzględnienie działań wynikających z planów zadań ochronnych obszarów Natura 2000 na obszarach zarządzanych przez PGL LP;
- uwzględnienie realizacji działań wynikających z planów ochrony, zadań ochronnych w rezerwatach przyrody;
- zabiegi gospodarcze i ich wpływ na gatunki będące przedmiotem ochrony i ich siedliska;
- uwzględnienie w projekcie pul działań ograniczających negatywny wpływ udokumentowany w prognozie na zasoby przyrodnicze;

- sposoby modyfikacji gospodarki leśnej zapewniające brak szkodliwego wpływu na dziko występujące populacje gatunków będących przedmiotem zainteresowania Wspólnoty i chronionych gatunków ptaków oraz ich siedliska;
- przedstawione granice powierzchniowych form ochrony przyrody;
- planowane działania w istniejących strefach ochrony ostoi, miejsc rozrodu i regularnego przebywania zwierząt objętych ochroną gatunkową;
- uwzględnienie i odniesienie się do innych dokumentów planistycznych.

Najczęstsze uwagi do projektów planów urządzenia lasu i prognoz oddziaływania na środowisko przedstawiane w opiniach Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Bydgoszczy

Zgodnie z art. 55 ust. 2 ustawy ooś projekt dokumentu, o którym mowa w art. 46 lub art. 47 (w tym projekt pul/upul), nie może zostać przyjęty, o ile nie zachodzą przesłanki, o których mowa w art. 34 ustawy o ochronie przyrody, jeżeli ze strategicznej oceny oddziaływania na środowisko wynika, że może on znacząco negatywnie oddziaływać na obszar Natura 2000.

W dotychczas opiniowanych projektach pul w ramach sooś w granicach województwa kujawsko-pomorskiego prognozy nie wykazały, aby realizacja założeń w nich zawartych mogła znacząco negatywnie oddziaływać na obszar Natura 2000. W związku z powyższym wydawane opinie były pozytywne. Niemniej należy zaznaczyć, że każdy z opiniowanych do tej pory projektów pul wraz z prognozą był przedmiotem zastrzeżeń ze strony RDOŚ. Jednakże warto przy tym dodać, że jakość kolejnych dokumentów ulegała stopniowo znaczącej poprawie. Jest to efekt współpracy pomiędzy sporządzającym projekt planu (rdlp) a organem ochrony środowiska wydającym opinię (GDOŚ, rdoś), w ramach wielu spotkań roboczych i konsultacji na każdym etapie procedury sooś.

RDOŚ mając na względzie możliwość uzupełnienia lub poprawy projektu pul przez sporządzającego dokument, na podstawie art. 55 ust. 1 i ust. 3 ustawy ooś, w wydanej opinii szczegółowo odnosi się do kwestii, które z punktu widzenia zarówno prawa krajowego, jak i wspólnotowego w zakresie ochrony środowiska i ochrony przyrody, wymagają poprawy lub wyjaśnienia ze strony sporządzającego projekt.

Do najczęściej zgłaszanych uwag należą m.in.:

- potrzeba uzupełnienia programu ochrony przyrody stanowiącego integralną część przyszłego pul o zadania ochronne wynikające z aktualnego zarządzenia w sprawie planu ochrony lub w sprawie zadań ochronnych w rezerwatach przyrody pozostających w zarządzie PGL LP;
- konieczność uzupełnienia programu ochrony przyrody o wskazania sposobów gospodarowania siedliskami nieleśnymi w celu ich zachowania (np. łąki, torfowiska);
- brak w prognozie szczegółowego wyjaśnienia metodyki i zasad oceny wpływu zaprojektowanych zabiegów leśnych na populacje chronionych gatunków (wpływ ujemny, brak wpływu, wpływ dodatni);
- potrzeba aktualizacji wykazu form ochrony przyrody położonych na gruntach Skarbu Państwa w zarządzie danego nadleśnictwa na podstawie rejestru form ochrony przyrody prowadzonego przez RDOŚ (mimo przekazania wcześniej stosownych danych);
- niezgodności pomiędzy prognozą a projektem pul w zakresie zwerfikowanych gatunków objętych ochroną (np. wymienione w prognozie, nieujęte w projekcie pul),
- brak wskazania źródeł informacji na temat występowania stanowisk i siedlisk gatunków (inventaryzacja, lustracje terenowe, obserwacje).

W odstępie kilku miesięcy po wydaniu opinii RDOŚ otrzymuje od sporządzającego projekt pul kopię decyzji Ministra Środowiska zatwierdzającej plan urzędzenia lasu (załączony w wersji elektronicznej) wraz z podsumowaniem, dokonany w trybie art. 55 ust. 3 ustawy ooś.

Podsumowanie to jest istotnym dokumentem dla organu ochrony środowiska, gdyż to w nim sporządzający pul odnosi się do uwag wniesionych opinią organu.

Niestety dotychczasowe doświadczenia pokazują, że podsumowania nie wyjaśniają, w jaki sposób zostały wzięte pod uwagę i w jakim zakresie zostały uwzględnione ustalenia zawarte w prognozie i opinie właściwych organów. Najczęściej podsumowanie wskazuje jedynie, że prognoza dla projektu pul nie wykazała, aby jego realizacja mogła mieć negatywny wpływ na środowisko, w tym obszary Natura 2000, a wydane do projektu pul opinie właściwych organów są pozytywne.

Podsumowanie

Zmiany w sposobie zatwierdzania dokumentów planistycznych, w tym planów urządzenia lasu, które nastąpiły w związku z ustawą o oś, znacząco wpłynęły na sposób ich tworzenia i zatwierdzania. W przypadku opracowywania planów urządzenia lasu zmiany w przepisach z zakresu ochrony środowiska i ochrony przyrody stały się podstawą m.in. do zaktualizowania i wprowadzenia w życie w PGL LP nowych instrukcji urządzania lasu, hodowli lasu i ochrony lasu, uwzględniających wymagania ochrony przyrody oraz zasad racjonalnego gospodarowania zasobami leśnymi.

Regionalny dyrektor ochrony środowiska od 2011 r. ma możliwość uczestnictwa w pracach Komisji Założeń Planu i Naradzie Techniczno-Gospodarczej (NTG), dzięki czemu dysponuje realną możliwością wpływania na kształt projektu planu urządzenia lasu od początku do końca procesu jego sporządzania. Na etapie KZP, podczas ustalania wytycznych dla wykonawcy projektu pul, ważnym elementem jest dzielenie się wszelkimi wątpliwościami, uwagami i wnioskami ze sporządzającym dokument, w szczególności dotyczącymi tych aspektów gospodarki leśnej (wieki rębności, rodzaje rębni i planowane składy gatunkowe upraw na siedliskach przyrodniczych, zalesienia, inne zabiegi gospodarcze),

które mogą wpływać na właściwy stan zachowania przedmiotów ochrony w obszarach Natura 2000 czy populacje gatunków chronionych. Z kolei podczas NTG istotne jest zwrócenie przez rdoś uwagi na zakres i stopień szczegółowości prognozy opracowanej dla projektu pul. Choć niemożliwe jest wskazanie na jednym spotkaniu wszystkich spostrzeżeń, warto podkreślać, jakie elementy prognozy będą podlegały szczegółowej analizie (m.in. spójność informacji w prognozie i w projekcie pul, źródła danych o lokalizacji i wielkości populacji gatunków chronionych, formy ochrony przyrody a rejestr prowadzony przez rdoś, aktualność aktów prawnych). Dodatkowo rdoś może zaznaczyć potrzebę właściwego opracowania podsumowania sooś przez sporządzającego projekt pul w celu odniesienia się w nim do uwag i wniosków zawartych w opiniach właściwych organów.

Na zakończenie należy stwierdzić, że tylko wzajemne zrozumienie zajmowanych przez siebie stanowisk przez strony uczestniczące w strategicznej ocenie oddziaływania na środowisko, wynikających przede wszystkim z obowiązującego prawa lub przepisów wewnętrznych, konsultacje i wypracowywanie wspólnych rozwiązań na etapie tworzenia projektu planu, są sposobem na sporządzanie planów urzędzenia lasu, które będą prowadzić do zachowania lasów wielofunkcyjnych z poszanowaniem w nich aspektów przyrodniczych i gospodarczych.

Wykaz źródeł

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/147/WE z dnia 30 listopada 2009 r. w sprawie ochrony dzikiego ptactwa (Dz. U. UE L z 2010 r., Nr 20, poz. 7).

Głowaciński Z. (red.). 2001. Polska Czerwona Księga Zwierząt, Tom I. Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne, Warszawa.

Głowaciński Z., Nowacki J. (red.). 2004. Polska Czerwona Księga Zwierząt, Tom II. Instytut Ochrony Przyrody PAN w Krakowie i Akademia Rolnicza w Poznaniu.

Główny Konserwator Przyrody. 2011. Ramowe wytyczne w sprawie zakresu i stopnia szczegółowości prognozy oddziaływania na środowisko planu urządzenia lasu. Ministerstwo Środowiska, Warszawa (dokument z dnia 18 sierpnia 2011 r., zmieniony 28 sierpnia 2013 r.). [http://www.mos.gov.pl/kategoria/2075_lesnictwo/].

Ustawa z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz ocenach oddziaływania na środowisko (Dz. U. z 2013 r., poz. 1235, ze zm.).

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2013 r., poz. 627, ze zm.).

Ustawa z dnia 28 września 1991 r. o lasach (Dz. U. z 2014 r., poz. 1153).

Radosław Dziedzic

Wydział Ocen Oddziaływania na Środowisko
Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Gorzowie Wielkopolskim
ul. Jagiellończyka 8, 66-400 Gorzów Wielkopolski
radoslaw.dziedzic.gorzowwlpk@rdos.gov.pl

Problematyka identyfikacji siedliska przyrodniczego kwaśna dąbrowa (9190) w kontekście strategicznej oceny oddziaływania na środowisko dla projektu planu urządzenia lasu

Streszczenie: Ze względu na przyjęte w Polsce prawodawstwo Unii Europejskiej wprowadzono konieczność przeprowadzania ocen środowiskowych dla planów urządzenia lasu. Elementem podlegającym ocenie jest m.in. stan zachowania siedlisk przyrodniczych, stanowiących przedmiot ochrony w obszarze Natura 2000. Jednym z takich siedlisk jest kwaśna dąbrowa (9190), która w zachodniej Polsce osiąga swój krańcowy wschodni zasięg. Z uwagi na przejściowy charakter tego siedliska oraz częste jego zniekształcenia przy sporządzaniu strategicznej oceny oddziaływania na środowisko ocena stanu tego siedliska bez udziału specjalisty fitosocjologa jest trudna do przeprowadzenia. Zmienność siedliska przyrodniczego kwaśnej dąbrowy jest dość znaczna. Zespół *Fago-Quercetum petraeae* w północno-zachodniej Polsce zajmuje gleby bielicowe i płowe, często nawiązując charakterem do żyźniejszych borów mieszanych ze związku *Dicrano-Pinion*. Pomorski acydofilny las brzoźowo-dębowy *Betulo pendulae-Quercetum roboris* zwykle zasięgiem obejmuje strefę nadmorską, porastając głównie wilgotne zagłębienia i zbocza wdmowe stanowiące siedlisko o słabym charakterze. Środkowoeuropejski acydofilny las dębowy - dębina trzcinnikowa *Calamagrostio arundinaceae-Quercetum petraeae* przeważnie występuje na nieco lepszych siedliskach gleb brunatnych i płowych w zachodnim pasie Polski. Podgórska dąbrowa acydofilna *Luzulo luzuloidis-Quercetum petraeae* zajmuje widne stanowiska Jury Krakowskiej oraz Przedgórze Sudeckiego na siedliskach świeżych i suchych gleb bielicowych i płowych. Natomiast środkowoeuropejska mokra dąbrowa trzęślicowa *Molinio caeruleae-Quercetum roboris* ma stosunkowo duży zasięg i obejmuje Pomorze, Ziemię Lubuską i Wielkopolskę na piaszczystych siedliskach ze stagnującą wodą.

W związku z przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej i koniecznością przejścia przez polski system prawny rozwiązań bazujących na dyrektywach UE, niezbędne było opracowanie szeregu nowatorskich rozwiązań legislacyjnych. Kwestie regulowane przez prawo unijne dotyczą m.in. szeroko rozumianej ochrony środowiska, która zobowiązuje państwa członkowskie do wdrożenia nowych prawnych mechanizmów.

Jednym z takich nowatorskich rozwiązań, kluczowych z punktu widzenia rozwoju infrastruktury w kraju, stało się przyjęcie przepisów dotyczących ocen oddziaływania na środowisko, w tym obszary Natura 2000, przedsięwzięć, polityk, strategii, planów lub programów. Dlatego elementem podlegającym ocenie środowiskowej stał się także projekt planu urządzenia lasu (pul).

Prawo unijne wprowadziło także konieczność zachowania we właściwym stanie ochrony m.in. siedliska przyrodnicze, dla których wyznaczono obszary mające znaczenie dla Wspólnoty, bądź specjalne obszary ochrony siedlisk. Jednym z takich siedlisk przyrodniczych stanowiących cel ochrony w obszarach „naturowych” są kwaśne dąbrowy (9190).

W niniejszej pracy w oparciu o charakterystykę fitosocjologiczną tego habitatu w województwie lubuskim wskazano na problematykę strategicznej oceny oddziaływania na środowisko (sooś) dla projektu pul w kontekście regionalizacji przyrodniczej.

Praktyczne aspekty strategicznej oceny oddziaływania na środowisko dla planu urządzenia lasu

Elementami składowymi pul jest szereg dokumentów inwentaryzacyjnych, analitycznych i planistyczno-prognostycznych. Natomiast z dniem wejścia w życie ustawy o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie [...], dodatkowo wprowadzono konieczność opracowania dla tego dokumentu prognozy oddziaływania na środowisko.

Nowa struktura prawna pozwoliła na weryfikację sposobu spojrzenia na szereg dokumentów planistycznych, o których mowa w art. 46 powyższej ustawy, w tym na projekty pul. Analiza wpływu tych dokumentów na środowisko oraz na obszary chronione w ramach form ochrony przyrody, stała się istotnym elementem składowym procesu planistycznego. Następstwem tych ram prawnych stało się m.in. stworzenie:

- mechanizmu ocen środowiskowych dla dokumentów m.in. projektów pul, które stanowiły podstawę działań mogących znacząco negatywnie oddziaływać na cele ochrony nowo wyznaczanych obszarów Natura 2000;
- mechanizmów współpracy pomiędzy przedstawicielami Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Gorzowie Wlkp. i regionalnych dyrekcji Lasów Państwowych, w ramach których np. opracowano „ramowe typy drzewostanów” oraz orientacyjne składy gatunkowe upraw dla siedlisk przyrodniczych drzewostanów stanowiących cele ochrony w obszarach Natura 2000;
- analizy składów gatunkowych dla siedlisk przyrodniczych oraz gatunków będących przedmiotem zainteresowania Wspólnoty.

Charakterystyka zespołów roślinnych siedliska przyrodniczego kwaśnej dąbrowy (9190) w kontekście jego zmienności naturalnej i antropogenicznej

Przy opracowywaniu sooś dla projektu pul jednym z warunków prawidłowej oceny tego dokumentu jest poprawne zweryfikowanie siedlisk przyrodniczych, będących przedmiotem zainteresowania Wspólnoty, które wyznaczono na podstawie przepisów ustawy o ochronie przyrody. W ramach tych siedlisk m.in. wyodrębniono kwaśne dąbrowy (9190). Wzorcowym przykładem tego siedliska przyrodniczego jest las mieszany na siedliskach kwaśnych, który zaliczany jest do klasy *Quercetea robori-petraeae*. Taką postać drzewostanów tworzą głównie lasy dębowe, związane z klimatem atlantyckim panującym w zachodniej

Europie. W Polsce taki typ siedliska osiąga swoją wschodnią granicę występowania, przeważnie na glebach oligo- i mezotroficznym tj. głównie na piaskach przepuszczalnych, gliniastych i glinach.

Drzewostan w pierwszym piętrze budują: dąb bezszypułkowy *Quercus petraea*, dąb szypułkowy *Q. robur* i brzoza brodawkowata *Betula pendula*. Domieszkowo w tym habitacie na żyznych siedliskach występuje buk zwyczajny *Fagus sylvatica*, na słabszych glebach ten typ zbiorowiska przekształca się w kierunku klasy *Vaccinio-Piceetea*. W południowej części Polski, w swoim naturalnym zasięgu, domieszkę stanowi także świerk pospolity *Picea abies*. Warstwę krzewów opanowują: jarzęb pospolity *Sorbus aucuparia*, kruszyna pospolita *Frangula alnus*, wiciokrzew pomorski *Lonicera periclymenum* i jałowiec pospolity *Juniperus communis*. Warstwa runa jest dość uboga, jednak ze względu na dobre prześwietlenie ma duże pokrycie. W zależności od żyzności siedliska mogą występować gatunki charakterystyczne dla klasy *Vaccinio-Piceetea*, bądź *Quercio-Fagetea*.

Klasa acydofilnych dąbrów należy do tych trudniejszych przy określeniu przynależności syntaksonomicznej. Dlatego bez dokładnej weryfikacji charakteru tego siedliska w terenie, nie ma możliwości przeprowadzenia prawidłowej sooś. Jest to spowodowane przejściowym charakterem tego siedliska, często przekształconym w wyniku prowadzonej gospodarki leśnej, w kierunku borów sosnowych lub borów mieszanych, oraz dodatkowo zniekształconym np. z powodu występowania czeremchy amerykańskiej *Prunus serotina*. Charakterystykę siedliska utrudnia także pochodzenie historyczne drzewostanu, niejednokrotnie powstałego na gruntach porolnych z niewielkim wachlarzem gatunków (Wysocki 2009, za Oheimb i in. 2008).

Opisana sytuacja determinuje określone skutki dla gospodarki leśnej, którą należy prowadzić zgodnie z pul, poddanemu wcześniej sooś. Przy czym ocena ta powinna być przeprowadzona np. przy wsparciu specjalisty fitosocjologa, ponieważ nieprawidłowe oznaczenie

siedliska przyrodniczego w konsekwencji może powodować negatywne następstwa w charakterze siedliska przyrodniczego, powodując jego dodatkowe zniekształcenie. Poniżej scharakteryzowano lasy z klasy *Quercetea robori-petraeae* w celu zwrócenia uwagi na skalę problemu. – Charakterystyka oparta jest na podstawie opracowań Matuszkiewicza (2008) oraz Wysockiego i Sikorskiego (2009).

Pomorski acydofilny las dębowo-bukowy

Zespół pomorskiego acydofilnego lasu dębowo-bukowego *Fago-Quercetum petraeae* dociera do Polski północno-zachodniej. Przeważnie występuje na glebach bielcowych i płowych, powstałych na bazie utworów piaszczysto-żwirowych. Często zajmuje skromne florystycznie wzgórza morenowe. Pierwsze piętro drzewostanu budują: buk zwyczajny i dąb bezszypułkowy, sosna zwyczajna *Pinus sylvestris*, domieszkowo występuje brzoza brodawkowata i dąb szypułkowy. Pod okapem oprócz podrostów gatunków głównych rozwijają się jarzab pospolity i kruszyna pospolita. W runie występują gatunki borowe klasy *Vaccinio-Piceetea* tj. borówka czernica *Vaccinium myrtillus*, kosmatka pospolita *Luzula pilosa*, kłosówka miękka *Holcus mollis*, śmiałek pogięty *Deschampsia flexuosa*, konwalijka dwulistna *Maianthemum bifolium*, orlica pospolita *Pteridium aquilinum*, trzcinnik leśny *Calamagrostis arundinacea*, a także groszek skrzydłasty *Lathyrus montanus*. Dość gruba warstwa ściółki nie pozwala na zajmowanie większych przestrzeni przez mszaki.

Wyglądem zespół ten nawiązuje do żyźniejszych borów mieszanych ze związku *Dicrano-Pinion*, jednak zawiera więcej buka zwyczajnego, dębu bezszypułkowego, a także turzycy pigułkowatej *Carex pilulifera*, śmiałka pogiętego i groszku skrzydłastego. Ważniejszy jest jednak charakterystyczny brak taksonów z borów mieszanych, takich jak: dąb szypułkowy, topola osika *Populus tremula*, leszczyna pospolita *Corylus avellana*, poziomka pospolita *Fragaria vesca*, malina kamionka *Rubus saxatilis*, dąbrówka rozłogowa *Ajuga reptans*. Warstwa mchów jest słabo wykształcona.

Pomorski acydofilny las brzoźowo-dębowy

Pomorski acydofilny las brzoźowo-dębowy *Betulo pendulae-Quercetum roboris* na terenie Polski zajmuje głównie powierzchnie w pasie przymorskim. Zasiedla słabe, wilgotne siedliska w dolinach i zboczach wydm. W nomenklaturze przyjętej w dyrektywie w sprawie ochrony siedlisk przyrodniczych oraz dzikiej fauny i flory, oznaczony jest kodem 2180, natomiast na innych siedliskach w większej odległości od morza - kodem 9190. Drzewostan w pierwszym piętrze tworzą dąb szypułkowy, brzoza brodawkowata, brzoza omszona oraz sosna zwyczajna, występująca na tym siedlisku w sposób naturalny, ale również i sztuczny, głównie w głębi kraju, wówczas często dominuje w siedlisku.

Warstwę krzewów tworzą: kruszyna pospolita, jarzęb pospolity, jałowiec pospolity oraz dąb szypułkowy. Charakterystyczne dla tego zespołu jest występowanie wiciokrzewu pomorskiego. W runie wyróżniają się: orlica pospolita, narecznica krótkoostna, borówka czernica, a także siódmaczek leśny *Trientalis europaea* oraz borówka brusznica *Vaccinium vitis-idaea*. Warstwa mchów zajmuje 20-40% powierzchni. Zmiany w omawianym zbiorowisku w porównaniu do zbiorowisk występujących w Europie zachodniej zachodzą stopniowo poprzez wkraczanie do siedliska gatunków borowych, takich jak sosna zwyczajna, borówka brusznica i siódmaczek leśny.

Środkowoeuropejski acydofilny las dębowy

Środkowoeuropejski acydofilny las dębowy - dębina trzcinnikowa *Calamagrostio arundinaceae-Quercetum petraeae* występuje w Polsce zachodniej na terenie Wielkopolski, Ziemi Lubuskiej oraz częściowo Śląska. Przeważnie zasiedla utwory piaszczysto-gliniaste gleb płowych lub brunatnych wylugowanych, występuje na obszarach płaskich i falistych. Ze względu m.in. na ubogi skład gatunkowy zbiorowisko roślinne jest bardzo podobne do boru mieszanego. Pierwsze piętro drzewostanu buduje przede wszystkim dąb bezszypułkowy, a także w mniejszym stopniu brzoza brodawkowata i sosna zwyczajna. Charakterystyczny dla tego zespołu jest brak lub bardzo mała ilość buka zwyczajnego.

W warstwie krzewów wyróżniają się: leszczyna pospolita, jarząb pospolity, kruszyna pospolita. Zwarte, dobrze wykształcone runo pokrywa trzcinnik leśny, pszeniec zwyczajny *Melampyrum pratense*, nawłóć pospolita *Solidago virgaurea*, borówka czernica i jastrzębiec baldaszkowy *Hieracium umbellatum* oraz gatunek wyróżniający dla tego zespołu kostrzewa owcza *Festuca ovina*. Warstwa mchów jest słabo wykształcona.

Zespół *Calamagrostio arundinaceae-Quercetum petraeae* łączy swoim składem gatunkowym do borów mieszanych związku *Dicrano-Pinion*, dlatego też przysparza wielu trudności fitosocjologom starającym się sklasyfikować oba habitaty. W dąbrowie trzcinnikowej częściej pojawiają się dęby bezszypułkowe, natomiast charakterystyczna dla borów mieszanych jest obecność dębów szypułkowych. Jednak ważniejszym kryterium jest brak w dąbrowie trzcinnikowej gatunków typowych dla borów mieszanych tj. poziomki pospolitej, topoli osiki, siódmaczka leśnego, szczawika zajęczego *Oxalis acetosella*, narecznicy krótkoostnej *D. carthusiana* oraz przetacznika leśnego *Veronica officinalis* (Wysocki i Sikorski 2009).

Podgórska dąbrowa acydofilna

Podgórska dąbrowa acydofilna *Luzulo luzuloidis-Quercetum petraeae* zajmuje Przedgórze Sudeckie oraz obszar Jury Krakowskiej. Porasta zbocza, dobrze nasłonecznionej południowo-zachodniej ekspozycji, na siedliskach świeżych i suchych gleb przepuszczalnych, bielcowych i płowych.

Widne lasy podgórskiej dąbrowy budują gatunki z klasy *Querceto-Fageteta* tj. grądów i buczyn oraz termofilnych dąbrów. Te zasobne drzewostany odróżnia od innych zbiorowisk z klasy *Quercetetea robori-petraeae* duża mozaika gatunków. Drzewostan w pierwszym piętrze budują dąb bezszypułkowy z domieszką brzozy brodawkowatej oraz sosna zwyczajna, świerk pospolity, buk zwyczajny i dąb szypułkowy. W warstwie krzewów dominują podrostry gatunków drzewostanu głównego, a ponadto: kruszyna pospolita i leszczyna pospolita. Runo zaraśają głównie: borówka czarna, trzcinnik leśny, kosmatka gajowa *Luzula*

luzuloides, konwalia majowa *Convallaria majalis* oraz jastrzębiec gładki *Hieracium laevigatum*, a także jastrzębiec sabaudzki *H. sabaudum*. Warstwa mszysta jest uboga. W celu odróżnienia omawianej dąbrowy *Luzulo luzuloidis-Quercetum petraeae* od podobnego boru mieszanego *Quercu roboris-Pinetum* należy dokonać weryfikacji gatunków. W kwaśnej dąbrowie w odróżnieniu od borów mieszanych występują: dąb bezszypułkowy, kosmatka gajowa, śmiałek pogięty, jastrzębiec sabaudzki i jastrzębiec gładki. Ponadto występują tu: sosna zwyczajna, szczawik zajęczy, malina kamionka *Rubus saxatilis*, borówka brusznica.

Środkowoeuropejska mokra dąbrowa trzęślicowa

Środkowoeuropejska mokra dąbrowa trzęślicowa *Molinio caeruleae-Quercetum roboris* występuje prócz Pomorza i pasa przy-morskiego, również na Ziemi Lubuskiej i w Wielkopolsce, dociera do zachodniego pasa niżu, szerszego od zespołu *Betulo-Quercetum*. W drzewostanie przewagę osiąga dąb szypułkowy, natomiast w runie dominuje trzęślica modra *Molinia caeruleae*. Dąbrowa ta zajmuje siedliska ubogie, charakteryzuje się florą o niewielkiej różnorodności.

Podgórska wilgotna dąbrowa acydofilna

Siedliska podgórskiej wilgotnej dąbrowy acydofilnej *Molinio arundinaceae-Quercetum roboris* stwierdzono dotychczas we wschodniej części Przedgórze Sudeckiego, pogórza Gór Złotych i Opawskich. Zasiedla płytkie zagłębienia na glebach piaszczystych, głównym czynnikiem determinującym specyfikę siedliska jest stagnująca woda, której poziom maleje podczas posuchy. Habitat jest podobny do zespołu *Molinio caeruleae-Quercetum*, jednak ze stałym występowaniem kosmatki gajowej i trzęślicy trzcinowatej *M. arundinacea* oraz z możliwą obecnością trzęślicy modrej. W pierwszym piętrze lasu występują dąb szypułkowy i dąb bezszypułkowy, a uzupełniająco - świerk pospolity. Warstwę krzewów buduje kruszyna pospolita, natomiast runo częściej niż na niżu gatunki jastrzębców oraz sporadycznie gatunki borowe jak borówka czernica (Matuszkiewicz 2008).

Podsumowanie

Przedstawiona różnorodność siedliska przyrodniczego kwaśnej dąbrowy (9190), a także jego naturalna i/lub antropogeniczna zmienność, wskazuje na konieczność zachowania staranności przy weryfikacji postaci tego siedliska. W tym miejscu należy podkreślić szczególną rolę, jaka przypada autorom prognoz oddziaływania na środowisko. Fluktuacje kwaśnej dąbrowy oraz jej przejścia w podobne siedliska przyrodnicze mogą powodować trudności przy planowaniu gospodarki leśnej. Dlatego pomocnym narzędziem na przestrzeni obowiązywania planu jest prognoza oddziaływania na środowisko. Na bazie wniosków, które z tego dokumentu wypływają dla siedlisk przyrodniczych oraz gatunków będących przedmiotem zainteresowania Wspólnoty, ostatecznie powinny powstać docelowe składy gatunkowe drzewostanów.

Wykaz źródeł

- Matuszkiewicz W. 2008. Przewodnik do oznaczania zbiorowisk roślinnych Polski. Wyd. Nauk. PWN, Warszawa.
- Ustawa z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz ocenach oddziaływania na środowisko (Dz. U. z 2013 r., poz. 1235, ze zm.).
- Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2013 r., poz. 627, ze zm.).
- Wysocki C., Sikorski P. 2009. Fitosocjologia stosowana w ochronie i kształtowaniu krajobrazu. Wyd. SGGW, Warszawa.

Tomasz Dzierżanowski
Katarzyna Wieteska
Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Łodzi
ul. Traugutta 25, 90-113 Łódź
tomasz.dzierzanowski.lodz@rdos.gov.pl
katarzyna.wieteska.lodz@rdos.gov.pl

Proces uzgadniania planu urządzenia lasu dla Nadleśnictwa Spała na lata 2012-2021

Streszczenie: Plan urządzenia lasu (pul) sporządzany na okres 10 lat ma na celu zachowanie ekosystemu leśnego przy możliwie jak największym zróżnicowaniu biologicznym oraz zapewnienie równowagi między wszystkimi spełnianymi przezeń funkcjami lasu. Podstawę prawną tworzenia pul stanowią przepisy prawa krajowego i UE.

Tereny Nadleśnictwa Spała, dla którego przygotowywano projekt pul i przeprowadzono strategiczną ocenę oddziaływania na środowisko, obejmują 3 obszary Natura 2000, w których przedmiotami ochrony są leśne i nieleśne siedliska przyrodnicze oraz gatunki zwierząt będące reliktem dawnych puszczy. Jednostka odpowiedzialna za przygotowanie projektu pul - Regionalna Dyrekcja Lasów Państwowych w Łodzi (RDLP) - przesłała do Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Łodzi (RDOŚ) projekt dokumentu wraz z prognozą oddziaływania na środowisko. RDOŚ wydał pozytywną opinię oraz zwrócił uwagę na kilka zapisów istotnych z punktu widzenia ochrony przyrody. Następnie, w trakcie spotkania Komisji Projektu Planu Urządzenia Lasu, wyjaśniano budzące wątpliwości zapisy w projekcie pul.

Po zatwierdzeniu pul dla Nadleśnictwa Spała na lata 2012-2021 przez Ministra Środowiska, RDLP przekazał do RDOŚ kserokopię decyzji wraz z podsumowaniem opracowanym zgodnie z art. 55 ust. 3 ustawy z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie [...]. Podkreślenia wymaga, że w stosunku do pierwotnej wersji projektu pul, w dokumencie zmieniono tylko część zapisów, na które zwrócono uwagę w opinii RDOŚ. Niedogodnością w pracach przy tworzeniu pul był brak kompleksowej inwentaryzacji przyrodniczej terenu nadleśnictwa.

Podstawę prawną wykonanych prac w tworzeniu projektu planu urządzenia lasu (pul) stanowiły przepisy prawa krajowego i Unii Europejskiej. Główne cele planów urządzenia lasu zawarte są w rozdziałach 1. i 4. ustawy o lasach. Dla Nadleśnictwa Spała jako główne założenie przyjęto zachowanie ekosystemu leśnego przy możliwie jak największym zróżnicowaniu biologicznym oraz zapewnienie równowagi między wszystkimi spełnianymi przezeń funkcjami lasu. Cel ten jest realizowany przez ustalone cele szczegółowe.

Do głównych celów ochrony środowiska, w zakresie objętym pul, czyli w zakresie prowadzenia gospodarki leśnej, ustalonych na różnych szczeblach, należy spełnianie wymogów określonych prawem polskim i unijnym, konwencjami (o ochronie różnorodności biologicznej, bońskiej, berneńskiej) i programami („Polityka leśna państwa”, „Polityka ekologiczna państwa”, „Krajowy program zwiększania leśności”, „Krajowa strategia ochrony i umiarkowanego użytkowania różnorodności biologicznej”). Pul jest także powiązany z różnymi innymi planami obejmującymi obszar nadleśnictwa, w tym głównie planami urządzenia lasu sąsiednich nadleśnictw, planami urządzenia lasu innych własności, planami zagospodarowania przestrzennego, planami ochrony itp.

Celem artykułu jest przybliżenie procesu uzgadniania projektu pul przez Regionalną Dyрекcję Ochrony Środowiska w Łodzi w zakresie oddziaływania planowanych działań na środowisko przyrodnicze, a w szczególności na gatunki zwierząt i siedliska przyrodnicze będące przedmiotami ochrony obszarów Natura 2000: Lasy Spalskie, Dolina Dolnej Pilicy oraz Łąki Ciebłowickie.

Walory przyrodnicze Nadleśnictwa Spała

Lasy Nadleśnictwa Spała stanowią część dawnej Puszczy Pilickiej. Siedliska leśne w pewnej części trwają nieprzerwanie od początku wkroczenia lasu po okresie zlodowaceń. Obecnie lasy są silnie przekształcone przez działalność człowieka. Dominującym gatunkiem laso-

twórczym jest sosna o blisko 80% udziale, a drzewostany jednogatunkowe, głównie sosnowe, stanowią 40%.

W trakcie prac inwentaryzacyjnych na terenie Nadleśnictwa Spała wyróżniono nieleśne i leśne siedliska przyrodnicze chronione dyrektywą siedliskową. Nieleśne siedliska chronione reprezentują: dystroficzne zbiorniki wodne, niżowe i górskie świeże łąki użytkowane ekstensywnie, torfowiska wysokie z roślinnością torfotwórczą, torfowiska przejściowe i trzęsawiska, obniżenia na podłożu torfowym. Siedliska nieleśne zajmują łącznie 0,55% powierzchni nadleśnictwa. Leśne siedliska chronione: grąd środkowoeuropejski i subkontynentalny, łągi topolowe, wierzbowe, olszowe i jesionowe, bory i lasy bagienne, ciepłolubne dąbrowy, sosnowy bór chrobotkowy, kwaśna buczyna. Siedliska te zajmują łącznie 9,85% powierzchni nadleśnictwa. Dla ochrony niektórych wymienionych siedlisk przyrodniczych i gatunków zwierząt wyznaczono obszary Natura 2000: Lasy Spalskie PLH100003, Łąki Cieślówickie PLH100035, Dolina Dolnej Pilicy PLH140016, Dolina Pilicy PLB140003. Ponadto na terenie nadleśnictwa znajduje się 7 leśnych rezerwatów przyrody, a częściowo także Spalski Park Krajobrazowy.

Przebieg prac nad przygotowaniem planu

Treść opinii

Po złożeniu wniosku o zaopiniowanie projektu pul, w tym programu ochrony przyrody i prognozy oddziaływania na środowisko (prognoza), której zakres i szczegółowość uprzednio uzgodniono, a następnie po stosownej analizie przesłanych materiałów Regionalny Dyrektor Ochrony Środowiska w Łodzi (RDOŚ) wydał pozytywną opinię dla projektu „Planu urządzenia lasu dla Nadleśnictwa Spała na lata 2012-2021” wraz z prognozą.

W wydanej opinii zwrócono uwagę na kilka zapisów projektu pul, które powinny być zmienione w celu pełnej ochrony walorów przyrodniczych Nadleśnictwa Spała:

- w zakresie oddziaływania projektu pul na różnorodność krajobrazową zasugerowano, że zalesianie łąk może doprowadzić do zmniejszania się różnorodności na poziomie ekosystemów; jak wiadomo, siedliska łąkowe zanikają w całym kraju w związku ze zmianą ich użytkowania, a z punktu widzenia ochrony przyrody najważniejszym sposobem gospodarowania na łąkach jest ich ekstensywne użytkowanie;
- odnośnie analizy oddziaływania projektu pul na rośliny i zwierzęta, w szczególności na gatunki chronione, zwrócono uwagę na problemy wynikające z braku rzetelnych danych o rozmieszczeniu stanowisk i siedlisk; przy czym przekazano lokalizację stanowisk pachnicy dębowej i kumaka nizinnych wykrytych podczas prowadzonego monitoringu przyrodniczego przez RDOŚ;
- w zakresie sposobów ograniczania negatywnego wpływu użytkowania rębego lasu na pachnicę dębową (ryc. 1) do projektu pul wprowadzono wyłącznie zapis o pozostawianiu kęp ze starymi dziuplastymi drzewami; w swojej opinii RDOŚ zasugerował, że dla ochrony tego gatunku również bardzo ważne jest zachowanie i odtwarzanie ciągów migracyjnych pomiędzy istniejącymi i potencjalnymi stanowiskami (ryc. 1); w przypadku tego gatunku istotne jest pozostawianie kęp drzew, w tym dziuplastych, w odpowiedniej odległości od siebie z uwzględnieniem zdolności migracyjnych tego gatunku (około 300 m);
- w prognozie dla gatunków ptaków, takich jak: dzięcioł czarny, dzięcioł średni, dzięcioł zielonosiwy, muchołówka mała, muchołówka białoszyja, bielik, trzmiołojad, rybołów i puszczyk uralski, słusznie przewidziano konieczność przesunięcia zabiegów gospodarczych poza ich okres lęgowy w przypadku odnalezienia gniazda/dziupli; zapis ten powinno się uzupełnić o konieczność inwentaryzacji poszczególnych wydzieleń przed wykonaniem zaplanowanych prac przez ornitologa lub osobę przeszkoloną w rozpoznawaniu tych gatunków;

Ryc. 1. Pachnica dębowa *Osmoderma eremita* - gatunek podlegający ochronie ścisłej i przedmiot ochrony obszaru Natura 2000 Lasy Spalskie (u góry, fot. T. Dzierżanowski); siedliska pachnicy w Nadleśnictwie Spała znajdują się głównie w starodrzewiach, a warunkiem zachowania jej populacji jest pozostawianie dziuplastych drzew w ciągach migracyjnych (na dole, fot. T. Dzierżanowski)

- nietoperze, takie jak mopek, nocek Bechsteina, nocek duży, nocek łydkowłosy, powinny być objęte szczególną troską również w okresie rozrodczym; oprócz istniejących słusznych zapisów w projekcie pul i prognozie o pozostawianiu kęp ze starymi dziuplastymi drzewami na zrębach, konieczne jest zastosowanie przesunięcia zabiegów poza okres rozrodczy w przypadku stwierdzenia kolonii rozrodczej; przed wykonaniem zaplanowanych prac teren powinien być sprawdzony przez chiropterologa lub osobę odpowiednio przeszkoloną w tym zakresie;
- zarówno w prognozie, jak i w projekcie pul, nie odniesiono się do stosowania środków owadobójczych na terenie nadleśnictwa, które mogą mieć pośredni lub bezpośredni negatywny wpływ na nietoperze w okresie rozrodczym; szczególnie dotyczy to obszarów chronionych, w tym obszarów Natura 2000; obszary te oraz ich bezpośrednie otoczenie powinny być wyłączone ze stosowania chemicznych środków owadobójczych na rzecz alternatywnych biologicznych metod ochrony lasu;
- w zakresie oddziaływania realizacji pul na chronione siedliska przyrodnicze zwrócono uwagę na wprowadzanie na siedliska grądów w odnowieniach buka jako gatunku powodującego zanik charakterystycznej roślinności i pogarszającego stan siedlisk (ryc. 2)¹;
- zwrócono uwagę, że w projekcie pul oraz w prognozie nie odniesiono się do ilości pozostawianego martwego drewna, która jest jednym ze wskaźników stanu ochrony grądów i łęgów.

Sposób uwzględnienia uwag przedstawionych w opinii

W trakcie jednego z ostatnich spotkań Komisji Projektu Planu Urzędzenia Lasu autorzy projektu pul oraz administracja Lasów Państwowych odnieśli się do części uwag zawartych w opinii RDOŚ. Wyjaśniono, że:

1. W opinii prof. R. Olaczka załączonej do prognozy znajduje się następująca uwaga na temat wprowadzania buka: „Nie ma dowodów na naturalne występowanie buka na terenie Nadleśnictwa Spała, więc przynajmniej na obszarach chronionych nie powinien być wprowadzany.”

- w prognozie dodany będzie zapis mówiący o tym, że w celu zabezpieczenia przed izolacją lokalnych stanowisk pachnicy dębowej, w miarę możliwości będą tworzone ciągi migracyjne w formie pozostawionych kęp starych lub dziuplastych drzew liściastych;
- w trakcie sporządzania projektu pul zostały wykorzystane wszystkie dostępne dane przyrodnicze, natomiast bieżące i nowe informacje są i będą gromadzone w kronice programu ochrony przyrody; w ramach systemu certyfikacji FSC i przestrzegania jego zasad w Nadleśnictwie Spała jest prowadzona bieżąca inwentaryzacja gatunków chronionych uregulowana zarządzeniem nr 11 Dyrektora Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych w Łodzi w sprawie „Instrukcji postępowania w przypadku uzyskania wiedzy o występowaniu cennych gatunków dziko żyjących roślin, zwierząt i grzybów oraz ich siedlisk” oraz okólnikiem nr 05/09 Dyrektora Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych z 30 lipca 2009 r. w sprawie ustalenia procedur pozostawienia fragmentów starego drzewostanu do naturalnej śmierci na powierzchniach zrębowych;

Ryc. 2. Grąd jest siedliskiem „naturowym” o najbogatszym runie w aspekcie wiosennym - grąd typowy, właściwie wykształcony, Nadleśnictwo Spała (z lewej, fot. T. Dzierżanowski); buk wprowadzony na pierwotnym siedlisku grądu - widoczne zubożenie składu gatunkowego runa, Nadleśnictwo Spała (z prawej, fot. T. Dzierżanowski)

- brak odniesienia do stosowania środków owadobójczych na terenie Nadleśnictwa Spała wynika z obowiązujących przepisów prawnych; zgodnie z art. 3 ust. 1 pkt 13 ustawy z 3 października 2008 o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie [...], chemiczne zabiegi agrotechniczne stosowane przeciwko szkodnikom owadom nie są przedsięwzięciem i nie znajdują się w katalogu przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko ujętym w rozporządzeniu Rady Ministrów z 9 listopada 2010 r.; na wykonanie takich zabiegów nie jest wymagana zgoda RDOŚ jako organu ochrony przyrody, w postaci aktu administracyjnego; owadobójcze środki chemiczne są stosowane w ostateczności, w wyjątkowych (krytycznych) sytuacjach zagrażających trwałości lasu, z zachowaniem odpowiednich reżimów nałożonych przez obowiązujące przepisy prawa oraz zgodnie z zaleceniami producentów preparatów; ponadto stwierdzono, że w niektórych przypadkach zabieg chemiczny w aspekcie przyszłościowym może być pozytywny, bowiem zapobiega zniszczeniu drzewostanu, a tym samym całego ekosystemu z nim związanego;
- odnośnie zapisu mówiącego o wprowadzeniu buka na siedliskach grądów zapewniono, że zostanie ono uzupełnione stwierdzeniem „poza obszarami Natura 2000”.

Po zatwierdzeniu „Planu urządzenia lasu dla Nadleśnictwa Spała na lata 2012-2021” przez Ministra Środowiska, Regionalna Dyrekcja Lasów Państwowych w Łodzi przekazał RDOŚ kserokopię tej decyzji wraz z podsumowaniem opracowanym zgodnie z art. 55 ust. 3 ww. ustawy z 3 października 2008 r. oraz elektroniczną wersję pul. W załączonym podsumowaniu zawarto uzasadnienie wyboru przyjętego dokumentu w odniesieniu do rozpatrywanych rozwiązań alternatywnych, a także informację, w jaki sposób wzięto pod uwagę i w jakim zakresie zostały uwzględnione:

- ustalenia zawarte w prognozie oddziaływania na środowisko;
- opinie właściwych organów;
- zgłoszone uwagi i wnioski;

- propozycje dotyczące metod i częstotliwości przeprowadzania monitoringu skutków realizacji postanowień dokumentu.

W stosunku do pierwotnej wersji projektu pul w dokumencie zmieniono zapisy dotyczące ochrony pachnicy dębowej oraz wprowadzenia buka do siedlisk grądowych na obszarach Natura 2000.

Podsumowanie

1. Brak kompleksowej inwentaryzacji przyrodniczej wykonanej przed przystąpieniem do sporządzenia projektu pul spowodował, że zapisy tego dokumentu, jak i prognozy na temat stanu ochrony siedlisk przyrodniczych i populacji gatunków chronionych, są ujęte bardzo ogólnie. Pul nie dał pełnego obrazu wpływu planowanych prac na stan przyrody nadleśnictwa w okresie jego obowiązywania oraz w kolejnych okresach planowania.

2. RDLP jako jednostka opracowująca projekt pul bierze pod uwagę m.in. opinię RDOŚ. Z praktyki uzgadniania projektu pul dla Nadleśnictwa Spała wynika, że jedynie wybrane uwagi RDOŚ zostały wprowadzone do przyjętego dokumentu. W podsumowaniu będącym załącznikiem do przyjętego pul nie znalazła się pełna lista zastrzeżeń z opinii RDOŚ.

Wykaz źródeł

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/147/WE z dnia 30 listopada 2009 r. w sprawie ochrony dzikiego ptactwa (Dz. U. UE L z 2010 r., Nr 20, poz. 7).

Dyrektywa Rady nr 92/43/EWG z 21 maja 1992 r. w sprawie ochrony siedlisk przyrodniczych oraz dzikiej fauny i flory (Dz. U. UE L, Nr 206, poz. 7).

Konwencja o ochronie gatunków dzikiej flory i fauny europejskiej oraz ich siedlisk, sporządzona w Bernie dnia 19 września 1979 r. (Dz. U. z 1996 r., Nr 58, poz. 263).

Konwencja o ochronie wędrownych gatunków dzikich zwierząt, sporządzona w Bonn dnia 23 czerwca 1979 r. (Dz. U. z 2003 r., Nr 2, poz. 17).

Konwencja o różnorodności biologicznej, sporządzona w Rio de Janeiro dnia 5 czerwca 1992 r. (Dz. U. z 2002 r., Nr 184, poz. 1532).

Krajowa strategia ochrony i umiarkowanego użytkowania różnorodności biologicznej. 2003.

Krajowy Program Zwiększania Lesistości. 2003.

Polityka ekologiczna Państwa w latach 2009-2012 z perspektywą do roku 2016 (M. P. z 2009 r., Nr 34, poz. 501).

Polityka Leśna Państwa. 1997.

Ustawa z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz ocenach oddziaływania na środowisko (Dz. U. z 2013 r., poz. 1235, ze zm.).

Ustawa z dnia 28 września 1991 r. o lasach (Dz. U. z 2014 r., poz. 1153).

Łukasz Brylak

Wydział Ochrony Przyrody i Obszarów Natura 2000
Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Warszawie
ul. H. Sienkiewicza 3, 00-015 Warszawa
lukasz.brylak.warszawa@rdos.gov.pl

Strategiczna ocena oddziaływania na środowisko projektów planów urządzenia lasu w województwie mazowieckim – problemy i dobre praktyki

Streszczenie: W opracowaniu omówiono zastosowanie procedury strategicznej oceny oddziaływania na środowisko dla planów urządzenia lasów (pul) oraz uproszczonych planów urządzenia lasów (upul). Zidentyfikowano i przeanalizowano problemy dotyczące strategicznej oceny pul i upul w województwie mazowieckim. Za jeden z głównych problemów należy uznać daleką od optymalnej pod względem jakości zawartość prognoz oddziaływania na środowisko. W artykule przedstawiono również dobre praktyki wypracowane w trakcie prowadzonych postępowań.

Zgodnie z obowiązującym w Polsce prawem trwale zrównoważoną gospodarkę leśną prowadzi się na podstawie planów urządzenia lasów (pul) lub uproszczonych planów urządzenia lasów (upul). Zasady przygotowywania tych dokumentów reguluje ustawa o lasach. Z ustawy o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko (ustawa ooś), która weszła w życie w 2008 r., wynika konieczność przeprowadzenia strategicznej oceny oddziaływania na środowisko (sooś) dla projektów pul i upul. Wobec braku wypracowanego modelu działania przy tego typu procedurach powstało wiele wątpliwości. Regionalne

dyrekcje ochrony środowiska (RDOŚ) wraz z regionalnymi dyrekcjami Lasów Państwowych (RDLP) podjęły próby wypracowania odpowiednich praktyk ułatwiających przeprowadzenie procedury strategicznej oceny.

Prognoza oddziaływania na środowisko w procedurze strategicznej oceny oddziaływania na środowisko – znaczenie i cel

Zgodnie z art. 51 ust. 1 ustawy ooś organ opracowujący projekt dokumentu podlegającego sooś powinien sporządzić prognozę oddziaływania na środowisko (prognoza). W ustawie zawarto również zapis o informacjach, które powinny znaleźć się w prognozie i elementach wymagających analizy i oceny. Odpowiednio przygotowany dokument powinien:

- zawierać wszechstronną wiedzę na temat skutków środowiskowych postanowień zawartych w projekcie pul/upul;
- dawać podstawę do optymalizacji planowanych działań pod kątem skutków środowiskowych - minimalizacji negatywnego wpływu postanowień dokumentu na środowisko;
- umożliwiać podjęcie konstruktywnej i świadomej decyzji przez organ zatwierdzający plan;
- zapewnić czytelność podejmowanych decyzji.

Jednocześnie należy zaznaczyć, iż jednym z elementów wymaganych w procedurze sooś jest zapewnienie udziału społeczeństwa. W związku z tym prognoza powinna być sporządzona w sposób umożliwiający zrozumienie jej zapisów osobom nieposiadającym specjalistycznej wiedzy z zakresu leśnictwa i ochrony przyrody. W praktyce opracowanie prognoz spełniających zarówno powyższe kryteria, jak również wymagania ustawowe, okazało się problematyczne.

Identyfikacja problemów związanych z procedurą strategicznej oceny oddziaływania na środowisko w województwie mazowieckim

Część problemów związanych ze strategiczną oceną oddziaływania na środowisko projektów pul i upul wiąże się z charakterystyką

geograficzno-przyrodniczą województwa mazowieckiego. Powierzchnia województwa to 3556 tys. ha, co czyni je największym województwem w Polsce. Na obszarze Mazowsza znajduje się 424 tys. ha gruntów w zarządzie Lasów Państwowych (LP). Podzielone są one pomiędzy 57 nadleśnictw w 6 RDLP. Ponadto lasy innej własności zajmują powierzchnię około 353 tys. ha. Na wymienionych terenach znajduje się 76 obszarów Natura 2000 (126 tys. ha na gruntach będących w zarządzie LP) oraz 184 rezerwy przyrody (150 położonych jest częściowo lub w całości na gruntach będących w zarządzie LP).

Zakres i stopień szczegółowości prognozy

Pierwsze z powstających prognoz pisane były językiem zbyt specjalistycznym, często niezrozumiałym dla osób bez stosownej wiedzy i wykształcenia. Brakowało opisu metodyki ocen wpływu projektowanych działań i zabiegów na obszary i gatunki objęte ochroną, nie dołączano także odpowiednich map. Z drugiej strony urzędnicy odpowiedzialni za analizę prognoz nie mieli doświadczenia w ocenie tego typu dokumentów. W związku z tym w każdej RDOŚ podchodzono do tego zagadnienia w nieco inny sposób, stawiano różne wymagania co do zakresu i stopnia szczegółowości prognozy. Takie podejście było kłopotliwe dla wnioskodawców i przysparzało dużych problemów zwłaszcza tym RDLP, które położone były na obszarze dwóch lub więcej RDOŚ. Tworząc prognozę dla projektu pul obejmującego nadleśnictwo znajdujące się dwóch województwach, musiano często spełniać odmienne wymogi związane z zakresem i stopniem szczegółowości prognozy lub rodzajami i zawartością map. Sytuacja uległa znacznemu polepszeniu dzięki opublikowaniu dokumentu pod nazwą „Ramowe wytyczne w sprawie zakresu i stopnia szczegółowości prognozy oddziaływania na środowisko planu urządzenia lasu”. Niemniej jednak, do czasu publikacji niniejszego dokumentu część kwestii spornych udało się rozwiązać dzięki nieformalnym spotkaniom z wykonawcami prognoz i projektów dokumentów.

Brak planów ochrony / planów zadań ochronnych, brak wystarczających danych o stanie przyrody

Kolejną trudnością okazał się brak planów ochrony oraz planów zadań ochronnych dla rezerwatów przyrody oraz obszarów Natura 2000. Te dokumenty często odgrywają kluczową rolę w ocenie wpływu na obszary chronione działań planowanych w pul/upul. Elementem bazowym do powstania planów ochrony / zadań ochronnych są inwentaryzacje przyrodnicze, których również brakowało. Brak informacji o wytycznych w zakresie ochrony przedmiotów ochrony w bardzo dużym stopniu utrudnił przeprowadzenie sooś. Dostępne dane przyrodnicze, przekładające się na zawartość prognozy, zbierane były według różnej metodyki. Obarczone były błędami lub zawierały dane już nieaktualne. Te powody sprawiły, że w niektórych przypadkach ich użyteczność była niewielka.

Problem stanowił również przebieg granic obszarów chronionych. W stosunku do rezerwatów powstałych kilkanaście czy kilkadziesiąt lat temu, precyzyjne wyznaczenie granicy w terenie było trudne. Jednak o ile leśnicy wiedzieli, jakie rezerваты znajdują się na ich terenie, to z obszarami Natura 2000 było już trudniej, ponieważ często wyznaczano je w oparciu o mapy topograficzne w skali uniemożliwiającej ich precyzyjne przeniesienie na mapy leśne. Przy czym nie sama lokalizacja obszarów „naturowych” była problemem, dużo nieścisłości oraz braki występowały w standardowych formularzach danych. Zawarte w nich dane miały wielokrotnie charakter historyczny i nie odpowiadały informacjom, którymi dysponowali twórcy prognozę¹.

Jakość prognoz oddziaływania na środowisko

Na jakość sporządzanych prognoz wpływa również, a może przede wszystkim, poziom wiedzy wykonawców prognoz. Prognozy wykonywane na zlecenie LP cechuje obecnie duża rzetelność oraz wartość merytoryczna. Wynika to w znacznym stopniu z odbytych spotkań

1. Zawartość standardowych formularzy danych jest uaktualniana wraz z powstawaniem planów zadań ochronnych oraz przeprowadzanymi inwentaryzacjami przyrodniczymi.

roboczych pracowników RDOŚ z pracownikami LP i wykonawcami prognoz oraz udziału przedstawicieli RDOŚ w spotkaniach komisji założeń planu, w trakcie których dyskutowany jest zakres prognozy oraz stopień jej szczegółowości przy tworzeniu założeń do wykonania pul. Nieco inaczej ma się rzecz w przypadku prognozy na potrzeby projektów upul, które często tworzone były dla bardzo małych obszarów położonych poza obszarami chronionymi. W przypadku kiedy prognoza dotyczyła lasów położonych w obszarach Natura 2000, to zazwyczaj jedynym źródłem danych przyrodniczych dotyczących terenu opracowania były dane pozyskane z RDOŚ. Posiadane dane przyrodnicze często nie były dostatecznie weryfikowane w terenie, a brak choćby częściowej weryfikacji powoduje, że zapisy projektu pul nie uwzględniają w sposób wystarczający wymagań związanych z ochroną przyrody. Składa się na to niedocenienie wagi prognozy, a w większości przypadków również przyjmowanie danych inwentaryzacyjnych z RDOŚ jako jedynych, właściwych i niepodważalnych. Uproszczony charakter tych opracowań znalazł odzwierciedlenie w zawartości prognozy - brakowało propozycji modyfikacji zapisów planu oraz odpowiednich ocen wpływu projektowanych zadań na siedliska i gatunki objęte ochroną. Wielu wykonawców prognoz nie zwracało się wcześniej do RDOŚ z wnioskiem o określenie zakresu i szczegółowości prognozy, a podjęcie takich działań pozwoliłoby uniknąć wielu nieporozumień na dalszych etapach sooś.

Dobre praktyki

Bardzo istotną rolę należy przyznać współpracy pomiędzy RDOŚ a jednostkami LP w trakcie powstawania projektów pul. W ramach organizowanych spotkań udawało się rozwiązywać wiele problemów dotyczących niezgodności metodyk różnych opracowań, uzgodnić konkretne zapisy oraz przedyskutować wpływ projektowanych zabiegów na przedmioty ochrony w obszarach Natura 2000.

Elementami znacząco poprawiającymi czytelność prognoz oraz ułatwiającymi ich ocenę jest w dużej mierze wykorzystanie narzędzi

z zakresu systemów informacji przestrzennej (gis). Za pomocą odpowiednich aplikacji możliwe jest przeprowadzenie szeregu analiz przestrzennych i przedstawienie ich wyników w postaci czytelnych map i tabel.

Podsumowanie

Pomimo wypracowania odpowiednich procedur i wytycznych w zakresie przeprowadzania strategicznej oceny oddziaływania na środowisko pul i upul w dalszym ciągu wiele spraw budzi kontrowersje. Często podnoszoną kwestią jest brak inwentaryzacji przyrodniczych terenu objętego planem. Występują rozbieżności w interpretacji tego, kto ma wykonać takie badania i co najważniejsze – kto ma za nie zapłacić.

Istnieje bardzo duża potrzeba stworzenia kodeksu dobrych praktyk, na który można byłoby się powołać w kwestiach spornych. Zacieśnienie współpracy między RDOŚ a LP, nie tylko przy tworzeniu planów urządzenia lasu, z pewnością przyniesie korzystne efekty w obszarze ochrony środowiska.

Wykaz źródeł

Główny Konserwator Przyrody. 2011. Ramowe wytyczne w sprawie zakresu i stopnia szczegółowości prognozy oddziaływania na środowisko planu urządzenia lasu. Ministerstwo Środowiska, Warszawa (dokument z dnia 18 sierpnia 2011 r., zmieniony 28 sierpnia 2013 r.). [http://www.mos.gov.pl/kategoria/2075_lesnictwo/].

Ustawa z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz ocenach oddziaływania na środowisko (Dz. U. z 2013 r., poz. 1235, ze zm.).

Ustawa z dnia 28 września 1991 r. o lasach (Dz. U. z 2014 r., poz. 1153).

Karolina Motyka, Tomasz Biwo
Wydział Ocen Oddziaływania na Środowisko
Wydział Ochrony Przyrody i Obszarów Natura 2000
Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Opolu
ul. Obrońców Stalingradu 66, 45-512 Opole
karolina.motyka.opole@rdos.gov.pl
tomasz.biwo.opole@rdos.gov.pl

Strategiczna ocena oddziaływania na środowisko dla projektów planów urządzenia lasu – doświadczenia Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Opolu

Streszczenie: Doświadczenie zdobyte w związku z udziałem w strategicznej ocenie oddziaływania na środowisko (sooś) dla planów urządzenia lasu pozwoliło wyodrębnić trzy główne problemy w tego rodzaju postępowaniach: niespójność terminu obowiązywania planu urządzenia lasu (puł) z terminem przeprowadzania strategicznej oceny dla projektu planu na kolejne dziesięciolecie, zbyt krótki termin na wydanie opinii w przypadku projektów obejmujących teren dwóch województw oraz braki w dokumentacji przedkładanej do zaopiniowania. Niekompletność dokumentacji wynika głównie z pomijania w prognozie oddziaływania na środowisko niektórych informacji wskazanych w uzgodnieniu zakresu prognozy oraz niewłaściwej interpretacji zapisów ustawy, co niejednokrotnie stawało się przyczyną wydania negatywnej opinii w ramach sooś. Z punktu widzenia ochrony przyrody najistotniejszym problemem jest umieszczanie wskazówek w zakresie ochrony siedlisk przyrodniczych i gatunków objętych ochroną jedynie w prognozie lub programie ochrony przyrody oraz to, że odnosi się one ogólnie do siedlisk i stanowisk w całym nadleśnictwie. Odrębnym zagadnieniem jest strategiczna ocena dla projektów uproszczonych planów urządzenia lasu (upul). W przypadku upul najczęściej mamy do czynienia z błędnie sformułowanymi wnioskami o odstąpieniu od oceny oraz brakiem wystarczających informacji do zajęcia stanowiska w tej kwestii.

Uczestnicząc w procedurze strategicznej oceny oddziaływania na środowisko dla projektów planów urządzenia lasu, napotykamy na trzy zasadnicze problemy natury ogólnej:

- termin obowiązywania planów urządzenia lasu (pul) a termin przeprowadzenia strategicznej oceny oddziaływania na środowisko (sooś) dla nowego projektu pul (np. aktualny dokument obowiązywał do końca roku 2012, a projekt nowego pul przedłożono do zaopiniowania w listopadzie 2012 r.; w takim przypadku wydanie opinii negatywnej staje się podstawą zastrzeżeń do organu opiniującego w ramach sooś o przedłużanie procedury i narażanie regionalnej dyrekcji Lasów Państwowych na szkodę);
- 30-dniowy termin na wydanie opinii w przypadku projektów pul obejmujących dwa województwa jest zbyt krótki, ze względu na konieczność prowadzenia postępowania w porozumieniu z zainteresowanym regionalnym dyrektorem ochrony środowiska;
- niekompletna dokumentacja przedkładana do zaopiniowania (m.in. brak opisu taksacyjnego).

Zawartość prognozy oddziaływania na środowisko

Zgodnie z art. 53 ustawy z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko (ustawa ooś), zakres i stopień szczegółowości informacji wymaganych w prognozie oddziaływania na środowisko (prognoza) jest uzgadniany z właściwymi organami, m.in. z regionalnym dyrektorem ochrony środowiska (RDOŚ). Zastosowanie instytucji uzgodnienia jako najdalej idącej formy współpracy pomiędzy organami powoduje, że stanowisko organu uzgadniającego jest wiążące dla organu opracowującego projekt dokumentu, w związku z czym w prognozie nie można pominąć informacji wskazanych w uzgodnieniu.

Na podstawie przeprowadzonych dotychczas postępowań w sprawie sooś dla projektów pul można wskazać trzy elementy najczęściej pomijane w prognozach:

- monitoring skutków środowiskowych (art. 51 ust. 2 pkt 1 lit. c ustawy ooś);

- analiza celów ochrony środowiska ustanowionych na szczeblu międzynarodowym, wspólnotowym i krajowym, istotnych z punktu widzenia projektowanego dokumentu (art. 51 ust. 2 pkt 2 lit. d ustawy ooś);
- analiza i ocena stanu środowiska na obszarach objętych przewidywanym znaczącym oddziaływaniem (art. 51 ust. 2 pkt 2 lit. b ustawy ooś).

W odniesieniu do propozycji oceny skutków realizacji projektowanego dokumentu w prognozach najczęściej pojawiają się zapisy dotyczące „monitorowania obligatoryjnych zadań gospodarczych”, a więc oceny realizacji postanowień pul, a nie skutków środowiskowych, związanych z jego realizacją. Ponadto ustalenie częstotliwości prowadzenia monitoringu na cykl dziesięcioletni w odniesieniu do potencjalnego negatywnego wpływu na środowisko wydaje się zbyt długi.

Analiza i ocena istotnych z punktu widzenia projektu pul celów ochrony środowiska sprowadza się przeważnie do wymienienia dyrektyw unijnych, konwencji międzynarodowych oraz dokumentów ustanowionych na szczeblu krajowym i wypisaniu najważniejszych celów z nich wynikających. Takich zapisów w żaden sposób nie można uznać za wypełnienie ustawowego wymogu, zwłaszcza biorąc pod uwagę treść prognoz, która nie zawsze odnosi się do celów, które mają jakikolwiek związek z projektowanym pul.

Jednak najwięcej problemów nastęrcza obowiązek określenia, przeanalizowania i oceny stanu środowiska na obszarach objętych przewidywanym znaczącym oddziaływaniem. Z uwagi na to RDOŚ w uzgodnieniu zakresu prognozy, kierując się tzw. prounijną wykładnią prawa,¹ wskazuje, że cytowany wyżej zapis art. 51 ust. 2 pkt 2 lit. b, w myśl przepisów załącznika I dyrektywy 2001/42/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 27 czerwca 2001 r. w sprawie oceny wpływu niektórych planów i programów na środowisko, należy rozumieć jako „stan środowiska na obszarach objętych potencjalnym znaczącym zagrożeniem”.

1. Wykładnia prawa krajowego w świetle (w duchu) prawa Unii Europejskiej dotyczy w szczególności wykładni postanowień ustaw uchwalonych w celu implementacji poszczególnych dyrektyw unijnych.

Niezaprzeczalnym jest, że w prognozie należy przeanalizować i ocenić przewidywane znaczące oddziaływania zarówno pozytywne jak i negatywne (co wynika wprost m.in. z przepisu art. 51 ust. 2 pkt 2 lit e ustawy ooś), przy czym w odniesieniu do cech obszaru objętego oddziaływaniem znaczącym, z punktu widzenia ustawy ooś, istotny jest obszar objęty przewidywanym znaczącym oddziaływaniem negatywnym. W związku z powyższym, w prognozie powinna znaleźć się informacja na temat obu typów oddziaływania, a jeżeli któreś z nich nie będzie występowało - informacja o jego braku wraz z uzasadnieniem. Istotne w tym przypadku jest także to, że obszary objęte przewidywanym znaczącym oddziaływaniem mogą znajdować się poza obszarem objętym postanowieniami projektowanego dokumentu.

Biorąc powyższe pod uwagę, opisywanie przewidywanego znaczącego oddziaływania w odniesieniu do obszarów chronionych, w tym obszarów Natura 2000, bez podania informacji o jego charakterze, jest - w myśl art. 55 ust. 2 ustawy ooś - nie tylko przesłanką do negatywnego zaopiniowania takiego projektu, ale przede wszystkim świadczy o tym, że dokument taki nie może zostać przyjęty.

Ramowe wytyczne

W celu ujednoczenia procedury sooś dla projektów pul Główny Konserwator Przyrody wprowadził „Ramowe wytyczne w sprawie zakresu i stopnia szczegółowości prognozy planu urządzenia lasu”. Jednak w praktyce stosowanie przedmiotowych wytycznych jest wybiórcze i niekonsekwentne. Warto podkreślić, że w wytycznych odniesiono się praktycznie do większości opisanych wyżej kwestii:

- w punkcie I.1 wskazano na konieczność odniesienia się do wszystkich zagadnień wymienionych w art. 51 ust. 2 ustawy ooś, a w przypadku gdy dane zagadnienie nie dotyczy projektu pul, zamieszcza się informację „nie dotyczy projektu pul” wraz z wyczerpującym uzasadnieniem;
- w punkcie I.2.f nawiązano do zapisów art. 51 ust. 2 pkt 1 lit. c oraz art. 55 ust. 3 pkt 5 i art. 55 ust. 5 ustawy ooś, wskazując, że w pro-

- gnozie należy przedstawić monitoring skutków realizacji postanowień przyjętego planu w zakresie oddziaływania na środowisko;
- w punkcie I.8 zaznaczono, że w prognozie powinny też zostać przywołane lub powtórzone analizy i wnioski wynikające z programu ochrony przyrody (pop), odrębnie dla obszaru Natura 2000.

Pomimo tych zapisów, problemy opisane w niniejszym artykule nadal są aktualne.

Zawartość pisemnego podsumowania

Przepisy ustawy o oś wskazują także na obowiązek sporządzenia pisemnego podsumowania do przyjętego dokumentu. Podsumowanie to powinno zawierać m.in. uzasadnienie wyboru przyjętego dokumentu oraz informacje na temat sposobu uwzględnienia opinii właściwych organów, uwag i wniosków zgłoszonych przez społeczeństwo, ustaleń zawartych w prognozie oraz propozycje metod i częstotliwości prowadzenia monitoringu skutków realizacji postanowień dokumentu. Tak sporządzone podsumowanie wraz z przyjętym dokumentem organ opracowujący projekt dokumentu przekazuje właściwym organom, współdziałającym w sooś.

Spośród dotychczas przekazywanych do RDOŚ podsumowań większość nie spełniała wymogów formalnych. Brak w nich było propozycji monitoringu lub powielane były błędne propozycje monitoringu zawierane w prognozach. Ponadto organ opracowujący projekt dokumentu nie przedstawiał przebiegu procedury sooś, nie informował o wniesionych uwagach i nie podawał sposobu ich uwzględnienia w dokumencie. Najczęściej wypełnienie wymogów art. 55 ust. 3 polegało na zamieszczeniu w podsumowaniu informacji o uzyskaniu opinii RDOŚ, bez względu na to, ile opinii w przedmiotowej sprawie zostało wydanych i jakie uwagi były wnoszone do projektu.

Zgodnie z art. 55 ust. 4 ustawy o oś, organ opracowujący projekt dokumentu, oprócz podsumowania, przekazuje właściwym organom współdziałającym również przyjęty dokument. Obowiązek ten także

nie był wypełniany. Najczęściej przekazywana była jedynie informacja o tym, że przyjęty dokument zamieszczono w Biuletynie Informacji Publicznej Lasów Państwowych.

Ochrona przyrody

W dokumentacji otrzymywanej do opiniowania coraz częściej umieszczane są wskazówki mające na celu skuteczniejszą ochronę siedlisk przyrodniczych oraz gatunków chronionych w kontekście planowanych prac leśnych. Należy jednak zaznaczyć, że wskazania te umieszczane są w prognozie lub pop (czasem w obu wyżej wymienionych dokumentach). Jednocześnie należy stwierdzić, że wskazania te dotyczą ogółu siedlisk lub stanowisk w całym nadleśnictwie i nie wyszczególniają ich dokładnej lokalizacji (wydzielenie leśne). W przypadku takiego umieszczania wskazań są one niedostępne i nieczytelne dla większości pracowników terenowych, co wynika z następujących przesłanek:

- prognoza oraz pop nie są dokumentami dostępnymi na poziomie leśnictwa, które jest podstawową jednostką zarządzania pracami leśnymi w Lasach Państwowych;
- umieszczenie konkretnych wskazań bez podania dokładniejszej lokalizacji każdego płata siedliska lub stanowiska taksonu chronionego wpływa na mierne wykorzystanie zaproponowanych działań minimalizujących negatywne skutki oddziaływania prac gospodarczych na siedliska czy też gatunki objęte ochroną.

Rozwiązaniem mogącym wpłynąć na większą czytelność i odbiór przez leśniczych informacji dotyczących występowania siedlisk i stanowisk gatunków objętych ochroną jest umieszczenie tych danych w opisie taksacyjnym. Opis taksacyjny jest podstawowym dokumentem w procesie planowania prac leśnych przez każdego leśniczego, stąd też należy sądzić, że w takim wypadku odbiór informacji na temat zasad postępowania w tym zakresie będzie przynajmniej dobry. Jednocześnie, ze względu na stopień skomplikowania tego problemu (specyfika

Systemu Informatycznego Lasów Państwowych SILP), proponuje się, aby umieszczać w opisie taksacyjnym informacje na temat tzw. siedlisk i gatunków „naturowych”. Z uwagi na skodyfikowanie siedlisk i gatunków będących przedmiotami ochrony w obszarach Natura 2000 w postaci ciągu czterech cyfr lub liter, zadanie to wydaje się możliwe do zrealizowania. Równocześnie należy nadmienić, że obecnie występowanie leśnych siedlisk przyrodniczych na gruntach PGL LP jest odnotowywane właśnie w ten sposób. W momencie umieszczenia takich informacji w opisie taksacyjnym oraz podaniu w pop wskazówek (sposobu postępowania) dla siedlisk i gatunków objętych ochroną, ich ochrona będzie skuteczniejsza. Jedynym warunkiem wdrożenia tego mechanizmu staje się dostarczenie pop (lub jego wyciągu) do każdego leśnictwa.

W ramach kolejnych rewizji pul obserwuje się zwiększone pozyskanie surowca drzewnego. Po części jest to wynik naturalnego starzenia się polskich lasów (zwiększenie średniego wieku oraz wzrost średniej zasobności), z drugiej strony zaś wynika ono z wymagań przemysłu drzewnego. W związku z opisanymi wyżej uwarunkowaniami należy jednak zauważyć, że określona ilość starodrzewów jest warunkiem zachowania w dobrym stanie większości leśnych siedlisk przyrodniczych. W przypadku siedlisk będących przedmiotami ochrony w ramach tzw. siedliskowych obszarów Natura 2000 zasadne wydaje się przeprowadzenie odrębnej analizy na temat zmiany średniego wieku drzewostanów w ich granicach.

Jednocześnie, analiza planowanych zabiegów gospodarczych wskazuje, że część z nich dotyczy siedlisk przyrodniczych w granicach obszarów Natura 2000 lub poza nimi (siedliska te zostały wyznaczone podczas wielkoobszarowej inwentaryzacji Lasów Państwowych). Zabiegi rębne lub związane z melioracjami wodnymi (dotyczy siedlisk hydrogenicznych np. torfowisk) należy dostosować do wymagań ochronnych siedlisk. Przykładowo: zastosowanie rębni gniazdowych na obszarach występowania buczyn (9110, 9130) lub zaplanowanie melioracji wodnych w obrębie zmiennowilgotnych łąk (6410) może prowadzić do ich degradacji.

Uproszczone plany urządzenia lasu

Dla lasów niestanowiących własności Skarbu Państwa, należących do osób fizycznych i wspólnot gruntowych, zgodnie z ustawą o lasach, na zlecenie starosty opracowuje się uproszczone plany urządzenia lasu (upul). W przypadku projektów upul, do których mają zastosowania zapisy art. 46 ust. 1 lub 2 ustawy ooś, organ opracowujący projekt dokumentu powinien wystąpić do właściwych organów współdziałających z wnioskiem o uzgodnienie zakresu i stopnia szczegółowości informacji wymaganych w prognozie. W przypadku upul, do których powyższe przepisy nie mają zastosowania, zgodnie z zasadą przezorności organ opracowujący projekt dokumentu powinien wystąpić do RDOŚ z wnioskiem o uzgodnienie konieczności przeprowadzenia oceny strategicznej na podstawie art. 47 ustawy ooś. Jednak w praktyce najczęściej składany jest wniosek o odstąpienie od przeprowadzenia sooś na podstawie art. 48 ustawy ooś.

Oprócz błędnie sformułowanych wniosków w przypadku postępowań prowadzonych w związku z projektowaniem upul, najczęściej pojawiającym się problemem jest niezalączanie do wniosku przez organ opracowujący projekt dokumentu:

- uzasadnienia, zawierającego informacje o uwarunkowaniach, o których mowa w art. 49 ustawy ooś;
- projektu dokumentu bądź informacji dotyczących projektowanego dokumentu, wystarczających do zajęcia stanowiska w sprawie.

Podsumowanie

Reasumując problematykę przyrodniczej części sooś dla projektów pul, należy stwierdzić, że tworzenie dokumentacji na potrzeby powyższej procedury jest doskonałą okazją, aby zebrane dane były wykorzystane przez pracowników terenowych w celu lepszego zachowania rodzimych składników przyrody. W ocenie autorów procedura sooś nie ma na celu wytykania błędów i niedoskonałości rozwiązań funkcjonujących od kilkudziesięciu lat w PGL LP, ale jest procesem, w którym dzięki wspólnym doświadczeniom oraz dyskusjom można wypracować jeszcze

lepsze standardy ochrony przyrody. Proponuje się, aby w przeprowadzaniu sooś większy udział brali także pracownicy zainteresowanego nadleśnictwa, ponieważ tworzenie dokumentów (prognoza, pop), które nie są stosowane w praktyce, jest działaniem nielogicznym.

W artykule skupiono się na najistotniejszych, wciąż jeszcze nierozwiązanych problemach formalnych i merytorycznych, związanych z procedurą oceny strategicznej dla projektów planów urządzenia lasu. Procedura ta jest skomplikowana i wymaga dużego zaangażowania i chęci współpracy. Jednak biorąc pod uwagę, jak wiele problemów udało się już do tej pory rozwiązać, z dużym prawdopodobieństwem można stwierdzić, że w najbliższym czasie będzie możliwe wypracowanie wspólnego stanowiska, które będzie zadowalające zarówno z punktu widzenia ochrony środowiska, jak i gospodarki leśnej, co pozwoli odnieść się do tematu jako spójnej, szeroko rozumianej problematyki środowiskowej.

Wykaz źródeł

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2001/42/WE z 27 czerwca 2001 r. w sprawie oceny wpływu niektórych planów i programów na środowisko (Dz. U. UE L, Nr 197, poz. 30).

Główny Konserwator Przyrody. 2011. Ramowe wytyczne w sprawie zakresu i stopnia szczegółowości prognozy oddziaływania na środowisko planu urządzenia lasu. Ministerstwo Środowiska, Warszawa (dokument z dnia 18 sierpnia 2011 r., zmieniony 28 sierpnia 2013 r.). [http://www.mos.gov.pl/kategoria/2075_lesnictwo/].

Ustawa z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz ocenach oddziaływania na środowisko (Dz. U. z 2013 r., poz. 1235, ze zm.).

Ustawa z dnia 28 września 1991 r. o lasach (Dz. U. z 2014 r., poz. 1153).

Adam Pawłowski

Wydział Ochrony Przyrody i Obszarów Natura 2000
Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Białymstoku
ul. Dojlidy Fabryczne 23, 15-554 Białystok
apawlowski@rdos.gov.pl

Strategiczne oceny oddziaływania na środowisko projektów planów urządzenia lasu w województwie podlaskim

Streszczenie: Na przykładzie doświadczeń Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Białymstoku zdobytych w trakcie opiniowania projektów planów urządzenia lasu wraz z ich prognozami oddziaływania na środowisko przedstawiono prowadzenie strategicznej oceny oddziaływania na środowisko, a także opisano najczęściej spotykane problemy. Pokazano stan opiniowania projektów planów w poszczególnych nadleśnictwach i powiatach. Opisano najważniejsze elementy Komisji Założeń Planu oraz Narady Techniczno-Gospodarczej, tj. dwóch bardzo ważnych etapów całej procedury. Zidentyfikowano też najczęściej spotykane problemy, do których należą: brak szczegółowych inwentaryzacji dla wielu przedmiotów ochrony oraz nieścisłości w standardowych formularzach danych.

Podstawowymi dokumentami planistycznymi w leśnictwie są: plany urządzenia lasu (pul) - na terenach zarządzanych przez Lasy Państwowe oraz uproszczone plany urządzenia lasu (upul) - w lasach niestanowiących własności Skarbu Państwa. W obu przypadkach dokumenty te stanowią podstawę do prowadzenia gospodarki leśnej przez dziesięcioletni okres ich obowiązywania.

Zgodnie z art. 46 ust. 3 ustawy o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środo-

wiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko (ustawa ooś), przeprowadzenia strategicznej oceny oddziaływania na środowisko (sooś) wymagają projekty polityk, strategii, planów, których realizacja może spowodować znaczące oddziaływanie na obszar Natura 2000, jeżeli nie są one bezpośrednio związane z ochroną obszaru Natura 2000 lub nie wynikają z tej ochrony.

Należy zauważyć, że część zaprojektowanych w pul zabiegów gospodarczych, zwłaszcza cięcia rębne, może spowodować znaczące negatywne oddziaływanie na przedmioty ochrony, dla których utworzono obszary Natura 2000. Dlatego istotne jest sporządzenie prognozy oddziaływania na środowisko (prognoza), w której zostaną pokazane obszary konfliktu pomiędzy zadaniami gospodarki leśnej a ochroną gatunków i siedlisk w ramach sieci Natura 2000 oraz sposoby eliminacji lub minimalizacji tych konfliktów.

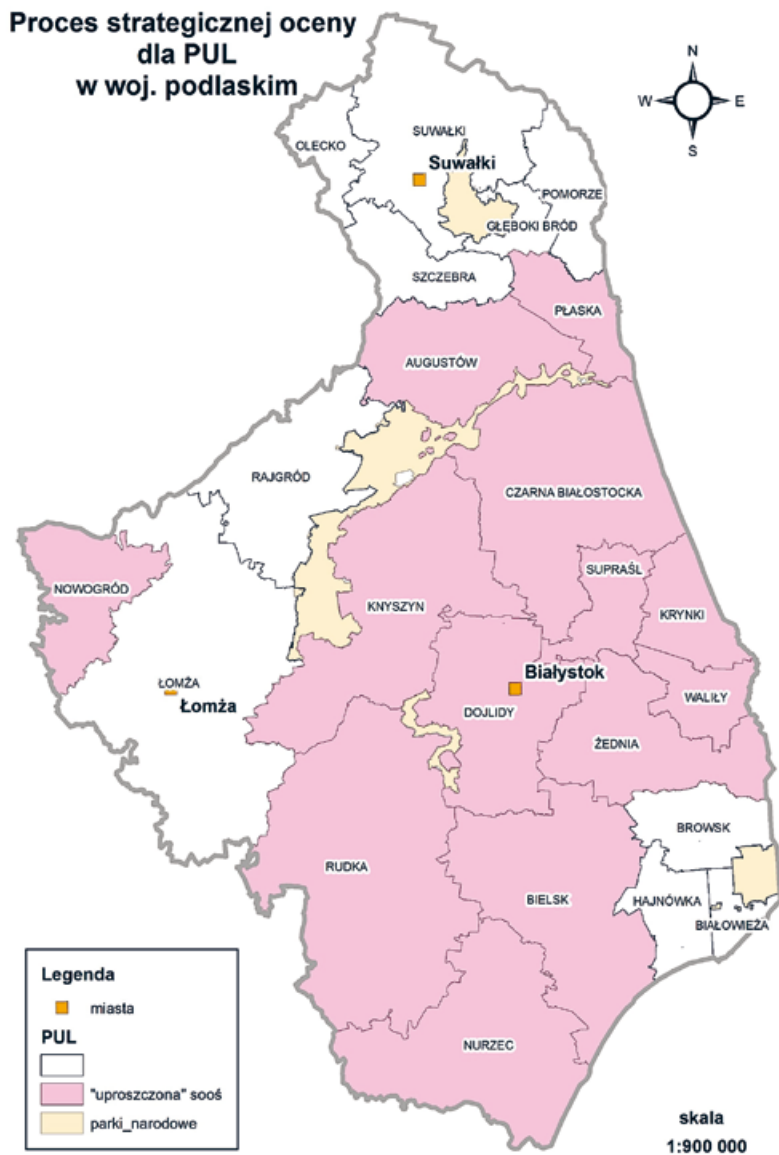
Dotychczasowa praktyka

Na terenie województwa podlaskiego znajdują się 23 nadleśnictwa, wszystkie należą do Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych w Białymstoku. Pierwsze uzgodnienia zakresu i stopnia szczegółowości informacji wymaganych w prognozach miały miejsce w roku 2009 i dotyczyły 4 pul. W roku 2010 sooś przeprowadzono w odniesieniu do 2 pul i 20 upul, zaś 13 pul objęto tzw. uproszczoną strategiczną oceną oddziaływania na środowisko. Procedura ta polegała na sporządzeniu prognozy dla planów będących w trakcie realizacji, a następnie poddaniu jej, razem z planem, opiniowaniu przez Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Białymstoku (RDOŚ) oraz Państwowego Wojewódzkiego Inspektora Sanitarnego w Białymstoku. Dzięki podjętym wówczas działaniom udało się zidentyfikować wiele konfliktów pomiędzy zadaniami gospodarki leśnej a ochroną gatunków i siedlisk (ryc. 1).

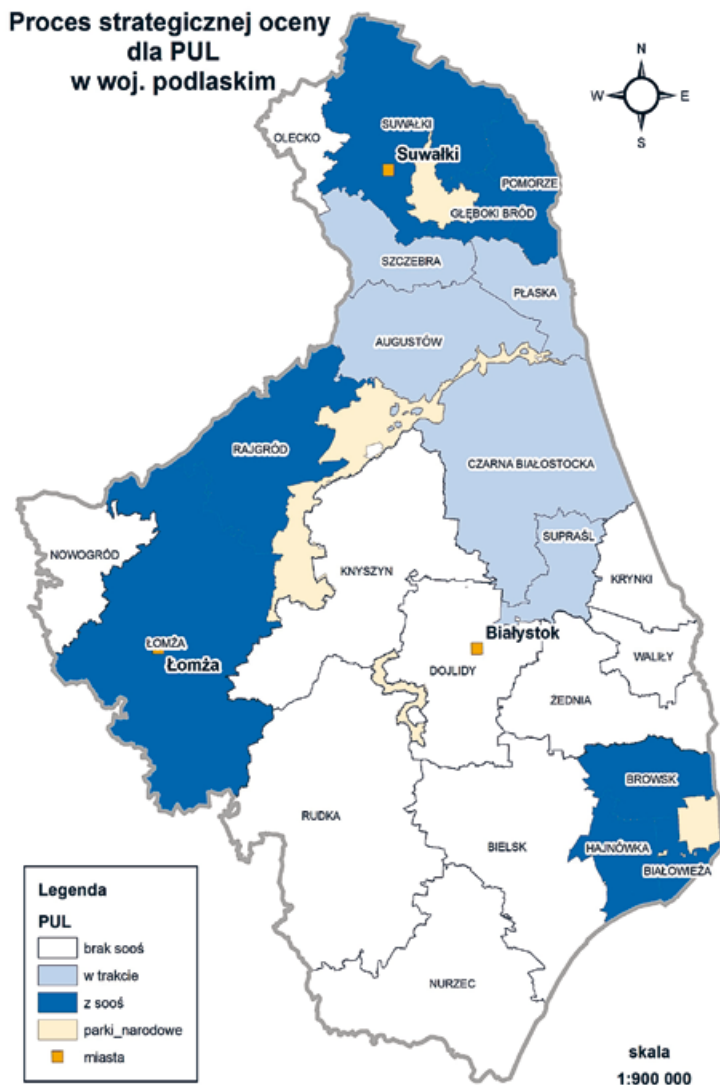
Ryc. 1. Siedlisko grądu subkontynentalnego (9170), jedno ze źródeł konfliktów pomiędzy zadaniami gospodarki leśnej a ochroną gatunków i siedlisk (fot. P. Szymczuk, Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Białymstoku)

RDOŚ zgłaszał szereg uwag, które po uwzględnieniu przez Dyrektora Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych w Białymstoku spowodowały zmiany w opiniowanych dokumentach. Zasięg przeprowadzonej „uproszczonej” strategicznej oceny oddziaływania na środowisko przedstawia ryc. 2.

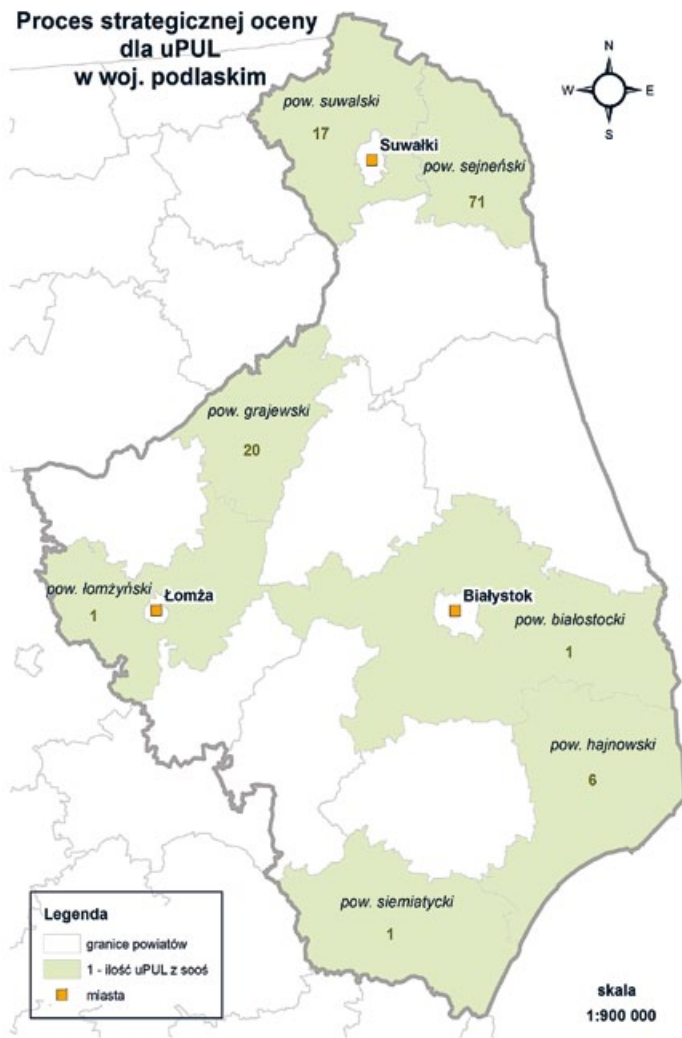
Ryc. 2. Nadleśnictwa, w przypadku których dla funkcjonujących planów urządzenia lasu przeprowadzono tzw. „uproszczoną” strategiczną ocenę oddziaływania na środowisko (A. Pawłowski)

W przypadku przygotowywanych pul, RDOŚ do końca 2013 r. uzgodnił zakres i stopień szczegółowości informacji wymaganych w prognozach w odniesieniu do 13 projektów pul oraz zaopiniował 8 projektów pul wraz z prognozami (ryc. 3).

Ryc. 3. Nadleśnictwa, w przypadku których przyjęcie projektu planu urządzenia lasu poprzedzono strategiczną oceną oddziaływania na środowisko (A. Pawłowski); stan na 31 grudnia 2013 r.

Równocześnie od roku 2009 w ramach współpracy ze starostami powiatowymi, RDOŚ uczestniczył w powstawaniu upul dla lasów niestanowiących własności Skarbu Państwa. Łącznie zaopiniowano 117 upul (ryc. 4).

Ryc. 4. Liczba uproszczonych planów urządzenia lasu (według powiatów), których przyjęcie poprzedzono strategiczną oceną oddziaływania na środowisko (A. Pawłowski); stan na 31 grudnia 2013 r.

Od początku istnienia Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Białymstoku jej przedstawiciel był zapraszany i uczestniczył w procesie powstawania planów urzędzenia lasu, brał udział w pracach Komisji Założeń Planu (KZP) i Naradzie Techniczno-Gospodarczej (NTG). Pierwsza KZP, dla trzech pierwszych pul (nadleśnictwa Puszczy Białowieskiej), przechodzących sooś, odbyła się w marcu 2010 roku. KZP jest bardzo ważnym etapem w procesie sooś dla pul. Cel jej działania to opracowanie założeń do sporządzenia projektu pul. Podczas spotkania prezentowane są m.in. informacje dotyczące:

- form ochrony przyrody występujących na terenie urządzanego nadleśnictwa;
- propozycji podziału lasów ze względu na dominujące funkcje (rezerwaty, lasy ochronne, lasy gospodarcze);
- propozycji podziału lasów na gospodarstwa (specjalne, wielofunkcyjnych lasów ochronnych, wielofunkcyjnych lasów gospodarczych);
- wieku rębności dla głównych gatunków drzew;
- projektowanych orientacyjnych składów odnowień;
- wytycznych w sprawie cięć rębnych.

Zgodnie z „Ramowymi wytycznymi w sprawie zakresu i stopnia szczegółowości prognozy oddziaływania na środowisko planu urzędzenia lasu wytycznymi”, w trakcie obrad KZP omawiane jest wystąpienie do RDOŚ z wnioskiem o uzgodnienie zakresu i stopnia szczegółowości informacji wymaganych w prognozie dla projektu pul. Zagadnienia te zostały określone w art. 51 ustawy ooś - prognoza m.in. określa, analizuje i ocenia przewidywane znaczące oddziaływania, w tym oddziaływania bezpośrednie, pośrednie, wtórne, skumulowane, krótkoterminowe, średnioterminowe i długoterminowe, stałe i chwilowe oraz pozytywne i negatywne, na cele i przedmiot ochrony obszaru Natura 2000 oraz integralność tego obszaru, a także na środowisko, a w szczególności na różnorodność biologiczną, zwierzęta (ryc. 5), rośliny. Ostateczny kształt prognozy dla projektu pul jest prezentowany przez wykonawcę planu oraz dyskutowany podczas NTG.

Ryc. 5. Bóbr europejski *Castor fiber* przedmiot ochrony w wielu obszarach Natura 2000 (fot. M. Waszkiewicz, Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Białymstoku)

Najczęściej występujące problemy

Głównym problemem napotykanym w trakcie sooś jest brak pełnych inwentaryzacji przedmiotów ochrony dla poszczególnych obszarów Natura 2000. Powoduje to trudności w weryfikacji prognozy w zakresie identyfikacji oddziaływania zabiegów gospodarczych zaprojektowanych w pul na przedmioty ochrony. Dotyczy to zwłaszcza terenów znajdujących się poza zarządem Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe.

Istotne przy sporządzaniu prognoz dla pul są także rozbieżności pomiędzy udokumentowanym stanem faktycznym a zapisami zawartymi w standardowych formularzach danych dla obszarów Natura 2000. W części wspomnianych dokumentów zamieszczone są informacje

o przedmiotach ochrony, które nigdy nie występowały na opisywanym przez nie terenie. Ich uwzględnienie następowało najczęściej na podstawie błędnych danych literaturowych.

Również częste zmiany w prawie, zwłaszcza w ustawie o ochronie przyrody, powodują problemy na styku plany zadań ochronnych (pzo) - plany urzędzenia lasu. Proces powstawania obu dokumentów, zarówno pul jak i pzo jest złożony i trwa około dwóch lat. W tym czasie przeprowadzane są liczne konsultacje i uzgodnienia. Każdorazowa zmiana przepisów w trakcie prac, np. zmiana organu odpowiedzialnego za sporządzenie pzo, powoduje ogromne komplikacje¹.

W początkowym okresie przeprowadzania sooś dla projektów pul problemem był brak jakichkolwiek wytycznych dotyczących sposobu sporządzania i weryfikacji prognoz.

Podsumowanie

Zmiany w sposobie zatwierdzania dokumentów planistycznych, w tym pul, które zaszły w związku z ustawą ooś, znacząco wpłynęły na sposób ich tworzenia i zatwierdzania.

Regionalny dyrektor ochrony środowiska ma możliwość uczestnictwa w KZP i NTG, tym samym realnie wpływa na kształt projektu pul od początku do końca procesu jego sporządzania. Na etapie KZP, podczas ustalania wytycznych dla wykonawcy projektu planu, ważnym elementem jest dzielenie się wszelkimi spostrzeżeniami, uwagami i wnioskami ze sporządzającym dokument, w szczególności dotyczącymi tych aspektów gospodarki leśnej (wieki rębności, rodzaje rębni i planowane składy gatunkowe upraw na siedliskach przyrodniczych), które mogą wpływać na stan zachowania przedmiotów ochrony w obszarach Natura 2000 czy populacje gatunków chronionych.

1. Zmiana ustawy o ochronie przyrody w 2012 r.; inne dwie zmiany z roku 2012 dotyczące wyłączenia z prac nad pzo obszarów nadleśnictw, dla których przy powstawaniu pul przeprowadzono sooś.

Podczas NTG istotne jest zwracanie przez przedstawicieli RDOŚ uwagi na zakres i stopień szczegółowości prognozy opracowywanej dla projektu pul. Choć niemożliwe jest wskazanie na jednym spotkaniu wszystkich spostrzeżeń, warto podkreślić, jakie elementy prognozy będą podlegały szczegółowej analizie.

Odnosząc się do współpracy w ramach tworzenia pul, warto też zaznaczyć, że wzajemne zrozumienie zajmowanych stanowisk - przez organy i podmioty uczestniczące w sooś dla pul - wynikających przede wszystkim z obowiązującego prawa lub przepisów wewnętrznych, konsultacje i wypracowywanie wspólnych rozwiązań, są sposobem na sporządzanie planów urządzenia lasu, które będą prowadzić do zachowania lasów wielofunkcyjnych z poszanowaniem aspektów przyrodniczych i gospodarczych.

Wykaz źródeł

Główny Konserwator Przyrody. 2011. Ramowe wytyczne w sprawie zakresu i stopnia szczegółowości prognozy oddziaływania na środowisko planu urządzenia lasu. Ministerstwo Środowiska, Warszawa (dokument z dnia 18 sierpnia 2011 r., zmieniony 28 sierpnia 2013 r.). [http://www.mos.gov.pl/kategoria/2075_lesnictwo/].

Główny Konserwator Przyrody. 2013. Ramowe wytyczne w sprawie projektowania w planie urządzenia lasu zadań z zakresu ochrony przyrody dla obszaru Natura 2000 na gruntach w zarządzie nadleśnictwa. Ministerstwo Środowiska, Warszawa (dokument z dnia 21 marca 2013 r.). [http://www.mos.gov.pl/kategoria/2075_lesnictwo/].

Ustawa z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz ocenach oddziaływania na środowisko (Dz. U. z 2013 r., poz. 1235, ze zm.).

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2013 r., poz. 627, ze zm.).

Maria Zacharczuk, Barbara Florczak

Wydział Ochrony Przyrody i Obszarów Natura 2000
Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Gdańsku
ul. Chmielna 54/57, 80 – 748 Gdańsk
barbara.florczak@gda.rdos.gov.pl

Problemy strategicznej oceny oddziaływania na środowisko projektów planów urządzenia lasu w województwie pomorskim

Streszczenie: W opracowaniu scharakteryzowano najistotniejsze problemy Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Gdańsku związane z przeprowadzeniem postępowania w sprawie strategicznej oceny oddziaływania na środowisko (sooś) planów urządzenia lasu (pul). Zaliczono do nich: problemy związane ze zbyt szybko zmieniającymi się uregulowaniami prawnymi, niedoskonałość narzędzia, jakim jest w praktyce sooś prognoza oddziaływania na środowisko, opór środowiska leśnego do zawierania w pul treści określonych w art. 28 ust. 10 ustawy o ochronie przyrody i konsekwencji z tego wynikających. Zwrócono uwagę na zbyt ogólnikowe przedstawienie metod postępowania w stosunku do siedlisk przyrodniczych znajdujących się poza obszarami Natura 2000, a także niedostateczną analizę zagadnień związanych z ochroną gatunkową roślin, zwierząt i grzybów. Poruszono również problem ujmowania działań ochronnych dla obszarów Natura 2000 pozostających w zarządzie Lasów Państwowych i przedstawiania stanowisk gatunków roślin chronionych jedynie w programie ochrony przyrody (pop) – z punktu widzenia ochrony przyrody ważne jest, aby zakres informacji był również zawarty w opisach taksacyjnych. Wskazano także na kwestię braku możliwości zawarcia w pul pełnego zakresu planu zadań ochronnych – brak możliwości wprowadzenia do pul wskazań do zmian w istniejących dokumentach planistycznych. Wymienione problemy skutkują tym, że aktualnie pul w formie zawierającej zakres planu zadań ochronnych umiejscowiony w pop, jest niewystarczającym instrumentem do zapewnienia ochrony siedliskom przyrodniczym i gatunkom oraz ich siedliskom.

Obowiązek przeprowadzenia strategicznej oceny oddziaływania na środowisko (sooś) planów urządzenia lasu (pul) wynika z zapisów ustawy z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji

o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko (ustawa ooś). Zgodnie z art. 46 pkt 2 ustawy przeprowadzenia ooś wymagają projekty polityk, strategii, planów lub programów w dziedzinie leśnictwa, a więc projekty pul opracowywane i przyjmowane przez organy administracji. W myśl art. 56 ustawy ooś przepisy te stosuje się także do podmiotów opracowujących projekt dokumentu, niebędących organami administracji. Zgodnie z art. 57 ust. 1 pkt. 2 projekty pul opiniuje i uzgadnia regionalny dyrektor ochrony środowiska.

W niniejszej pracy na podstawie praktyki Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Gdańsku (RDOŚ), przedstawiono problemy, jakie pojawiają się w trakcie przeprowadzania ooś dla pul w województwie pomorskim.

Problemy wynikające z częstych zmian regulacji prawnych

RDOŚ uczestniczył w 13 ooś projektów pul dla nadleśnictw z terenów Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych (RDLP) w Szczecinku, RDLP w Gdańsku oraz RDLP w Toruniu. Projekty pul poddane ooś nie zawierały zakresu wskazanego w art. 28 ust. 10 ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (ustawa op), czyli nie obejmowały zakresu planu zadań ochronnych (pzo) dla obszarów Natura 2000 położonych na terenie nadleśnictw objętych zakresem pul. Ponadto w ramach współpracy RDOŚ przeprowadził 19 analiz zatwierdzonych pul (tzw. ocena „uproszczona”) z terenów RDLP w Gdańsku, RDLP w Szczecinku, RDLP w Toruniu oraz Urzędu Morskiego w Gdyni.

Spośród ooś rozpoczętych dla projektów pul, w trzech tylko przypadkach uzgodniono zakres i stopień szczegółowości informacji wymaganych w prognozie oddziaływania na środowisko (prognoza), ze wskazaniem konieczności uwzględnienia zakresu art. 28 ust. 10 ustawy op, uwzględniającego wymogi pzo dla obszaru Natura 2000 (stan na dzień 24 VI 2014 r.). Wynikało to głównie ze zbyt gwałtownie zmieniających się nowelizacji ustawy op. Najpierw obowiązek sporządzenia pzo

ciężył na RDOŚ, bez względu na fakt obowiązywania aktualnych pul, zatwierdzonych przez Ministra Środowiska, na terenie obszarów Natura 2000 na gruntach w zarządzie Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe (PGL LP). Z tego powodu RDOŚ wystąpił o dotacje i ogłosił przetargi na wyłonienie wykonawców pzo. W międzyczasie ogłoszono nowelizację ustawy op, wyłączającą możliwość sporządzenia pzo dla obszarów Natura 2000 na terenie nadleśnictw, których pul został poddany sooś. Kolejna nowelizacja zniosła tę regulację, wprowadzając przepis, w myśl którego jedynie pul zawierający zakres pzo dla obszarów Natura 2000, zwalnia z obowiązku ustanowienia pzo. W tym czasie większość nadleśnictw z terenów RDLP woj. pomorskiego była już po uzgodnieniu zakresów prognoz dla pul bez zakresu pzo. Dopiero kolejna sooś nowych projektów pul, przy założeniu, że przepisy art. 28 ust. 10 ustawy op nie będą się już zmieniać, dają nadzieję na ujednoczenie postępowania w ramach sooś.

Należy zauważyć, że obecna konstrukcja ustawy ooś, a zwłaszcza art. 53, na podstawie którego uzgadnia się zakres i stopień szczegółowości informacji wymaganych w prognozie, nie pozwala na uzgodnienie zakresu i stopnia szczegółowości informacji zawartych w samym projekcie pul. Niekompatybilność wewnętrznych przepisów obowiązujących w Lasach Państwowych (w tym przypadku „Instrukcji Urządzania Lasu”, na podstawie której obecnie sporządzany jest pul), ustawy op oraz ustawy ooś, nie pozwala na ingerencję w strukturę pul. Możliwe jest jedynie formułowanie zakresu i stopnia szczegółowości prognozy. Uzgodniony stopień szczegółowości prognozy nie daje możliwości żadnej ingerencji RDOŚ w treść samego pul, który staje się przez to dokumentem schematycznym, nieprzystającym do zmieniających się wymogów ochrony.

Niedoskonałość narzędzia, jakim jest prognoza oddziaływania na środowisko projektu planu urządzenia lasu

W myśl art. 51 ust. 1 ustawy ooś prognozę sporządza organ opracowujący projekt dokumentu, o którym mowa w art. 46 - w tym

przypadku projektu pul. Prognoza przedstawia rozwiązania mające na celu zapobieganie, ograniczanie lub kompensację przyrodniczą negatywnych oddziaływań na środowisko, mogących być rezultatem realizacji projektowanego dokumentu, w szczególności na cele i przedmiot ochrony obszaru Natura 2000 oraz integralność tego obszaru. Bierze przy tym pod uwagę cele i geograficzny zasięg dokumentu oraz cele i przedmiot ochrony obszaru Natura 2000 oraz integralność tego obszaru - rozwiązania alternatywne do rozwiązań zawartych w projektowanym dokumencie wraz z uzasadnieniem ich wyboru oraz opis metod dokonania oceny prowadzącej do tego wyboru albo wyjaśnienie braku rozwiązań alternatywnych, w tym wskazania napotkanych trudności wynikających z niedostatków techniki lub luk we współczesnej wiedzy.

Jednakże prognoza, jak to już wcześniej wskazano, nie jest elementem pul, jedynie go opisuje. Dokumentem wdrażanym i realizowanym jest pul, po jego zatwierdzeniu przez Ministra Środowiska. Zapisy zawarte w opracowanych prognozach nie wyczerpują potrzeb ochrony siedlisk przyrodniczych i gatunków oraz ich siedlisk, będących przedmiotem ochrony w obszarach Natura 2000. Są przygotowywane w formie ogólników, nieprecyzyjnie, a przede wszystkim są niemożliwe do wyegzekwowania.

Plan urządzenia lasu składa się z elaboratu, programu ochrony przyrody (pop) oraz opisów taksacyjnych, lecz nie uwzględnia rozwiązań alternatywnych zawartych w prognozie. Wniesienie zmian do pul, nawet przed zatwierdzeniem, jest praktycznie niemożliwe ze względu na przedstawianie do zaopiniowania jego końcowej wersji praktycznie na miesiąc przed wejściem w życie tego dokumentu. Działanie takie uniemożliwia RDLP uwzględnienie uwag zgłoszonych przez RDOŚ. Cały pul podlega ocenie na podstawie prognozy, w której wprawdzie wskazane są rozwiązania alternatywne do rozwiązań zawartych w samym pul, lecz pozostają one niewdrożone. Prognoza powstaje często na miesiąc przed zatwierdzeniem projektu pul, na etapie Narady Techniczno-Gospodarczej (NTG). Prognoza zawiera wskazania i modyfikacje

do projektu pul, jednakże prawdopodobieństwo ich przyjęcia jest małe. Aby móc wprowadzić uwagi do projektu dokumentu, należy brać udział w około trzyletnim procesie jego przygotowania tj. w Komisji Projektu Planu, Komisji Założeń Planu (KZP) i NTG. Jednak na tym etapie brak jeszcze sformułowanych opisów taksacyjnych i wskazań gospodarczych, gdyż są one w trakcie tworzenia.

W trakcie NTG przedstawiany jest gotowy projekt pul, który ma być poddany sooś. Z uwagi na rozległy zakres dokumentu, wniesienie do niego szczegółowych uwag jest już praktycznie niemożliwe. Również sam udział w spotkaniach nie gwarantuje wprowadzenia zmian do pul, gdyż jest on tworzony ściśle według „Instrukcji Urządzania Lasu”. Przykładowo, wskazania do zmiany rębni zaplanowanej do realizacji w pul następują tylko na wniosek nadleśniczego, a nie RDOŚ. Opinia RDOŚ w ramach sooś może zawierać szereg uwag – o konieczności zmiany rębni czy składu gatunkowego odnowień, które nie zostaną wprowadzone do pul z wymienionych powodów. Z tej przyczyny pul nie jest obecnie narzędziem w pełni przydatnym dla potrzeb ochrony przyrody. Sooś jest postrzegana jako balast, zbędna formalność, która nie stanowi konstruktywnego narzędzia współtworzenia dokumentu, a jedynie dodatek do niego.

Zgodnie z art. 55 ust. 1 i 2 ustawy ooś organ opracowujący projekt pul bierze pod uwagę ustalenia zawarte w prognozie, opinie organów, o których mowa w art. 57 i 58, oraz rozpatruje uwagi i wnioski zgłoszone w związku z udziałem społeczeństwa. Projekt pul nie może zostać przyjęty, o ile nie zachodzą przesłanki, o których mowa w art. 34 ustawy op, jeżeli ze sooś wynika, że może on znacząco negatywnie oddziaływać na obszar Natura 2000. W dotychczasowej praktyce RDOŚ w Gdańsku nigdy nie zdarzyło się, żeby prognoza stwierdziła, że projekt pul może znacząco negatywnie oddziaływać na obszar Natura 2000, mimo że wskazywano w niej szereg istotnych sposobów minimalizacji negatywnych oddziaływań ustaleń pul.

Konieczność ujmowania treści przewidzianych art. 28 ust 10 ustawy o ochronie przyrody w planach urządzenia lasu

Aktem wykonawczym określającym szczegółowe warunki i tryb sporządzania planu urządzenia lasu jest rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 12 listopada 2012 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu sporządzania planu urządzenia lasu, uproszczonego planu urządzenia lasu oraz inwentaryzacji stanu lasu. Zgodnie z § 6 ust. 4 rozporządzenia, w ramach czynności planistyczno-prognostycznych, sporządzający pul przygotowuje pop oraz wskazuje zadania w zakresie ochrony przyrody dla obszaru będącego w zarządzie nadleśnictwa pokrywającego się w całości lub części z obszarem Natura 2000 z uwzględnieniem zakresu, o którym mowa w art. 28 ust. 10 ustawy op. Art. 18 ust. 1 ustawy z dnia 28 września 1991 r. o lasach dotyczący zawartości pul wprawdzie nie wymienia wprost elementów określonych w art. 28 ust. 10 ustawy op, dotyczących zakresu planu zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000, jednakże nie stanowi zamkniętego wykazu elementów będących składowymi pul. Art. 18 ust. 4 pkt 2a ustawy o lasach mówi, że „plan urządzenia lasu powinien zawierać w szczególności program ochrony przyrody”, nie określa jednak jego zawartości. Art. 25 ustawy o lasach wyjaśnia bowiem, że „minister właściwy do spraw środowiska określi, w drodze rozporządzenia: 1) szczegółowe warunki i tryb sporządzania planu urządzenia lasu (...)”. Przepisy rozporządzenia z dnia 12 listopada 2012 r. nie precyzują odstępstw od zawartości pul, ani dowolności w wyborze jego zakresu.

W związku z tym na Lasach Państwowych ciąży obowiązek zawarcia zakresu art. 28 ust. 10 ustawy op w przygotowywanych pul, dla gruntów w zarządzie Lasów Państwowych położonych na terenie obszarów Natura 2000, dla których nie ma ustanowionych pzo, z wyłączeniem pzo będących w trakcie przygotowywania przez RDOŚ.

Z dotychczasowej wymiany stanowisk wynika, że RDLP i Dyrekcja Generalna Lasów Państwowych uważają, że przepisy nie określają, aby sporządzający projekt pul miał prawny obowiązek sporządzania planu zadań ochronnych, obejmujący swoim zakresem treść art. 28 ust.

10 ustawy op, a jedynie możliwe jest jego niesporządzenie, jeśli pul dla nadleśnictwa zawiera zakres wynikający z art. 28 ust. 10 ustawy op. Ponadto wskazano na trudności w finansowaniu powyższej procedury.

Istnieje zatem, wobec dotychczasowego braku stanowiska GDOŚ w tej sprawie, konieczność jednoznacznego wyjaśnienia i jasnego sformułowania obowiązku uwzględniania zakresu art. 28 ust. 10 w pul. Wyjaśnienie niniejszej kwestii jest niezbędne do sprawnego nadzorowania obszarów Natura 2000, w kontekście stosowania „Ramowych wytycznych w sprawie projektowania w planie urządzenia lasu zadań z zakresu ochrony przyrody dla obszaru Natura 2000 na gruntach w zarządzie nadleśnictwa”, zaakceptowanych i wprowadzonych do stosowania przez Głównego Konserwatora Przyrody.

Propozycja umieszczenia w opisach taksacyjnych wskazań zawartych w programie ochrony przyrody

Zgodnie z art. 28 ust 11 pkt 3a ustawy op, planu zadań ochronnych nie sporządza się dla obszaru Natura 2000 lub jego części pokrywającego się w całości lub w części z obszarem będącym w zarządzie nadleśnictwa, dla którego ustanowiony pul uwzględnia zakres, o którym mowa w ust. 10. W myśl art. 32 ust. 4 ustawy na terenie zarządzanym przez PGL LP, na którym znajduje się obszar Natura 2000, zadania w zakresie ochrony przyrody wykonuje samodzielnie miejscowy nadleśniczy, zgodnie z ustaleniami planu urządzenia lasu.

Zgodnie z „Ramowymi wytycznymi ...” kwalifikowanie obszaru Natura 2000 do objęcia pracami urządzeniowymi odbywa się na podstawie propozycji zgłoszonej przez dyrektora RDLP podczas KZP, potwierdzonej pisemnym uzgodnieniem w ramach równoległej procedury uzgadniania zakresu i stopnia szczegółowości prognozy dla przedmiotowego planu. W myśl ramowych wytycznych pul dla terenów zarządzanych przez PGL LP, na których znajdują się obszary Natura 2000, musi zawierać zakres art. 28 ust. 10 ustawy op, a tym samym stać się planem zadań ochronnych dla tych obszarów Natura

2000. Zapisy te powinny być zawarte w pop oraz opisach taksacyjnych (w kolumnie „uwagi”), które otrzymuje każde leśnictwo i na podstawie których prowadzona jest gospodarka leśna na terenie leśnictwa, w każdym oddziale i wydzieleniu. Forma, w jakiej nadleśnictwo otrzymuje pop, jest mało poręczna – jeden egzemplarz przechowywany w siedzibie nadleśnictwa nie pozwala na efektywne korzystanie z niego. Wskazania zawarte w pop mają charakter opisowy, a nie są częścią zapisów wykonawczych, zawartych w tabelach operacyjnych dla poszczególnych wydzieleń.

Jednakże z dotychczasowej praktyki opiniowania pul przez RDOŚ w Gdańsku wynika, że opisy taksacyjne nadal pozostają bez wskazań wynikających z działań ochronnych, zapisanych w pop i koniecznych do podjęcia w celu poprawy stanu ochrony siedlisk przyrodniczych i gatunków oraz ich siedlisk, będących przedmiotem ochrony w obszarach Natura 2000. Rozwiązanie tego problemu obecnie nie jest możliwe z uwagi na istniejący system informatyczny stosowany do sporządzania opisów taksacyjnych. Pozytywną nowością w niektórych RDLP jest wpisywanie do opisów taksacyjnych nazwy „naturowego” siedliska przyrodniczego, występującego w danym wydzieleniu leśnym.

Należy również zaznaczyć, że zakres pzo to także wskazania do zmian w dokumentach typu studium gminy, miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego czy plan zagospodarowania województwa, a pul takich zapisów nie zawiera, nie ma również rangi aktu prawa miejscowego, jaki posiada pzo, nie może zatem stanowić podstawy do egzekwowania od samorządów wdrażania takich zapisów.

Konsekwencje nieuwzględnienia zakresu planu zadań ochronnych w planie urządzenia lasu - przykład obszarów specjalnej ochrony ptaków

Z praktyki RDOŚ w Gdańsku wynika, że dla obszarów specjalnej ochrony ptaków, leżących w zarządzie PGL LP, w projekcie pul często brak jest konkretnych wskazań dotyczących ochrony gatunków

z załącznika I dyrektywy w sprawie ochrony dzikiego ptactwa, stanowiących przedmiot ochrony, a nieobjętych ochroną strefową. Zdarza się również, że dla gatunków strefowych stanowiących przedmiot ochrony w obszarach specjalnej ochrony ptaków położonych praktycznie w całości w zarządzie poszczególnych nadleśnictw, brak jest wyznaczonych stref ochrony. Czy oznacza to, że na obszarach tych brak jest gatunków ptaków, dla ochrony których wyznaczono te obszary? Odpowiedź na to pytanie może przynieść jedynie dokładna inwentaryzacja ornitologiczna przeprowadzona na etapie sporządzania prognozy do pul w zakresie odpowiadającym pzo. Niestety działania te wymagają dodatkowych kosztów, których poniesienia Lasy Państwowe odmawiają, ponieważ akty prawne dotyczące wykonywania planów urządzenia lasu nie określają potrzeby czy konieczności zasadności prowadzenia takich prac.

Problemy w obszarach specjalnej ochrony siedlisk

Stan ochrony przedmiotów ochrony w obszarach mających znaczenie dla Wspólnoty określany jest za pomocą parametrów i wskaźników wskazanych dla każdego siedliska przyrodniczego i gatunku w podręcznikach metodycznych „Monitoring siedlisk przyrodniczych i gatunków”. W prognozach dla projektów pul nie stosuje się przyjętej przez Główny Inspektorat Ochrony Środowiska (GIOŚ) metodyki oceny stanu ochrony siedlisk przyrodniczych, zwłaszcza w zakresie współczynnika martwego drewna w lesie. Ocena stanu ochrony siedlisk leśnych według parametrów wskazywanych przez GIOŚ nie jest zgodna z zapisami „Instrukcji Ochrony Lasu”. W ochronie ekosystemów leśnych obowiązuje przede wszystkim zasada profilaktyki, której głównym zadaniem jest zapobieganie powstawaniu gradacji szkodliwych owadów i chorób, a dopiero później pozostawianie w lesie zagospodarowanym określonej masy martwych drzew i ich fragmentów do naturalnego rozkładu.

Ponadto o ilości i miejscu pozostawiania martwego drewna decyduje nadleśniczy (kumulacja martwego drewna w ostojach bioróż-

norodności). Ostoje te często nie pokrywają się z lokalizacją leśnych siedlisk przyrodniczych, dla których ilość martwego drewna jest często kluczowym parametrem oceny stanu ich ochrony. Zgodnie z art. 112 ustawy op w ramach państwowego monitoringu środowiska prowadzi się monitoring przyrodniczy różnorodności biologicznej i krajobrazowej: „monitoring przyrodniczy polega na obserwacji i ocenie stanu oraz zachodzących zmian w składnikach różnorodności biologicznej i krajobrazowej, w tym typów siedlisk przyrodniczych oraz gatunków będących przedmiotem zainteresowania Wspólnoty, ze szczególnym uwzględnieniem typów siedlisk przyrodniczych i gatunków o znaczeniu priorytetowym, a także na ocenie skuteczności stosowanych metod ochrony przyrody”. Należy podkreślić, że istotą monitoringu jest pewne zestandaryzowanie metody pracy – a więc i parametrów oceny stanu ochrony, przy braku jednolitych kryteriów oceny nigdy nie da się uzyskać kompatybilnych danych dotyczących stanu określonego siedliska na terenie kraju.

Ponadto w projektach pul wskazuje się, że na powierzchniach leśnych siedlisk przyrodniczych (Cyzman 2008) podstawą prac odnowieniowych, zalesieniowych, poprawek, uzupełnień pozostaje określony dla każdego typu siedliskowego lasu docelowy skład gatunkowy oraz wyjściowy skład gatunkowy upraw i odnowień przyjęty podczas NTG. W prognozie wskazuje się natomiast na konieczność stosowania składu gatunkowego upraw, zgodnego z naturalnym (Matuszkiewicz 2008). Prognoza zaleca inne składy gatunkowe dla siedlisk przyrodniczych, zgodne z naturalnymi, a pul pozostaje w tym zakresie niezmieniony. Składy gatunkowe zalecane w prognozie nie zostają również przyjęte do stosowania w trakcie NTG. Prowadzić to może do pogorszenia stanu ochrony siedlisk przyrodniczych, poprzez zmianę specyficznej struktury i funkcji: gatunków charakterystycznych, gatunków dominujących, gatunków obcych geograficznie w drzewostanie, gatunków obcych ekologicznie w drzewostanie.

Obecnie wdrożono jednak w PGL LP kilka zarządzeń regulujących problem unaturalniania odnowień w siedliskach przyrodniczych.

Na uwagę zasługują zarządzenie dyrektora RDLP w Szczecinku nr 29 z dnia 1 grudnia 2009 r. w sprawie wprowadzenia do stosowania zasad postępowania hodowlanego na siedliskach chronionych [...] i zarządzenie nr 7 z dnia 31 stycznia 2014 r. w sprawie ochrony zasobów rozkładającego się drewna oraz zwiększenia różnorodności biologicznej w ekosystemach leśnych na terenie RDLP Szczecinek, a także zarządzenie nr 61 Dyrektora Generalnego Lasów Państwowych z dnia 12 listopada 2007 r., zgodnie z którym lasy w zasięgu obszarów Natura 2000 powinny zostać zaliczone do kategorii lasów ochronnych, stanowiących cenne fragmenty rodzimej przyrody.

Dobłą praktyką jest korzystanie z zarządzeń nadleśniczych wyznaczających ostoje różnorodności biologicznej (które będą wyłączone z użytkowania gospodarczego) i opracowania dotyczącego roślinności rzeczywistej oraz współczesnej potencjalnej roślinności naturalnej leśnego kompleksu promocyjnego Lasy Oliwsko-Darżlubskie (dokument wykonany na zlecenie PGL LP dla terenu całego Nadleśnictwa Gdańsk oraz Nadleśnictwa Wejherowo), a także certyfikacja FSC (2005).

Gospodarowanie siedliskami przyrodniczymi znajdującymi się poza obszarami Natura 2000 za pośrednictwem planu urządzenia lasu

Problemem jest również podejście do siedlisk przyrodniczych będących w zarządzie Lasów Państwowych, a występujących poza obszarami Natura 2000. Wskazania do ochrony tych siedlisk przyrodniczych wynikają ze stanowiska Komisji Europejskiej¹, a także zapisu certyfikatu FSC: „Siedliska chronione” należy rozumieć jako wszystkie siedliska z załącznika I dyrektywy w sprawie ochrony siedlisk przyrodniczych oraz dzikiej fauny i flory (dyrektywa siedliskowa), także te poza obszarami Natura 2000, oraz wszystkie siedliska gatunków chronionych. Z zapisów zawartych w § 12 ust. 6 „Zasad Hodowli Lasu” wynika, że „proponuje rozwiązania hodowlano-ochronnych dla konkretnych siedlisk przyrodniczych, dla ochrony których wyznaczono specjalne obszary ochrony

1. Stanowisko z 7 czerwca 2012 r. (znak: CHAP(2011)03169).

siedlisk, i w obszarach specjalnej ochrony ptaków Natura 2000, a także dla chronionych siedlisk występujących poza tymi obszarami przyjmowane są na etapie sporządzania projektu planu urządzenia lasu.”. Tymczasem dla siedlisk przyrodniczych, występujących poza obszarami Natura 2000, najczęściej brak jest konkretnych wskazań dotyczących metod postępowania hodowlanego na obszarach przez nie zajmowanych.

Strategiczna ocena oddziaływania na środowisko dla projektu planu urządzenia lasu a ochrona gatunkowa roślin, zwierząt i grzybów

Zgodnie z art. 51 ust. 2 ustawy o oś prognoza dla projektu pul powinna określać, analizować i oceniać m.in.: istniejący stan środowiska, problemy ochrony środowiska istotne z punktu widzenia realizacji projektowanego dokumentu, przewidywane znaczące oddziaływania na środowisko, z tym różnorodność biologiczną, zwierzęta, rośliny oraz rozwiązania alternatywne, minimalizujące lub kompensujące negatywne oddziaływania. W związku z powyższym prognoza powinna dostarczyć informacji o objętych ochroną gatunkach roślin, zwierząt i grzybów występujących na obszarze objętym dokumentem, ich szacunkowej liczebności, rozmieszczeniu, stanie ochrony, a zagrożeniach dla populacji gatunków.

Informacje te w sposób szczegółowy powinny być podane dla gatunków z II i IV załącznika dyrektywy siedliskowej oraz gatunków zagrożonych w skali kraju i regionu lub gatunków rzadkich. Informacje te powinny posłużyć do wyznaczenia miejsc wartościowych przyrodniczo, w przypadku których już na etapie planowania możliwa jest ich ochrona.

Przepisy zezwalają na wyłączenie gospodarki leśnej z rygorów dotyczących ochrony gatunkowej, jeśli projekt pul przeszedł oś - art. 52a ust. 1 ustawy op mówi „Gospodarka leśna nie narusza zakazów, o których mowa w art. 52 ust. 1 pkt 1-3, 7, 8, 12 i 13, jeżeli jest prowadzona na podstawie planów, które zostały poddane strategicznej ocenie

oddziaływania na środowisko, obejmującej oddziaływanie na dziko występujące populacje gatunków będących przedmiotem zainteresowania Wspólnoty i chronionych gatunków ptaków oraz ich siedliska lub jest prowadzona na podstawie wymagań dobrej praktyki w zakresie gospodarki leśnej, których ustalenia zapewniają, że czynności wykonywane zgodnie z nimi nie są szkodliwe dla zachowania gatunku we właściwym stanie ochrony”.

Wspomniane w przepisie wymagania dobrej praktyki – przewidziane do wprowadzenia rozporządzeniem Ministra Środowiska - nie zostały dotychczas określone. Z kolei, aby określić „właściwy stan ochrony”, konieczne jest przeprowadzenie oceny stanu ochrony, na co PGL LP nie przewidują dodatkowych nakładów finansowych. Informacje o objętych ochroną gatunkach roślin, zwierząt i grzybów występujących na obszarze objętym dokumentem, ich szacunkowej liczebności, rozmieszczeniu, stanie ochrony zarówno w pop, jak i w prognozie, są więc nieprecyzyjne, gdyż nie wynikają z aktualnej inwentaryzacji. Aby skutecznie chronić gatunki objęte ochroną prawną, należałoby informację o nich zamieszczać w opisach taksacyjnych, tak aby każdy leśniczy bezpośrednio nadzorujący zabiegi hodowlane wiedział o ich lokalizacji.

Podsumowanie

Plan urządzenia lasu w obecnej formie - zawierającej zakres planu zadań ochronnych umiejscowiony w programie ochrony przyrody - jest niewystarczającym instrumentem do zapewnienia ochrony siedlisk przyrodniczych i gatunków oraz ich siedlisk. Perspektywy ochrony za pomocą takiego dokumentu są ograniczone, a sam dokument nie wyczerpuje potrzeb ochrony, ani też nie daje gwarancji ich wdrożenia.

Wykaz źródeł

Cyzman W. 2008. Gospodarowanie na siedliskach o znaczeniu wspólnotowym. *Biuletyn RDLP Toruń* 11, 3: 6-10.

- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/147/WE z dnia 30 listopada 2009 r. w sprawie ochrony dzikiego ptactwa (Dz. U. UE L z 2010 r., Nr 20, poz. 7).
- Dyrektywa Rady nr 92/43/EWG z 21 maja 1992 r. w sprawie ochrony siedlisk przyrodniczych oraz dzikiej fauny i flory (Dz. U. UE L, Nr 206, poz. 7).
- FSC. 2005. Zasady, Kryteria i Wskaźniki Dobrej Gospodarki Leśnej w Polsce. Forest Stewardship Council, Grupa Robocza FSC-Polska.
- Główny Konserwator Przyrody. 2013. Ramowe wytyczne w sprawie projektowania w planie urzędzenia lasu zadań z zakresu ochrony przyrody dla obszaru Natura 2000 na gruntach w zarządzie nadleśnictwa. Ministerstwo Środowiska, Warszawa (dokument z dnia 21 marca 2013 r.). [http://www.mos.gov.pl/kategoria/2075_lesnictwo/].
- Matuszkiewicz J.M. 2008. Zespoły leśne Polski. Wyd. Nauk. PWN, Warszawa.
- PGL LP. 2012. Instrukcja Ochrony Lasu. CILP, Warszawa.
- PGL LP. 2012. Instrukcja Urządzania Lasu. CILP, Warszawa.
- PGL LP. 2012. Zasady Hodowli Lasu. CILP, Warszawa.
- Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 12 listopada 2012 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu sporządzania planu urzędzenia lasu, uproszczonego planu urzędzenia lasu oraz inwentaryzacji stanu lasu (Dz. U. z 2012 r., poz. 1302).
- Ustawa z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz ocenach oddziaływania na środowisko (Dz. U. z 2013 r., poz. 1235, ze zm.).
- Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2013 r., poz. 627, ze zm.).
- Ustawa z dnia 28 września 1991 r. o lasach (Dz. U. z 2014 r., poz. 1153).

Zarządzenie Dyrektora Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych w Szczecinku nr 7 z dnia 31 stycznia 2014 r. w sprawie ochrony zasobów rozkładającego się drewna oraz zwiększenia różnorodności biologicznej w ekosystemach leśnych na terenie RDLP Szczecinek.

Zarządzenie Dyrektora Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych w Szczecinku nr 29 z dnia 1 grudnia 2009 r. w sprawie wprowadzenia do stosowania zasad postępowania hodowlanego na siedliskach chronionych na okres przejściowy, tj. do czasu opracowania wytycznych w tym zakresie i wytyczne dotyczące ochrony siedlisk i gatunków chronionych oraz kształtowania zasobów martwego drewna wraz z wytycznymi dla gospodarki leśnej dotyczącymi gatunków ptaków będących przedmiotem ochrony w ostojach ptasich Natura 2000.

Zarządzenie nr 61 Dyrektora Generalnego Lasów Państwowych z dnia 12 listopada 2007 r. w sprawie sporządzania wniosku o uznanie lasu za ochronny lub pozbawienie go tego charakteru.

Małgorzata Olesińska

Wydział Ochrony Przyrody i Obszarów Natura 2000
Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Kielcach
ul. Szymanowskiego 6, 25-361 Kielce
malgorzata.olesinska@rdos.kielce.pl

Problematyka strategicznej oceny oddziaływania na środowisko w kontekście art. 52a ustawy o ochronie przyrody

Streszczenie: Zgodnie z art. 52a ustawy o ochronie przyrody gospodarka leśna nie narusza określonych w tym artykule zakazów, jeśli jest prowadzona na podstawie planów, które poddano strategicznej ocenie oddziaływania na środowisko lub jest prowadzona na podstawie wymagań dobrej praktyki w zakresie gospodarki leśnej, których ustalenia zapewniają, że czynności wykonywane zgodnie z nimi nie są szkodliwe dla zachowania gatunku we właściwym stanie ochrony. Strategiczna ocena w tym wypadku powinna obejmować przede wszystkim analizę oddziaływań na dziko występujące populacje gatunków będących przedmiotem zainteresowania Wspólnoty i chronione gatunki ptaków oraz ich siedliska.

Ze względu na dużą złożoność tematu i brak jednolitego stanowiska oraz szczegółowych wytycznych, problematyczne jest zarówno sporządzenie przez właściwe jednostki (regionalne dyrekcje Lasów Państwowych i starostwa powiatowe) prognoz oddziaływania na środowisko spełniających te wymagania, jak również określenie szczegółowego zakresu wymagań oraz późniejsza ocena prognozy przez regionalne dyrekcje ochrony środowiska.

W niniejszym artykule określono podstawowe wymogi, jakie należy spełnić w celu zastosowania art. 52a, wynikające z ustawy o ochronie przyrody oraz ogólnie dostępnych dokumentów, w tym z „Ramowych wytycznych w sprawie zakresu i stopnia szczegółowości prognozy oddziaływania na środowisko planu urządzenia lasu”, „Ramowych wytycznych w sprawie projektowania w planie urządzenia lasu zadań z zakresu ochrony przyrody dla obszaru Natura 2000 na gruntach w zarządzie nadleśnictwa” oraz interpretacji przepisów przez Generalnego Dyrektora Ochrony Środowiska. Zwrócono uwagę na kwestie poruszone przez stowarzyszenie Klub Przyrodników dotyczące różnych aspektów stosowania art. 52a, w szczególności braku spójności oceny oddziaływania na środowisko dla planów urządzenia lasu

z wymogami rozporządzenia Ministra Środowiska w sprawie sporządzania projektu planu zadań ochronnych oraz rozporządzenia Ministra Środowiska w sprawie sporządzania projektu planu ochrony dla obszaru Natura 2000. Ponadto przedstawiono dane dotyczące przeprowadzonych strategicznych ocen oddziaływania na środowisko w odniesieniu do projektów planów urzędzenia lasu dla nadleśnictw znajdujących się na terenie województwa świętokrzyskiego. W podsumowaniu artykułu zaprezentowano wnioski oraz wątpliwości dotyczące zastosowania art. 52a.

Zgodnie z art. 52a ustawy z 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (ustawa op) „Gospodarka leśna nie narusza zakazów, o których mowa w art. 52 ust. 1 pkt 1-3, 7, 8, 12 i 13, jeśli jest prowadzona na podstawie planów, które zostały poddane strategicznej ocenie oddziaływania na środowisko, obejmującej oddziaływanie na dziko występujące populacje gatunków będących przedmiotem zainteresowania Wspólnoty i chronionych gatunków ptaków oraz ich siedliska lub jest prowadzona na podstawie wymagań dobrej praktyki w zakresie gospodarki leśnej, których ustalenia zapewniają, że czynności wykonywane zgodnie z nimi nie są szkodliwe dla zachowania gatunku we właściwym stanie ochrony”.

Zakazy wymienione w art. 52 ustawy op, które potencjalnie mogą być złamane w ramach gospodarki leśnej dotyczą:

- umyślnego zabijania, okaleczania lub chwytania, niszczenia jaj, postaci młodocianych lub form rozwojowych;
- niszczenia siedlisk lub ostoi, będących obszarem rozrodu, wychowu młodych, odpoczynku, migracji lub żerowania;
- niszczenia, usuwania lub uszkodzenia gniazd, mrowisk, nor, legowisk, żeremi, tam, tarlisk, zimowisk lub innych schronień;
- umyślnego płoszenia lub niepokojenia, w tym w miejscach noclegu, w okresie lęgowym w miejscu rozrodu lub wychowu młodych lub w miejscach żerowania zgrupowań ptaków migrujących lub zimujących.

Zestawienie powyższych przepisów nie rozwiązuje jednak problemu dotyczącego sposobu uwzględniania w strategicznej ocenie oddziaływania na środowisko (sooś) kwestii ochrony gatunkowej dziko występujących grzybów, roślin i zwierząt.

Celem niniejszego artykułu jest zwrócenie uwagi na niespójność i niejasność przepisów w tym obszarze, co jest główną przyczyną niezrozumienia problematyki i w konsekwencji sporządzania prognoz oddziaływania na środowisko (prognoza) o niskiej wartości merytorycznej, traktujących temat w sposób pobieżny. Zagadnienie przedstawiono w oparciu o doświadczenia obejmujące województwo świętokrzyskie.

Dokumenty dotyczące zastosowania art. 52a ustawy o ochronie przyrody

Artykuł 52a ustawy op w sposób bardzo ogólny określa warunki, na podstawie których miałyby nastąpić derogacja, a także nie wskazuje sposobu jej wdrażania w praktyce. Brak jest również rozporządzenia dotyczącego wymagań dobrej praktyki leśnej, o którym mowa w ust. 3 cytowanego przepisu. Taki stan rzeczy jest przyczyną wielu wątpliwości i pytań. W pewnym stopniu pomocne mogą być następujące dokumenty:

- „Ramowe wytyczne w sprawie zakresu i stopnia szczegółowości prognozy oddziaływania na środowisko planu urządzenia lasu”;
- stanowisko Generalnego Dyrektora Ochrony Środowiska (GDOŚ) w sprawie interpretacji art. 52a¹;
- stanowisko stowarzyszenia Klub Przyrodników dotyczące aspektów stosowania art. 52a²;
- „Ramowe wytyczne w sprawie projektowania w planie urządzenia lasu zadań z zakresu ochrony przyrody dla obszaru Natura 2000 na gruntach w zarządzie nadleśnictwa”.

Zgodnie z pismem GDOŚ oraz „Ramowymi wytycznymi w sprawie zakresu i stopnia szczegółowości prognozy [...]”, aby możliwe było zastosowanie art. 52a muszą być spełnione dwa warunki:

- plan urządzenia lasu (pul) musi być poddany sooś obejmującej oddziaływanie na dziko występujące populacje gatunków będących przedmiotem zainteresowania Wspólnoty i chronionych gatunków ptaków oraz ich siedliska;

1. Stanowisko z 28 lutego 2011 r. (znak: DOP-OZGIZ.024.7.2010.ep).

2. Stanowisko z 19 sierpnia 2011 r.

- ustalenia pul muszą zapewniać, że czynności wykonywane zgodnie z nim nie są szkodliwe dla zachowania gatunku we właściwym stanie ochrony.

W powyższych opracowaniach określono również podstawowe wymogi, jakie należy spełnić w celu zastosowania art. 52a:

- jednoznaczne wskazanie gatunków lub grup gatunków³ oraz zakazów objętych derogacją – docelowo do ujęcia w opinii regionalnego dyrektora ochrony środowiska dotyczącej projektu pul i prognozy oddziaływania na środowisko (prognoza) oraz w pisemnym podsumowaniu do przyjętego pul;
- przeprowadzenie szczegółowej analizy w odniesieniu do gatunków oraz ich siedlisk będących przedmiotem zainteresowania Wspólnoty określonych rozporządzeniem w sprawie siedlisk przyrodniczych oraz gatunków będących przedmiotem zainteresowania Wspólnoty, a także kryteriów wyboru obszarów kwalifikujących się do uznania lub wyznaczenia jako obszary Natura 2000, przede wszystkim gatunki z załącznika IV dyrektywy siedliskowej i gatunki ptaków z załącznika I dyrektywy w sprawie ochrony dzikiego ptactwa, oraz gatunki zagrożone wyginięciem lub rzadkie;
- podanie wyczerpujących informacji pozwalających stwierdzić, że czynności wykonywane zgodnie z planem nie są szkodliwe dla zachowania gatunku we właściwym stanie ochrony lub jego odtworzenia (jeżeli stan jest niezadawalający, zły);
- zaproponowanie stosownych rozwiązań alternatywnych, minimalizujących lub kompensujących negatywne oddziaływania na gatunki lub grupy gatunków, które mogą być rezultatem realizacji założeń dokumentu;
- ustalenie sposobu postępowania w przypadku odnalezienia nowych stanowisk danego gatunku;
- zaplanowanie monitoringu, którym w szczególności należy objąć gatunki „naturowe” oraz inne gatunki rzadkie lub zagrożone wyginięciem.

3. Dopuszczono tzw. kategoryzację gatunków - dokonanie oceny oddziaływania na grupy gatunków o podobnych wymaganiach ekologicznych.

Dodatkowo Klub Przyrodników zwrócił uwagę na następujące kwestie:

- określając w ramach sooś wpływ pul na stan ochrony gatunku, oceny wymaga, czy przewidywane w planie zabiegi zmieniają liczebność gatunku, jego lokalny areał, powierzchnię siedlisk gatunku;
- brak wyraźnego obowiązku dokonania oceny oddziaływania w odniesieniu do kluczowego elementu opisującego stan ochrony, jakim jest jakość siedliska gatunku oraz brak oceny oddziaływania w odniesieniu do perspektywy zachowania gatunku, powoduje niespójności z wymogami wynikającymi z § 3 rozporządzenia w sprawie sporządzania projektu planu zadań ochronnych oraz § 3 rozporządzenia w sprawie sporządzania projektu planu ochrony dla obszaru Natura 2000 i dyskwalifikuje możliwość wyciągnięcia ocen syntetycznych do celów raportowania w trybie art. 17 dyrektywy siedliskowej;
- w wątpliwość poddano pogląd GDOŚ, że „nieszkodliwość dla zachowania gatunku we właściwym stanie ochrony można interpretować rozszerzająco jako nieszkodliwość dla odtworzenia (jeżeli jego stan ochrony jest niezadawalający lub zły) lub zachowania gatunku we właściwym stanie ochrony”, bowiem według prawa zakazuje się rozszerzającej interpretacji wyjątków - dla zachowania gatunku we właściwym stanie, konieczne jest więc wcześniejsze ustalenie, że aktualny stan gatunku jest właściwy;
- monitoring oddziaływania pul powinien dotyczyć również stanu ochrony gatunków objętych ochroną (w szczególności tych, których dotyczyłby art. 52a).

Doświadczenia Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Kielcach

Na terenie województwa świętokrzyskiego znajduje 20 nadleśnictw (w całości lub części). Dla 6 pul przeprowadzono sooś, natomiast dla 11 pul przeprowadzono uproszczoną sooś (prognozę wykonano do dokumentu zatwierdzonego uprzednio decyzją Ministra Środowiska).

W przypadku nadleśnictw Staszów i Jędrzejów, Regionalna Dyrekcja Lasów Państwowych w Radomiu wystąpiła o derogację w trybie art. 52a ustawy op, jednak dla żadnego z projektów pul derogacja nie została wydana.

Również w przypadku uproszczonych pul, sporządzanych dla lasów prywatnych (w woj. świętokrzyskim to kilkadziesiąt dokumentów w roku), opinie wydane przez Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Kielcach nie dawały możliwości zastosowania art. 52a ustawy op.

Przyczyną takiego stanu rzeczy jest to, iż dla terenów nadleśnictw brak jest danych o lokalizacji i liczebności większości gatunków objętych ochroną. Dostępne są jedynie dane dotyczące ptaków, dla których ustanowiono strefy ostoi, miejsc rozrodu i regularnego przebywania. Ponadto w odniesieniu do gatunków „naturowych” dostępne są dane tzw. wojewódzkich zespołów specjalistycznych (wzs)⁴, często niekompletne, nieaktualne, oraz inwentaryzacja przeprowadzona przez Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe w 2007 r. Dodatkowo, dla 12 obszarów Natura 2000 (na 40 znajdujących się na terenie województwa) dostępne są dane dotyczące gatunków i ich siedlisk z planów zadań ochronnych.

Pozostałe przyczyny niezyskania odstępstwa od „zakazów gatunkowych” w ramach sooś, to:

- brak informacji odnoszących się do problematyki art. 52a ustawy op;
- brak listy gatunków czy grup gatunków, dla których wnioskowano o derogację;
- brak wskazania, w odniesieniu do których zakazów z art. 52 ustawy wnioskowano o odstępstwo (nie wszystkie z zakazów art. 52 podlegają derogacji);
- brak analizy i oceny oddziaływania realizacji pul na gatunki/grupy gatunków wraz z analizą, czy gospodarka leśna wynikająca z pul

4. To zespoły specjalistów m.in. przyrodników, informatyków, planistów przestrzennych, uczestniczące w powstaniu sieci Natura 2000, tworzone przez wojewódzkich konserwatorów przyrody w celu weryfikacji danych przyrodniczych i ustalenia zweryfikowanej listy specjalnych obszarów ochrony siedlisk.

- nie będzie szkodliwa dla zachowania gatunku we właściwym stanie ochrony i jak wpłynie na zachowanie populacji;
- brak aktualnych inwentaryzacji przyrodniczych wykonanych na potrzeby sporządzenia pul;
 - brak określenia zasad sposobu postępowania w przypadku odnalezienia nowych stanowisk gatunku/grupy gatunków w czasie 10 lat obowiązywania pul;
 - brak propozycji monitoringu – nie określono przewidywanych metod analizy skutków realizacji pul, częstotliwości przeprowadzania, wskazania gatunków dla których byłoby niezbędne monitorowanie skutków wykonania planu.

Ponadto ocenę oddziaływania na gatunki „naturowe” wykonano jedynie na podstawie danych wzs, ogólnikowo potraktowano część prognozy dotyczącą propozycji działań minimalizujących negatywne oddziaływania mogące być skutkiem realizacji pul i brak przy tym propozycji rozwiązań alternatywnych.

Przykładowo: w odniesieniu do gatunków takich, jak głowacz białopłetwy, poczwarówka zwężona, skójką gruboskorupkowa, modraszek telejus, modraszek nausitous, pachnica dębowa, będących przedmiotami ochrony obszaru mającego znaczenie dla Wspólnoty Ostoja Żyznów PLH260036, w dokumentacji nie podano informacji o występowaniu lub niewystępowaniu tych gatunków; stwierdzono natomiast, że realizacja planu nie będzie znacząco negatywnie oddziaływać na siedliska i gatunki, dla których wyznaczono obszar; na terenie obszaru mającego znaczenie dla Wspólnoty Kras Staszowski PLH260023, analizy i oceny dokonano tylko w odniesieniu do siedlisk leśnych; w programie ochrony przyrody mięczaki, owady, płazy i gady wymieniono z określeniem „bez lokalizacji”, w tym dotyczyło to również rzadkiego i wymagającego ochrony strefowej gniewosza plamistego; połączono w grupy organizmy mające zupełnie inne wymagania (mchy, porosty i ptaki); stwierdzono brak oddziaływania, przy równoczesnym zaproponowaniu działań łagodzących polegających na zachowaniu stanowisk poprzez prowadzenie w miarę możliwości prac w okresie spoczynku

wegetacyjnego, prowadzeniu ekstensywnej gospodarki na podmokłych łąkach, itp.

Podsumowanie

Biorąc pod uwagę powyższe spostrzeżenia, należy stwierdzić, że:

- w prognozie oddziaływania na środowisko powinny znaleźć się wyczerpujące informacje pozwalające stwierdzić, że czynności wykonywane zgodnie z pul nie są szkodliwe dla zachowania gatunku we właściwym stanie ochrony lub jego odtworzenia (jeżeli stan jest niezadawalający, zły);
- sooś powinna być sporządzona na podstawie wszelkich dostępnych danych, w tym również inwentaryzacji przyrodniczej opracowanej na potrzeby sporządzenia pul, jeżeli dane dostępne nie dostarczają informacji, o których mowa w art. 51 ust. 2 ustawy z 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko;
- ocena oddziaływania na gatunki chronione powinna dotyczyć również oddziaływania na siedliska tych gatunków;
- pul powinien zawierać wskazania dotyczące sposobu postępowania w przypadku odnalezienia nowych stanowisk gatunków lub grupy gatunków;
- konieczne jest wyraźne wskazanie gatunków chronionych lub grup gatunków, dla których, na podstawie wyników sooś, istnieje możliwość zastosowania zwolnienia, o którym mowa w art. 52a ustawy op;
- zakres i stopień szczegółowości informacji dotyczących metody i częstotliwości przeprowadzania monitoringu skutków realizacji pul powinny być przedmiotem uzgodnienia/opiniowania z rdoś, w trybie art. 53 i art. 54 ustawy o udostępnianiu informacji o środowisku [...];
- w przypadku stwierdzenia występowania negatywnego oddziaływania postanowień pul, w prognozie niezbędne jest zaproponowanie

stosownych rozwiązań alternatywnych, minimalizujących lub kompensujących negatywne oddziaływanie.

Biorąc pod uwagę złożoność problematyki i to, że wiele pytań pozostaje bez jednoznacznych odpowiedzi⁵, niezbędne wydaje się opracowanie wytycznych i metodologii przeprowadzenia analiz i ocen w ramach sooś dotyczących kwestii obejmujących stosowanie art. 52a ustawy op, w tym np. kryteriów umożliwiających grupowanie gatunków o podobnych wymaganiach ekologicznych.

Wykaz źródeł

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/147/WE z dnia 30 listopada 2009 r. w sprawie ochrony dzikiego ptactwa (Dz. U. UE L z 2010 r., Nr 20, poz. 7).

Dyrektywa Rady nr 92/43/EWG z 21 maja 1992 r. w sprawie ochrony siedlisk przyrodniczych oraz dzikiej fauny i flory (Dz. U. UE L, Nr 206, poz. 7).

Główny Konserwator Przyrody. 2011. Ramowe wytyczne w sprawie zakresu i stopnia szczegółowości prognozy oddziaływania na środowisko planu urządzania lasu. Ministerstwo Środowiska, Warszawa (dokument z dnia 18 sierpnia 2011 r., zmieniony 28 sierpnia 2013 r.). [http://www.mos.gov.pl/kategoria/2075_lesnictwo/].

Główny Konserwator Przyrody. 2013. Ramowe wytyczne w sprawie projektowania w planie urządzania lasu zadań z zakresu ochrony przyrody dla obszaru Natura 2000 na gruntach w zarządzie nadleśnictwa. Ministerstwo Środowiska, Warszawa (dokument z dnia 21 marca 2013 r.). [http://www.mos.gov.pl/kategoria/2075_lesnictwo/].

Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 13 kwietnia 2010 r. w sprawie siedlisk przyrodniczych oraz gatunków będących przedmiotem zainteresowania Wspólnoty, a także kryteriów wyboru obszarów

5. Np. czy ocena wpływu winna być tak szczegółowa, że dotyczyć będzie każdej znanej lokalizacji gatunku, wszystkich zabiegów gospodarczych, itp.? Czy wystarczające będzie zaproponowanie rozwiązań alternatywnych, minimalizujących lub kompensujących negatywne oddziaływania na podstawie hipotetycznego określenia miejsca żerowania, gniazdowania?

kwalifikujących się do uznania lub wyznaczenia jako obszary Natura 2000 (Dz. U. Nr 77, poz. 510, ze zm.).

Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 17 lutego 2010 r. w sprawie sporządzania projektu planu zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 (Dz. U. Nr 34, poz. 186, ze zm.).

Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 30 marca 2010 r. w sprawie sporządzenia projektu planu ochrony dla obszaru Natura 2000 (Dz. U. Nr 64, poz. 401, ze zm.).

Ustawa z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz ocenach oddziaływania na środowisko (Dz. U. z 2013 r., poz. 1235, ze zm.).

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2013 r., poz. 627, ze zm.).

Justyna Rogowska

Wydział Ochrony Przyrody i Obszarów Natura 2000
Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Olsztynie
ul. Dworcowa 60, 10-437 Olsztyn
sekretariat.olsztyn@rdos.gov.pl

Strategiczna ocena oddziaływania na środowisko dla planów urządzenia lasu na przykładzie województwa warmińsko-mazurskiego - uwagi ogólne

Streszczenie: Wśród celów stawianych trwale zrównoważonej gospodarce leśnej są zachowanie lasów i korzystnego ich wpływu na klimat, powietrze, wodę, glebę, warunki życia i zdrowia człowieka oraz na równowagę przyrodniczą oraz ochrony lasów, zwłaszcza lasów i ekosystemów leśnych stanowiących naturalne fragmenty rodzimej przyrody lub lasów szczególnie cennych.

Rzetelne sporządzenie prognozy oddziaływania na środowisko planu urządzenia lasu (pul) gwarantuje, że ocena danego planu spełnia wymagania prawa polskiego i europejskiego. Gospodarka leśna może oddziaływać na środowisko, w tym na obszary Natura 2000, poprzez zaplanowane zadania gospodarcze, w tym m.in. dobór dominujących typów rębni, które wpływają na kształtowanie siedlisk zwierząt i roślin bytujących w lasach. Intensywność cięć pielęgnacyjnych i rębnych (etat pozyskania, przebudowa drzewostanów) może powiększać lub zmniejszać zasoby chronionych siedlisk przyrodniczych, ich stopień zachowania, ale także przebudowa drzewostanów może zakłócić lub poprawić proces regeneracji zniekształconych siedlisk przyrodniczych.

W planie urządzenia lasu/programie ochrony przyrody (pop) powinny znaleźć się zapisy dotyczące stosowania dobrych praktyk. Mogą to być zapisy m.in. dotyczące pozostawiania martwych drzew, tworzenie stref buforowych wokół zbiorników wodnych lub torfowisk, pozostawianie starodrzewi do naturalnej śmierci. Wskazania dotyczące dobrych praktyk mogą również wspomóc ochronę krajobrazu, np. poprzez zachowanie traktów leśnych lub przydrożnych kapliczek.

W trakcie sporządzania prognozy oddziaływania na środowisko pul należy korzystać ze wszystkich dostępnych źródeł danych, w tym z analiz gospodarki przeszłej w nadleśni-

ctwach, inwentaryzacji przyrodniczych gmin, raportów oddziaływania na środowisko, danych z monitoringu środowiska, danych pozyskanych w trakcie sporządzania planów zadań ochronnych lub planów ochrony, a także z danych zawartych w standardowych formularzach danych. Dobrze przeprowadzone analizy w prognozie to punkt wyjściowy do oceny, czy dany plan będzie znacząco oddziaływał na środowisko, w tym obszar Natura 2000. Analizy mogą dotyczyć zmiany struktury wiekowej drzewostanów, wskazówek gospodarczych, struktury uwilgotnienia siedlisk hydrogenicznych.

Ustawa z 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko określiła obowiązek przeprowadzenia strategicznej oceny oddziaływania na środowisko projektów m.in. polityk, strategii, planów lub programów w dziedzinie leśnictwa, opracowywanych lub przyjmowanych przez organy administracji, wyznaczających ramy dla późniejszej realizacji przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko.

Mając na uwadze powyższe zapisy, odpowiednie organy odpowiedzialne za sporządzanie dokumentów, na podstawie których prowadzona będzie racjonalna gospodarka leśna, przystąpiły również do sporządzenia prognozy oddziaływania tych dokumentów na środowisko. Po pięciu latach obowiązywania przywołanych uwarunkowań prawnych można podsumować dotychczasowe doświadczenia w obszarze współpracy pomiędzy Regionalną Dyрекcją Ochrony Środowiska w Olsztynie a Regionalnymi Dyrekcjami Lasów Państwowych w Olsztynie i Białymstoku. Poniżej przedstawiono informacje dotyczące praktyk w zakresie procesu sporządzania planu urządzenia lasu (pul) i prognozy oddziaływania tego planu na środowisko (prognoza) w województwie warmińsko-mazurskim.

Uwarunkowania prawne

Ustawa z 28 września 1991 r. o lasach wskazuje w art. 7 ust. 1, że trwale zrównoważoną gospodarkę leśną prowadzi się według pul lub uproszczonego planu urządzenia lasu z uwzględnieniem w szczególności następujących celów:

- zachowania lasów i korzystnego ich wpływu na klimat, powietrze, wodę, glebę, warunki życia i zdrowia człowieka oraz na równowagę przyrodniczą;
- ochrony lasów, zwłaszcza lasów i ekosystemów leśnych stanowiących naturalne fragmenty rodzimej przyrody lub lasów szczególnie cennych m.in. ze względu na zachowanie różnorodności przyrodniczej;
- ochrony gleb i terenów szczególnie narażonych na zanieczyszczenie lub uszkodzenie oraz o specjalnym znaczeniu społecznym;
- ochrony wód powierzchniowych i głębinowych, retencji zlewni, w szczególności na obszarach wododziałów i na obszarach zasilania zbiorników wód podziemnych;
- produkcji, na zasadzie racjonalnej gospodarki, drewna oraz surowców i produktów ubocznego użytkowania lasu.

Cele wymienione powyżej nie bez przyczyny zostały zestawione w określonej kolejności. Zachowanie i ochrona lasów, w tym zachowanie różnorodności biologicznej, to najważniejsze cele stawiane przed zarządzającymi Lasami Państwowymi w Polsce. Niemniej, największy wpływ na zasoby leśne bezdyskusyjnie ma produkcja surowca drzewnego. Dobrze sporządzony pul, uwzględniający występowanie cennych gatunków flory i fauny oraz siedlisk przyrodniczych, powinien pozwolić na realizację wymienionych celów, zgodnie z prawem polskim i europejskim.

Uwarunkowania regionalne

Obszary włączone do Europejskiej Sieci Ekologicznej Natura 2000 w Polsce zajmują ok. 35% powierzchni zarządzanej przez Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe (PGL LP). Tak duża powierzchnia wynika z objęcia rozległych kompleksów leśnych granicami obszarów specjalnej ochrony ptaków. Siedliska przyrodnicze z załącznika I dyrektywy Rady nr 92/43/EWG z 21 maja 1992 r. w sprawie ochrony siedlisk przyrodniczych oraz dzikiej fauny i flory

(dyrektywa siedliskowa) chronione w obszarach Natura 2000 zajmują 4,9% powierzchni administrowanej przez PGL LP (Rutkowski 2009). Bardzo trudna, a być może niemożliwa do oszacowania jest powierzchnia siedlisk gatunków z załącznika II dyrektywy siedliskowej i siedlisk ptaków (w obszarach specjalnej ochrony ptaków). W skali kraju wszystkie siedliska z załącznika I dyrektywy siedliskowej, nad których zasobami Polska jest zobowiązana sprawować nadzór, zajmują ok. 17% powierzchni lasów zarządzanych przez PGL LP.

W polskim ustawodawstwie określono, że pul dla nadleśnictw sporządzane są na zlecenie i koszt PGL LP. Dla lasów należących do osób fizycznych – na zlecenie starosty, natomiast dla pozostałych lasów – na zlecenie i koszt właścicieli. Sporządzenie samego planu, na podstawie którego można prowadzić gospodarkę leśną, jest kosztowne, dodatkowe koszty generuje sporządzenie prognozy. Jednak rzetelne sporządzenie niniejszego dokumentu gwarantuje, że strategiczna ocena oddziaływania na środowisko danego planu spełnia wymagania prawne.

Prognoza powinna zawierać analizę możliwego oddziaływania na gatunki chronione zarówno polskim prawem, jak i chronione na podstawie dyrektywy siedliskowej i dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/147/WE z 30 listopada 2009 r. w sprawie ochrony dzikiego ptactwa (dyrektywa ptasia)¹. Ponadto powinna zawierać analizę wpływu gatunków obcych² na siedliska przyrodnicze³, analizę wpływu na całe zasoby siedlisk przyrodniczych (także poza obszarami Natura 2000) oraz gatunków roślin i zwierząt chronionych w ramach europejskiej sieci ekologicznej Natura 2000, a także analizę wpływu na krajobraz (wartość kluczowa dla ogółu społeczeństwa).

1. Wymóg wynikający z potrzeby „systemu ścisłej ochrony” i z art. 12-16 dyrektywy siedliskowej oraz z art. 5 i 9 dyrektywy ptasiej.

2. Według IOP PAN Kraków (<http://www.iop.krakow.pl/ias/projekt/definicje>) za gatunek obcy należy uważać: gatunek, podgatunek lub niższy takson introdukowany, (przeniesiony) poza zasięg, w którym występuje on (lub występował w przeszłości) w sposób naturalny, włącznie z częściami, gametami, nasionami, jajami lub propagułami tego gatunku, dzięki którym może on przeżywać i rozmnażać się.

3. Wymóg wynikający z art. 22 dyrektywy siedliskowej.

Gospodarka leśna a środowisko

Gospodarka leśna może oddziaływać na środowisko, w tym na obszary Natura 2000, poprzez dobór dominujących typów rębni, które wpływają na kształtowanie siedlisk zwierząt i roślin bytujących w lasach. Intensywność cięć pielęgnacyjnych i rębnych (etat pozyskania) może wpłynąć na jakość siedlisk zwierząt i roślin leśnych. Również przebudowa drzewostanów może powiększać lub zmniejszać zasoby chronionych siedlisk przyrodniczych, ich stopień zachowania, ale także przebudowa drzewostanów może zakłócić lub wzmocnić proces regeneracji zniekształconych siedlisk przyrodniczych. Wyłączenie drzewostanów z użytkowania (np. w strefie przybrzeżnej jezior lub rzek, torfowisk) sprzyja tworzeniu powierzchni referencyjnych, gdzie w długiej perspektywie będzie można obserwować naturalnie zachodzące procesy w ekosystemach leśnych. Wyznaczanie ostoi ksylobiontów przyczynia się do poprawy stanu siedlisk chronionych tych gatunków owadów. Działania podjęte przez PGL LP wynikają z podjętej decyzji o uzyskaniu certyfikatu odpowiedzialnej gospodarki leśnej FSC (Forest Stewardship Council).

Dobre praktyki

Ujęcie w pul lub uproszczonym planie urządzenia lasu wskazówek dotyczących stosowania dobrych praktyk w gospodarce leśnej może pomóc w odpowiednim gospodarowaniu zasobami leśnymi stanowiącymi cenne ostoje różnorodności biologicznej. Wskazówki dotyczące pozostawiania fragmentów drzewostanów oraz pozostawiania drewna martwego mogą – mniej lub bardziej, zależnie od konkretnych zapisów – poprawiać wskaźniki struktury i funkcji siedlisk przyrodniczych oraz wpływać na parametry siedlisk gatunków. Przeznaczanie powierzchni do naturalnej sukcesji może pozytywnie wpływać na różnorodność biologiczną, jednakże dla niektórych gatunków i siedlisk (wymagających otwartych przestrzeni) może być zagrożeniem i utrudniać ochronę ekosystemów wymagających ochrony czynnej.

Zapisy pul mogą również w bezpośredni sposób wpływać na krajobraz, jednak zmiany te wynikają z naturalnej kolei sposobu zagospodarowania lasu i są to zmiany czasowe i odwracalne. Starodrzewy czy też drzewostany o cechach naturalnych, na których występowanie realizacja planu będzie miała wpływ, mogą również stanowić walor krajobrazowy. Należy również pamiętać, że zapisy w programie ochrony przyrody (pop), stanowiącym integralną część pul, powinny przyczynić się do wyekspozowania i ochrony zabytków kultury, które są związane z lasami (np. miejsca pamięci, stare cmentarze, przydrożne kapliczki). Zawartość pop odnosząca się, bądź nie, do ochrony czynnej, potrzeb gatunków objętych ochroną, a czasem uwzględniająca tylko ich lokalizację, może ułatwiać lub utrudniać ochronę gatunków i ekosystemów.

Źródła wiedzy

W trakcie sporządzania prognozy dla projektu pul należy korzystać ze wszystkich możliwych i dostępnych źródeł danych. W nadleśnictwach źródłem danych o przeszłej gospodarce leśnej (z okresu nawet ponad 100 lat) są dane taksacyjne z aktualnie obowiązującego pul oraz z planów archiwalnych. Dodatkowym źródłem danych dostępnym do szybkich analiz jest Leśna Mapa Numeryczna zawierająca dane z blisko 15 minionych lat. Należy posilkować się również wszystkimi dostępnymi opracowaniami, takimi jak:

- publikacje naukowe i prace niepublikowane (np. dane z prac magisterskich);
- dane będące w posiadaniu regionalnych dyrekcji ochrony środowiska (w tym uzyskane na etapie pracy wojewódzkich zespołów specjalistycznych podczas wyznaczania obszarów Natura 2000 oraz na etapie opracowania planów zadań ochronnych dla obszarów Natura 2000);
- inwentaryzacje przyrodnicze sporządzane na potrzeby opracowania studium uwarunkowań i zagospodarowania przestrzennego gmin, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego;

- dane uzyskane podczas sporządzania raportów oddziaływania przedsięwzięć na środowisko.

Aktualnym źródłem danych są również wyniki badań prowadzonych w ramach państwowego monitoringu środowiska, realizowanego na zlecenie Głównego Inspektoratu Ochrony Środowiska.

Wejściową bazą do badania wpływu na obszary Natura 2000 są standardowe formularze danych, w których wymienione są m.in. przedmioty ochrony danego obszaru i zagrożenia. Należy też mieć na uwadze ustalenia planów ochrony, planów zadań ochronnych, strategii ochrony, programów ochrony, programów lokalnej współpracy oraz ich projektów.

Analizy w prognozie

Prawidłowo przeprowadzone analizy możliwych oddziaływań zadań ujętych w projekcie pul pozwolą na realną ocenę wpływu ustaleń planu na środowisko. W ramach sporządzanych prognoz można przeprowadzić następujące analizy:

- przewidywanej zmiany struktury wiekowej drzewostanów – zarówno dla całego nadleśnictwa/obrębu, jak i osobno dla drzewostanów w każdym obszarze Natura 2000;
- przewidywanej zmiany struktury wiekowej drzewostanów w ramach każdego typu leśnych siedlisk przyrodniczych – zarówno dla całego nadleśnictwa/obrębu, jak i osobno dla zasobów w każdym obszarze Natura 2000;
- struktury wskazówek gospodarczych, zapisanych dla wydzieleń tworzących zasób każdego z siedlisk przyrodniczych – zarówno dla całego nadleśnictwa/obrębu, jak i osobno dla zasobów w każdym obszarze Natura 2000;
- struktury uwilgotnienia siedliska w ramach zasobów każdego z hydrogenicznym siedlisk przyrodniczych – zarówno dla całego nadleśnictwa/obrębu, jak i osobno dla zasobów w każdym obszarze Natura 2000;

- struktury wiekowo-gatunkowej oraz struktury wskazówek gospodarczych dla 50 m buforu wokół wód;
- struktury wskazówek gospodarczych na stanowiskach gatunków objętych ochroną (każdy z gatunków osobno).

Powyżej wymienione przykłady analiz mogą być środkiem do zaplanowania działań z zakresu gospodarki leśnej, które – mimo głównego zadania – produkcji surowca drzewnego, pozwolą na zachowanie zasobów przyrodniczych regionu. Z upływem czasu i w miarę doskonalenia jakości dokumentacji przedkładanej do Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Olsztynie, część z nich udało się wprowadzić jako swego rodzaju standard w prognozach dla projektów pul.

Województwo warmińsko-mazurskie jest regionem, gdzie naturalne zasięgi lasotwórczych gatunków drzew zacierają się (ze względu na uwarunkowania klimatyczne). Biorąc pod uwagę strukturę i jakość siedlisk przyrodniczych, problem ten należy poruszać w dokumentacji planistycznej z zakresu gospodarki leśnej. Dlatego też w dotychczas przedłożonych prognozach dla projektów pul poruszano również zagadnienia dotyczące położenia nadleśnictwa w odniesieniu do naturalnych zasięgów gatunków drzew i uwzględniano występowania w nadleśnictwie gatunków znajdujących się poza swoim naturalnym zasięgiem. Analiza taka ma bezpośredni wpływ na utrzymanie i kształtowanie siedlisk przyrodniczych, w obrębie których prowadzona jest gospodarka leśna.

Podsumowanie

Początkowo (w latach 2008-2010) przedkładane prognozy często nie spełniały ustawowych wymogów, jednak kolejne dokumenty pozwoliły na wypracowanie ścieżki współpracy pomiędzy Regionalną Dyrekcją Ochrony Środowiska w Olsztynie a Regionalnymi Dyrekcjami Lasów Państwowych w Olsztynie i Białymstoku, choć dokumentacja nie jest wzorowa, jej jakość uległa znacznej poprawie. W przedkładanych dokumentach zaczęto uwzględniać oddziaływanie zaplanowanych

działań gospodarczych na przedmioty ochrony obszarów Natura 2000, a także na gatunki flory i fauny chronione na podstawie polskiego prawa.

Wykaz źródeł

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/147/WE z dnia 30 listopada 2009 r. w sprawie ochrony dzikiego ptactwa (Dz. U. UE L z 2010 r., Nr 20, poz. 7).

Dyrektywa Rady nr 92/43/EWG z 21 maja 1992 r. w sprawie ochrony siedlisk przyrodniczych oraz dzikiej fauny i flory (Dz. U. UE L, Nr 206, poz. 7).

Rutkowski P. 2009. Natura 2000 w leśnictwie. GDOŚ, Warszawa.

Ustawa z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz ocenach oddziaływania na środowisko (Dz. U. z 2013 r., poz. 1235, ze zm.).

Ustawa z dnia 28 września 1991 r. o lasach (Dz. U. z 2014 r., poz. 1153).

Jagienka Mazurek, Miłoslawa Olejnik
Wydział Ocen Oddziaływania na Środowisko
Wydział Ochrony Przyrody i Obszarów Natura 2000
Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Poznaniu
ul. Jana Henryka Dąbrowskiego 79, 60-529 Poznań
jagienka.mazurek.poznan@rdos.gov.pl
miloslawa.olejnik.poznan@rdos.gov.pl

Strategiczna ocena oddziaływania na środowisko projektów planów urządzenia lasu – przykłady spraw prowadzonych przez Regionalną Dyрекcję Ochrony Środowiska w Poznaniu

Streszczenie: W artykule przedstawiono problemy, z jakimi spotyka się Regionalny Dyrektor Ochrony Środowiska w Poznaniu, uczestnicząc w strategicznej ocenie oddziaływania na środowisko przeprowadzanej dla projektu planu urządzenia lasu (pul). Zaprezentowano podejście na poszczególnych etapach strategicznej oceny oddziaływania na środowisko, wskazując na jakie zagadnienia organ zwraca uwagę. Koncentrując się głównie na aspektach praktycznych, omówiono przykłady z prowadzonych postępowań. Szczegółowo zostały przedstawione zagadnienia, które powinny być uwzględnione w prognozie oddziaływania na środowisko projektu pul m.in. dotyczące obszarów Natura 2000, gatunków roślin, zwierząt i grzybów objętych ochroną prawną, gatunków rzadkich lub zagrożonych wyginięciem, a także innych aspektów dotyczących różnorodności biologicznej. Wskazano, jakie wymogi musi spełniać prognoza oddziaływania na środowisko projektu pul przy uwzględnieniu zapisu art. 51 ust. 2 oraz art. 52 ust. 1 i ust. 2 ustawy z 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko. Biorąc pod uwagę, że zasadniczym etapem strategicznej oceny oddziaływania na środowisko projektu pul jest opiniowanie projektu pul wraz z prognozą, skoncentrowano się głównie na problemach dotyczących zawartości przedłożonej do zaopiniowania prognozy oddziaływania na środowisko projektu pul. Wskazano na zagadnienia, które najczęściej są w tych dokumentach pomijane lub omawiane wyrywkowo. Zwrócono uwagę na niespójność informacji zawartych w prognozach i projektach pul, a także na brak informacji dotyczących

istniejącego stanu środowiska obszaru opracowania, które powinno być punktem wyjścia do oceny przewidywanego znaczącego oddziaływania na środowisko realizacji ustaleń projektu pul. Omówiono kwestię rozwiązań mających na celu zapobieganie, ograniczanie lub kompensację przyrodniczą negatywnych oddziaływań na środowisko, mogących być rezultatem realizacji ustaleń projektu pul, w szczególności na cele i przedmioty ochrony obszarów Natura 2000 oraz integralność tych obszarów i spójność sieci.

Wśród projektów dokumentów, dla których przeprowadza się strategiczną ocenę oddziaływania na środowisko (sooś), bardzo ważne są te związane z gospodarką leśną. Dbłość o zasoby leśne, ich stan i umiejętność z nich korzystanie, są jednym z podstawowych elementów trwale zrównoważonej gospodarki leśnej. Sporządzenie prognozy oddziaływania na środowisko projektu planu urządzenia lasu (pul), a następnie poddanie projektu pul wraz z prognozą oddziaływania na środowisko (prognoza) opiniowaniu przez regionalnego dyrektora ochrony środowiska, jest zasadniczym etapem sooś. Prognoza dla projektu pul winna być sporządzona w taki sposób, aby zawarte w niej informacje odpowiadały stanowi współczesnej wiedzy i metod oceny, zgodne z szeroko pojętym prawem ochrony środowiska oraz były dostosowane do zawartości i stopnia szczegółowości projektowanego dokumentu. Ponieważ to od prognozy powinna zależeć ostateczna treść projektu pul, musi być ona sporządzona rzetelnie, ponieważ jej celem jest m.in. umożliwienie właściwego planowania zabiegów gospodarczych i działań ochronnych w lasach.

Celem artykułu jest przedstawienie kilkuletnich doświadczeń Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Poznaniu (RDOŚ), który uczestniczy w sooś dla projektów pul. Zaprezentowano podejście na poszczególnych etapach sooś – od etapu uzgodnienia zakresu prognozy, aż po przyjęty pul. Wskazano zagadnienia, na które organ zwraca uwagę, a także problemy, jakie napotyka.

Ponadto pokrótce opisano płaszczyznę współpracy wypracowaną pomiędzy organem ochrony środowiska (czyli RDOŚ) a organem opracowującym projekt pul, polegającą na konsultacjach pracowników

Wydziału Ochrony Przyrody i Obszarów Natura 2000 RDOŚ z wykonawcami projektów pul i prognoz, a także na uczestnictwie pracowników RDOŚ w pracach Komisji Założeń Planu i w Naradach Techniczno-Gospodarczych.

Dane dotyczące prowadzonych spraw z zakresu strategicznej oceny oddziaływania na środowisko projektów planów urządzenia lasu - aspekty organizacyjne i metodyczne

Sprawy dotyczące sooś projektów pul prowadzone są w Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Poznaniu na Wieloosobowym Stanowisku ds. Ocen Strategicznych w Wydziale Ocen Oddziaływania na Środowisko, we współpracy z Wydziałem Ochrony Przyrody i Obszarów Natura 2000. Od momentu powstania regionalnych dyrekcji ochrony środowiska, RDOŚ uzgodnił zakres i stopień szczegółowości informacji wymaganych w prognozach dla 43 projektów pul oraz zaopiniował 24 projekty pul wraz z prognozami (tab. 1). Ponadto, RDOŚ stwierdził, że dla 4 aneksów do pul nie jest wymagane przeprowadzenie sooś.

Tab. 1. Strategiczna ocena oddziaływania na środowisko projektów planów urządzenia lasu w województwie wielkopolskim - liczba spraw prowadzonych przez RDOŚ w Poznaniu w latach 2008-2013

Rok	Projekty pul		Zatwierdzone pul („uproszczona sooś”)	Zatwierdzony pul wraz z podsumowaniem
	Uzgodnienie zakresu prognozy	Opiniowanie projektu pul wraz z prognozą	Opiniowanie zatwierdzonego pul wraz z prognozą	Art. 55 ust. 4 ustawy ooś
2008*	0	0	0	0
2009	17	0	0	0
2010	7	6	1	5
2011	6	9	31	1
2012	11	7	0	8
2013**	2	2	0	1
Razem	43	24	32	15

* - od 15 XI, ** - do 15 VII

W analogicznym okresie RDOŚ uzgodnił zakres i stopień szczegółowości informacji wymaganych w prognozach dla 22 projektów uproszczonych planów urządzenia lasu (upul) oraz zaopiniował 40 projektów upul wraz z prognozami (tab. 2). Ponadto, w przypadku projektów upul RDOŚ stwierdził, że dla 6 z nich nie jest wymagane przeprowadzenie sooś. Jednocześnie organ stwierdził, że dla 6 innych upul jest wymagane przeprowadzenie sooś. W takich sytuacjach częstokroć równocześnie uzgadniano zakres i stopień szczegółowości informacji wymaganych w prognozie, o ile organ opracowujący upul zwracał się z takim wnioskiem.

Tab. 2. Strategiczna ocena oddziaływania na środowisko projektów uproszczonych planów urządzenia lasu w województwie wielkopolskim - liczba spraw prowadzonych przez RDOŚ w Poznaniu w latach 2008-2013

Rok	Projekt uproszczonego planu urządzenia lasu wraz z prognozą	
	Uzgodnienie zakresu prognozy	Opiniowanie projektu upul wraz z prognoza
2008*	0	0
2009	0	0
2010	3	3
2011	8	10
2012	8	11
2013**	3	16
Razem	22	40

* - od 15 XI, ** - do 15 VII

Etapy strategicznej oceny oddziaływania na środowisko w praktyce Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Poznaniu

Etap 1 - uzgodnienie zakresu i stopnia szczegółowości informacji wymaganych w prognozach oddziaływania na środowisko projektów planów urządzenia lasu

Zgodnie z art. 53 ustawy z 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa

w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko (ustawa ooś), organ opracowujący projekt dokumentu, o którym mowa w art. 46 (w tym projekt planu urządzenia lasu) lub 47, uzgadnia z organami wskazanymi w art. 57 i 58 (regionalnym dyrektorem ochrony środowiska i państwowym wojewódzkim inspektorem sanitarnym), zakres i stopień szczegółowości informacji wymaganych w prognozie. Prognoza powinna zawierać informacje, o których mowa w art. 51 ust. 2 ustawy ooś, przy czym zgodnie z art. 52 ust. 1 tej ustawy, informacje zawarte w prognozie powinny być opracowane stosownie do stanu współczesnej wiedzy i metod oceny oraz dostosowane do zawartości i stopnia szczegółowości projektowanego dokumentu oraz etapu przyjęcia tego dokumentu w procesie opracowywania dokumentów z nim powiązanych. Poza tym, zgodnie z art. 52 ust. 2 ustawy ooś, w prognozie uwzględnia się informacje zawarte w prognozach sporządzonych dla innych, przyjętych już, dokumentów powiązanych z projektem dokumentu będącego przedmiotem opracowania. Na tym etapie rola regionalnego dyrektora ochrony środowiska polega na wskazaniu zagadnień, które w szczególności powinny być uwzględnione w prognozie.

RDOŚ uzgadniając zakres i stopień szczegółowości informacji wymaganych w prognozie dla projektu pul, wskazuje, że prognoza powinna być opracowana zgodnie z art. 51 ust. 2 oraz art. 52 ust. 1 i 2 ustawy ooś. Następnie organ wymienia formy ochrony przyrody położone na obszarze objętym projektem pul. Prognoza powinna w szczególności zawierać analizę wpływu planowanych zabiegów gospodarczych i działań ochronnych na:

- cele ochrony obszaru chronionego krajobrazu określone są w art. 23 ust. 1 ustawy z 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody; zgodnie z przytoczonym przepisem tereny te wyróżniają się pod względem krajobrazu o zróżnicowanych ekosystemach, są wartościowe z uwagi na możliwość zaspokajania potrzeb związanych z turystyką i wypoczynkiem lub pełnią funkcję korytarzy ekologicznych;
- cele ochrony parku krajobrazowego określone są w art. 16 ust. 1 ustawy o ochronie przyrody; zgodnie z ustawą park krajobrazowy

obejmuje obszar chroniony ze względu na wartości przyrodnicze, historyczne i kulturowe oraz walory krajobrazowe w celu zachowania, popularyzacji tych wartości w warunkach zrównoważonego rozwoju;

- populacje gatunków roślin wymienionych w rozporządzeniu z 9 października 2014 r. w sprawie ochrony gatunkowej roślin;
- populacje gatunków grzybów wymienionych w rozporządzeniu z 9 października 2014 r. w sprawie ochrony gatunkowej grzybów;
- populacje gatunków zwierząt wymienionych w rozporządzeniu z 6 października 2014 r. w sprawie ochrony gatunkowej zwierząt;
- siedliska przyrodnicze oraz gatunki wymienione w rozporządzeniu z 13 kwietnia 2010 r. w sprawie siedlisk przyrodniczych oraz gatunków będących przedmiotem zainteresowania Wspólnoty, a także kryteriów wyboru obszarów kwalifikujących się do uznania lub wyznaczenia jako obszary Natura 2000;
- gatunki zagrożone wyginięciem (np. znajdujące się na regionalnej czerwonej liście) lub rzadkie.

W odniesieniu do obszaru mającego znaczenie dla Wspólnoty Natura 2000 prognoza powinna zawierać:

- wykaz siedlisk przyrodniczych stanowiących przedmioty ochrony obszaru Natura 2000, z ogólną oceną znaczenia obszaru (kat. A, B lub C), określeniem ich lokalizacji (adres leśny) oraz udziałem powierzchniowym i procentowym poszczególnych siedlisk w stosunku do całości obszaru znajdującego się w administracji nadleśnictwa;
- wykaz gatunków roślin i zwierząt (innych niż ptaków) stanowiących przedmioty ochrony obszaru Natura 2000, z określeniem ich lokalizacji (adres leśny) oraz potencjalnych miejsc występowania;
- analizę wpływu planowanych zabiegów gospodarczych i działań ochronnych na siedliska przyrodnicze, w szczególności pod kątem: zgodności przewidzianych w planie typów gospodarczych drzewostanów i zalecanych składów gatunkowych ze składami odpowiednimi dla siedlisk, zmian struktury wiekowej, występowania/wprowadzania gatunków obcych geograficznie i ekologicznie, rege-

neracji zniekształconych siedlisk, pozostawiania martwego drewna i wyznaczania ostoi ksylobiontów tam, gdzie nie przewidziano cięć rębnych, wyłączenia części drzewostanów z użytkowania i przeznaczania ich do naturalnej sukcesji, wpływu na sąsiednie ekosystemy nieleśne;

- opis przewidywanych działań mających na celu zapobieganie, ograniczanie lub kompensację przyrodniczą negatywnych oddziaływań na cele i przedmiot ochrony obszaru Natura 2000 oraz integralność tego obszaru.

W odniesieniu do obszaru specjalnej ochrony ptaków Natura 2000 prognoza powinna zawierać:

- wykaz gatunków ptaków stanowiących przedmioty ochrony obszaru Natura 2000, z ogólną oceną znaczenia obszaru (kat. A, B lub C), określeniem ich lokalizacji (adres leśny) oraz identyfikacją potencjalnych miejsc ich występowania;
- analizę wpływu planowanych zabiegów gospodarczych i działań ochronnych na poszczególne gatunki ptaków i ich siedliska (także potencjalne), w szczególności pod kątem: rodzajów, typów, terminów oraz wielkości planowanych cięć rębnych, pozostawiania martwego drewna;
- opis przewidywanych działań mających na celu zapobieganie, ograniczanie lub kompensację przyrodniczą negatywnych oddziaływań na cele i przedmiot ochrony obszaru Natura 2000 oraz integralność tego obszaru.

RDOŚ uzgadniając zakres prognozy dla projektu pul, często informuje o znajdujących się w zasobach Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Poznaniu opracowaniach, takich jak np. dokumentacja planu zadań ochronnych obszaru Natura 2000, która może zawierać informacje przydatne przy ocenie wpływu realizacji ustaleń projektu planu na cele i przedmiot ochrony obszaru Natura 2000 oraz integralność tego obszaru.

Prognoza winna również zawierać propozycje dotyczące przewidywanych metod analizy skutków realizacji postanowień projektu pul oraz częstotliwości jej przeprowadzania, w szczególności w odniesieniu do siedlisk przyrodniczych i gatunków będących przedmiotami ochrony obszarów Natura 2000, gatunków objętych ochroną prawną, gatunków rzadkich lub zagrożonych wyginięciem.

RDOŚ – z uwagi na fakt, iż w przepisach nie wskazano na możliwość odstąpienia od wymagań co do zawartości prognozy oddziaływania na środowisko – każdorazowo podkreśla, że prognoza winna być sporządzona w pełnym zakresie, zgodnie z przywołanymi wcześniej przepisami.

Etap 2 - opiniowanie projektów planów urzędzenia lasu wraz z prognozami oddziaływania na środowisko

Obowiązek uzyskania opinii do projektu dokumentu (w tym przypadku projektu pul) wraz z prognozą przez organ opracowujący projekt dokumentu wynika z art. 54 ust. 1 ustawy ooś, który wskazuje, że organ opracowujący projekt dokumentu, o którym mowa w art. 46 (w tym projekt pul) lub 47, poddaje projekt, wraz z prognozą oddziaływania na środowisko, opiniowaniu przez organy wskazane w art. 57 i 58 ustawy (regionalnego dyrektora ochrony środowiska i państwowego wojewódzkiego inspektora sanitarnego).

RDOŚ analizuje ustalenia projektu pul (elaboratu i programu ochrony przyrody) oraz prognozę. Analizując projekt pul wraz z prognozą, regionalny dyrektor ochrony środowiska sprawdza zgodność zapisów tych dokumentów z obowiązującymi przepisami, głównie z zakresu ochrony środowiska i ochrony przyrody, a także zwraca uwagę na ich spójność, gdyż zdarzają się rozbieżne zapisy w projekcie pul i prognozie. Ponadto, opiniując projekt pul, RDOŚ zwraca również uwagę na przepisy dotyczące wymaganego zakresu projektu pul – ustawę z 28 września 1991 r. o lasach oraz rozporządzenie z 12 listopada 2012 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu sporządzania planu

urządzenia lasu, uproszczonego planu urządzenia lasu oraz inwentaryzacji stanu lasu.

Opiniując projekt pul wraz z prognozą, RDOŚ sprawdza, czy prognoza spełnia wymogi określone w art. 51 ust. 2 ustawy o oś oraz czy w prognozie uwzględniono zagadnienia wskazane w uzgodnieniu zakresu i stopnia szczegółowości wymaganych informacji. Ponadto, opiniując projekt pul i prognozę, regionalny dyrektor ochrony środowiska zwraca uwagę na aktualność zawartych informacji, uwzględniając art. 52 ust. 1 ustawy o oś, zgodnie z którym informacje zawarte w prognozie, o których mowa w art. 51 ust. 2, powinny być opracowane stosownie do stanu współczesnej wiedzy i metod oceny oraz dostosowane do zawartości i stopnia szczegółowości projektowanego dokumentu oraz etapu przyjęcia tego dokumentu w procesie opracowywania projektów dokumentów powiązanych z tym dokumentem.

Organ sprawdza, czy w prognozie przeanalizowano, określono i oceniono przewidywane znaczące oddziaływania w szczególności na formy ochrony przyrody zlokalizowane w granicach nadleśnictwa oraz na środowisko, a także weryfikuje, czy w prognozie przedstawiono rozwiązania mające na celu zapobieganie, ograniczanie lub kompensację przyrodniczą negatywnych oddziaływań na formy ochrony przyrody oraz na środowisko, mogących być rezultatem realizacji ustaleń projektu pul.

W opinii RDOŚ wymienia wszystkie formy ochrony przyrody zlokalizowane w granicach nadleśnictwa, a następnie odnosi się osobno do każdej z nich, uwzględniając ustalenia zawarte w projekcie pul, informacje pochodzące z prognozy, a także informacje zawarte w standardowych formularzach danych dotyczących obszarów Natura 2000.

Opiniując projekt planu urządzenia lasu wraz z prognozą oddziaływania na środowisko, RDOŚ zwraca również uwagę na aspekt ochrony gatunkowej roślin, zwierząt i grzybów. Organ weryfikuje, czy w prognozie dokonano oceny oddziaływania zabiegów zaplanowanych w projekcie pul na chronione gatunki roślin, zwierząt i grzybów, a także na różnorodność biologiczną.

W trakcie opiniowania przedłożonych dokumentów w ramach sooś, RDOŚ spotyka się z wieloma problemami. Kilka z nich wskazano poniżej.

1. Braki w prognozie.

Zdarza się, że przedłożona do zaopiniowania prognoza nie zawiera wszystkich elementów, o których mowa w art. 51 ust. 2 ustawy ooś. W takiej sytuacji RDOŚ wskazuje w opinii na informacje, które należy w prognozie zawrzeć, powołując się na przepisy art. 51 ust. 2 ustawy ooś. Ponieważ w przepisach nie wskazano na możliwość odstępiania od wymagań co do zawartości prognozy oddziaływania na środowisko, RDOŚ weryfikuje i sprawdza, czy prognoza spełnia wymogi ustawy ooś. W konsekwencji, po uzupełnieniu ewentualnych braków, końcowa prognoza jest sporządzona w pełnym zakresie, zgodnie z art. 51 ust. 2 i art. 52 ust. 1 i 2 ustawy ooś.

2. Informacje o znaczących oddziaływaniach.

Zdarza się, że prognoza zawiera informację o możliwości wystąpienia znacząco negatywnych oddziaływań planowanych działań gospodarczych na środowisko, w tym w szczególności na cele i przedmioty ochrony obszarów Natura 2000 oraz integralność tych obszarów i spójność sieci, jednak w prognozie nie przedstawia się rozwiązań mających na celu zapobieganie, ograniczanie lub kompensację przyrodniczą negatywnych oddziaływań na środowisko oraz cele i przedmioty ochrony obszarów Natura 2000. Ponadto zdarza się, że proponowane w prognozie rozwiązania nie gwarantują ograniczenia przewidywanego znaczącego negatywnego oddziaływania na środowisko oraz cele i przedmioty ochrony obszarów Natura 2000. W takich przypadkach RDOŚ, w odniesieniu do obszarów Natura 2000, wskazuje na art. 55 ust. 2 ustawy ooś, zgodnie z którym projekt dokumentu, o którym mowa w art. 46 lub 47, nie może zostać przyjęty, o ile nie zachodzą przesłanki, o których mowa w art. 34 ustawy o ochronie przyrody,

jeżeli z sooś wynika, że może on znacząco negatywnie oddziaływać na obszar Natura 2000.

3. Nieuwzględnienie form ochrony.

Czasami w prognozie nie są uwzględnione wszystkie formy ochrony przyrody położone w granicach obszaru opracowania; tym samym analiza i ocena przewidywanego znaczącego oddziaływania jest niekompletna, gdyż jak wyżej wspomniano, w uzgodnieniu zakresu i stopnia szczegółowości informacji wymaganych w prognozie RDOŚ wymienia wszystkie formy ochrony przyrody zlokalizowane w granicach obszaru objętego projektem pul. W związku z powyższym nasuwa się wniosek, że opracowujący prognozę nie uwzględnia wytycznych zawartych w ww. uzgodnieniu.

4. Nieaktualne dane.

W prognozie często zawarte są nieaktualne informacje dotyczące stanu środowiska, np. stanu wód, stanu powietrza. W związku z powyższym RDOŚ w swojej opinii wskazuje na art. 52 ust. 1 ustawy ooś, zgodnie z którym informacje zawarte w prognozie powinny być opracowane stosownie do stanu współczesnej wiedzy i metod oceny.

5. Brak analizy i ocen znaczącego oddziaływania.

Czasami brak w prognozie analizy i oceny przewidywanego znaczącego oddziaływania na poszczególne komponenty środowiska określone w art. 51 ust. 2 pkt 2 lit. e ustawy ooś. W szczególności dotyczy to takich komponentów środowiska, jak: powierzchnia ziemi, wody, powietrze, krajobraz, które w prognozie są opisywane pobieżnie lub w ogóle brak oceny wpływu realizacji ustaleń projektu pul na komponenty środowiska.

6. W przedkładanych dokumentach przywoływane są nieobowiązujące przepisy.

7. Podczas analizy i oceny stanu poszczególnych komponentów środowiska w prognozie nie wskazuje się źródeł danych oraz roku, z którego pochodzą przedstawione informacje.

8. Niejednoznaczność stwierdzeń.

Często użyte w prognozie wyrażenia i stwierdzenia są niejednoznaczne, przez co pojawiają się problemy z ich interpretacją. W związku z powyższym jednym z zagadnień, na które trzeba również zwrócić uwagę, opracowując projekt pul i prognozę, jest stosowana terminologia. Wskazane jest stosowanie terminologii zawartej w prawodawstwie, a w przypadku wprowadzenia niejednoznacznych określeń potocznych należy uszczegółowić ich znaczenie.

Porównując projekty pul i prognozy przedkładane do zaopiniowania w latach 2009-2012, trzeba podkreślić, że nastąpiła znacząca merytoryczna poprawa ich jakości. Jest to efekt współpracy pomiędzy przedstawicielami Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Poznaniu i regionalnych dyrekcji Lasów Państwowych, wykonawcami projektów pul i prognoz. W ramach współpracy pracownicy Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Poznaniu uczestniczą zazwyczaj w pracach Komisji Założeń Planu i w Naradach Techniczno-Gospodarczych, podczas których istnieje możliwość omówienia i przedyskutowania na wczesnym etapie trudniejszych zagadnień oraz problemów, a także wypracowania kompromisu pomiędzy potrzebami gospodarki leśnej a potrzebami ochrony przyrody. Z kolei wykonawcy projektu pul niejednokrotnie konsultują z pracownikami Wydziału Ochrony Przyrody i Obszarów Natura 2000 poszczególne części powstającego programu ochrony przyrody i prognozy. Dodatkowo dużym ułatwieniem i przyspieszeniem analizy zabiegów zaplanowanych w projekcie pul jest udostępnianie przez regionalne dyrekcje Lasów Państwowych danych

przestrzennych w wersji elektronicznej (mapy gospodarcze, wyniki inwentaryzacji).

Etap 3 - przyjęte plany urządzenia lasu wraz z podsumowaniami

Niestety bardzo rzadko organy opracowujące projekty pul pamiętają o obowiązku przekazania przyjętego dokumentu wraz z podsumowaniem regionalnemu dyrektorowi ochrony środowiska oraz państwowemu wojewódzkiemu inspektorowi sanitarnemu. Obowiązek ten wynika z art. 55 ust. 4 ustawy ooś. Jednocześnie ustawa ooś nie daje uprawnień wymienionym organom do żądania od sporządzającego projekt pul przekazania przyjętego dokumentu wraz z podsumowaniem. Ponadto zdarza się, że zamiast przekazania regionalnemu dyrektorowi ochrony środowiska przyjętego pul, przekazywana jest jedynie kopia decyzji Ministra Środowiska zatwierdzająca pul wraz z podsumowaniem. W takiej sytuacji RDOŚ informuje, że zgodnie z art. 55 ust. 4 ustawy ooś organ opracowujący projekt dokumentu winien przekazać, wspomnianym wcześniej organom, przyjęty dokument wraz z podsumowaniem i równocześnie wnioskuje o dostarczenie przyjętego dokumentu.

Następną kwestią są braki w przesłanym podsumowaniu – nie uwzględnia się w nim wszystkich zagadnień, o których jest mowa w art. 55 ust. 3 ustawy ooś lub są omawiane wrywkowo. Przykładowo – podsumowanie nie zawiera informacji, w jaki sposób zostały wzięte pod uwagę i w jakim zakresie zostały uwzględnione ustalenia zawarte w prognozie, opinie właściwych organów, a także propozycje dotyczące metod i częstotliwości przeprowadzania monitoringu skutków realizacji postanowień dokumentu.

Podsumowanie

Podsumowując, warto wskazać najważniejsze aspekty, które powinny być uwzględniane w postępowaniu w sprawie sooś dotyczącym projektu pul:

- opracowując prognozę, należy uwzględnić zagadnienia wskazane przez regionalnego dyrektora ochrony środowiska w uzgodnieniu zakresu i stopnia szczegółowości informacji wymaganych w prognozie oddziaływania na środowisko;
- prognoza musi być sporządzona w pełnym zakresie wskazanym w ustawie o oś, gdyż w przepisach nie wskazano na możliwość odstąpienia od wymagań co do zawartości tego opracowania;
- określenie w prognozie istniejącego stanu środowiska jest punktem wyjścia dla oceny przewidywanego oddziaływania na środowisko;
- prognoza winna być sporządzona w taki sposób, aby zawarte w niej informacje były dostosowane do stanu współczesnej wiedzy i metod oceny, zgodne z szeroko pojętym prawem ochrony środowiska oraz dostosowane do zawartości i stopnia szczegółowości projektowanego dokumentu;
- sporządzając prognozę, wskazane jest wykorzystywanie wszelkich możliwych aktualnych danych o środowisku powszechnie dostępnych, zarówno drukowanych, jak i elektronicznych;
- jeżeli w prognozie stwierdzono znaczące negatywne oddziaływanie planowanego działania gospodarczego na cele i przedmiot ochrony obszaru Natura 2000, a także na środowisko, to jednocześnie należy przedstawić adekwatne i skuteczne rozwiązania mające na celu zapobieganie, ograniczanie lub kompensację przyrodniczą tych negatywnych oddziaływań; w przypadku braku możliwości zastosowania rozwiązań gwarantujących ograniczenie przewidywanego znaczącego negatywnego oddziaływania, należy rozważyć zmianę danego działania gospodarczego na inny lub zrezygnować z realizacji planowanego działania gospodarczego;
- jeżeli z analiz przedstawionych w prognozie wynika, że konieczne jest zastosowanie w przypadku niektórych działań gospodarczych rozwiązań mających na celu zapobieganie, ograniczanie lub kompensację przyrodniczą negatywnych oddziaływań na środowisko, to w projekcie pul konieczne jest uwzględnienie przedmiotowych rozwiązań;

- istotnym elementem każdej prognozy oddziaływania na środowisko jest wskazanie propozycji dotyczących przewidywanych metod analizy skutków realizacji postanowień projektowanego dokumentu oraz częstotliwości jej przeprowadzania;
- to od wyników analiz ujętych w prognozie zależy ostateczna treść projektu pul;
- po zatwierdzeniu pul należy pamiętać o obowiązku przekazania przyjętego dokumentu wraz z pisemnym podsumowaniem właściwym organom.

Mając na uwadze dbałość o stan zasobów leśnych oraz dążąc do trwale zrównoważonej gospodarki leśnej, w celu spełnienia wymogów wynikających z przepisów, w tym dotyczących strategicznej oceny oddziaływania na środowisko, konieczna jest współpraca przedstawicieli organów opracowujących projekty planów urządzenia lasu, leśników oraz specjalistów z zakresu ochrony środowiska i ochrony przyrody podczas opracowywania projektów planów urządzenia lasu i prognoz oddziaływania na środowisko.

Wykaz źródeł

- Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 9 października 2014 r. w sprawie ochrony gatunkowej roślin (Dz. U. z 2014 r., poz. 1409).
- Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 9 października 2014 r. w sprawie ochrony gatunkowej grzybów (Dz. U. z 2014 r., poz. 1408).
- Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 6 października 2014 r. w sprawie ochrony gatunkowej zwierząt (Dz. U. z 2014 r., poz. 1348).
- Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 12 listopada 2012 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu sporządzania planu urządzenia lasu, uproszczonego planu urządzenia lasu oraz inwentaryzacji stanu lasu (Dz. U. z 2012 r., poz. 1302).

Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 13 kwietnia 2010 r. w sprawie siedlisk przyrodniczych oraz gatunków będących przedmiotem zainteresowania Wspólnoty, a także kryteriów wyboru obszarów kwalifikujących się do uznania lub wyznaczenia jako obszary Natura 2000 (Dz. U. Nr 77, poz. 510, ze zm.).

Ustawa z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz ocenach oddziaływania na środowisko (Dz. U. z 2013 r., poz. 1235, ze zm.).

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2013 r., poz. 627, ze zm.).

Ustawa z dnia 28 września 1991 r. o lasach (Dz. U. z 2014 r., poz. 1153).

Alicja Matwiejczuk-Weychan

Wydział Ochrony Przyrody i Obszarów Natura 2000
Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Szczecinie
ul. Teofila Firlika 20, 71-637 Szczecin
alicia.matwiejczuk.szczecin@rdos.gov.pl

Strategiczna ocena oddziaływania na środowisko a gospodarka leśna – główne problemy w województwie zachodniopomorskim

Streszczenie: W artykule poruszono problemy i trudności, z jakimi mieli do czynienia pracownicy Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Szczecinie w trakcie postępowania dotyczących strategicznej oceny oddziaływania na środowisko dla projektów planów urządzenia lasu (pul). Opisano m.in. zagadnienia dotyczące prognozy oddziaływania na środowisko sporządzanej dla pul oraz problemy związane z brakiem wytycznych dotyczących ich zawartości, a także trudności związane z oceną oddziaływania pul na obszary Natura 2000. Wskazano także sposoby rozwiązywania wspomnianych problemów oraz podano przykłady wypracowania zasad i metod współpracy z pracownikami regionalnych dyrekcji Lasów Państwowych oraz Biur Urządzania Lasu i Geodezji Leśnej.

Strategiczna ocena oddziaływania na środowisko (sooś) jest postępowaniem w sprawie oceny oddziaływania na środowisko skutków realizacji dokumentów o charakterze strategicznym m.in. polityk, strategii, planów lub programów.

Zgodnie z art. 46 ustawy z 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko (ustawa ooś) obowiązek przeprowadzenia sooś wprowadzono

dla dokumentów planistycznych oraz dokumentów sektorowych, w tym dla projektów planów w dziedzinie leśnictwa, wyznaczających ramy dla późniejszej realizacji przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko (w rozumieniu rozporządzenia Rady Ministrów z 9 listopada 2010 r. w sprawie przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko), a także dokumentów, których realizacja może spowodować znaczące oddziaływanie na obszar Natura 2000. Plan urządzenia lasu (pul) wskazuje zabiegi z zakresu gospodarki leśnej planowane do wykonania w okresie dziesięciolecia, które zazwyczaj nie kwalifikują się do przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko (wyjątek mogą stanowić np. zalesienia o powierzchni powyżej 20 ha). Pul może określać projekty w zakresie infrastruktury technicznej, turystyki i rekreacji, ale w sposób ramowy, bez wskazywania konkretnej lokalizacji, nie jest podstawą do ich realizacji. Wymaga on przeprowadzania sooś przede wszystkim z uwagi na to, że realizacja jego ustaleń może oddziaływać na siedliska przyrodnicze i siedliska gatunków w obszarach Natura 2000.

Podstawowym elementem sooś jest prognoza oddziaływania na środowisko (prognoza). Od niej zależy ostateczna treść przyjmowanego dokumentu, a zatem powinna być opracowana w taki sposób, aby zawarte w niej analizy były rzetelnie przeprowadzone i adekwatne do samego projektu dokumentu – w analizowanym przypadku do projektu pul. Zakres informacji, który powinien być zawarty w prognozie, wskazuje art. 51 ust. 2 ustawy ooś. Prognoza powinna m.in. określać, analizować i oceniać istniejący stan środowiska oraz stan środowiska na obszarach objętych przewidywanym znaczącym oddziaływaniem, istniejące problemy ochrony środowiska istotne z punktu widzenia realizacji projektowanego dokumentu, w szczególności dotyczące obszarów podlegających ochronie na podstawie ustawy o ochronie przyrody. Powinna również identyfikować przewidywane znaczące oddziaływania na cele i przedmioty ochrony obszarów Natura 2000 oraz integralność tych obszarów, a także na środowisko i poszczególne jego elementy

(różnorodność biologiczną, ludzi, zwierzęta, rośliny, wodę, powietrze, powierzchnię ziemi, krajobraz, klimat, zasoby naturalne, zabytki, dobra materialne). W prognozie powinny być przedstawione rozwiązania mające na celu zapobieganie, ograniczenie lub kompensację przyrodniczą negatywnych oddziaływań na środowisko, w szczególności na cele i przedmioty ochrony obszarów Natura 2000 oraz integralność tych obszarów, a także alternatywne rozwiązania do rozwiązań zawartych w projekcie dokumentu wraz z uzasadnieniem ich wyboru albo wyjaśnienie braku rozwiązań alternatywnych.

Opracowanie prognozy oddziaływania na środowisko dla projektu pul nie jest łatwym zadaniem. Przepisy prawa mówią, co powinna zawierać prognoza, jednak nie zawierają wskazówek, w jaki sposób oraz w oparciu o jakie informacje powinna zostać dokonana analiza wpływu ustaleń pul na środowisko, w tym na siedliska i gatunki stanowiące przedmiot ochrony obszarów Natura 2000. Jakość prognozy dla projektu pul stała się jedną z głównych przyczyn powstawania problemów związanych ze sooś.

Problemy związane ze strategiczną oceną oddziaływania na środowisko dla planów urzędzenia lasu oraz sposoby ich rozwiązywania

Główną trudnością procedury sooś dla pul w momencie wejścia w życie ustawy ooś, zarówno dla osób opiniujących, jak i sporządzających prognozy, był brak jakichkolwiek wytycznych dotyczących zawartości prognoz dla pul. Jedynymi wskazówkami, które pojawiły się od momentu wejścia w życie przepisów nakazujących przeprowadzenie sooś były „Ramowe wytyczne w sprawie zakresu i stopnia szczególności prognozy oddziaływania planu urzędzenia lasu”, wprowadzone pod koniec 2011 r., a w praktyce stosowane od 2012 r. Większość pul w województwie zachodniopomorskim (w tym obowiązujące pul poddawane tzw. „uproszczonej” sooś) przeszło ocenę w ciągu dwóch lat od wejścia w życie ustawy ooś. Był to okres, w którym nie istniały

wytyczne wskazujące sposób sporządzania prognoz i umożliwiające równocześnie rzetelną analizę wpływu ustaleń pul na środowisko przyrodnicze, w szczególności na cele i przedmiot ochrony obszarów Natura 2000.

Kolejną trudnością przy sporządzaniu prognoz okazał się brak precyzyjnych informacji, niespójność i rozbieżności w materiałach źródłowych oraz konieczność weryfikacji poprawności oznaczenia niektórych siedlisk przyrodniczych. Dotyczyło to zwłaszcza obowiązujących pul, które poddawane były „uproszczonej” sooś. Prognozy dla obowiązujących pul opracowywane były głównie na podstawie danych pochodzących z powszechnej inwentaryzacji przyrodniczej lasu przeprowadzonej w latach 2006 i 2007. Dane pochodzące z powszechnej inwentaryzacji lasu co prawda stanowiły cenne źródło informacji, zarówno o siedliskach przyrodniczych, jak również liczebności i zasięgu gatunków chronionych, ale wymagały aktualizacji oraz weryfikacji.

Inną trudnością jest brak planów zadań ochronnych dla obszarów Natura 2000. Obecnie dla żadnego z obszarów Natura 2000 zlokalizowanych w granicach województwa zachodniopomorskiego (stan na maj 2013 r.) nie został ustanowiony plan zadań ochronnych, który wskazywałyby, w jaki sposób planować i prowadzić gospodarkę leśną w obszarach Natura 2000, aby zachować we właściwym stanie siedliska i gatunki stanowiące przedmiot ich ochrony. Problem ten staje się szczególnie istotny z uwagi na wprowadzone zmiany do ustawy z 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody. Zgodnie z art. 28 ust. 11 pkt 3a przedmiotowej ustawy, planu zadań ochronnych nie sporządza się dla obszaru Natura 2000 lub jego części pokrywającego się w całości lub w części z obszarem będącym w zarządzie nadleśnictwa, dla którego ustanowiony pul uwzględnia zakres, o którym mowa w ust. 10, czyli zawiera elementy planu zadań ochronnych. Taki projekt pul powinien m.in. identyfikować istniejące i potencjalne zagrożenia dla zachowania właściwego stanu ochrony siedlisk przyrodniczych oraz gatunków roślin i zwierząt i ich siedlisk będących

przedmiotami ochrony, a także określać cele i działania ochronne, w tym w szczególności działania dotyczące:

- czynnej ochrony siedlisk przyrodniczych, gatunków roślin i zwierząt oraz ich siedlisk;
- monitoringu stanu przedmiotów ochrony oraz monitoringu realizacji celów ochronnych;
- uzupełnienia stanu wiedzy o przedmiotach ochrony i uwarunkowaniach ich ochrony.

Ponadto wprowadzone zmiany do ustawy o ochronie przyrody nałożyły obowiązek uzgadniania projektu pul z regionalnym dyrektorem ochrony środowiska w zakresie zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 lub jego części pokrywającego się w całości lub w części z obszarem będącym w zarządzie nadleśnictwa. Do dziś do Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Szczecinie (RDOŚ) nie wpłynął żaden wniosek dotyczący uzgodnienia projektu pul w zakresie zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000.

Brak doświadczenia w sporządzeniu prognoz dla pul był przyczyną trudności przy uzasadnianiu celowości planowanych zabiegów gospodarczych na siedliskach przyrodniczych, stanowiących przedmiot ochrony w obszarach Natura 2000. To, co w prognozach dla leśnika było jasne i oczywiste, dla osób opiniujących prognozy było często niezrozumiałe lub wymagało szerszego uzasadnienia. Należy pamiętać, że prognozy dla pul są dokumentami, w których używa się specjalistycznego słownictwa związanego typowo z gospodarką leśną. Dlatego też w wydziałach terenowych RDOŚ zatrudniono osoby z wykształceniem leśnym, które wspomagają pracowników zajmujących się sooś w opiniowaniu pul. Ponadto w trakcie spotkań przedstawicieli regionalnych dyrekcji Lasów Państwowych (RDLP) i Biur Urządzania Lasu i Geodezji Leśnej oraz RDOŚ udało się wypracować tzw. dobre praktyki na potrzeby opiniowania. Polegały one na tym, że zanim projekt pul wraz z prognozą trafił drogą oficjalną do opiniowania, był często przesyłany w wersji roboczej. Wówczas zespół pracowników RDOŚ w Szczecinie zajmujących się opiniowaniem pul, po zapoznaniu się z projektem

dokumentu przesyłał uwagi i sugestie do projektu za pomocą poczty elektronicznej lub organizował robocze spotkania, mające na celu wypracowanie dokumentacji możliwej do zaakceptowania dla każdej ze stron. Taki sposób postępowania pozwalał na rozwiązywanie problemów na bieżąco, często bez niepotrzebnej wymiany oficjalnych pism, a także umożliwiał wyjaśnianie wątpliwości związanych z oceną wpływu zaplanowanych zabiegów na środowisko oraz obszary chronione, w szczególności na obszary Natura 2000.

Innym sposobem rozwiązywania trudności było organizowanie wspólnie z pracownikami RDLP lustracji terenowych, a także współorganizowanie szkoleń i warsztatów dotyczących zarządzania i ochrony obszarów chronionych (w szczególności obszarów Natura 2000) oraz dotyczących zasad planowania i wykonywania zabiegów na siedliskach przyrodniczych.

Jednym z efektów współpracy RDOŚ w Szczecinie z RDLP było podpisanie porozumień z dyrektorami RDLP w Szczecinie, Szczecinku i Pile. Głównym celem porozumień było wypracowanie tzw. zasad postępowania hodowlanego na siedliskach chronionych na okres przejściowy, tj. do czasu opracowania wytycznych w tym zakresie. Zasady te zostały wprowadzone do stosowania zarządzeniami dyrektorów poszczególnych RDLP. Poniżej przedstawiono przykładowe zapisy porozumienia zawartego pomiędzy Dyrektorem RDLP w Szczecinku a Regionalnym Dyrektorem Ochrony Środowiska w Szczecinie¹. W porozumieniu zawarto m.in. zasady umożliwiające kształtowanie prawidłowej struktury drzewostanu - ustalono, że należy:

- wykorzystywać pełne zróżnicowanie drzewostanu, w tym odnowienia naturalne, zgodne ze składem botanicznym zbiorowisk;
- preferować bogactwo składu gatunkowego i małopowierzchniowe formy zmieszania, jeśli wynika to ze struktury zbiorowiska;
- pozostawiać biogrupy do tworzenia zróżnicowanej struktury przestrzennej drzewostanu;
- preferować - tam gdzie jest to możliwe - oprócz różnorodności gatunkowej również zróżnicowanie wiekowe;

1. Porozumienie nr 1/2010 z 18 stycznia 2010 r.

- wykorzystać mikrosiedliska jako ważny czynnik podnoszenia stabilności i produktywności drzewostanów;
- pojawiające się luki w drzewostanie (w tym również luki po cięciu uprzątającym) uzupełniać gatunkami właściwymi dla danego zbiorowiska lub pozostawiać je do naturalnej sukcesji, jeśli istnieją odpowiednie warunki.

Ponadto w wytycznych wskazano, że płaty zbiorowisk zajmujących siedliska chronione w ramach sieci obszarów Natura 2000 znajdują się w różnym stopniu naturalności, dlatego też na siedliskach chronionych należy postępować zgodnie z poniższymi zasadami:

- należy równoważyć funkcje gospodarcze lasu z funkcją przyrodniczą;
- wszelkie działania na siedliskach w „stanie uprzywilejowanym/wzorcowym - A” powinny zmierzać do zachowania tego stanu;
- należy dążyć do podniesienia w trakcie kształtowania kolejnego pokolenia drzew stopnia zachowania siedlisk przynajmniej o jeden stopień (dotyczy to szczególnie siedlisk w stanie silnie zniekształconym C), których renaturyzacja bez interwencji człowieka może trwać bardzo długo;
- należy dążyć do całkowitej rezygnacji z celowego użytkowania lasu na siedliskach skrajnie ubogich pod względem troficznym, których ilość i powierzchnia w danym nadleśnictwie jest niewielka lub bardzo mała; pozyskanie drewna może być prowadzone przy zabiegach ochronnych (np. usuwanie nadmiaru osobników brzoźowych w borach bagiennych) czy cięciach rozluźniających lub sanitarnych (w borach chrobotkowych).

Zasady postępowania hodowlanego na siedliskach chronionych na okres przejściowy, tj. do czasu opracowania wytycznych w tym zakresie, zawierają również wskazania, jakimi należy kierować się przy cięciach rębnych, trzebieżach, odnowieniach, zalesieniach, poprawkach, uzupełnieniach i dolesieniach, a także wskazują, jak należy postępować z gatunkami obcego pochodzenia. W porozumieniu zawarto również zalecane dla poszczególnych siedlisk przyrodniczych gospodarcze typy drzewostanów, orientacyjne składy gatunkowe drzewostanów (gatunki

główne i domieszkowe) oraz wskazano sposoby gospodarowania na siedliskach przyrodniczych. Dla wszystkich leśnych siedlisk przyrodniczych zalecono rezygnację z użytkowania rębnią zupełną, a na siedlisku brzeziny bagiennej (91D0-1), sosnowym borze bagiennym (91D0-2) oraz źródłiskowym lesie olszowym na niżu (91E0) wskazano ochronę bierną, czyli pozostawienie drzew do śmierci fizjologicznej w celu wzbogacenia w próchnicę i sprzyjanie odnowieniu naturalnemu.

Opracowanie przedmiotowych „Zasad postępowania hodowlanego...” znacznie ułatwiło współpracę i stało się jedną ze wskazówek, którą RDOŚ w Szczecinie kieruje się przy ocenie wpływu realizacji zaplanowanych zabiegów na siedliska przyrodnicze podczas opiniowania pul.

Podsumowanie

Strategiczne oceny oddziaływania na środowisko dla projektów pul dokonywane są od 2009 r. W tym okresie wiele praktycznych aspektów sooś uległo zmianie. W 2011 r. wprowadzono nowe „Zasady hodowli lasu”, „Instrukcję urządzania lasu” i „Instrukcję ochrony lasu”, zawierające zapisy częściowo dostosowujące gospodarke leśną do nowych wymogów. Pojawiły się „Ramowe wytyczne ...”, które nakreśliły, co powinna zawierać prawidłowo sporządzona prognoza oddziaływania na środowisko oraz uszczegółowiły zakres prognozy zawarty w art. 51 ustawy ooś, a także wskazały, w jaki sposób należy dokonać analizy wpływu na siedliska i gatunki stanowiące przedmiot ochrony w obszarach Natura 2000. Obecnie pracownicy RDOŚ i RDLP nie borykają się z problemami i trudnościami, które miały miejsce tuż po wejściu w życie ustawy ooś.

Kolejnym wyzwaniem będzie wdrażanie ustalonych procedur oraz uzgadnianie zadań ochronnych dla obszarów Natura 2000 położonych na gruntach będących w zarządzie nadleśnictwa, które zgodnie z „Ramowymi wytycznymi w sprawie projektowania w planie urządzenia lasu zadań z zakresu ochrony przyrody dla obszaru Natura 2000

na gruntach w zarządzie nadleśnictwa”, powinno odbywać się równolegle ze sooś, w tym w szczególności w procesie sporządzania prognozy oddziaływania na środowisko ustaleń pul.

Wykaz źródeł

Główny Konserwator Przyrody. 2011. Ramowe wytyczne w sprawie zakresu i stopnia szczegółowości prognozy oddziaływania na środowisko planu urządzenia lasu. Ministerstwo Środowiska, Warszawa (dokument z dnia 18 sierpnia 2011 r., zmieniony 28 sierpnia 2013 r.). [http://www.mos.gov.pl/kategoria/2075_lesnictwo/].

Główny Konserwator Przyrody. 2013. Ramowe wytyczne w sprawie projektowania w planie urządzenia lasu zadań z zakresu ochrony przyrody dla obszaru Natura 2000 na gruntach w zarządzie nadleśnictwa. Ministerstwo Środowiska, Warszawa (dokument z dnia 21 marca 2013 r.). [http://www.mos.gov.pl/kategoria/2075_lesnictwo/].

PGL LP. 2012. Instrukcja Ochrony Lasu. CILP, Warszawa.

PGL LP. 2012. Instrukcja Urządzania Lasu. CILP, Warszawa.

PGL LP. 2012. Zasady Hodowli Lasu. CILP, Warszawa.

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 9 listopada 2010 r. w sprawie przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko (Dz. U. Nr 213, poz. 1397, ze zm.).

Ustawa z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz ocenach oddziaływania na środowisko (Dz. U. z 2013 r., poz. 1235, ze zm.).

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2013 r. poz. 627, ze zm.).

**DZIKO WYSTĘPUJĄCE GATUNKI
W OCENACH ODDZIAŁYWANIA
PRZEDSIĘWZIĘĆ NA ŚRODOWISKO**

Bogusława Jermaczek

Wydział Ochrony Przyrody i Obszarów Natura 2000
Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska we Wrocławiu
Plac Powstańców Warszawy 1
50-153 Wrocław
bjermaczek@rdos.wroclaw.pl

Dziko występujące gatunki objęte ochroną i ich siedliska w ocenach oddziaływania przedsięwzięć na środowisko – przykłady z terenu województwa dolnośląskiego

Streszczenie: Województwo dolnośląskie stanowi region odznaczający się wysokimi walorami przyrodniczymi i krajobrazowymi, co ma odzwierciedlenie w dużym udziale wielkopowierzchniowych obszarów chronionych (2 parki narodowe, 66 rezerwatów przyrody, 12 parków krajobrazowych, 16 obszarów chronionego krajobrazu). Obszary te utworzono m.in. w celu zachowania gatunków roślin, grzybów i zwierząt objętych ochroną. Jednocześnie znaczna część stanowisk tych cennych gatunków znajduje się poza systemem obszarów chronionych, gdzie narażone są w większym stopniu na negatywne oddziaływania wynikające z działalności człowieka. Z tego względu z punktu widzenia procedury ocen oddziaływania na środowisko istotne znaczenie ma dokładne rozpoznanie środowiska przyrodniczego. Na terenie województwa dolnośląskiego ze względu na lokalizację w pobliżu ważnych szlaków transportowych, występowanie surowców mineralnych, a także obecność terenów zagrożonych powodzią, najczęściej do kolizji planów inwestycyjnych ze stanowiskami gatunków objętych ochroną dochodzi w przypadku inwestycji drogowych, hydrotechnicznych, przedsięwzięć związanych z wydobywaniem surowców naturalnych. Przykładem konfliktu wynikającego z obecności gatunku chronionego - bielika *Haliaeetus albicilla* w zasięgu oddziaływania inwestycji była budowa drogi ekspresowej S-8 Wrocław (Psie Pole) – Syców (z wyłączeniem obwodnicy Oleśnicy). Kolizja planowanej inwestycji ze stanowiskami chronionych gatunków owadów miała miejsce w związku z budową wału przeciwpowodziowego w ramach polderu Lipki – Oława. Na etapie oceny oddziaływania na środowisko dla przedmiotowej inwestycji, w zasięgu oddziaływania przedsięwzięcia stwierdzono występowanie alei dębowej stanowiącej siedlisko pachnicy dębowej

Osmoderma eremita i kozioroga dębosza *Cerambyx cerdo*. Negatywne oddziaływanie inwestycji na gatunki objęte ochroną można częściowo zminimalizować, stosując różnego rodzaju rozwiązania (przejścia dla zwierząt, płotki naprowadzające itp.), których skuteczność poparta jest praktyką. Niemniej jednak w niektórych przypadkach błędne wykonanie obiektów technicznych sprawia, iż nie spełniają swoich funkcji. Taka sytuacja miała miejsce w związku z budową przejść dla małych zwierząt przy drodze powiatowej nr 3396D na odcinku pomiędzy drogą krajową nr 5 a drogą wojewódzką nr 382 i ul. Stęczyńskiego w Świdnicy. W przypadku objętych ochroną gatunkową roślin najczęstszym sposobem zachowania populacji jest przenoszenie roślin w inne miejsca, co pozwala na ich zachowanie. Sukces takiego działania zależy w dużej mierze od gatunku. W Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska we Wrocławiu (RDOŚ) przenoszenie roślin dotyczyło m.in. podrzenia żebrowca *Blechnum spicant*, śnieżyczki przebiśnieg *Galanthus nivalis* czy włosienicznika *Batrachium* sp. Od chwili powstania RDOŚ ilość spraw związanych z gatunkami objętymi ochroną wzrasta. Według wykazu prowadzonego w RDOŚ w 2011 r. były to 103 sprawy dla gatunków zwierząt, 54 dla gatunków roślin, w 2012 r. - 132 dotyczące gatunków zwierząt, a 73 dotyczące roślin, natomiast w 2013 r. rozpatrywano 193 sprawy objętych ochroną gatunków zwierząt i 71 - roślin. Najważniejsze znaczenie w trakcie ocen oddziaływania na środowisko w kontekście obecności gatunków objętych ochroną ma rzetelne rozpoznanie elementów środowiska przyrodniczego i odpowiednie planowanie przebiegu inwestycji, a także sposobów jej wykonania.

W ostatnich latach województwo dolnośląskie, podobnie jak inne regiony kraju, stało się areną intensywnych przemian, widocznych zwłaszcza w infrastrukturze drogowej i kolejowej. Gęsta sieć dróg i szlaków kolejowych sprawia, że duża część nakładów finansowych przeznaczana jest także na przebudowy i remonty. Znaczna ilość inwestycji związana jest także z ochroną przeciwpowodziową i różnego typu pracami regulacyjnymi cieków wodnych. Nie należy zapominać, że region Dolnego Śląska obfituje w liczne surowce mineralne, co stawia go w czołówce województw pod względem wydobycia kopalin. Jednocześnie następuje zauważalny wzrost realizacji inwestycji związanych z odnawialnymi źródłami energii, takimi jak siłownie wiatrowe czy ogniwa fotowoltaiczne. Wzrasta także presja zabudowy mieszkaniowej i usługowej, widocznej zwłaszcza na terenach atrakcyjnych krajobrazowo, a niejednokrotnie również cennych przyrodniczo.

Intensyfikacja przedstawionych powyżej kierunków rozwoju gospodarczego rzutuje na ilość prowadzonych postępowań związanych z ocenami oddziaływania na środowisko. W związku z tym,

że znaczną część województwa dolnośląskiego pokrywają tereny cenne przyrodniczo, wystarczy wspomnieć tu o obszarach Natura 2000 obejmujących łącznie 421 tys. ha, co stanowi 21% powierzchni województwa (Świerkosz i in. 2012), niejednokrotnie dochodzi do kolizji prac w ramach prowadzonych (czy planowanych) inwestycji ze stanowiskami gatunków chronionych roślin, zwierząt czy grzybów, ich siedliskami, a także cennymi chronionymi siedliskami przyrodniczymi. Jak wskazuje praktyka, dobrze i rzetelnie zaplanowana inwestycja, uwzględniająca uwarunkowania przyrodnicze w miejscu lokalizacji przedsięwzięcia (zwłaszcza występowanie gatunków objętych ochroną prawną), pozwala na zmniejszenie strat środowiskowych, a niejednokrotnie skraca czas postępowania administracyjnych.

Objęte ochroną gatunki ptaków a inwestycje

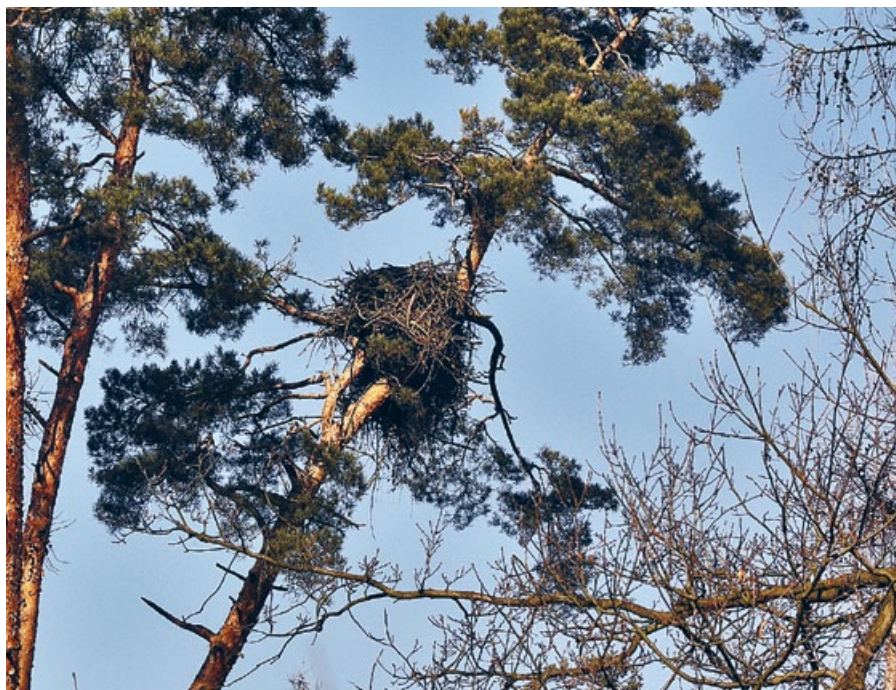
Teren Dolnego Śląska wyróżnia się pod względem przyrodniczym, co wynika z dużego zróżnicowanie geomorfologicznego – obecności pasm górskich, terenów nizinnych, dolin dużych rzek, stwarzających różnorodne nisze ekologiczne dla zwierząt.

Ptaki są gromadą zwierząt, która przeważa w strukturze fauny kręgowców Polski, stanowiąc 51,7%, po niej kolejne miejsce pod względem liczebności zajmują ssaki (20,3%) (Kostrowicki 1999). Przewaga ptaków i ssaków w krajowej faunie kręgowców jest charakterystyczna dla całej strefy umiarkowanej półkuli północnej. Proporcje te mają odzwierciedlenie w postępowaniach związanych z uzyskiwaniem odstępstw od zakazów dotyczących dziko występujących gatunków zwierząt objętych ochroną, w związku z art. 56 ustawy o ochronie przyrody. Z analizy postępowania prowadzonych w Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska we Wrocławiu (RDOŚ) wynika, że najwięcej spraw dotyczyło ptaków - 36%, nieco mniej - 30% - ssaków (dane RDOŚ z 2013 r.).

Infrastruktura drogowa i ruch pojazdów wywiera bardzo duży negatywny wpływ na zwierzęta. Do najważniejszych zagrożeń należy zniszczenie siedlisk w zasięgu przebiegu drogi, fragmentacja i izolacja

siedlisk i populacji zamieszkujących je zwierząt czy śmiertelność w wyniku kolizji z pojazdami. Przykładem konfliktu wynikającego z obecności gatunku chronionego - bielika *Haliaeetus albicilla* w zasięgu oddziaływania inwestycji była budowa drogi ekspresowej S-8 Wrocław (Psie Pole) – Syców (z wyłączeniem obwodnicy Oleśnicy). Długość odcinka drogi ekspresowej wynosi 47,2 km, a łącznie z istniejącą obwodnicą Oleśnicy - 54,41 km (według Generalnej Dyrekcji Dróg Krajowych i Autostrad - GDDKiA)¹. Inwestycja uzyskała dofinansowanie z Programu Operacyjnego „Infrastruktura i Środowisko”.

Jedno z gniazd pary bielików, zasiedlone w 2006 r., od południa bezpośrednio sąsiadowało z planowanym przebiegiem drogi S-8. Nie przeszkodziło to jednak w wydaniu decyzji lokalizacyjnej przez wojewodę i dokonaniu wycinki pasa drzew na etapie prac przygotowawczych do budowy drogi.

Ryc. 1. Opuszczone gniazdo bielika *Haliaeetus albicilla* przy trasie S-8 (fot. R. Klodek)

1. <http://www.gddkia.gov.pl/a/16595/S8-Wroclaw-Sycow>

W 2008 r. Regionalny Dyrektor Ochrony Środowiska we Wrocławiu wydał decyzję o środowiskowych uwarunkowaniach dla budowy drogi S-8 dla całego odcinka Wrocław-Syców. Inwestor, czyli Oddział GDDKiA we Wrocławiu, na potrzeby realizacji podzielił to przedsięwzięcie na dwa etapy, tj. Wrocław – Oleśnica i Oleśnica – Syców, przyznając ich zaprojektowanie i wykonanie dwóm różnym konsorcjom.

Wnioski Wojewody Dolnośląskiego o uzgodnienie warunków realizacji przedsięwzięcia przed wydaniem decyzji zezwalającej na realizację inwestycji drogowej wpłynęły do RDOŚ dla I etapu w maju 2010 r., natomiast dla II etapu w październiku tego samego roku. W ramach toczącego się postępowania poddano szczegółowej weryfikacji przedłożone raporty oddziaływania na środowisko oraz projekt budowlany, a także przeanalizowano i częściowo zmodyfikowano zaproponowane rozwiązania minimalizujące oddziaływania na środowisko oraz działania kompensacyjne. W trakcie ponownej oceny oddziaływania na środowisko prowadzonej w RDOŚ przeprowadzona została wizja terenowa w obrębie przedmiotowego gniazda bielika. W jej wyniku stwierdzono, że dotychczas zajmowane gniazdo zostało opuszczone, a ptaki założyły nowe gniazdo – również w sąsiedztwie planowanej drogi S-8 (ryc. 1 i 2).

W związku z tym w postanowieniu Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska zawarto warunki, których zastosowanie miało zmniejszyć negatywny wpływ realizowanej inwestycji na parę bielików. Uciążliwe prace budowlane, zwłaszcza te generujące wibracje i wysokie natężenie hałasu, mogące niepokoić ptaki, miały być prowadzone poza okresem od 1 lutego do 31 lipca. Jednocześnie wskazano, iż inwestor może uzyskać odstępstwo od tego ograniczenia (zgodnie z art. 56 ustawy o ochronie przyrody) poprzez uzyskanie zgody wydawanej przez Generalnego Dyrektora Ochrony Środowiska (GDOŚ). Inwestor jeszcze przed wydaniem postanowienia uzgadniającego wystąpił do GDOŚ o wydanie takiego zezwolenia. Po przeprowadzeniu postępowania wyjaśniającego, w tym po kolejnej wizji terenowej z udziałem pracowników RDOŚ, organ ten zezwolił na umyślne płoszenie i niepokojenie pary bielika w związku z budową drogi S-8. Zgoda była

warunkowana przeprowadzeniem przez 3 dni od rozpoczęcia prac stałego nadzoru ornitologicznego mającego na celu ocenę wpływu prac uciążliwych pod względem hałasu i wprowadzenie ewentualnych przerw w prowadzeniu hałaśliwych prac. Wykonawca II odcinka drogi rozpoczął prace budowlane – po uprawomocnieniu się zezwolenia na realizację inwestycji drogowej – w czerwcu 2011 r. Obserwacje prowadzone przez specjalistę ornitologa w ramach nadzoru nie wykazały niepokoju bielików, a karmienie młodych nie zostało przerwane. Z tego względu nie wprowadzono żadnych ograniczeń czasowych przy realizacji robót budowlanych. Ponowna kontrola gniazda potwierdziła brak znaczącego wpływu prac budowlanych na przebieg lęgu bielików. Para bielików wychowała aż trzy młode gotowe do wylotu z gniazda.

Ryc. 2. Gniazdo bielika *Haliaeetus albicilla* założone w nowym miejscu w pobliżu drogi S-8 (fot. R. Klodek)

Sprawie tej towarzyszył szum informacyjny wywołany działalnością lokalnych i ogólnopolskich mediów², które niezgodnie z prawdą informowały, iż w związku z lokalizacją gniazda bielika nastąpiło opóźnienie rozpoczęcia prac na II odcinku budowy drogi S-8, co miało wynikać z zapisów decyzji administracyjnych, które spowodowały wstrzymywanie prac budowlanych. Nie był to pierwszy przypadek, gdy nierzetelne media wskazują objęte ochroną gatunki zwierząt jako winnych blokowania inwestycji. W ten sposób w opinii publicznej kształtowana jest niechęć do rzadkich i chronionych gatunków, marginalizowane jest ich znaczenie i rola w środowisku przyrodniczym, a same konflikty prowadzane są do sensacji. Niski poziom świadomości ekologicznej społeczeństwa sprzyja takim postawom. Jednocześnie nie można wykluczyć, iż to właśnie usunięcie pasa drzew w 2006 r. spowodowało, że ptaki założyły gniazdo w nowym miejscu.

Objęte ochroną gatunki owadów a inwestycje

Grupą zwierząt, na którą od kilku lat zaczęto zwracać baczniejszą uwagę w procedurach ocen oddziaływania na środowisko, są owady, zwłaszcza chrząszcze ksylobiontyczne, m.in. pachnica dębowa *Osmoderma eremita* czy kozioróg dębosz *Cerambyx cerdo*. Pierwotnie gatunki te występowały w starych puszczech, a obecnie - ze względu na gospodarkę prowadzoną w lasach od stuleci - zasiedlają środowiska zastępcze: parki podworskie, aleje, szpalery drzew rosnących np. na wałach przeciwpowodziowych itp. Siedliska tych gatunków narażone są na zniszczenie w przypadku prowadzonych prac inwestycyjnych różnego typu w takich miejscach. W RDOŚ sprawy z zakresu ochrony gatunkowej dotyczące owadów w 2013 r. stanowiły 22% ogółu spraw, z których ponad połowa (65%) związana była z pachnicą lub koziorogiem (lub obydwoma tymi gatunkami; dane RDOŚ).

W przypadku pachnicy dębowej rozległe dziuple z próchnem są miejscem życia larw oraz dorosłych owadów. Stabilność tego

2. <http://www.tvp.pl/wroclaw/aktualnosci/rozmaitosci/bieliki-kontra-budowa-s8/4082917>

<http://www.gazetawroclawska.pl/artykul/480756,droga-s8-do-warszawy-zablokowana-przez-orla,id,t.html>

siedliska sprawiła, że gatunek ten nie wytworzył w toku ewolucji zdolności do wysoce wydajnego lotu (Oleksa 2012), z tego względu jest ściśle uzależniony od obecności starych drzew. Badania prowadzone w ostatnich latach na terenie Dolnego Śląska wskazują, iż zdecydowana większość stanowisk pachnicy została stwierdzona w dębach rosnących na terenach Niziny Śląskiej, w lasach łągowych dolin rzek, zwłaszcza Odry (Kadej i in. 2007). Ochrona pachnicy w miejscach, w których przebywają ludzie (np. drogi, parki, wały przeciwpowodziowe, poldery i in.), nastęrcza dużych trudności. Drzewa z rozległymi próchnowiskami w pasach drogowych stanowią zagrożenie, które musi być usuwane, pociągając za sobą uszczuplanie zasobów siedliskowych tego gatunku. Jednym z głównych zagrożeń dla populacji pachnicy jest wycinka całych, niejednokrotnie bardzo długich odcinków alej, co prowadzi nie tylko do zniszczenia zasiedlonych drzew, lecz także do wzrostu izolacji między pozostałymi populacjami lokalnymi.

Z kolei kozioróg do rozwoju potrzebuje dużych dębów rosnących w miejscach nasłonecznionych. Na terenie województwa dolnośląskiego rejonem, gdzie występują duże zagęszczenia tych owadów, jest dolina Odry oraz dolina Baryczy. Podobnie jak w przypadku pachnicy, także dla kozioroga kluczowe znaczenie ma zachowanie odpowiedniej liczby dużych i starych dębów (Oleksa i in. 2012).

Przykładem sytuacji konfliktowej w odniesieniu do chronionych gatunków owadów była inwestycja związana z budową wału przeciwpowodziowego oznaczonego symbolem W-1 (OM) w ramach polderu Lipki – Oława. Istniejący wał przeciwpowodziowy stanowił budowlę, która nie odpowiadała obowiązującym przepisom technicznym, grożącą awarią podczas powodzi. Podczas większych wezbrań czy powodzi wał ten mógł zostać uszkodzony, powodując zalanie miejscowości Jelcz-Laskowice. Inwestycja jest zlokalizowana na terenie cennym przyrodniczo - częściowo w granicach obszaru specjalnej ochrony ptaków Grądy Odrzańskie PLB020002 oraz obszaru mającego znaczenie dla Wspólnoty Grądy w Dolinie Odry PLH020017.

Ponadto modernizowany wał przebiegał w sąsiedztwie rezerwatu przyrody Łacha Jelcz.

Przedsięwzięcie miało polegać na modernizacji wału na odcinku 2,98 km, celem było osiągnięcie parametrów obiektu II klasy ważności budowli hydrotechnicznych. W ramach inwestycji planowano m.in. uzyskanie odpowiedniego wyniesienia korony wałów nad rzędne zwierciadła wód, wzmocnienie konstrukcji wału poprzez eliminację lub istotne ograniczenie niekontrolowanych i niekorzystnych zjawisk filtracyjnych w podłożu budowli i samych nasypach, zagęszczenie gruntów rozluźnionych, poprawę stateczności skarp dla zapewnienia bezpiecznego przeniesienia obciążeń wynikających z parć spiętrzeń wody od strony Odry, poprawę parametrów eksploatacyjnych wałów przez utwardzenie ich korony w stopniu pozwalającym na poruszanie się pojazdów obsługi w celu inspekcji oraz zabiegów konserwacyjnych lub ewentualnych ich napraw. Ponadto inwestycja polegała na budowie dwóch odcinków wałów przeciwpowodziowych stanowiących przedłużenie istniejącego wału W-1 (OM), po stronie wschodniej o długości 1,02 km i po stronie zachodniej o długości 0,55 km.

Na etapie oceny oddziaływania na środowisko dla przedmiotowej inwestycji prowadzonej w 2009 r., w zasięgu oddziaływania przedsięwzięcia stwierdzono występowanie alei dębowej (ryc. 4). Tworzyło ją 56 cennych drzew, głównie dębów szypułkowych, z których 33 posiadały wymiary drzew pomnikowych. Co najmniej 6 z nich stanowiło siedlisko pachnicy dębowej, 2 – kozioroga dębosza, a 2 były miejscem występowania obu gatunków chrząszczy. Według opracowanego projektu modernizacji wału W-1 (OM) na omawianym odcinku miało zostać wykonane podwyższenie korony wału częściowo poprzez budowę nasypu ziemnego, a częściowo poprzez instalację żelbetowego muru oporowego. W trakcie tych prac konieczna byłaby wycinka 33 drzew, w tym 14 drzew cennych z przyrodniczego punktu widzenia. Wśród nich znalazłoby się 8 dębów o wymiarach pomnikowych, z których 6 jest stanowiskiem pachnicy dębowej i kozioroga dębosza. Konsekwencją

usunięcia drzew byłaby likwidacja 3 z 4 stanowisk kozioroga dębosza, co mogłoby skutkować zanikiem jego populacji na tym odcinku wału. Ponadto usunięcie 5 z 8 drzew będących stanowiskami pachnicy dębowej, mogłoby spowodować znaczne zubożenie populacji pachnicy występującej na tym odcinku wału.

Ryc. 4. Fragment wału przeciwpowodziowego w okolicach planowanego polderu Lipki-Oława (fot. J. Krajewski)

W zaistniałej sytuacji, po konsultacji z przyrodnikami opracowującymi raport o oddziaływaniu na środowisko dla przedmiotowej inwestycji, zdecydowano się na modernizację korony wału poprzez wykonanie stalowych ścianek szczelnych oraz przegród mobilnych. W przypadku gdyby rozwiązanie to nie było możliwe do zastosowania

ze względów technicznych lub ekonomicznych jako rozwiązanie wskazano budowę wału biegnącego inną trasą. Dzięki zmianie sposobu wykonania planowanej inwestycji możliwe stało się zachowanie stanowiska tych rzadkich i chronionych gatunków chrząszczy.

Objęte ochroną gatunki płazów a inwestycje

Na terenie województwa dolnośląskiego występuje 15 gatunków płazów (z 18 gatunków stwierdzonych w Polsce). Wszystkie płazy, zgodnie z rozporządzeniem w sprawie ochrony gatunkowej zwierząt, są objęte ochroną ścisłą i wymagają ochrony czynnej. Sprawy związane z ochroną płazów prowadzone w RDOŚ stanowiły w 2013 r. 5% wszystkich spraw z zakresu ochrony gatunkowej.

Płazy ze względu na wykorzystywanie w cyklu rozwojowym zarówno środowiska wodnego, jak i lądowego, z czym związana jest konieczność sezonowych migracji, a także jako gromada kręgowców o ograniczonych możliwościach dyspersyjnych, są bardzo wrażliwe na obecność barier na ich szlakach wędrówek (Kurek 2011). Mimo że w procesach inwestycyjnych podejmuje się szeroki zakres działań ochronnych - jak budowa specjalnych przejść i systemów ogrodzeń - niejednokrotnie są one wadliwie wykonane (Kurek 2008). Warto zaznaczyć, że tego typu obiekty są wykorzystywane również przez inne małe zwierzęta.

Przykładem inwestycji, w której przedstawiciele RDOŚ ingerowali ze względu na błędy w budowie przejść dla płazów, była realizacja drogi powiatowej nr 3396D na odcinku pomiędzy drogą krajową nr 5 a drogą wojewódzką nr 382 i ul. Stęczyńskiego w Świdnicy. W trakcie oceny oddziaływania na środowisko w 2011 r. dla przedmiotowej inwestycji stwierdzono, że przecina ona szlaki migracji płazów. W związku z tym, w decyzji o środowiskowych uwarunkowaniach inwestor został zobowiązany do wykonania odpowiednich przejść dla małych zwierząt. Po zrealizowaniu inwestycji okazało się, że błędy w ich wykonaniu uniemożliwiają wykorzystanie ich przez

zwierzęta. Głównym problemem okazał się brak odpowiednich połączeń półek dla zwierząt z terenem (brak możliwości wejścia płazów na półki; ryc. 5).

Ryc. 5. Błędnie wykonane przejście dla zwierząt – brak dogodnego dojścia do wiszącej półki (fot. K. Okrański)

Oprócz wad w budowie półek stwierdzono także, że płotki naprowadzające zwierzęta na przejścia nie spełniają swojej funkcji, m. in. z powodu ich niewłaściwego wykonania (duże wolne przestrzenie pod siatkami, przez które zwierzęta mogą swobodnie przechodzić). W ramach wspólnych ustaleń wykonawcy drogi, inwestora, przyrodnika i przedstawiciela RDOŚ, udało się zniwelować skutki wcześniejszych błędów (należy podkreślić dużą chęć współpracy ze strony inwestora i wykonawcy) - m.in. wykonano nasypy ziemne umożliwiające wejście na półki oraz zabezpieczono przestrzenie pomiędzy terenem a ogrodzeniem (ryc. 6).

Ryc. 6. Przejście dla płazów i innych małych zwierząt po znielowaniu błędów konstrukcyjnych (fot. K. Okrański)

Objęte ochroną gatunki roślin a inwestycje

Region województwa dolnośląskiego posiada wysokie walory florystyczne. Stwierdzono tu wstępowanie ok. 1890 gatunków roślin naczyniowych (Kącki i in. 2003). Na Dolnym Śląsku (w historycznym ujęciu, z częścią woj. opolskiego) występuje 236 z 398 gatunków objętych ochroną prawną w Polsce, co stanowi ok. 12,5% flory Dolnego Śląska (Kącki 2005). Mimo dość dobrego zbadania flory regionu, nowe badania prowadzą do odkrycia nieznanych wcześniej taksonów, jak przykładowo włosień delikatny *Trichomanes speciosum* (Kącki i in. 2003). Występuje tu 13 gatunków z 38 roślin naczyniowych z załącznika II dyrektywy Rady 92/43/EWG z dnia 21 maja 1992 roku w sprawie ochrony siedlisk przyrodniczych oraz dzikiej fauny i flory,

z czego 6 ma w tym regionie jedyne swoje miejsce występowania w Polsce. Najcenniejsze pod względem florystycznym miejsca zostały objęte ochroną (parki narodowe, rezerwaty, parki krajobrazowe). W przypadku procedury oceny oddziaływania na środowisko duże przedsięwzięcia podlegają kontroli, a co za tym idzie, istnieje możliwość minimalizacji lub uniknięcia negatywnego wpływu na populacje roślin chronionych.

Zagrożenie dla chronionych gatunków roślin stanowią różnego rodzaju inwestycje, które bezpośrednio powodują niszczenia stanowisk. Także przez zmianę lokalnych warunków siedliskowych (wodnych, glebowych itp.) może dojść w sposób pośredni do zniszczenia cennych stanowisk roślin. W RDOŚ w 2013 r. toczyło się 71 postępowań związanych z ochroną gatunkową roślin. Najwięcej spraw wiązało się ze zniszczeniem stanowisk objętych ochroną gatunków roślin i ich siedlisk (w tym 44% spraw dotyczyło bluszczu zwyczajnego *Hedera helix*³).

Przenoszenie roślin jest sposobem minimalizacji negatywnego oddziaływania planowanej inwestycji. Pozwala to ochronić część populacji. Najważniejsze znaczenie ma w tym przypadku wybór odpowiedniego nowego miejsca, które powinno odznaczać się podobnymi warunkami siedliskowymi. Należy tu podkreślić, że sukces takiego działania zależy w dużej mierze od gatunku. Jednym z przykładów takiego działania jest przeniesienie okazów podrzenia żebrowca *Blechnum spicant* w związku z przebudową dojazdu pożarowego w Nadleśnictwie Bolesławiec (marzec 2012 r.). Osobniki tego gatunku zostały wykopane ze sporą bryłą ziemi i przeniesione w poblize miejsca dotychczasowego występowania (Nadleśnictwo Bolesławiec 2012).

Inny przykład stanowi przeniesienie okazów śnieżyczki przebiśnieg *Galanthus nivalis* w związku z eksploatacją i przeróbką mechaniczną kruszywa naturalnego ze złoża Stróża Górna II (gmina Mietków). Translokacja populacji tego gatunku wynikała z planów powiększenia terenu eksploatacji (Janicki 2012).

³ Zgodnie z obowiązującym rozporządzeniem Ministra Środowiska z dnia 9 października 2014 r. w sprawie ochrony gatunkowej roślin gatunek ten nie jest wymieniony jako objęty ochroną.

Do przenoszenia chronionych gatunków roślin - osobników włosienicznika *Batrachium* sp. doszło w związku z realizacją inwestycji pod nazwą „Regulacja rzeki Bóbr w km 220+400-227+170 w miejscowości Wojanów (z wyłączeniem odcinka od km 221+043 do 221+992 –lewy brzeg, do km 222+170 – prawy brzeg” (ryc. 8). Rośliny pobrano ręcznie, poza sezonem wegetacyjnym, nie tylko te z największych agregacji, ale ze wszystkich możliwych do zaobserwowania lokalizacji. Zostały przeniesione pod nadzorem fitosocjologa poniżej i powyżej planowanej inwestycji. W sezonie letnim będą prowadzone obserwacje rekolonizacji dna rzeki (Heise 2014).

Ryc. 8. Przenoszenie włosieniczników *Batrachium* sp. z fragmentu rzeki Bóbr (fot. W. Heise)

Podsumowanie

Od czasu powstania Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska we Wrocławiu ilość spraw związanych z gatunkami objętymi ochroną wciąż wzrasta. Według wykazu prowadzonego w RDOŚ w 2011 r. były to 103 sprawy dla gatunków zwierząt, 54 dla gatunków roślin, w 2012 r. - 132 dotyczące gatunków zwierząt, a 73 dotyczące roślin, natomiast w 2013 r. rozpatrywano 193 sprawy objętych ochroną gatunków zwierząt i 71 - roślin. W przypadku kolizji stanowisk objętych ochroną gatunków zwierząt z planowaną inwestycją, rozwiązaniem jest odpowiednie zaplanowanie prac (z właściwym doborem terminów robót budowlanych), modyfikacja sposobu wykonania prac czy też inna lokalizacja inwestycji. Negatywny wpływ na objęte ochroną gatunki roślin można zminimalizować poprzez zachowanie części populacji w innym miejscu (przenoszenie gatunków, płatów siedlisk) czy odpowiedni wybór wariantu lokalizacyjnego. Kluczem do jak najmniejszej ingerencji w zasoby przyrodnicze terenu jest rzetelne rozpoznanie jego elementów i odpowiednie planowanie przebiegu inwestycji, a także sposobów jej wykonania.

Wykaz źródeł

Dyrektywa Rady nr 92/43/EWG z 21 maja 1992 r. w sprawie ochrony siedlisk przyrodniczych oraz dzikiej fauny i flory (Dz. U. UE L, Nr 206, poz. 7).

Heise W. 2014. Sprawozdanie z wykonania prac zabezpieczających stanowiska roślin chronionych w obrębie prowadzonych prac „Regulacja rzeki Bóbr w km 220+400-227+170 w miejscowości Wojanów (z wyłączeniem odcinka od km 221+043 do 221+992 –lewy brzeg, do km 222+170 – prawy brzeg)”. [egzemplarz w RDOŚ Wrocław].

Janicki D. 2012. Raport z przeniesienia zagrożonej populacji śnieżyczki przebiśnieg na obszarze kopalni kruszywa naturalnego „Stróża” w województwie dolnośląskim. [egzemplarz w RDOŚ Wrocław].

- Kadej M., Ruta R., Malkiewicz A., Smolis A., Stelmaszczyk R., Tarnawski D., Żuk K., Kania J., Suchan T. 2007. Nowe dane o występowaniu pachnicy dębowej *Osmoderma eremita* (Scopoli, 1763) (Coleoptera, Scarabaeidae) na Dolnym Śląsku. *Przyroda Sudetów* 10: 135-150.
- Kącki Z. 2005. Flora naczyniowa. W: Fabiszewski J. (red.). *Przyroda Dolnego Śląska*. Oddział PAN we Wrocławiu, Wrocław.
- Kącki Z., Dajdok Z., Szczęśniak E. 2003. Zagrożone gatunki flory naczyniowej Dolnego Śląska. Instytut Biologii Roślin, Uniwersytet Wrocławski. Polskie Towarzystwo Przyjaciół Przyrody „Pro Natura”, Wrocław.
- Kostrowicki A. S. 1999. Świat zwierzęcy. W: Starkel L. (red.). *Geografia Polski. Środowisko przyrodnicze*. Wyd. Nauk. PWN, Warszawa.
- Kurek R. T. (red.). *Ochrona dziko żyjących zwierząt przy inwestycjach drogowych w Polsce*. 2008. Pracownia na rzecz Wszystkich Istot, Bystra.
- Kurek R. T., Rybacki M., Sołtysiak M. 2011. *Poradnik ochrony płazów. Ochrona dziko żyjących zwierząt w projektowaniu inwestycji drogowych. Problemy i dobre praktyki*. Pracownia na rzecz Wszystkich Istot, Bystra
- Nadleśnictwo Bolesławiec. 2012. Sprawozdanie z przesadzenia podrzenia żebrowca *Blechnum spicant*. [egzemplarz w RDOŚ Wrocław].
- Oleksi A. 2012. *Ochrona pachnicy w Polsce. Propozycja programu działań*. Fundacja EkoRozwoju, Wrocław.
- Oleksi A., Kadej M., Smolis A. 2012. *Chronione owady*. W: Tyszko-Chmielowiec P. (red.). *Aleje skarbnice przyrody. Praktyczny podręcznik ochrony alej i ich mieszkańców*. Fundacja EkoRozwoju, Wrocław.
- Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 5 stycznia 2012 r. w sprawie ochrony gatunkowej roślin (Dz. U. poz. 81).

- Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 6 października 2014 r. w sprawie ochrony gatunkowej zwierząt (Dz. U. z 2014 r. poz. 1348)
- Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 9 lipca 2004 r. w sprawie gatunków dziko występujących grzybów objętych ochroną (Dz. U. Nr 168, poz. 1765).
- Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 9 października 2014 r. w sprawie ochrony gatunkowej roślin (Dz. U. z 2014 r. poz. 1409)
- Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 12 października 2011 r. w sprawie ochrony gatunkowej zwierząt (Dz. U. Nr 237, poz. 1419).
- Świerkosz K., Liberacka H., Łysiak M., Zając K. 2012. Obszary Natura 2000 na Dolnym Śląsku. Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska we Wrocławiu, Wrocław.
- Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2013 r., poz. 627, ze zm.).

Michał Dąbrowski

Wydział Ochrony Przyrody i Obszarów Natura 2000
Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Bydgoszczy
ul. Dworcowa 81, 85-009 Bydgoszcz
mdabrowski@rdos-bydgoszcz.pl

Dziko występujące gatunki ptaków i ich siedliska w ocenach oddziaływania na środowisko na przykładach z województwa kujawsko-pomorskiego

Streszczenie: Opracowanie zawiera opis kluczowych elementów procedury oceny oddziaływania na środowisko dla wybranych przedsięwzięć tj. kształtowania przekrojów kanału oraz budowy farmy wiatrowej, w kontekście ochrony dziko występujących ptaków. Do pierwszej grupy wytypowano inwestycję pn. „Kształtowanie przekroju poprzecznego i podłużnego oraz układu poziomego Kanału Bachorza Duża od km 0+000 do km 14+000”, do drugiej - „Zespół elektrowni wiatrowych położonych w obrębie miejscowości Wielka Łąka, Lipienica, Elzanowo, gm. Kowalewo Pomorskie”. Pierwsza z inwestycji w pierwotnym zakresie realizacyjnym mogła znacząco negatywnie oddziaływać na gatunki ptaków objęte ochroną gatunkową. W tym przypadku w wyniku kolejnych uzupełnień raportu o oddziaływaniu na środowisko i wspólnych spotkań z inwestorem udało się uzgodnić przedmiotową inwestycję. Druga z inwestycji stanowi przykład przedsięwzięcia, dla którego wykonany raport o oddziaływaniu na środowisko wskazywał na znacząco negatywne oddziaływanie na gatunki ptaków objęte ochroną gatunkową. W związku z powyższym Regionalny Dyrektor Ochrony Środowiska w Bydgoszczy nie uzgodnił realizacji przedmiotowej inwestycji.

W postępowaniach zmierzających do wydania decyzji o środowiskowych uwarunkowaniach, w ramach których prowadzona jest ocena oddziaływania na środowisko, dla pewnych rodzajów przedsięwzięć najważniejsze okazało się zgromadzenie i analiza danych dotyczących awifauny. Przedsięwzięciami tymi były kształtowanie przekroju poprzecznego

i podłużnego Kanału Bachorza Duża oraz realizacja farmy wiatrowej w gminie Kowalewo Pomorskie.

W opracowaniu przedstawiono postępowania, zwracając uwagę na potrzebę przeprowadzania rzetelnej inwentaryzacji przyrodniczej oraz wprowadzenie adekwatnych środków minimalizujących oddziaływanie lub konieczność rezygnacji z realizacji inwestycji.

Kształtowanie przekroju poprzecznego i podłużnego oraz układu poziomego Kanału Bachorza Duża od km 0+000 do km 14+000

Zakres inwestycji

Projektowana inwestycja (ryc. 1) obejmowała: przebudowę kanału – profilowanie skarp, poszerzanie, odmulanie, budowę zbiorników korytowych, budowę przepustów, zabezpieczenie stoku skarpy kanału – głównie faszynowanie, usunięcie roślinności, wycinkę drzew.

Zgodnie z kartą informacyjną przedsięwzięcia celem inwestycji było:

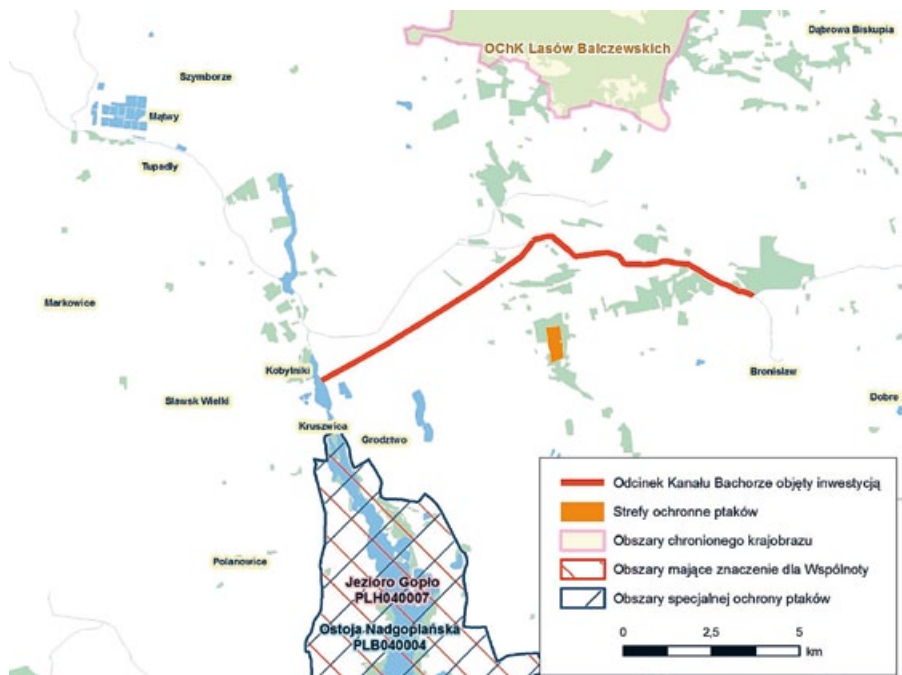
- zapewnienie swobodnego odpływu wód z użytków rolnych;
- zwiększenie zabezpieczenia przeciwpowodziowego doliny;
- poprawienie warunków gospodarowania wodą w zlewni cieku.

Przedsięwzięcie w zakresie przedstawionym przez inwestora w ocenie Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Bydgoszcy (RDOŚ) mogło spowodować negatywne oddziaływanie przede wszystkim na bogatą awifaunę Kanału Bachorza i siedlisk od niego zależnych, tj. wilgotnych, okresowo zalewanych łąk.

Na podstawie znajomości terenu oraz dostępnych danych źródłowych o analizowanym obszarze (Ławicki i in. 2011 i 2012, Ławicki i Guentzel 2012), należy stwierdzić, że obszar wyróżnia się ponadprzeciętnymi walorami ornitologicznymi. Na analizowanym obszarze znajduje się m.in.:

- noclegowisko gęsi *Anser* sp. do 30 000 osobników, w tym 18 000 gęsi białoczelnej *Anser albifrons* i 8 000 gęsi zbożowej *A. fabalis*;
- noclegowisko żurawi *Grus grus* gromadzące w latach 2009-2011 do 1886 osobników;
- kluczowe żerowisko gęsi *Anser* sp. i żurawi *Grus grus* nocujących na jez. Gopło gromadzące ok. 70-90% ptaków z noclegowiska w obszarze specjalnej ochrony ptaków Ostoja Nadgoplańska PLB040004;
- miejsce lęgowe m.in. rybitwy białoskrzydłej *Chlidonias leucopterus* (do 50 par), bąka *Botaurus stellaris*, błotniaka stawowego *Circus aeruginosus* i łąkowego *C. pygargus*, derkacza *Crex crex* oraz kropiatki *Porzana porzana*.

W związku z powyższym stwierdzono potrzebę przeprowadzenia oceny oddziaływania na środowisko, w tym wykonania raportu o oddziaływaniu przedsięwzięcia na środowisko (raport), ze szczególnym uwzględnieniem oddziaływania na awifaunę tego obszaru.

Ryc. 1. Formy ochrony przyrody w sąsiedztwie odcinka Kanalu Bachorza Duża objętego inwestycją

Ustalenie zakresu raportu – w odniesieniu do ornitofauny

Na ustalony przez RDOŚ zakres raportu składały się:

- inwentaryzacja przyrodnicza terenu, w szczególności w zakresie ornitofauny, w tym lęgowej oraz migrującej;
- opis i rozmieszczenie siedlisk przyrodniczych wykorzystywanych przez ptaki (miejsca lęgowe, żerowiska, noclegowiska, skupiska w okresie migracji itp.) występujące na terenie przyszłej inwestycji oraz w jej sąsiedztwie (w szczególności w zasięgu możliwego oddziaływania, w tym związanego ze zmianą stosunków wodnych terenu);
- jednoznaczne określenie i wskazanie terenu, który poddany zostanie odwodnieniu lub zmianom stosunków wodnych w wyniku realizacji inwestycji;
- analiza oddziaływania na stwierdzone gatunki i siedliska przyrodnicze podlegające ochronie, w szczególności ptaki oraz ich siedliska;
- w inwentaryzacji i analizie oddziaływania przedsięwzięcia należy uwzględnić gatunki będące przedmiotem ochrony obszaru specjalnej ochrony ptaków Ostoja Nadgoplańska PLB040004 oraz wymienione w załączniku I dyrektywy Rady 79/409/EWG;
- propozycja działań minimalizujących oraz kompensacyjnych, w przypadku stwierdzenia występowania gatunków chronionych;
- przedstawienie lokalizacji drzew i zakrzewień przewidzianych do wycinki.

Analiza dostarczonego materiału – braki w przedłożonym raporcie

Dane zaprezentowane w raporcie (Przewoźniak i in. 2012) obejmowały jedynie okres lęgowy. Brak było danych z okresu migracji wiosennej i jesiennej - nie wykonano badań terenowych w tym okresie. Nie przeanalizowano również dostępnej literatury dotyczącej awifauny migrującej oraz lęgowej przedmiotowego terenu.

Ponadto w raporcie stwierdzono następujące braki:

- brak danych dotyczących noclegowisk i skupisk ptaków w okresie migracji, występujących na terenie inwestycji oraz w jej sąsiedztwie (w szczególności w zasięgu możliwego oddziaływania, w tym zmiany stosunków wodnych);
- brak map ze wskazaniem terenu, jaki ulegnie odwodnieniu oraz zakresu odwodnienia w wyniku realizacji inwestycji - w raporcie znajdowała się jedynie informacja, że: „na obecnym etapie inwestycji nie można stwierdzić, które tereny zostaną okresowo bądź stale odwodnione. Informacje te będzie można scharakteryzować po wykonaniu dokumentacji geologicznej lub hydrogeologicznej oraz po wykonaniu projektu odwodnienia wykopów”;
- nie załączono mapy z lokalizacją drzew i zakrzewień przewidzianych do wycinki.

Brak danych o występowaniu ptaków w okresie migracji jesiennej i wiosennej oraz danych na temat noclegowisk i koncentracji ptaków w tych okresach nie pozwalał na właściwą analizę oddziaływania inwestycji na awifaunę. Ponadto zaplanowane i ujęte w raporcie działania minimalizujące mogły być niewystarczające dla ochrony awifauny terenów wilgotnych, okresowo zalewanych łąk. Jednocześnie trudno byłoby właściwie zaplanować powyższe działania bez szczegółowego rozpoznania środowiska przyrodniczego, w tym awifauny migrującej (gatunków wodno-błotnych zależnych od okresowych podmokłości, zastoisk wody, itp.).

W związku z brakiem inwentaryzacji obejmującej okres migracji ptaków nie było możliwości dokonania właściwej analizy oddziaływania na awifaunę projektowanej inwestycji.

Analiza dostarczonego materiału – wezwanie do uzupełnienia

W związku z licznymi brakami w raporcie inwestora wezwano kilkukrotnie do uzupełnień i przedłożenia wyjaśnień. Ponadto przeprowadzono wizję terenową, w której uczestniczył przedstawiciel RDOŚ.

Podczas wizji omówiono zakres inwestycji oraz wskazano działania, które należy zastosować w celu minimalizacji oddziaływania inwestycji na środowisko.

Raport uzupełniono w wymaganym zakresie wraz z działaniami minimalizującymi omówionymi podczas wizji terenowej. Wprowadzono następujące zmiany (działania minimalizujące) w stosunku do pierwotnego zakresu inwestycji:

- wypłylenie koryta w formie progu uwzględniającego migrację ryb w km 3+200;
- obniżenie brzegu prawego w km 3+683 – 4+495 oraz obniżenie brzegu lewego w km 4+200 – 4+250;
- budowa piętrząca w km 4+845, rzędna piętrzenia 78,80 m n.p.m.;
- utworzenie rozlewiska poprzez obniżenie brzegu lewego w km 6+960 – 7+010;
- budowa piętrząca w km 7+800, rzędna piętrzenia 79,20 m n.p.m.

Akceptacja zaproponowanych rozwiązań

Na podstawie przedstawionych dokumentów RDOŚ w Bydgoszczy uznał, iż realizacja przedmiotowej inwestycji po zastosowaniu ustalonych działań minimalizujących nie wpłynie negatywnie na środowisko przyrodnicze doliny Kanału Bachorza, a w szczególności na wodno-błotne gatunki ptaków wykorzystujące użytki zielone (wilgotne, okresowo zalewane łąki), trzcinowiska itp. występujące na tym terenie.

Zastosowanie obniżenia brzegów, wypłyceń oraz budowa budowli piętrzących pozwoli na minimalizację negatywnego oddziaływania inwestycji i właściwe zarządzanie wodą w obszarze. Progi piętrzące pozwolą na retencjonowanie wody w okresach wegetacji i niedoboru wody, a wypłylenia i obniżenie brzegu na tworzenie się wiosennych rozlewisk wykorzystywanych przez wodno-błotne gatunki ptaków.

Zespół elektrowni wiatrowych położonych w obrębie miejscowości Wielka Łąka, Lipienica i Elzanowo (gmina Kowalewo Pomorskie)

Zakres inwestycji

Przedsięwzięcie obejmuje realizację zespołu elektrowni wiatrowych w obrębie miejscowości Wielka Łąka, Lipienica i Elzanowo, znajdujących się w gminie Kowalewo Pomorskie (ryc. 2). W skład planowanej inwestycji wchodziło 15 elektrowni wiatrowych o wysokości 175 m i mocy do 2 MW każda.

Ustalenie zakresu raportu – w odniesieniu do ornitofauny

Ustalony przez RDOŚ zakres raportu obejmował:

a) opis środowiska przyrodniczego terenu inwestycji i obszarów w jej sąsiedztwie, w szczególności:

- opis i rozmieszczenie (na załączniku graficznym - mapie) siedlisk przyrodniczych wykorzystywanych przez ptaki i nietoperze (miejsca lęgowe, żerowiska, noclegowiska, zimowiska itp.) występujących na terenie inwestycji oraz w jej sąsiedztwie;
- opis struktury upraw rolnych na działkach w promieniu 500 m od planowanych elektrowni oraz analiza terenu pod kątem atrakcyjności dla ptaków składu gatunkowego upraw, rodzaju upraw (np. kukurydzy dla gęsi i żurawi, rzepaku ozimego dla łabędzi itp.);
- spis gatunków zwierząt objętych ochroną na podstawie rozporządzenia w sprawie ochrony gatunkowej zwierząt, występujących na terenie inwestycji oraz w zasięgu jej oddziaływania;
- wyniki rocznego ornitologicznego monitoringu przedrealizacyjnego, w tym ilościowa charakterystyka wykorzystywania przestrzeni przez ptaki w poszczególnych sezonach fenologicznych oraz prognoza oddziaływania farmy wiatrowej na populacje ptaków;
- wyniki inwentaryzacji nietoperzy obejmującej cały sezon ich aktywności;

- b) analizę skumulowanych oddziaływań inwestycji z istniejącymi, projektowanymi i planowanymi przedsięwzięciami w sąsiedztwie przedmiotowego obszaru;
- c) planowane działania minimalizujące i kompensujące negatywne oddziaływanie inwestycji na środowisko, w tym na ptaki, nietoperze i pozostałe zwierzęta;
- d) dokładny harmonogram prac - terminy realizacji poszczególnych elementów inwestycji;
- e) informacje dotyczące potrzeby wycinki drzew ze wskazaniem ich rozmieszczenia i analizą występowania gatunków objętych ochroną (porostów, zwierząt);
- f) analizę oddziaływania przedmiotowej inwestycji na krajobraz.

Analiza dostarczonego materiału – braki w przedłożonym raporcie

Po analizie dostarczonego raportu stwierdzono, że zawiera on zakres wskazany w postanowieniu Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Bydgoszczy. Monitoring ornitologiczny został przeprowadzony w oparciu o wytyczne i zawierał wszystkie niezbędne informacje. Wnioski zawarte w raporcie wskazywały na brak oddziaływania na awifaunę wykorzystującą przedmiotowy obszar.

Ryc. 2. Formy ochrony przyrody w sąsiedztwie planowanej lokalizacji farmy wiatrowej

W trakcie postępowania stwierdzono jednak, że wnioski zawarte w raporcie nie są zgodne z danymi dotyczącymi awifauny migrującej, szczególnie z informacjami o liczebności gęsi na przelotach (również przedstawionymi w raporcie). Na terenie objętym badaniami ornitologicznymi zaobserwowano łącznie ponad 19 tysięcy gęsi trzech gatunków: gęgawy, gęsi białoczelnej i zbożowej. W ciągu całego roku na obszarze farmy wiatrowej w strefie do wysokości pracy śmigła oraz w strefie jego pracy naliczono ponad 16 tysięcy gęsi, przy czym w marcu gęś zbożowa tworzyła stada nawet ponad siedmiotysięczne, zaś gęś białoczelna ponad dwutysięczne. Jednocześnie w strefie tej zaobserwowano m.in. podczas wiosennej migracji niemal 1900 siewek złotych *Pluvialis apricaria* oraz ponad 700 czajek *Vanellus vanellus* (głównie w marcu i czerwcu), jak również kilkanaście osobników kulika wielkiego *Numenius arquata* (w kwietniu i czerwcu) i inne gatunki. Ponadto w odległości ok. 2 i 5 km znajdują się strefy ochrony bociana czarnego *Ciconia nigra* i bielika *Haliaeetus albicilla*, a gatunki te były stwierdzane sporadycznie na terenie farmy.

W raporcie o oddziaływaniu na środowisko w odniesieniu do awifauny zaproponowano zaniechanie realizacji dwóch turbin wiatrowych, bądź ich przesunięcie ze względu na gniazdowanie gąsiora *Lanius collurio*. Regionalny Dyrektor Ochrony Środowiska w Bydgoszczy uznał te działania za niewystarczające dla ochrony środowiska przyrodniczego, a w szczególności awifauny migrującej. W związku z powyższym zgodnie z zasadą przezorności uznano realizację przedmiotowej farmy wiatrowej za niedopuszczalną.

Z uwagi na wagę sprawy zasięgnięto opinii Regionalnej Rady Ochrony Przyrody w Bydgoszczy (2013), która wyraziła następujące stanowisko: „Analiza danych monitoringu ornitologicznego wskazuje, że projektowane przedsięwzięcie będzie miało znaczące negatywne oddziaływanie na awifaunę. Należy stwierdzić, że Regionalny Dyrektor Ochrony Środowiska w Bydgoszczy, w oparciu o przedłożony przez inwestora raport o oddziaływaniu na środowisko, podjął właściwą opinię w przedmiotowej sprawie i nie uzgodnił realizacji inwestycji polegającej

na budowie zespołu elektrowni wiatrowych położonych w obrębie miejscowości Wielka Łąka, Lipienica, Elzanowo, gm. Kowalewo Pomorskie.”

Podsumowanie

Prawidłowo zaplanowane i wykonane badania terenowe są podstawą dobrego raportu o oddziaływaniu na środowisko. Jednakże to po stronie urzędników leży obowiązek wskazania niezbędnych elementów raportu oraz wnikliwa analiza danych. Z przedstawionych powyżej przypadków wynikają następujące praktyczne wnioski:

- w przypadku inwestycji polegających na regulacji cieków i rzek, jak również budowy elektrowni wiatrowych, należy bezwzględnie wykonywać inwentaryzację przyrodniczą obejmującą pełen cykl roczny awifauny;
- brak pełnej inwentaryzacji powoduje wydłużenie procedury ocenowej poprzez wzywianie do kolejnych uzupełnień dokumentacji;
- dobrą praktyką jest wykonywanie wizji terenowej przez osoby prowadzące postępowanie w celu omówienia zakresu inwestycji oraz wskazania możliwości wykonania działań minimalizujących;
- wnioski zamieszczone w raporcie oraz zaproponowane działania minimalizujące mogą nie być adekwatne do uzyskanych danych - każdorazowo należy wnikliwie te dane analizować;
- dobrą praktyką jest zasięganie dodatkowych opinii organu opiniodawczo-doradczego regionalnego dyrektora ochrony środowiska, jakim jest regionalna rada ochrony przyrody, szczególnie istotne jest to w odniesieniu do inwestycji, dla których istnieje wysokie prawdopodobieństwo lub pewność, że wydana decyzja uniemożliwi realizację przedsięwzięcia.

Wykaz źródeł

Ławicki Ł., Guentzel S. 2012. Ostoje Ptaków w Polsce. Inwentaryzacja gatunków nielegowych w sezonie 2011/2012. Eco-Expert, Szczecin.

- Ławicki Ł., Niedźwiecki S., Sawicki W., Świętochowski P., Goławski A., Kasprzykowski Z., Urban M., Wylegała P., Czechowski P., Prange M., Janiszewski T., Menderski S., Lenkiewicz W., Jantarski M. 2011. Liczne gniazdowanie rybitwy białoskrzydłej *Chlidonias leucopterus* w Polsce w roku 2010. *Ornis Polonica* 52: 85-96.
- Ławicki Ł., Wylegała P., Wuczyński A., Smyk B., Lenkiewicz W., Polakowski M., Kruszyk R., Rubacha S., Janiszewski T. 2012. Rozmieszczenie, charakterystyka i status ochronny noclegowisk gęsi w Polsce. *Ornis Polonica* 53: 23-38.
- Przewoźniak M. i in. 2012. Raport o oddziaływaniu na środowisko zespołu elektrowni wiatrowych „Kowalewo Pomorskie” z infrastrukturą techniczną (gm. Kowalewo Pomorskie, pow. golubsko-dobrzyński, woj. kujawsko-pomorskie). Gdańsk. [egzemplarz w RDOŚ Bydgoszcz].
- Regionalna Rada Ochrony Przyrody w Bydgoszczy. 2013. Opinia Zespołu Roboczego z dnia 23 stycznia 2013 r. w sprawie przedsięwzięcia pn. „Zespół elektrowni wiatrowych położonych w obrębie miejscowości Wielka Łąka, Lipienica, Elzanowo, gm. Kowalewo Pomorskie”. Bydgoszcz. [egzemplarz w RDOŚ Bydgoszcz].
- Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 12 października 2011 r. w sprawie ochrony gatunkowej zwierząt (Dz. U. Nr 237, poz. 1419).

Danuta Jermaczek

Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Gorzowie Wielkopolskim
Wydział Ochrony Przyrody i Obszarów Natura 2000
ul. Jagiellończyka 8, 66-400 Gorzów Wielkopolski
danuta.jermaczek.gorzowwlpk@rdos.gov.pl

Tereny rolne jako siedliska cennych gatunków dziko żyjących - wybrane problemy procesu oceny oddziaływania przedsięwzięć na środowisko

Streszczenie: Tereny rolnicze zajmują w Polsce ponad połowę powierzchni kraju. Pomimo że kształtowane przez gospodarkę człowieka, cechują się walorami ekologicznymi nawiązującymi do naturalnych ekosystemów stepowych i łąkowych. Stąd zasiedlane są przez wiele cennych przyrodniczo gatunków dziko żyjących, którym takie warunki pozwalają zaspokajać wszystkie potrzeby. Wartość przyrodnicza gatunków wynikać może z wielu przesłanek, z których za najistotniejsze można uznać: posiadanie statusu ochronnego, rzadkość występowania i zagrożenie wyginięciem, rola kulturowa i społeczna. W przypadku terenów rolniczych zwykle nie budzi wątpliwości obecność cennych gatunków na łąkach czy pastwiskach, natomiast uznanie za potencjalnie wartościowe przyrodniczo gruntów ornych lub odłogów jest znacznie trudniejsze. Potwierdzeniem są tu m. in. liczne raporty o oddziaływaniu przedsięwzięć na środowisko, w których z reguły w sytuacji, gdy miejsce realizacji inwestycji planowane jest na gruntach ornych, z góry stwierdza się brak dziko występujących gatunków, w tym podlegających ochronie prawnej.

Praktyka wskazuje, że przeprowadzenie oceny oddziaływania na środowisko inwestycji planowanych do realizacji na gruntach rolnych, często napotyka na szereg problemów. Wynikają one przede wszystkim z: marginalizowania lub wręcz pomijania w raportach informacji na temat rozpoznania przyrodniczego terenu przyszłej inwestycji planowanej na gruntach rolnych, trudności w ocenie wartości przyrodniczej terenu rolniczego przeznaczonego pod inwestycję wobec braku m. in. odpowiednich narzędzi prawnych, ogólnie słabej jakości dokumentacji raportów o oddziaływaniu przedsięwzięć na środowisko, w tym również w zakresie analizy zebranego materiału. Brak ochrony prawnej wielu cennych gatunków bytujących na terenach rolniczych utrudnia ocenę wartości przyrodniczej terenu planowanej inwestycji, co skutkuje

trudnościami w procesie oceny oddziaływania i prawidłowego ustalenia warunków realizacji przedsięwzięcia. Procedura oceny oddziaływania na środowisko nie zawsze może określić skuteczne działania zapewniające ochronę gatunków dziko żyjących na terenach rolniczych, co w przypadku gatunków wrażliwych może prowadzić do ich lokalnego wymierania.

Udział terenów rolniczych w użytkowaniu gruntów w Polsce jest znaczny. W roku 2013 wynosił on 60,0% powierzchni kraju (GUS 2013). Najwięcej gruntów znajduje się pod regularnymi zasiewami, w 2012 roku było to 69,3% powierzchni Polski. Trwałe łąki i pastwiska zajmowały łącznie 22,6% arealu rolniczego. Do terenów rolniczych zaliczane są także tzw. nieużytki, czyli obszary, które z powodu naturalnych warunków siedliskowych lub na skutek działalności człowieka nie posiadają wartości użytkowej w rolnictwie. Należą tu m. in. oczka wodne, starorzecza, bagna, wydmy, kamieniste miedze, zadrzewienia. Takie tereny w 2013 r. zajmowały w krajobrazie rolniczym naszego kraju 1,5% powierzchni.

Tereny rolnicze, pomimo iż kształtowane są prawie wyłącznie przez człowieka, cechują warunki ekologiczne zbliżone do naturalnych ekosystemów, jakimi są stepy i naturalne łąki (Tryjanowski 2009). Są to bowiem otwarte przestrzenie niskiej roślinności, w większości trawiastej (wszak uprawiane u nas zboża należą do rodziny traw *Poaceae*), porastającej glebę o luźnej strukturze, dobrze nasłonecznione. Prace gospodarcze zwykle wpisane są w naturalny cykl fenologiczny. Obecność człowieka jest tu również cykliczna i stosunkowo mało intensywna.

Rozległe arealy rolnicze zasiedla wiele dziko żyjących gatunków, których różnorodność jest tym większa im bardziej powierzchnie upraw urozmaicone są fragmentami nieużytków, mających często duże znaczenie przyrodnicze. Stopień urozmaicenia krajobrazu rolniczego wpływa dodatnio na bogactwo gatunkowe bytujących tu organizmów, w tym cennych przyrodniczo (Tryjanowski 2009).

Cenne gatunki dziko żyjące

Uznanie gatunku dziko żyjącego za cenny dokonywane jest w oparciu o różne kryteria. Najczęściej jest to gatunek wyróżniający się

pod względem jakiejś cechy (lub zespołu cech), która czyni go wyjątkowym i pożądanym. Gatunki mogą być uważane za cenne ze względu na rzadkość występowania, zagrożenie wyginięciem, znaczenie w przyrodzie, ze względów kulturowych i - co chyba najpowszechniejsze - użytkowych.

Niewątpliwie za cenne uznaje się gatunki, które objęte zostały ochroną na podstawie przepisów prawa krajowego i międzynarodowego. W Polsce ochrona gatunkowa funkcjonuje na podstawie ustawy z 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody. Artykuł 46 tej ustawy stanowi, iż ochrona gatunkowa obejmuje okazy gatunków oraz siedliska i ostoje roślin, zwierząt i grzybów. Ochrona ta ma na celu zapewnienie przetrwania i właściwego stanu ochrony dziko występujących na terenie kraju lub innych państw członkowskich Unii Europejskiej rzadkich, endemicznych, podatnych na zagrożenia i zagrożonych wyginięciem oraz objętych ochroną na podstawie przepisów umów międzynarodowych, których Rzeczpospolita Polska jest stroną, gatunków roślin, zwierząt i grzybów oraz ich siedlisk i ostoi, a także zachowanie różnorodności gatunkowej i genetycznej. Gatunki podlegające ochronie na podstawie tej ustawy wymienione są w rozporządzeniach ministra środowiska w sprawie gatunków dziko występujących roślin, zwierząt i grzybów objętych ochroną.

Również we wszystkich krajach będących członkami Unii Europejskiej szereg gatunków podlega ochronie na podstawie dyrektywy Rady 92/43/EWG z 21 maja 1992 roku w sprawie ochrony siedlisk naturalnych oraz dzikiej fauny i flory (dyrektywa siedliskowa) oraz dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/147/WE z 30 listopada 2009 r. w sprawie ochrony dzikiego ptactwa (dyrektywa ptasia). Gatunki wymienione w załącznikach do tych dyrektyw znajdują się również na listach krajowych rozporządzeń dotyczących ochrony roślin i zwierząt (Herbich 2004).

Za gatunki cenne należy uznać bez wątpienia te, które zagrożone są wyginięciem lub narażone na wyginięcie wskutek istniejących niesprzyjających im czynników, takich jak utrata miejsc występowania, bezpośrednie niszczenie i zabijanie, nadmierna eksploatacja

populacji, zmiany środowiskowe i wiele innych. Gatunki te wymienione są w tzw. czerwonych księgach, wśród których znajduje się „Polska Czerwona Księga Roślin” (Kaźmierczakowa i Zarzycki 2001), „Polska Czerwona Księga Zwierząt” (Głowaciński 2001, 2004) oraz szereg lokalnych czerwonych list gatunków (np. Kącki 2003, Żukowski i Jackowiak 1995).

Nie ulega również wątpliwości, iż poszczególne gatunki lub ich grupy mogą być cenne nie tylko ze względów przyrodniczych, ale także społecznych i kulturowych. Należą do nich np. gatunki pszczół, trzmieśli, mrówek, szereg gatunków ptaków (np. bielik *Heliaeetus albicilla*, bocian biały *Ciconia ciconia*), a wśród gatunków roślin, m.in. limba *Pinus cembra* czy dęby *Quercus* sp. Dla wielu ludzi cenne mogą być również gatunki wyróżniające się wyjątkową estetyką wyglądu, w tym np. zespoły kolorowo kwitnących roślin na łąkach lub wśród pól uprawnych (chwasty segetalne, takie jak np. mak polny *Papaver rhoeas*, chaber bławatek *Centaurea cyanus*, rumianki *Matricaria* sp.).

Tereny rolne – miejsca życia dzikich gatunków

Spśród terenów rolniczych szczególnie dużą liczbą cennych gatunków dziko żyjących wyróżniają się tereny łąk i muraw. Kilka ich rodzajów znalazło się wśród typów siedlisk przyrodniczych wymienionych w załączniku I dyrektywy siedliskowej, dla ochrony których wyznacza się obszary Natura 2000.

Typy łąk objęte ochroną to: łąki trzęślicowe (6410), łąki selernicowe (6440), górskie i nizinne łąki świeże użytkowane ekstensywnie (6510). W siedliskach tych występuje wiele gatunków roślin i zwierząt podlegających ścisłej ochronie gatunkowej, np. goździk pyszny *Dianthus superbus* (ryc. 1), goryczka wąskolistna *Gentiana pneumonanthe*, pełnik europejski *Trollius europaeus*, szereg gatunków motyli, np. modraszek *telejus Maculinea (Phengaris) teleius*, przeplatka *aurinia Euphydryas aurinia*, czerwończyk nieparek *Lycaena dispar* i ptaków, np. derkacz *Crex crex*, ptaki siewkowe *Chradriiformes*.

Ryc. 1. Goździk pyszny *Dianthus superbus* na łące trzęślicowej (6410) (fot. D. Jermaczek)

Równie cenne przyrodniczo są różne typy pastwisk, gdzie rozwijają się niejednokrotnie takie chronione siedliska przyrodnicze, jak murawy kserotermiczne (6210), ciepłolubne murawy napiaskowe (6120), murawy bliźniczkowe (6230) z rzadkimi i podlegającymi ochronie gatunkami, takimi jak np. ostnice *Stipa* sp., miłek wiosenny *Adonis vernalis*, pajęcznica liliowata *Anthericum liliago*, ślimak żeberkowany *Helicopsis striata*, modraszek orion *Scolitantides orion*, świergotek polny *Anthus campestris*. Powszechnie wiadomo, iż ostojami wielu cennych gatunków są występujące wśród upraw rolnych nieużytki, takie jak śródpolne oczka wodne, niewielkie zadrzewienia powierzchniowe, zadrzewienia i zakrzewienia przydrożne (w tym czyźnie), stare zwirownie (Jermaczek 2008). Ciągi środowisk tego typu odgrywają niezwykle ważną przyrodniczo rolę w rozległym krajobrazie monokultur rolniczych jako lokalne korytarze migracji i wymiany genów. Dlatego też podczas oceny oddziaływania inwestycji miejsca takie powinny podle-

gać szczególnej uwadze jako potencjalne siedliska gatunków chronionych dyrektywą ptasią oraz gatunków wymienionych w załączniku II dyrektywy siedliskowej.

Natomiast zwykle problematyczne jest uznanie, iż miejscem występowania cennych gatunków dziko żyjących mogą być grunty orne, regularnie użytkowane, ugorowane lub pozostające jako odłogi. Panuje powszechne przekonanie, że tereny takie to niemal pozbawione wartości przyrodnicze pustynie, a więc nie wymagają bliższej uwagi podczas rozpoznania przyrodniczego terenu przed rozpoczęciem procesu inwestycyjnego. Potwierdzeniem takiego poglądu są m. in. liczne raporty o oddziaływaniu przedsięwzięć na środowisko, w których z reguły w sytuacji, gdy miejsce realizacji inwestycji planowane jest na gruntach użytkowanych rolniczo jako grunty orne, z góry stwierdza się brak dziko występujących gatunków, w tym podlegających ochronie prawnej.

Tymczasem pomimo intensywnej gospodarki człowieka, miejsca te wykorzystywane są nieraz przez wiele gatunków dziko żyjących, dla których panujące tu warunki ekologiczne są wystarczające do rozwoju, a niejednokrotnie środowisko upraw polnych jest jedynym miejscem bytowania (ryc. 2).

Ryc. 2. Panuje powszechne przekonanie, że grunty rolne to przyrodnicza pustynia (fot. D. Jermaczek)

Flora

Gatunki flory występujące prawie wyłącznie wśród upraw na terenach rolniczych to przede wszystkim rośliny budujące segetalne zbiorowiska roślinne (ryc. 3). Podczas badań nad rolą flory gatunków obcych w zbiorowiskach segetalnych Polski stwierdzono występowanie 127 gatunków z tej grupy (w tym 104 archeofity), budujących 19 zbiorowisk roślinnych tak zwanych chwastów polnych (Balcerkiewicz i Pawlak 2010). Gatunki chwastów segetalnych tworzą swoje własne zbiorowiska, powiązane z typem gleby i określonym gatunkiem rośliny uprawnej. Powszechnie znane chwasty segetalne to np. mak polny, chaber bławatek, rumianek pospolity *M. chamomilla*. Mniej znane, lecz posiadające stosunkowo szeroką amplitudę wymagań i występujące powszechnie, są np. fiołek polny *Viola arvensis*, skrytek polny *Aphanes arvensis*, przetacznik trójlistkowy *Veronica triphyllos* czy tobołki polne *Thlaspi arvense*. W Wielkopolsce flora segetalna liczy ponad 300 gatunków, co stanowi kilkanaście procent flory regionu (Latowski 1998).

Ryc. 3. Zbiorowiska segetalne roślin tworzą estetyczny aspekt wśród monotonii polnych upraw (fot. D. Jermaczek)

Jednak prowadzone od wieków, a w ostatnich latach wyjątkowo zintensyfikowane, działania w kierunku ograniczenia lub wręcz wyeliminowania chwastów polnych doprowadziły do zubożenia roślinności segetalnej. Zmianom uległy tradycyjne sposoby uprawiania ziemi, stosowane są inne odmiany roślin i oczywiście coraz większe ilości środków chemicznych, w tym chwastobójczych. Pomimo że zbiorowiska chwastów polnych zajmują największą powierzchnię spośród znanych w kraju typów zbiorowisk roślinnych (Nowak i in. 2013), to wskutek postępujących zmian w rolnictwie, liczne gatunki roślin niegdyś uważanych za ekspansywne, obecnie znalazły się na krawędzi zaniku (Ratyńska i Boratyński 2000). Na przykład wśród gatunków flory segetalnej Wielkopolski ponad 100 zagrożonych jest wyginięciem (Warcholińska 1998). Na Dolnym Śląsku spośród 32 gatunków archeofitów, w większości chwastów polnych, stwierdzono 12 gatunków zagrożonych wymarciem (blisko 40%), a 7 gatunków wymarło całkowicie (Anioł-Kwiatkowska 2003).

Najbardziej zagrożone są gatunki roślin związane z tradycyjnymi uprawami, które zanikają obecnie lub są prowadzone innymi metodami, np. uprawy lnu. Drugą grupą gatunków zagrożonych wymarciem są gatunki występujące na specyficznych rodzajach gleb (np. gatunki kalcyfile na glebach wapiennych), ograniczonych do niewielu regionów (Kącki 2003, Nowak 2013). Jako przykład gatunków wymarłych wymienić można kaniankę lnową *Cuscuta epilinum* i lnicznika właściwego *Camelina alyssum*. Natomiast wśród taksonów wymierających znajdują się np. młęk szkarłatny *A. flammea*, młęk letni *A. aestivalis*, kiksja zgiętoostrogowa *Kickxia spuria* i oszczepowata *K. elatine*, włóczydło polne *Caucalis platycarpos*, czechrzyca grzebieniowa *Scandix pectenvenenis*, kurzyślak błękitny *Anagallis foemina*.

Istnieje również coraz liczniejsza grupa gatunków niegdyś pospolitych, a obecnie stosunkowo rzadkich, których liczba stanowisk w ostatnim czasie gwałtownie maleje. Wśród nich wymienić można kąkola polnego *Agrostema githago*, ostróżeczkę polną *Consolida regalis*, mak wątpliwy *P. dubium*, mak piaskowy *P. argemone*, mierznicę czarną *Ballota nigra* czy wilczomleczka drobnego *Euphorbia exigua*.

Żaden z typowych gatunków roślin segetalnych nie jest objęty ochroną na podstawie ustawy o ochronie przyrody. Obecnie spośród taksonów związanych z szeroko rozumianymi terenami rolnymi ochronie gatunkowej podlegają tylko zaraza gałęzista *Orobanche ramosa* i centuria pospolita *Centaureum erythraea*. Natomiast przynajmniej kilkanaście gatunków spośród tej grupy florystycznej od lat postuluje się do takiej ochrony, głównie z uwagi na ich stan zagrożenia wymarciem i konieczność ochrony ostatnich stanowisk (Herbich 1986). Są to m. in.: czarnuszka polna *Nigella arvensis*, dąbrówka żółtokwiatowa *Ajuga chamaepitys*, dymnica drobnokwiatowa *Fumaria vaillantii*, dymnica różowa *F. schleicheri*, dymnica szerokodziałkowa *F. rostellata*, goździeniec okółkowy *Illecebrum verticillatum*, kiksja oszczepowata, krwawnica wąskolistna *Lythrum hyssopifolia*, kurzyśląd błękitny, lenek stoziarn *Radiola linoides*, lnicia polna *Linaria arvensis*, miłek letni *A. aestivalis* i szkarłatny *A. flammea*, przewiercień okrągłolistny *Bupleurum rotundifolium*, pszonaczek wschodni *Conringia orientalis*, wilczomlecz sierpowaty *E. palcata*, włóczydło polne *Caucalis platycarpus*.

Grupę roślin ściśle związanych z uprawami wzbogaca kilkaset gatunków zasiedlających inne siedliska krajobrazu rolniczego - miedze, zadrzewienia przydrożne, oczka śródpolne i brzegi rowów, gdzie przenoszą się z siedlisk naturalnych. Na przykład w rejonie Kielc stwierdzono ok. 240 gatunków flory naczyniowej zadrzewień śródpolnych (Stachurski 2011). Większość z tej grupy to stosunkowo pospolite gatunki o szerokich wymaganiach ekologicznych, jednak znajdują się tu również gatunki rzadkie i cenne. Tylko bardzo nieliczne objęte są ochroną, zwykle częściową, np. pierwiosnka lekarska *Primula officinalis*, kocanki piaskowe *Helichrysum arenarium* czy kalina koralowa *Viburnum opulus*.

Warto pamiętać, iż szereg pospolitych i często jeszcze spotykanych gatunków flory terenów rolniczych posiada znaczną wartość jako rośliny lecznicze i surowiec zielarski. Wymienić tu można np. skrzyp polny *E. arvense*, rumianek pospolity czy dziurawiec zwyczajny *Hypericum perforatum*.

Fauna

Jeszcze bardziej zróżnicowana i liczna jest dziko żyjąca fauna zasiedlająca tereny rolnicze, w tym pola uprawne. Jej bogactwo uzależnione jest od takich czynników, jak m. in. region geograficzny, uwarunkowania historyczne, struktura upraw i intensywność gospodarki rolnej, obecność w pobliżu ekosystemów naturalnych (Tryjanowski 2009, Tryjanowski i in. 2011).

Z uwagi na zbliżone do stepowych warunki ekologiczne, bardzo liczna część fauny agrocenoz to gatunki ciepłolubne, szczególnie wśród bezkręgowców. Należy tu m. in. szereg gatunków chrząszczy z rodziny czarnuchowatych *Tenebrionidae* i biegaczowatych *Carabidae*, przedstawiciele rzędu prostoskrzydłych *Orthoptera*, rodzin łączynowatych *Decticinae* i świerszczy *Gryllidae*, wśród błonkówek *Hymenoptera* niektóre mrówki, pszczoły, trzmiele, osy, a także część pajaków, np. skakunów *Salticidae* i gryzieli *Atypidae*. Natomiast spośród kręgowców typowo ciepłolubnymi gatunkami związanymi m. in. z terenami rolniczymi, szczególnie odłogowanymi polami, są np. jaszczurka zwinka *Lacerta agilis*, gniewosz plamisty *Coronella austriaca* i świergotek polny.

Istnieje liczna grupa zwierząt, dla których tereny rolnicze, w tym również pola uprawne są podstawowym siedliskiem bytowania, tylko w okresie rozrodu lub nawet przez cały rok. Wśród kręgowców żyjących w krajobrazie rolniczym powszechnie znane są np. skowronek *Alauda arvensis*, kuropatwa *Perdix perdix*, przepiórka *Coturnix coturnix* czy zając szarak *Lepus europaeus*. Mniej znany jest potrzyszcz *Emberiza calandra* czy typowy mieszkaniec zadrzewień śródpolnych ortolan *E. hortulana*.

Duża grupa zwierząt wykorzystuje tereny pól uprawnych i odłogów jako żerowiska, natomiast ich miejsca rozrodu czy zimowania znajdują się w innych siedliskach. Należą do nich np. niektóre gatunki motyli z rodzin modraszkiowatych *Lycaenidae* czy rusałkowatych *Nymphalidae*, szereg gatunków ptaków, np. bocian biały, myszołów

zwyczajny *Buteo buteo*, orlik krzykliwy *Aquila pomarina*, błotniak stawowy *Circus aeruginosus*, trznadel *E. citrinella* oraz duże ssaki, takie jak lis *Vulpes vulpes*, sarna *Capreolus capreolus* czy dzik *Sus scrofa*.

Dla wielu gatunków ptaków wędrownych otwarte, rozległe tereny pól uprawnych, szczególnie w dolinach rzecznych i w ich otoczeniu, są miejscem odpoczynku i żerowania podczas migracji. Wymienić tu należy przede wszystkim łabędzie *Cygnus* sp., gęsi *Anser* sp., siewkowe (np. siewki złote *Pluvialis apricaria* i czajki *Vanellus vanellus*), żurawie *Grus grus* oraz szereg gatunków ptaków wróblowych *Passeriformes* (np. zięby *Fringilla coelebs*). O liczebności i różnorodności zatrzymujących się stad decyduje głównie obecność nieprzeoranych ściernisk oraz rodzaj upraw. Szczególnie dużym zainteresowaniem ptaków cieszą się w tych okresach pola rzepaku oraz późniwne pozostałości kukurydzy.

Wśród dziesiątek tysięcy gatunków dziko żyjących w naszym kraju znaczny udział mają te, dla których tereny rolnicze są ważnym lub jedynym miejscem egzystencji. Szereg źródeł podaje, iż większość populacji roślin i zwierząt związanych z krajobrazem rolniczym zmniejsza swoją liczebność, a przyczyną takich procesów są przede wszystkim intensyfikacja gospodarki i ograniczenie różnorodności krajobrazu, co pociąga za sobą stopniową utratę siedlisk i ich fragmentację (Chylański 2010). Obecnie listę negatywnych czynników uzupełniają zmiany klimatyczne i inwazje obcych gatunków (Gore 2007, Głowaciński i in. 2011).

Bogactwo gatunkowe – konieczność ochrony

Jednym z istotnych dóbr środowiska, często najbardziej narażonym na negatywne wpływy działalności gospodarczej, jest różnorodność biologiczna, wyrażana m. in. jako zróżnicowanie gatunkowe lub inaczej bogactwo gatunkowe, mierzone ilością gatunków występujących na określonym terenie oraz ich specyficznością. Konieczność ochrony bogactwa gatunkowego wynika z wielu przesłanek. Jako najczęściej brane

pod uwagę można wymienić przesłanki utylitarne, wszak wiele gatunków jest obecnie lub może być w przyszłości wykorzystywanych przez człowieka, np. w medycynie, łowiectwie czy rekreacji. Każdy utracony gatunek może być więc jednocześnie bezpowrotnie utraconą szansą na użycie go dla ludzkich potrzeb (Wolański 2013). Również całe ekosystemy naturalne lub półnaturalne, funkcjonujące w niezaburzony sposób, mogą przyczynić się do poprawy warunków gospodarowania człowiekiem, np. będąc ostoją owadów zapylających, retencjonując i oczyszczając wodę, służąc potrzebom rekreacji. Możliwości świadczenia tego typu usług przez dziką przyrodę określa m. in. nowa strategia na rzecz ochrony różnorodności biologicznej, którą w 2011 roku Komisja Europejska przyjęła w perspektywie do 2020 r. (Sienkiewicz 2013).

Istotnym powodem ochrony różnorodności gatunkowej są względy etyczne, moralne i kulturowe. Idea ochrony przyrody wypływa z pobudek głęboko humanistycznych (Jermaczek 2013).

Natomiast w ostatnim czasie coraz większej wagi nabierają powody ochrony różnorodności gatunkowej, które określić można jako katastroficzne. Nauka dostarcza coraz więcej dowodów na to, iż sukcesywne zmniejszenie bogactwa gatunkowego spowoduje w pewnym momencie załamanie procesów przyrodniczych i stopniową dezintegrację ekosystemów, aż w końcu doprowadzi do zaburzenia równowagi fizyko-chemicznej procesów życiowych i zagłady życia na Ziemi, które możliwe będzie tylko w sztucznie utrzymywanych warunkach (Gore 2007).

Konieczność ochrony różnorodności gatunkowej, w tym przede wszystkim gatunków dziko żyjących, wynika również z przyczyn prawnych. W kwestii tej obowiązują w Polsce zarówno przepisy prawa krajowego, jak też międzynarodowego. Jak podano wyżej, w przypadku przepisów krajowych najważniejszym źródłem jest ustawa z 16 kwietnia 2004 roku o ochronie przyrody oraz wynikające z niej rozporządzenia Ministra Środowiska o ochronie gatunkowej roślin, grzybów i zwierząt. Odniesienia do ochrony gatunków zawierają także inne ustawy, szczególnie ustawa z 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska.

Na terenach o najwyższym statusie ochrony powierzchniowej, tj. w parkach narodowych i rezerwach przyrody, ochrona gatunkowa na całym ich obszarze jest jednym z głównych celów. Ponadto na znacznej powierzchni terenów użytkowanych rolniczo gatunki mogą być chronione poprzez ustanowienie parków krajobrazowych, obszarów chronionego krajobrazu, użytków ekologicznych i innych form ochrony przyrody, na podstawie rozporządzeń wojewodów, uchwał sejmików województw, uchwał rad gmin o ich ustanowieniu i funkcjonowaniu.

Natomiast jako członek Unii Europejskiej w kwestii ochrony gatunków kraj nasz zobowiązany jest do stosowania przepisów unijnych dyrektyw, w tym najważniejszych, wymienionych już dyrektywy siedliskowej i dyrektywy ptasiej, z czego wynika konieczność tworzenia obszarów sieci ekologicznej Natura 2000. Ponadto Polska ratyfikowała szereg międzynarodowych konwencji, których przedmiotem jest ochrona gatunków. Jako podstawową można wymienić konwencję o różnorodności biologicznej z Rio de Janeiro z 1992 r., którą nasz kraj oficjalnie przyjął w 1996 r.. Dokument ten odnosi się do różnorodności biologicznej jako do różnorodności wszystkich żywych organizmów występujących na Ziemi, na poziomie genetycznym, gatunkowym i ekosystemowym. Zgodnie z tym dokumentem niezbędna jest ochrona bioróżnorodności, której składnikami są również ekosystemy półnaturalne, a nawet antropogeniczne, do których należą także tereny rolnicze będące siedliskiem setek dziko żyjących gatunków.

Wybrane problemy w procesie oceny oddziaływania przedsięwzięć

W wyniku przemian społeczno-gospodarczych zachodzących w Polsce na przełomie XX i XXI wieku, pozostawiono odłogiem setki tysięcy hektarów gruntów ornych. Tereny te zostaną zapewne wykorzystane w sposób pozarolniczy, na części zrealizowane zostaną różnego typu inwestycje (Jermaczek 2008). Zgodnie z kierunkami rozwoju kraju, do najczęściej realizowanych na gruntach porolnych należą w ostatnich latach: zabudowa mieszkaniowa i przemysłowa (szczególnie na obrze-

zach miejscowości), farmy wiatrowe i solarne, kopalnie odkrywkowe (węgla, kruszywa i in.), infrastruktura drogowa oraz zalesienia. Większość z wymienionych rodzajów przedsięwzięć przed uzyskaniem zgody na realizację, wymaga uzyskania decyzji o środowiskowych uwarunkowaniach na podstawie ustawy z 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko. Każdy rodzaj przedsięwzięcia stanowi zagrożenie dla środowiska przyrodniczego, a stopień tego zagrożenia powinien być zidentyfikowany i oceniony w wyniku procedury oceny oddziaływania na środowisko (Pawlaczyk 2012). Konsekwencją oceny zagrożeń dla środowiska powinno być sformułowanie potrzeb w zakresie ochrony zagrożonych przez przedsięwzięcie dóbr przyrodniczych oraz adekwatnych działań zapobiegawczych i minimalizujących negatywne oddziaływania. Podstawowym dokumentem zawierającym komplet informacji o przedsięwzięciu, od opisu jego charakteru, przez zespół uwarunkowań, przewidywanych oddziaływań, aż do propozycji działań zabezpieczających środowisko przed negatywnym wpływem, jest raport o oddziaływaniu na środowisko.

Analiza wielu raportów o oddziaływaniu przedsięwzięć na środowisko wskazuje na występowanie szeregu problemów w procesie oceny oddziaływania inwestycji na gatunki dziko żyjące na terenach rolniczych, a szczególnie na gruntach ornych aktualnie uprawianych lub odłogowanych.

Jednym z podstawowych i najważniejszych problemów jest marginalizowanie, a czasem wręcz pomijanie w raportach informacji na temat rozpoznania przyrodniczego terenu przyszłej inwestycji planowanej na gruntach rolnych, szczególnie szaty roślinnej. Sytuacja taka wynika najczęściej z założenia, że grunt rolny jako podlegający nieustannemu kształtowaniu przez gospodarkę rolną, pozbawiony jest jakichkolwiek naturalnych procesów przyrodniczych, a więc nie ma przyrodniczej wartości. Wpływa stąd kolejny wniosek o braku możliwości negatywnego oddziaływania inwestycji na przyrodę, w tym dziko żyjące gatunki. Tymczasem, jak już wiadomo, całkowity brak dziko żyjących gatunków

na terenach rolnych to sytuacja wyjątkowa. Nierzadko natomiast może być tak, iż teren przyszłego przedsięwzięcia jest miejscem bytowania dziesiątek gatunków, w tym gatunków ginących, rzadkich, podlegających ochronie (ryc. 4). Przykładowo w jednym z nielicznych znanych autorce raportów zawierających rzetelny opis elementów przyrodniczych, w tym szaty roślinnej, znajduje się informacja o odnotowaniu na terenie rolniczym przeznaczonym pod farmę wiatrową 300 gatunków roślin naczyniowych, 4 gatunków mchów właściwych, 22 gatunków porostów, w tym 10 gatunków podlegających ochronie. Ponadto wyróżniono w tym miejscu 32 zespoły roślinne. Otrzymujemy tu obraz terenu zagospodarowanego rolniczo, a jednocześnie charakteryzującego się dużą bioróżnorodnością. Takie podejście autorów raportu do zagadnienia świadczy o ich kompetencji, wiarygodności przekazywanych danych oraz jest przesłanką do dokonania dobrej oceny oddziaływania inwestycji na środowisko.

Ryc. 4. Mozaika siedlisk w krajobrazie rolniczym wpływa na bogactwo gatunków dziko żyjących (fot. D. Jermaczek)

Artykuł 66 wymienionej wyżej ustawy z 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie [...] zawiera listę zagadnień, które powinien zawierać raport o oddziaływaniu przedsięwzięcia. Wśród nich znajduje się również opis elementów przyrodniczych środowiska objętych zakresem przewidywanego oddziaływania planowanego przedsięwzięcia na środowisko, w tym elementów środowiska objętych ochroną na podstawie ustawy o ochronie przyrody. Należy zwrócić uwagę, iż zgodnie z tym zapisem, przedmiotem opisu powinny być wszystkie elementy środowiska, a nie tylko gatunki podlegające ochronie, co jest praktyką bardzo często stosowaną w raportach.

Kolejny istotny problem dotyczy oceny wartości przyrodniczej terenu rolniczego przeznaczonego pod inwestycję. Problem ten wynika z konieczności rozstrzygnięcia w procesie przeprowadzanej oceny dotyczącego istotności przewidywanych oddziaływań i w konsekwencji losu planowanej inwestycji. Ponadto nierzadko bywa tak, szczególnie w przypadku przedsięwzięć wymagających rozległej lokalizacji (np. farmy wiatrowe), że krajobraz rolniczy jest niejednorodny i zróżnicowany pod względem wymogów fauny. Nie wszystkie fragmenty terenu są jednakowo cenne przyrodniczo, co może być podstawą do planowania różnych wariantów przedsięwzięcia. Zagadnienie to również bardzo często nie jest w raportach przedmiotem rzetelnej analizy. Nie jest to też zagadnienie łatwe, szczególnie, że mamy niewiele spójnych wytycznych w tych kwestiach.

Obszary podlegające ochronie na podstawie ustawy o ochronie przyrody - parki krajobrazowe, obszary chronionego krajobrazu, rezerваты przyrody i inne, posiadają z definicji wartość przyrodniczą. Przedsięwzięcia lokowane tu na terenach rolniczych nie mogą naruszać zakazów ustalonych dla obszaru chronionego, szczególnie umyślnego zabijania dziko żyjących zwierząt, zmiany stosunków wodnych, niszczenia zadrzewień śródpolnych (które limitują obecność dziko żyjących gatunków), a zasady odstępstw od nich są zwykle ściśle określone.

Szczególną wartość przyrodniczą posiadają obszary europejskiej sieci ekologicznej Natura 2000. Składają się na nią tzw. przedmioty ochrony, czyli wybrane siedliska przyrodnicze i gatunki, dla których dany obszar wyznaczono. W ocenie oddziaływania przedsięwzięcia na środowisko muszą być one bezwzględnie brane pod uwagę, przy czym należy pamiętać, iż warunki ich właściwego funkcjonowania mogą mieć szerokie powiązania, nieraz z terenami dość odległymi przestrzennie (Pawlaczyk 2012). W ramach sieci Natura 2000 na terenach rolniczych mogą być chronione np. niektóre typy łąk, murawy kserotermiczne czy torfowiska z całą gamą cennych gatunków oraz poszczególne gatunki, np. kumak nizinny. W przypadku obszarów Natura 2000 nierzadko pojawiają się problemy dodatkowe, np. ustalenie przedmiotów ochrony, brak zatwierdzonych planów ochrony (lub planów zadań ochronnych) czy ustalenie zasięgu oddziaływania przedsięwzięcia.

Natomiast poza kryterium obszaru chronionego do ogólnej oceny wartości przyrodniczej terenu można stosować szereg wskaźników, np. wskaźniki bogactwa gatunkowego i zagęszczeń. Do oceny stanu przyrodniczego ekosystemów na obszarach rolniczych służyć może np. indeks liczebności pospolitych ptaków lęgowych krajobrazu rolniczego (Farmland Bird Index). Jest to indeks stanu populacji 22 gatunków ptaków charakterystycznych dla krajobrazu rolniczego: bocian biały, pustułka *Falco tinnunculus*, czajka, rycyk *Limosa limosa*, dudek *Upupa epops*, turkawka *Streptopelia turtur*, skowronek, dziedziatka *Galerida cristata*, świergotek łąkowy *Anthus pratensis*, pliszka żółta *Motacilla flava*, dymówka *Hirundo rustica*, pokląskwa *Saxicola rubetra*, kłaskawka *S. torquata*, cierniówka *Sylvia communis*, gąsiorek *Lanius collurio*, mazurek *Passer montanus*, szpak *Sturnus vulgaris*, makolągwa *Acanthis cannabina*, kulczyk *Serinus serinus*, potrzęsacz, trznadel *Emberiza citrinella* i ortolan *E. hortulana*. Wskaźnik ten jest uznawany przez Komisję Europejską za oficjalny miernik zmian różnorodności biologicznej w krajobrazie rolniczym krajów członkowskich. Porównanie wartości takiego wskaźnika wyliczonego dla terenu, na którym planuje się

realizację inwestycji, może dostarczyć informacji na temat jego przyrodniczej wartości w tym zakresie w stosunku do innych miejsc użytkowanych rolniczo.

Na wartość przyrodniczą terenu rolniczego, szczególnie poza obszarami chronionymi, może ponadto składać się obecność gatunków podlegających ochronie na podstawie ustawy o ochronie przyrody.

Jednak większość terenów rolniczych, na których teoretycznie możliwe jest lokowanie inwestycji, znajduje się poza obszarami objętymi ochroną, często też brak na nich spektakularnych gatunków podlegających ochronie prawnej. Tymczasem, jak wyżej wskazano, istnieje szereg gatunków cennych z uwagi na rzadkość występowania, lecz nieobjętych ochroną, dla których miejsce planowanej inwestycji na terenie rolniczym może być jednym z ostatnich stanowisk w kraju. Dlatego m. in. zasadne jest objęcie ochroną prawną szeregu gatunków flory segetalnej. Przyczyniłoby się to do powstania mechanizmu prawnego uruchamianego w momencie stwierdzenia takich gatunków na terenie planowanej inwestycji. Raport o oddziaływaniu na środowisko obligatoryjnie musiałby odnieść się do możliwości negatywnego oddziaływania przedsięwzięcia na stan ochrony tych gatunków i określić w stosunku do nich działania minimalizujące lub/i kompensacyjne. Podczas przyrodniczej waloryzacji terenu gatunki te byłyby indykatorami jego przyrodniczej wartości. Równie ważnym argumentem byłaby możliwość wpływu na wzrost w świadomości społecznej, w tym inwestorów i przekonania o wartości przyrodniczej terenu, na którym występują te gatunki, podobnie jak to się dzieje np. w przypadku gatunków storczyków.

Tymczasem jednak brak jest w przepisach ochrony przyrody odniesienia do wielu gatunków rzadkich i ginących występujących głównie na terenach rolnych, szczególnie flory segetalnej. Brak też jasnych wytycznych odnoszących się do postępowania w sytuacjach stwierdzenia w miejscu planowanej inwestycji ginących gatunków niepodlegających

ochronie na mocy prawa. Sytuacja taka znacznie utrudnia jednoznaczną ocenę oddziaływania inwestycji w odniesieniu do gatunków dziko żyjących na terenach rolniczych.

Ponadto praktyka wskazuje, iż dotkliwym problemem związanym z procesem oceny wpływu inwestycji na gatunki dziko żyjące w krajobrazie rolniczym jest słaba jakość dokumentacji raportu, zarówno w zakresie opisu elementów przyrodniczych, jak też analizy zebranego materiału. Dostępne informacje o przyrodzie konkretnych terenów rolniczych (np. publikacje naukowe, inwentaryzacje przyrodnicze, różne opracowania) są zwykle nieliczne i przede wszystkim rozproszone, stąd ich obecność i jakość jest w raporcie bardzo istotna. Szczególnej uwagi wymagają dokumentacje w sytuacji, gdy teren rolniczy, na którym planowana jest inwestycja, odznacza się następującymi cechami:

- jest odłogiem, szczególnie porośniętym sukcesyjną roślinnością drzewiastą;
- jest łąką lub pastwiskiem;
- znajduje się w mozaice zadrzewień (pasowych, punktowych, powierzchniowych);
- znajduje się w pobliżu oczek wodnych, rowów, starorzeczy i innych mokradeł;
- znajduje się w większej lub mniejszej wyraźnej enklawie otwartego terenu otoczonej większymi kompleksami leśnymi;
- znajduje się na glebach o dużej zawartości wapnia, np. rędziny (Nowak 2013).

Na bazie wymienionych wyżej grup problemów rodzą się konkretne pytania i wątpliwości dotyczące sposobów oceny oddziaływania przedsięwzięć na terenach rolniczych:

- jak ocenić istotność oddziaływania inwestycji w sytuacji, gdy brak narzędzi do oceny wartości przyrodniczej terenu rolniczego, w tym przede wszystkim ochrony prawnej gatunków rzadkich i ginących oraz wynikającej z tej ochrony konieczności podejmowania działań zapobiegających niszczeniu lub osłabianiu ich populacji?

- na jakiej podstawie ustalić działania minimalizujące negatywny wpływ inwestycji dla cennych gatunków dziko żyjących nieobjętych ochroną prawną i występujących poza formami ochrony przyrody?
- co robić, gdy oddziaływania inwestycji na takie gatunki okażą się istotnie negatywne i jest pewne, że w wyniku realizacji przedsięwzięcia gatunek na tym terenie ostatecznie wyginie?

Biorąc pod uwagę fakt, że powyższe problemy dotyczą ponad połowy powierzchni kraju, a także to, że na powierzchni tej występuje wiele gatunków dziko żyjących, w tym rzadkich, cennych przyrodniczo i nieobjętych dotychczas żadną formą ochrony, wydaje się, iż pilnie wymagają one skutecznych rozwiązań.

Podsumowanie

1. Tereny rolnicze (w tym grunty orne) są siedliskami cennych gatunków dziko żyjących.

2. Raporty o oddziaływaniu przedsięwzięć na środowisko zwykle pomijają tereny rolnicze w analizie zagrożeń i możliwości oddziaływania inwestycji.

3. Pomijanie w procesie oceny elementów przyrodniczych na terenach rolniczych skutkuje radykalnymi zmianami warunków ekologicznych w zasięgu oddziaływania inwestycji, co prowadzi do częściowego lub całkowitego niszczenia populacji lokalnych i osłabia ogólny stan gatunku w granicach jego zasięgu. Prowadzi to do spadku bioróżnorodności, która winna być chroniona.

4. Brak ochrony prawnej wielu cennych (rzadkich, wymierających) gatunków bytujących na terenach rolniczych utrudnia ocenę wartości przyrodniczej terenu planowanej inwestycji, co skutkuje trudnościami w procesie oceny oddziaływania i prawidłowego ustalenia warunków realizacji przedsięwzięcia.

5. W procedurze oceny oddziaływania na środowisko nie zawsze możliwe jest określenie skutecznych działań zapewniających

ochronę gatunków dziko żyjących na terenach rolniczych. W przypadku gatunków wrażliwych może to prowadzić do ich lokalnego wymierania.

6. W procesie dążenia do wypełniania zobowiązań w zakresie ochrony różnorodności biologicznej kraju kwestia ochrony gatunków dziko żyjących na terenach rolniczych wydaje się pilna do rozwiązania. Krokiem niezbędnym w tym kierunku są niewątpliwie odpowiednie uregulowania prawne.

Wykaz źródeł

- Anioł-Kwiatkowska J. 2003. Zagrożenia flory synantropijnej Dolnego Śląska – problem wymierania archeofitów. W: Kącki Z. (red.). Zagrożone gatunki flory naczyniowej Dolnego Śląska. Instytut Biologii Roślin Uniwersytetu Wrocławskiego, Polskie Towarzystwo Przyjaciół Przyrody „Pro Natura”, Wrocław, s. 151-164.
- Balcerkiewicz S., Pawlak G. 2010. Rola gatunków obcych w zbiorowiskach segetalnych Polski. *Fragm. Agron.* 27, 2: 19-30.
- Chylarecki P. 2010. Ptaki jako wskaźnik różnorodności biologicznej: analiza zagrożeń bioróżnorodności. Ochrona różnorodności biologicznej w Polsce - posiedzenie Komisji Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa. Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa. [<http://www.sejm.gov.pl/>].
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/147/WE z dnia 30 listopada 2009 r. w sprawie ochrony dzikiego ptactwa (Dz. U. UE L z 2010 r., Nr 20, poz. 7).
- Dyrektywa Rady nr 92/43/EWG z 21 maja 1992 r. w sprawie ochrony siedlisk przyrodniczych oraz dzikiej fauny i flory (Dz. U. UE L, Nr 206, poz. 7).
- Głowaciński Z. (red.). 2001. Polska Czerwona Księga Zwierząt, Tom I. Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne, Warszawa.
- Głowaciński Z., Nowacki J. (red.). 2004. Polska Czerwona Księga Zwierząt, Tom II. Instytut Ochrony Przyrody PAN w Krakowie i Akademia Rolnicza w Poznaniu.

- Głowaciński Z., Okarma H., Pawłowski J., Solarz W. (red.). 2011. Gatunki obce w faunie Polski. 1. Przegląd i ocena stanu. Instytut Ochrony Przyrody PAN, Kraków.
- Gore A. 2007. Niewygodna prawda. Wyd. Sonia Draga, Katowice.
- GUS. 2013. Rocznik Statystyczny Rolnictwa. Warszawa.
- Herbich J. 1986. Projekt ochrony chwastów polnych. Acta Univ. Lodz., Folia Sozologica, 3: 199-203.
- Herbich J. (red.). 2004. Murawy, łąki, ziołorośla, wrzosowiska, zarośla. Poradniki ochrony siedlisk i gatunków Natura 2000 – podręcznik metodyczny. T. 3. Ministerstwo Środowiska, Warszawa.
- Jermaczek A. (red.). 2008. Zalesiać czy nie zalesiać? Wydawnictwo Klubu Przyrodników, Świebodzin.
- Jermaczek A. 2013. Ochrona przyrody – czy to możliwe? O naturze, kulturze, utopii i kompromisach. Wydawnictwo Klubu Przyrodników, Świebodzin.
- Kaźmierczakowa R., Zarzycki K. (red.). 2001. Polska czerwona księga roślin. Paprotniki i rośliny kwiatowe. Instytut Botaniki PAN, Kraków.
- Kącki Z. (red.). 2003. Zagrożone gatunki flory naczyniowej Dolnego Śląska. Instytut Biologii Roślin Uniwersytetu Wrocławskiego. Polskie Towarzystwo Przyjaciół Przyrody „Pro Natura”, Wrocław.
- Latowski K. 1998. Przemiany składu gatunkowego flory segetalnej Wielkopolski w XX wieku – próba analizy porównawczej. Acta Univ. Lodz., Folia bot. 13: 73-82.
- Nowak S., Nowak A., Jermaczek A. 2013. Zagrożone chwasty polne Opolszczyzny i ich ochrona. Wydawnictwo Klubu Przyrodników, Świebodzin.
- Pawlaczyk P. 2012. Natura 2000 i inne wymagania europejskiej ochrony przyrody – niezbędnik urzędnika. Wydawnictwo Klubu Przyrodników, Świebodzin.

- Ratyńska H., Boratyński A. 2000. Czynna ochrona roślin i zbiorowisk segetalnych i ruderalnych. *Przeł. Przyr.* 11, 2-3: 43-56.
- Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 5 stycznia 2012 r. w sprawie ochrony gatunkowej roślin (Dz. U. poz. 81).
- Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 9 lipca 2004 r. w sprawie gatunków dziko występujących grzybów objętych ochroną (Dz. U. Nr 168, poz. 1765).
- Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 12 października 2011 r. w sprawie ochrony gatunkowej zwierząt (Dz. U. Nr 237, poz. 1419).
- Sienkiewicz J. 2013. Ochrona różnorodności biologicznej w krajach Unii Europejskiej do 2020 r. – nowa strategia europejska. *Polish Journal of Agronomy* 14: 45-52.
- Stachurski M. 2011. Ekspertyza – rodzaj i charakterystyka zadrzewień występujących w rejonie ul. Grabinów w Kielcach. *Urząd Miasta w Kielcach*. [www.um.kielce.pl].
- Tryjanowski P., Kuźniak S., Kujawa K., Jerzak L. 2009. *Ekologia ptaków krajobrazu rolniczego*. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań.
- Tryjanowski P., Dajdok Z., Kujawa K., Kałuski T., Mrówczyński M. 2011. Zagrożenia różnorodności biologicznej w krajobrazie rolniczym: czy badania wykonywane w Europie Zachodniej pozwalają na poprawną diagnozę w Polsce? *Polish Journal of Agronomy* 7: 113-119.
- Ustawa z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz ocenach oddziaływania na środowisko (Dz. U. z 2013 r., poz. 1235, ze zm.).
- Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2013 r., poz. 627, ze zm.).
- Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2013 r., poz. 1232, ze zm.).

- Warcholińska U. 1998. Właściwości zagrożonych segetalnych roślin naczyniowych. *Acta Univ. Lodz., Folia bot.* 13: 7-14.
- Wolański P. 2013. Zastosowanie wybranych gatunków dziko rosnących w lecznictwie. Prezentacja. Materiały szkoleniowe w ramach projektu: „Promocja tradycyjnych form zbieractwa dzikich roślin w celu zniwelowania różnic społecznych i ekonomicznych w Europie Środkowej”. Uniwersytet Rzeszowski, Rzeszów.
- Żukowski W., Jackowiak B. (red.). 1995. Ginące i zagrożone rośliny Pomorza Zachodniego i Wielkopolski. *Prace Zakładu Taksonomii Roślin UAM w Poznaniu.* 3: 1-141. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.

Monika Koziel

Wydział Ochrony Przyrody i Obszarów Natura 2000
Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Krakowie
Plac Na Stawach 3, 30-107 Kraków
monika.koziel@rdos.krakow.pl

Dziko występujące gatunki i ich siedliska w ocenach oddziaływania na środowisko dotyczących inwestycji narciarskich w województwie małopolskim

Streszczenie: Na terenie województwa małopolskiego planowanych jest wiele inwestycji narciarskich, na które składają się nie tylko wyciągi i koleje wraz z trasami zjazdowymi, ale również instalacje do naśnieżania wraz z poborem i magazynowaniem wody, instalacje oświetleniowe, nagłośnienie, a także infrastruktura związana z zagospodarowaniem i usługami, m.in. wypożyczalnie sprzętu narciarskiego i serwisy, restauracje, budynki sanitarne itp. Przedsięwzięcia te często lokalizowane są na terenach cennych przyrodniczo, np. na terenie parków krajobrazowych, obszarów chronionego krajobrazu, obszarów Natura 2000, a co za tym idzie na terenach, gdzie występuje wiele gatunków i siedlisk prawnie chronionych. Narciarstwo bez wątplenia może znacząco negatywnie oddziaływać zarówno na siedliska przyrodnicze i gatunki roślin i zwierząt, występujące w miejscu lokalizacji tras zjazdowych, jak i na gatunki fauny, występujące na obrzeżach projektowanych inwestycji. Dlatego dla maksymalnego zabezpieczenia chronionych gatunków roślin i zwierząt oraz ich siedlisk, niezbędne jest przeprowadzenie rzetelnej oceny oddziaływania na środowisko przed wykonaniem wszelkich inwestycji związanych z narciarstwem, w trakcie której ustala się niezbędne działania minimalizujące negatywne oddziaływania na etapie budowy, eksploatacji czy likwidacji, a nawet wskazuje się potrzebę zmiany lokalizacji tych przedsięwzięć.

W województwie małopolskim realizowanych jest wiele inwestycji narciarskich, często na terenach bardzo cennych przyrodniczo – w parkach krajobrazowych, obszarach chronionego krajobrazu,

obszarach Natura 2000 – w których występuje wiele gatunków i siedlisk prawnie chronionych. Właśnie z tego powodu lokalizacje nowych tras narciarskich, wraz z infrastrukturą (wyciągi i koleje, systemy do naśnieżania, oświetlenie i inne), powinny przechodzić pełną ocenę oddziaływania na środowisko, ze szczególnym uwzględnieniem form ochrony przyrody, w tym obszarów Natura 2000 oraz wszystkich elementów środowiska przyrodniczego.

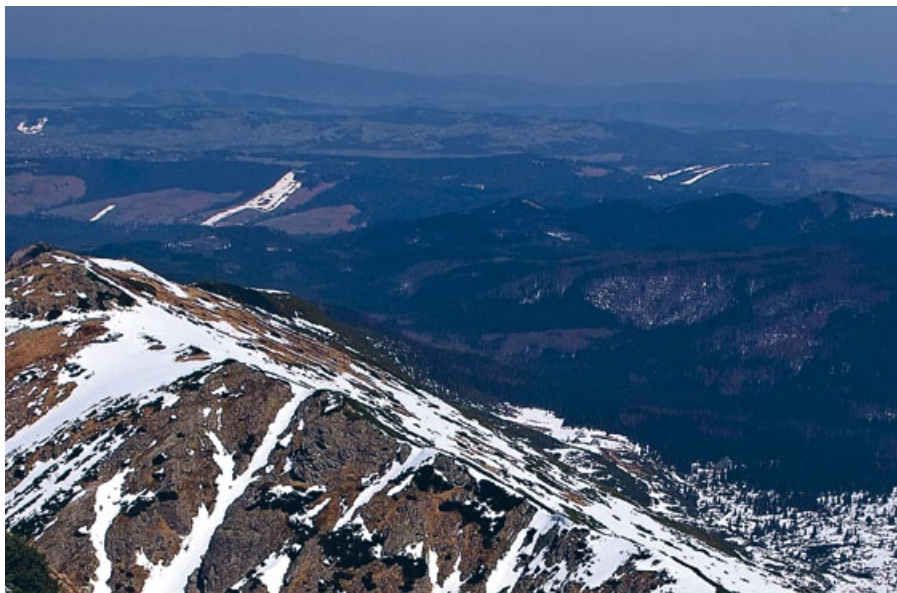
Analiza taka winna skupić się na siedliskach i gatunkach występujących na danym terenie, tj. powierzchni zajęcia siedlisk i liczebności populacji, ich wrażliwości na oddziaływania, uwarunkowania środowiska, np. ciągłość przestrzeni oraz dostępność miejsc niezbędnych dla zwierząt do realizacji określonych funkcji życiowych, w tym miejsc zdobywania pokarmu, rozrodu, zimowania itd. Rzetelna ocena wyżej wymienionych elementów środowiska przyrodniczego pozwoli określić możliwość zastosowania działań minimalizujących negatywne oddziaływania planowanego przedsięwzięcia lub winna wykluczyć zaproponowaną lokalizację inwestycji narciarskiej.

Możliwe oddziaływania stacji narciarskich na przyrodę

Przedsięwzięcia narciarskie oddziałują na siedliska chronionych gatunków roślin na każdym etapie procesu inwestycyjnego. W fazie budowy dochodzi najczęściej do całkowitego zniszczenia szaty roślinnej przy wykonywaniu niwelacji tras zjazdowych, budowy kolejek czy systemów naśnieżania. Wówczas bardzo ważnym elementem oceny oddziaływania na środowisko jest zaplanowanie działań minimalizujących, głównie mających na celu zabezpieczenie odsłoniętego gruntu przed działaniem erozji wodnej i spływami powierzchniowymi.

W trakcie eksploatacji tras narciarskich negatywny wpływ na siedliska gatunków chronionych roślin może mieć mechaniczne niszczenie, powodowane przez narciarzy przy niskiej pokrywie śnieżnej i w okresie wytapiania śniegu oraz wydłużony okres zalegania warstwy śniegu na naśnieżanym i ratrakowanym stoku. Sztucznie wytworzona, ubita

ratrakami i nartami pokrywa śnieżna tworzy jednolitą skorupę zagęszczonego śniegu, śniegowo-firnową lub śniegowo-lodową, która zalega na trasie zjazdowej średnio o 2-3(4) tygodnie dłużej niż na obszarach położonych poza trasami narciarskimi (ryc. 1). Jak pokazują przeprowadzone badania na stokach narciarskich Jaworzyny Krynickiej i Pilska (Michalik 1994, Kostuch i in. 2003), długie zaleganie sztucznej pokrywy śnieżnej oraz jej niekorzystne właściwości fizyko-chemiczne wpływają znacząco na opóźnienie wegetacji roślin (średnio o 4 tygodnie), uproszczenie składu botanicznego runi, rozluźnienie zadarnienia, a także obniżenie wydajności wytwarzanej nadziemnej biomasy, która osiąga znacznie niższą wysokość. Dodatkowym zagrożeniem jest zwiększona erozja gleby na skutek opóźnionego topnienia sztucznego, ubitego śniegu, które przypada na okres wczesnowiosenny o podwyższonej temperaturze powietrza, co wpływa na intensywność topnienia i zwiększony spływ powierzchniowy wody, skutkujący silną erozją gleby. Ponadto koleje krzeselkowe i gondolowe funkcjonujące cały rok niosą ze sobą zagrożenie również dla terenów sąsiednich poprzez zwiększenie antropopresji, w tym zaśmiecanie i zadeptywanie gatunków chronionych roślin i ich siedlisk.

Ryc. 1. Widok z Kasprowego Wierchu – w oddali śnieg zalegający na trasach narciarskich (kwiecień 2013 r.; fot. M. Kozieł)

Trudniej określić wielkość i zasięg oddziaływania tras narciarskich wraz z ich infrastrukturą na gatunki zwierząt bytujących na terenach planowanych nartostrad oraz na terenach sąsiednich. Szczególnie wrażliwe na takie oddziaływania są gatunki z grup bezkręgowców, ptaków i ssaków. O ile oddziaływanie na bezkręgowce zamyka się najczęściej w granicach inwestycji, o tyle oddziaływanie na ptaki, nietoperze czy duże drapieżniki może mieć dużo większy zasięg. Podstawowymi oddziaływaniami mogą być: wycinka znacznych połaci leśnych na potrzeby tras zjazdowych, hałas emitowany zarówno w trakcie budowy, jak i eksploatacji stacji narciarskich, czy znaczna antropopresja, szczególnie poprzez płoszenie zwierząt, zaśmiecanie itp. Bardzo negatywnie na gatunki nietoperzy i dużych drapieżników wpływa również fragmentacja terenów leśnych i przerywanie tras migracyjnych poprzez budowę stacji narciarskich, gdyż może doprowadzić to do izolacji całej populacji, a co za tym idzie, do jej degradacji, a w końcu wyginięcia.

Ponadto, coraz częściej oprócz wyciągu, tras zjazdowych i infrastruktury technicznej związanej z funkcjonowaniem stacji narciarskiej, przy górnych stacjach kolejki pojawiają się zagospodarowanie i zabudowa związane z usługami, np. wypożyczalnie i serwisy nart, gastronomia, noclegi (ryc. 2). Te elementy generują negatywne oddziaływania na objęte ochroną gatunki roślin i zwierząt, ale bardzo często nie są przedmiotem oceny oddziaływania na środowisko stacji narciarskiej, gdyż nie zawiera ich przedłożony do oceny wniosek. W efekcie końcowym, po wybudowaniu stacji górnej, kolejno pojawiają się wnioski o wydanie decyzji o warunkach zabudowy lub pozwolenia na budowę, dotyczące pojedynczych budynków zlokalizowanych w szczytowych partiach gór, które nie mieszczą się w katalogu przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko.

Wymienione powyżej oddziaływania są trudne do minimalizacji, dlatego ważne jest, aby stacje narciarskie lokalizowane były w miejscach pozbawionych wysokich walorów przyrodniczych.

Ryc. 2. Zagospodarowanie przy górnej stacji kolejki gondolowej na Jaworzynie Krynickiej (październik 2013 r.; fot. M. Kozieł)

Dotychczasowe doświadczenia Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Krakowie

Największymi problemami w trakcie przeprowadzania ocen oddziaływania na środowisko są:

- brak rzetelnych inwentaryzacji przyrodniczych;
- brak opublikowanych wyników badań dotyczących wpływu przedsięwzięcia na gatunki chronione;
- niejednoznaczne przepisy prawa dotyczące momentu wydawania decyzji z art. 56 ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody;
- nielegalne inwestycje – czy przeprowadzać procedurę ocenową dla zrealizowanych przedsięwzięć?

Nierzetelna dokumentacja w postaci raportów o oddziaływaniu na środowisko danego przedsięwzięcia, wykonywana z za biurka, metodą kopiuj-wklej znana jest większości społeczeństwa (urzędnikom, stronom postępowania, organizacjom ekologicznym itp.). Bardzo często

autorzy raportów przedstawiają informacje na temat przyrody w sposób bardzo lakoniczny i rzadko odnoszą się do gatunków objętych ochroną. Często również zdarza się, że opierają się na nieaktualnych danych literaturowych, bez ich weryfikacji w terenie. Skutkuje to wielokrotnymi uzupełnieniami dokumentacji, a co za tym idzie, znacznym wydłużeniem procedur administracyjnych. Niestety zdarza się również, że podane dane są nierzetelne, zaniżające walory przyrodnicze analizowanego obszaru, w związku z czym organ ochrony przyrody zmuszony jest do wydawania publicznych środków finansowych na ekspertyzy weryfikujące dane i analizy autorów raportów.

Ocenę wielkości wpływu i zasięgu oddziaływania infrastruktury narciarskiej na gatunki chronione utrudnia również brak konkretnych badań i publikacji. O ile można znaleźć wiele materiałów, głównie historycznych, dotyczących wpływu na szatę roślinną, o tyle praktycznie brak jakichkolwiek materiałów dotyczących wpływu stacji narciarskich na zwierzęta, czyli np. hałasu generowanego na stoku czy oświetlenia na poszczególne gatunki. Wiedza ta jest niezbędna w postępowaniach mających na celu ocenę wpływu inwestycji na populacje objętych ochroną gatunków zwierząt występujących na danym obszarze, a co za tym idzie, ochronę najcenniejszych walorów przyrodniczych w naszym kraju. Kolejnym problemem są również niejednoznaczne przepisy.

W przypadku ochrony gatunkowej zdarza się, że raport wskazuje, iż w związku z realizacją przedsięwzięcia zniszczeniu mogą ulec gatunki objęte ochroną lub siedliska (ostoje) będące obszarem ich rozrodu, a jednocześnie wiemy, iż nie zachodzą przesłanki do wydania zezwoleń na podstawie art. 56 ustawy o ochronie przyrody. Jednak wówczas regionalny dyrektor ochrony środowiska może jedynie uzgodnić realizację tego typu przedsięwzięcia i wskazać na konieczność uzyskania stosownych zezwoleń przed wydaniem decyzji inwestycyjnej, np. pozwolenia na budowę, informując, iż w świetle obowiązującego prawa takie zezwolenie nie może być wydane.

Jednak najbardziej niepokojącym zjawiskiem jest nielegalna realizacja inwestycji związanych z narciarstwem. Zdarzają się sytuacje, że zbiornik retencyjny na potrzeby sztucznego naśnieżania tras zjazdowych albo wyciąg narciarski zostały wykonane bez zezwoleń wymaganych prawem. Czy zatem powinna zostać przeprowadzona ocena oddziaływania na środowisko dla przedsięwzięć już wykonanych, bez możliwości wskazania konieczności zastosowania niezbędnych działań minimalizujących na etapie budowy, a umożliwiających ochronę gatunków i ich siedlisk? Logiczna wydaje się odpowiedź negatywna. Jednak w województwie małopolskim toczyło się postępowanie w sprawie wydania decyzji o środowiskowych uwarunkowaniach dla rozbudowy kompleksu narciarskiego, niezbędnej przy próbie legalizacji na podstawie ustawy prawo budowlane. Postępowanie to zakończyło się w lutym 2012 r. odmową wydania decyzji przez burmistrza na skutek uprzedniej odmowy wydania opinii przez Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Krakowie, który stwierdził, że nie istnieje prawna możliwość przeprowadzenia oceny oddziaływania na środowisko dla zrealizowanego przedsięwzięcia, a więc niedopuszczalne jest wydanie decyzji o środowiskowych uwarunkowaniach. Po odwołaniu przez inwestora Samorządowe Kolegium Odwoławcze (SKO) skierowało sprawę do ponownego rozpoznania przez burmistrza, stwierdzając, iż można przeprowadzić ocenę oddziaływania na środowisko dla inwestycji już zrealizowanych, a ewentualnie to ocena stwierdzi, czy takie przedsięwzięcie (już zrealizowane) może powstać/funkcjonować. Naczelny Sąd Administracyjny podtrzymał stanowisko SKO i Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego. Działania te mogą doprowadzić do rozpowszechnienia się podejścia typu „najpierw buduj - później uzgadniaj”, co następnie może doprowadzić do nieodwracalnych szkód w gatunkach objętych ochroną i ich siedliskach. Wskazana zatem byłaby zmiana prawa budowlanego, która uniemożliwiłaby legalizację przedsięwzięć na obszarach chronionych, wybudowanych bez stosownych uzgodnień i zezwoleń.

Podsumowanie

Budowa stacji narciarskich daje szanse na rozwój gmin, jednakże nie powinien być to jedyny kierunek rozwoju. Polityka samorządów winna opierać się głównie na zasadach zrównoważonego rozwoju. Oznacza to pogodzenie działań politycznych i potrzeb społeczno-gospodarczych z wymogami ochrony środowiska, w tym m.in. z koniecznością zachowania równowagi przyrodniczej oraz trwałości podstawowych procesów przyrodniczych. Na terenie Małopolski są tereny cenne przyrodniczo nie tylko na skalę Polski, ale i całej Europy. Tereny takie nie powinny być poddawane presji inwestycji, lecz pozostawione w dotychczasowym gospodarowaniu. Będzie to z korzyścią dla gatunków, które korzystają z takich terenów, jako miejsce do życia czy trasy migracji, a także dla człowieka, który jest jednym z elementów przyrody.

Wykaz źródeł

- Kostuch R., Kopeć S., Lipski Cz. 2003. Wpływ sztucznego naśnieżania zjazdowych tras narciarskich na ich pokrywę roślinną oraz wydajność runi trawiastej. *Problemy zagospodarowania ziem górskich* 49: 91-102.
- Michalik S. 1994. Oddziaływanie narciarstwa i turystyki pieszej na szatę roślinną szczytowej części masywu Pilska. *Studia Naturae* 41: 161-181.
- Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. z 2010 r. Nr 243, poz. 1623, ze zm.).
- Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2013 r., poz. 627, ze zm.).

Marta Knigawka

Wydział Ochrony Przyrody i Obszarów Natura 2000
Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Warszawie
ul. H. Sienkiewicza 3, 00-015 Warszawa
marta.knigawka.warszawa@rdos.gov.pl

Wdrażanie środków minimalizujących oddziaływania na dziko występujące gatunki i ich siedliska – przykład województwa mazowieckiego

Streszczenie: Modernizacja kolei obejmuje nie tylko działania w zakresie poszerzania usług i podnoszenia ich standardu np. poprzez dostosowanie taboru dla niepełnosprawnych, udostępnienie pasażerom sieci wi-fi, umożliwienie zakupu elektronicznych biletów, lecz również działania inwestycyjne zmierzające do modernizacji infrastruktury kolejowej, w szczególności linii kolejowych. Przedmiotowy artykuł porusza kwestię oddziaływania inwestycji z zakresu modernizacji linii kolejowych na środowisko przyrodnicze, w szczególności na dziko występujące zwierzęta. W pierwszej części opracowania przedstawiono obecne uwarunkowania prawne dotyczące oceny oddziaływania na środowisko i kwalifikacji przedsięwzięć związanych z modernizacją linii kolejowych w zakresie obowiązku przeprowadzenia takiej oceny. Następnie przedstawiono główne problemy, jakie spotykane są w związku z prowadzonymi postępowaniami z zakresu oceny oddziaływania na środowisko dla linii kolejowych. W kolejnej części artykułu przedstawiono krótki przegląd podstawowych środków minimalizujących, stosowanych w celu ograniczenia śmiertelności zwierząt na liniach kolejowych. Na końcu przedstawiono, na przykładzie konkretnej inwestycji, zasady wdrażania środków minimalizujących oddziaływania na dziko występujące gatunki i ich siedliska oraz problemy z tym związane.

Polska kolej wkracza w nowy etap funkcjonowania. W ramach polepszania jakości świadczonych usług z zakresu transportu publicznego, przewoźnicy dokonują zakupów nowych taborów kolejowych służących do przewożenia pasażerów, zarówno w ramach połączeń regionalnych,

jak i dalekobieżnych. Nowe taboro kolejowe umożliwią ograniczenie emisji szkodliwych substancji do środowiska, poprawę bezpieczeństwa podróży oraz pozwolą podnieść standard podróży i skrócić czas przejazdu pociągów. Jednym z przewoźników, który podjął w ostatnim czasie szereg inwestycji taborowych, jest PKP Intercity. Spółka ta dokonała m. in. zakupu 20 składów zespołowych pojazdów EMU 250 PKP (ED250) do obsługi połączeń dalekobieżnych. Są to pociągi kategorii EIC Premium (Pendolino), które w założeniu mają obsługiwać około 1200 km linii kolejowych¹.

Docelowo składy zespołowe Pendolino będą mogły poruszać się na terenie naszego kraju z prędkością maksymalną do 250 km/h². Jak podaje PKP Intercity na stronie internetowej poświęconej projektowi Express InterCity Premium³, pozwoli to podróżnym przebyć trasę z północy na południe kraju w czasie około 5 godzin.

Jednakże sam tabor to dopiero połowa sukcesu. Rozpoczęcie regularnej eksploatacji tego nowoczesnego zespołu pojazdów możliwe będzie dopiero po dostosowaniu szeroko pojętej infrastruktury kolejowej (nawierzchnia kolejowa, system sterowania ruchem, sieć trakcji elektrycznej) do wymogów technicznych nowego taboru. Ponadto, z uwagi na warunki techniczne, obecnie prędkość maksymalna osiągana przez pociągi na polskich liniach kolejowych wynosi do 160 km/h⁴. Modernizacja sieci linii kolejowych, a wraz z nią podjęcie dodatkowych działań inwestycyjnych, takich jak likwidacja niestrzeżonych przejazdów kolejowo-drogowych, przebudowa rozjazdów i dostosowanie linii trakcyjnych, stała się więc koniecznością. Przedmiotowe działania z racji swego charakteru i zakresu winny być poddane stosownej ocenie oddziaływania na poszczególne czynniki środowiska, co rodzi szereg problemów i konfliktów pomiędzy poszczególnymi uczestnikami procesu inwestycyjnego. Na regionalnych dyrektorach ochrony środowiska jako organach ochrony środowiska spoczywa szczególnie obowiązek zapewnienia ochrony zarówno elementom biotycznym, jak i abiotycznym, przy jednoczesnym uwzględnieniu interesów inwestora oraz społeczeństwa.

1. <http://intercity.pl/pl>

2. <http://intercity.pl/pl>

3. <http://eicpremium.intercity.pl/pl/trasy-przejazdu>

4. <http://www.plk-sa.pl>

Uwarunkowania prawne

Jednym z głównych instrumentów ochrony środowiska jest procedura oceny oddziaływania przedsięwzięcia na środowisko⁵ (ooś). Ustawa z 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko (ustawa ooś), zawiera definicję pojęcia „ocena oddziaływania przedsięwzięcia na środowisko”. Jest to postępowanie obejmujące w szczególności: weryfikację raportu o oddziaływaniu przedsięwzięcia na środowisko (raport), uzyskanie wymaganych ustawą opinii i uzgodnień, zapewnienie możliwości udziału społeczeństwa w postępowaniu. W ramach tej procedury administracyjnej możliwa jest szczegółowa analiza planowanego zamierzenia, w tym ustalenie jego oddziaływania na środowisko (zarówno pozytywnego, jak i negatywnego) oraz ocena skutków jego realizacji dla poszczególnych elementów środowiska. Ponadto postępowanie to umożliwi zastosowanie środków wykluczających lub minimalizujących ewentualne negatywne oddziaływania na środowisko.

Ocena oddziaływania na środowisko prowadzona jest w ramach postępowania zmierzającego do wydania decyzji o środowiskowych uwarunkowaniach (decyzja ooś) wymaganej w stosunku do przedsięwzięć mogących zawsze znacząco oddziaływać na środowisko oraz przedsięwzięć mogących potencjalnie znacząco oddziaływać na środowisko (rodzaje przedsięwzięć określono w rozporządzeniu Rady Ministrów z 9 listopada 2010 r. w sprawie przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko)⁶. Ponadto polski ustawodawca przewidział - choć w ograniczonym zakresie - możliwość przeprowadzenia procedury ooś na późniejszym etapie procesu inwestycyjnego (tzw. ponowna ocena oddziaływania na środowisko).

5. Na regionalnych dyrektorach ochrony środowiska spoczywa obowiązek, wynikający z art. 131 ust. 1 ustawy ooś, przeprowadzania ocen oddziaływania przedsięwzięć na środowisko lub udział w tych ocenach.

6. W przypadku planowanych przedsięwzięć mogących zawsze znacząco oddziaływać na środowisko przeprowadzenie procedury ooś, przed uzyskaniem decyzji o środowiskowych uwarunkowaniach, jest obligatoryjne; w przypadku planowanego przedsięwzięcia mogącego potencjalnie znacząco oddziaływać na środowisko, przeprowadzenie oceny oddziaływania przedsięwzięcia na środowisko jest fakultatywne; obowiązek taki może zostać stwierdzony w trybie art. 63 ust. 1 ustawy ooś, na podstawie opinii właściwych organów i analizy dokumentacji sprawy.

Jak wskazuje Gruszecki (2013) jest to „konsekwencją poglądów zaprezentowanych przez Europejski Trybunał Sprawiedliwości, który w jednym ze swych orzeczeń stwierdził, że „wieloetapowe procedury wydawania zezwolenia, w której jedna z decyzji jest decyzją główną, a druga decyzją wykonawczą, która nie może wykraczać poza zakres decyzji głównej, możliwe oddziaływanie danego przedsięwzięcia należy określić i ocenić w trakcie postępowania w sprawie wydania decyzji głównej. Jedynie w przypadku, gdy oddziaływanie to można określić dopiero w trakcie postępowania w sprawie wydania decyzji wykonawczej, oceny tej należy dokonać w trakcie tego ostatniego postępowania”⁷.

Ocena oddziaływania na środowisko dla linii kolejowych

Kwalifikacja przedsięwzięć

W zależności od charakteru, skali i usytuowania przedsięwzięcia inwestycje związane z liniami kolejowymi mogą być kwalifikowane jako przedsięwzięcia mogące znacząco oddziaływać na środowisko, dla których przeprowadzenie procedury ooś jest:

- obowiązkowe – to linie kolejowe wchodzące w skład transeuropejskiego systemu kolei (zgodnie z § 2 ust. 1 pkt 29 rozporządzenia w sprawie przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko);
- możliwe, ale nieobowiązkowe – to linie kolejowe i urządzenia do przeladunku w transporcie intermodalnym, inne niż wymienione w § 2 ust. 1 pkt 29, oraz mosty, wiadukty lub tunele liniowe w ciągu dróg kolejowych, a ponadto bocznicę z co najmniej jednym torem kolejowym o długości użytecznej powyżej 1 km (zgodnie z § 3 ust. 1 pkt 58 ww. rozporządzenia).

W większości przypadków dla inwestycji kolejowych organem właściwym do wydania decyzji o środowiskowych uwarunkowaniach jest regionalny dyrektor ochrony środowiska. Powyższe wynika z art. 75 ust. 1 pkt 1 ustawy ooś, zgodnie z którym regionalny dyrektor

7. Wyrok Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości z 4 maja 2006 r. w sprawie C-508/03.

ochrony środowiska wydaje przedmiotową decyzję w przypadku linii kolejowych będących przedsięwzięciami mogącymi zawsze znacząco oddziaływać na środowisko czy też przedsięwzięć realizowanych na terenach zamkniętych.

Główne problemy

Analiza przeprowadzonych do tej pory postępowań o oś dla linii kolejowych na terenie województwa mazowieckiego pozwoliła wyróżnić najczęściej spotykane problemy w przypadku tego typu inwestycji. Są to:

a) niekompletność przedkładanych materiałów (np. brak rozpoznania terenowego, stanowiącego podstawę do opisu rejonu przedsięwzięcia oraz do zaprojektowania środków minimalizujących, brak dokładnego opisu poszczególnych prac planowanych w ramach przedsięwzięcia);

b) niewłaściwe projektowanie środków minimalizujących:

- przyjmowanie do analiz stref oddziaływania inwestycji bez powiązania ich zasięgu z charakterem poszczególnych komponentów środowiska;
- pomijanie analizy wzajemnych oddziaływań poszczególnych elementów środowiska;
- proponowanie nieadekwatnych do założeń inwestycyjnych (docelowa szybkość i częstotliwość przejazdów pociągów) środków minimalizujących, np. brak jakichkolwiek zabezpieczeń, projektowanie przejść dla zwierząt w centrum zabudowy mieszkaniowej, wskazywanie jako przejść dla zwierząt przepustów pełniących wyłącznie funkcję odwodnieniową; proponowanie montażu ekranów akustycznych w miejscach, gdzie nie ma potrzeby ich lokalizacji (np. niezabudowane użytki rolne), co wiąże się z możliwością tworzenia dodatkowych barier dla zwierząt;

c) pomijanie oddziaływań skumulowanych, w tym nieuwzględnianie wyników innych postępowań z zakresu oceny oddziaływania na środowisko, np. dla równoległych linii kolejowych czy też innych, równoległych

ciągów komunikacyjnych, które diagnozują szlaki migracji zwierząt i w ramach ich ochrony projektują różnego rodzaju środki minimalizujące, w konsekwencji czego pomijana jest konieczność zapewnienia ciągłości przyrodniczej rejonu zamierzenia.

Środki ograniczające śmiertelność zwierząt przy liniach kolejowych

W przypadku linii kolejowych kluczowym problemem jest zapewnienie właściwej ochrony zwierząt. Rejony torowisk są chętnie wykorzystywane jako miejsca żerowania przez ssaki kopytne czy padlinozerców. Ponadto torowiska często stanowią trasy wędrówek zwierząt, szczególnie zimą. Linie kolejowe, z uwagi na wzrastającą liczbę przejazdów pociągów oraz ich prędkość, zaczynają stanowić istotną barierę w migracji. W przypadku kolei dużych prędkości ich oddziaływanie jest porównywane do oddziaływań generowanych przez ogrodzone autostrady i drogi ekspresowe (Górny i Schmidt 2014).

Wzrastająca liczba kolizji ze zwierzętami, a tym samym coraz większe zagrożenie dla bezpieczeństwa ruchu kolejowego, postawiła zarządców linii kolejowych przed koniecznością rozważenia zasadności wprowadzenia wzdłuż tras środków zabezpieczających przed wtargnięciem zwierząt na tory. Niestety niektóre z proponowanych środków, wraz z obserwowanym w ostatnich latach wzrostem natężenia ruchu na liniach kolejowych, prowadzą do przerwania korytarzy migracji zwierząt i fragmentacji ich siedlisk. Tymczasem ochrona tras migracyjnych zwierząt, które umożliwiają zachowanie trwałości i optymalnej liczebności zwierząt oraz ochronę różnorodności genetycznej, stanowi obowiązek wynikający z art. 117 ust. 1 pkt 2 ustawy z 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody. Próbując pogodzić te dwie, zdawałoby się skrajne, potrzeby, wypracowano szereg środków ograniczających śmiertelność fauny na liniach kolejowych. Wśród nich możemy wyróżnić niżej opisane środki:

a) przejścia dla zwierząt, w tym mosty przystosowane do funkcji przejść dolnych dla dużych i średnich ssaków oraz przepusty przystosowane do funkcji przejść dla małych zwierząt;

b) sposoby akustyczne - urządzenie UOZ-1 (ryc. 1) służy do modyfikacji zachowań dzikich zwierząt; poprzez emisję, na krótko przed przejazdem pociągu, występujących w naturze dźwięków, takich jak ujadanie psów, kwik dzika czy też skrzeczenie sójki, ma na celu wywołanie u dzikich zwierząt instynktownej reakcji na zagrożenie, skutkującej opuszczeniem przez zwierzęta obszaru torowiska; jak wskazuje Stolarski (2007) odpłaszczacze akustyczne mają przeciwdziałać migracji dużych ssaków przez tory kolejowe bezpośrednio przed przejazdem pociągu, zmniejszając do minimum straty w populacji tych zwierząt powodowane kolizjami, przy jednoczesnym braku ograniczeń w swobodnym przemieszczaniu się ich w obszarach żerowania i rozwoju; stosowanie tych urządzeń ograniczone jest do miejsc stwierdzonych stałych tras migracji zwierząt; urządzenia mają kształt walca o wysokości 110 cm i średnicy 30 cm; zakładana skuteczność zasięgu oddziaływania pojedynczego urządzenia wynosi ponad 70m; UOZ-1 instalowane są naprzemiennie wzdłuż osi torowiska;

Ryc. 1. Urządzenie do odstraszenia zwierząt UOZ-1 (fot. M. Stolarski)

c) sposoby optyczne - punktowe elementy odblaskowe (PEO), tzw. wilcze oczy; są montowane na szczycie drewnianego, plastikowego lub metalowego słupka (ryc. 2); te z kolei umieszczane są wzdłuż linii kolejowej; światło reflektorów nadjeżdżającego pociągu oświetla elementy odblaskowe, które odbijają je w kierunku przyległych do linii kolejowej terenów; oświetlenie terenu wzdłuż trasy przejazdu odstrasza zbliżające się zwierzęta, a po przejechaniu pojazdu elementy odblaskowe przestają odbijać światło reflektorów i następuje likwidacja optycznej bariery, więc zwierzęta mogą swobodnie przekraczać linię kolejową; urządzenia te działają od zmierzchu do świtu;

Ryc. 2. Wilcze oczy – odplaszacze optyczne (fot. M. Stolarski)

d) ogrodzenia ochronne - to elementy trwale odgradzające trasę, a tym samym tworzące nieprzekraczalną barierę fizyczną dla zwierząt; należy podkreślić, iż tego typu zabezpieczenia winny być realizowane jedynie w połączeniu z realizacją odpowiednich przejść dla zwierząt, gwarantujących utrzymanie szlaków migracji; pośrednio funkcję ogrodzenia mogą spełniać także ekrany akustyczne, które mimo iż projektowane

jako środki ochrony przez hałasem, tworzą również nieprzekraczalną barierę dla zwierząt;

e) inne - Stolarski i Żyłkowska (2011) wyróżniają również inne metody ochrony zwierząt przed kolizjami z pociągami, takie jak: systemy wizualno-akustyczne, gwizdki ultradźwiękowe montowane na lokomotywie/szynobusie, ograniczanie prędkości pociągu, zwiększanie widoczności w sąsiedztwie linii kolejowej; środki te jednak, z uwagi na swój charakter, są rzadko stosowane.

Wdrażanie środków minimalizujących oddziaływanie na dziko występujące gatunki i ich siedliska w ramach oceny oddziaływania na środowisko na przykładzie modernizacji linii kolejowej Warszawa – Łódź, etap II, Lot A – odcinek Warszawa Zachodnia – Miedniewice (Skierniewice)

Ocena oddziaływania na środowisko

W dniu 14 listopada 2008 r. do Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Warszawie (RDOŚ) wpłynął wniosek PKP Polskich Linii Kolejowych o wydanie decyzji o oś dla zamierzenia polegającego na modernizacji linii kolejowej nr 1 Warszawa – Łódź, etap II, lot A na odcinku od stacji Warszawa Zachodnia do granicy województwa mazowieckiego, tj. od km 3+900 do km 57+685 przedmiotowej trasy (ryc. 3).

Celem planowanego zamierzenia jest przygotowanie infrastruktury technicznej linii kolejowej do prognozowanych maksymalnych prędkości przewozowych (160 km/h dla pociągów pasażerskich oraz 120 km/h dla pociągów towarowych), przebudowa kolejowych obiektów inżynierskich, poprawa warunków i bezpieczeństwa prowadzonego ruchu kolejowego, zwiększenie efektywności sterowania ruchem kolejowym, skrócenie czasu przejazdów pociągów, zwiększenie płynności i przepustowości linii kolejowej, podniesienie komfortu podróży i zmniejszenie kosztów bieżących utrzymania infrastruktury oraz poprawa stanu ochrony środowiska (Bohatkiewicz i in. 2012).

Ryc. 3. Przebieg planowanego do modernizacji odcinka linii kolejowej nr 1 Warszawa – Łódź, etap II, lot A, od stacji Warszawa Zachodnia do granicy województwa mazowieckiego, tj. od km 3+900 do km 57+685 (źródło: <http://geoserwis.gdos.gov.pl/mapy/>)

Zakres wniosku o wydanie decyzji oś obejmował budowę i przebudowę: infrastruktury kolejowej, infrastruktury drogowej oraz obiektów służących ochronie środowiska. Wraz z wnioskiem inwestor przedstawił obszerny raport zawierający m. in. diagnozę uwarunkowań terenowych rejonu inwestycji oraz propozycję środków minimalizujących jej oddziaływania na środowisko. Przedmiotowy odcinek linii kolejowej przebiega zarówno przez tereny zurbanizowane, tereny otwarte, gdzie występują skupiska luźniej zabudowy zagrodowej, jak i przez tereny zalesione, które powiązane są z kompleksem Puszczy Bolimowskiej. Przedsięwzięcie częściowo zlokalizowane jest w granicach obszarowych form ochrony przyrody - Bolimowski Park Krajobrazowy, Bolimowsko-Radziejowicki Obszar Chronionego Krajobrazu oraz Warszawski Obszar Chronionego Krajobrazu (ryc. 4).

Zgodnie z danymi zawartymi w raportach (Kamińska i in. 2008, Bohatkiewicz i in. 2012), w rejonie omawianego odcinka linii kolejowej nr 1, oprócz ssaków drapieżnych, takich jak lis, kuna leśna i domowa,

wydra, spotykane są również bobry i zające. Z łownych ssaków kopytnych licznie występują sarny i dziki, nieco rzadziej zaś daniele i łosie. W ramach postępowania oos zidentyfikowano optymalne miejsca migracji tych grup zwierząt oraz przeanalizowano konieczność wdrożenia odpowiednich środków ochrony.

Ryc. 4. Przebieg planowanego do modernizacji odcinka linii kolejowej nr 1 Warszawa – Łódź, etap II, lot A, od stacji Warszawa Zachodnia do granicy województwa mazowieckiego, tj. od km 3+900 do km 57+685 na tle obszarowych form ochrony przyrody (źródło: <http://geoserwis.gdos.gov.pl/mapy/>)

Efektom przeprowadzonego przez RDOŚ postępowania była decyzja oos wydana 22 grudnia 2009 r., w której nakazano inwestorowi m. in.:

- dostosowanie poszczególnych obiektów mostowych i przepustów do rangi przejść dla zwierząt;
- zaprojektowanie i zamontowanie wzdłuż trasy urządzeń odstraszających zwierzęta (UOZ-1), w miejscach najczęstszych migracji zwierząt, tj. na odcinkach: od km 20+000 do około km 21+000, od km 44+800 do km 49+000 (szlak Żyrardów – Sucha Żyrardowska), od km 53+050 do km 53+700 oraz od km 56+200 do granic województwa;

- zaprojektowanie i zamontowanie na obszarach zabudowanych, na których odpłaszacze dźwiękowe mogłyby stanowić uciążliwość akustyczną dla mieszkańców, odpłaszacze odblaskowe (odcinek od km 56+200 do granicy województwa, czyli tzw. szlak Radziwiłłów – Skierniewice Rawka);
- zamontowanie siatki przeciwdziałającej wkraczaniu zwierząt na linię kolejową w km 44+300 do km 44 +800 trasy.

Ponadto RDOŚ nałożył na inwestora obowiązek objęcia przedmiotowego przedsięwzięcia, na etapie jego eksploatacji, minimum pięcioletnim monitoringiem w zakresie: wykorzystania przejść dla zwierząt przez poszczególne gatunki, utrzymania drożności szlaków migracji oraz kolizji pociągów ze zwierzętami. Inwestor został zobligowany również do wykonania analizy porealizacyjnej w zakresie skuteczności podjętych działań łagodzących w stosunku do obszarów i gatunków objętych ochroną, z uwzględnieniem zebranych w trakcie monitoringu danych.

Wdrażanie środków minimalizujących oddziaływania na dziko występujące gatunki i ich siedliska w ramach ponownej oceny oddziaływania na środowisko na przykładzie modernizacji linii kolejowej Warszawa – Łódź, etap II, lot A – odcinek Warszawa Zachodnia – Miedniewice (Skierniewice) szlak Żyrardów – Sucha Żyrardowska z p.o. Sucha Żyrardowska od km 44+600 do km 50+300

Ponowna ocena oddziaływania przedsięwzięcia na środowisko

Inwestor po uzyskaniu decyzji oos zdecydował się na wystąpienie z wnioskiem o przeprowadzenie ponownej oceny oddziaływania na środowisko, jednakże już nie dla całości przedsięwzięcia, lecz dla poszczególnych odcinków przedmiotowej inwestycji (tzw. szlaków).

Jednym z odcinków modernizowanej linii, który został poddany ponownej ocenie był szlak Żyrardów – Sucha Żyrardowska z p.o. Sucha Żyrardowska (od km 44+600 do km 50+300), przebiegający

w granicach powiatu żyrardowskiego, na terenie gminy Wiskitki oraz gminy miejskiej Żyrardów. Zamierzenie to obejmowało przebudowę układu torowego i peronów wraz z infrastrukturą, przebudowę układu komunikacyjnego, obiektów inżynierskich na szlaku oraz budowę urządzeń służących ochronie środowiska.

Celem przedmiotowego postępowania, przeprowadzonego na etapie projektu budowlanego, było dokonanie weryfikacji uwarunkowań przyrodniczych rejonu inwestycji, określenie oddziaływania przedsięwzięcia na poszczególne elementy środowiska, analiza przyjętych w projekcie budowlanym rozwiązań technicznych, ocena zgodności projektu z wymaganiami nałożonymi decyzją o oś oraz analiza skuteczności zaproponowanych działań i środków minimalizujących negatywne oddziaływanie zamierzenia i ewentualne zaproponowanie dodatkowych rozwiązań ochronnych.

Na przedmiotowym odcinku inwestycja przebiega przez Bolimowski Park Krajobrazowy (BPK) i jego otulinę oraz Bolimowsko–Radziejowski z doliną środkowej Rawki Obszar Chronionego Krajobrazu. Teren BPK, wraz z układem dolinnym rzek Rawka i Bzura, tworzy sieć ekologiczną środkowego Mazowsza. Jak wskazują autorzy raportu wykonanego na etapie ponownej oceny (Bohatkiewicz i in. 2013), korytarz Rawki tworzy ku południu połączenie z obszarem węzłowym rangi międzynarodowej – Puszcą Pilicką, natomiast w kierunku północnym przez Bzurę obszar ten połączony jest z obszarem węzłowym rangi międzynarodowej – Puszcza Kampinoska. W pasie nizinnym Polski zaznacza się wyraźny spadek powiązań przyrodniczych i każdy z obiektów, w tym BPK, ma istotne znaczenie dla przenoszenia pozytywnych oddziaływań. Ponadto poza wspomnianym obszarem w rejonie pomiędzy Warszawą a Łodzią nie występują powiązania przyrodnicze zbliżonej rangi, stąd rolę BPK i połączonej z nim sieci ekologicznej można uznać za kluczową w skali regionu. Poza obszarami zalesionymi elementami uzupełniającymi i wzmacniającymi powiązania przyrodnicze w obrębie korytarza są ekstensywnie użytkowane przez człowieka łąki i pastwiska oraz pasy zadrzewień.

W ramach weryfikacji uwarunkowań przyrodniczych rejonu wytypowano najkorzystniejsze dla migracji zwierząt tereny, do których zaliczono obszary leśne oraz ciek. Na szlaku Żyrardów–Sucha Żyrardowska zidentyfikowano korytarz migracji, który obejmuje cały odcinek leśny ciągnący się od km 44+900 do km 49+000 linii kolejowej nr 1. Ponadto doliny rzek i mniejszych cieków (rowy melioracyjne w km 44+824 oraz 46+531, dopływ z Olszówki w km 47+805 oraz rzeka Sucha Nida w km 49+631), przecinane przez analizowany odcinek linii kolejowej, zakwalifikowano jako lokalne szlaki migracji zwierząt. Powyższe ustalenia potwierdziła analiza danych zawartych w raportach wykonanych dla innych inwestycji, sąsiadujących z przedmiotowym zamierzeniem (linia kolejowa CE20, autostrada A2, obwodnica Żyrardowa).

Na etapie ponownej oceny przeanalizowano również nałożony decyzją o obowiązek realizacji na odcinku od km 44+850 do km 49+000 urządzeń odstrasżających zwierzęta w formie odpłaszaczy dźwiękowych typu UOZ-1.

Uzyskane w ramach ponownej oceny oddziaływania na środowisko opinie w zakresie urządzeń UOZ-1 projektowanych wzdłuż linii kolejowej nr 1 relacji Warszawa – Łódź

W związku z powstałymi po stronie inwestora wątpliwościami dotyczącymi skuteczności urządzeń UOZ-1, w raporcie sporządzonym na etapie ponownej oceny oddziaływania, przeanalizowana została zasadność ich stosowania. W sprawie wystąpiono m. in. o opinię do Stowarzyszenia Pracownia na Rzecz Wszystkich Istot, która została dołączona do raportu w formie załącznika.

Stowarzyszenie, wypowiadając się w sprawie⁸, wskazało że: „odplaszacze dźwiękowe typu UOZ-1 są urządzeniami nowatorskimi w skali światowej i dotychczas zostały przeprowadzone jedynie wstępne badania skuteczności tych urządzeń, potwierdzające możliwość odstrasżania ssaków kopytnych oraz lisa”. Stowarzyszenie wskazało

8. Stanowisko z 7 września 2011 r.

na szereg możliwych zagrożeń, wynikających z braku wiedzy w zakresie rzeczywistych skutków funkcjonowania UOZ-1, takich jak:

- możliwy wpływ urządzeń na degradację warunków siedliskowych zwierząt, sposób wykorzystania przestrzeni przez osobniki, intensywność i kierunki przemieszczania się osobników oraz utrzymanie naturalnych cykli dobowych;
- tworzenie bariery behawioralnej dla osobników odbywających wędrówki na długie dystanse;
- możliwy wpływ na populacje dużych drapieżników, wrażliwych na wszelkie zewnętrzne źródła hałasu;
- możliwości adaptacyjne poszczególnych gatunków do urządzeń odpłaszających.

Zwrócono również uwagę na fakt, że urządzenia UOZ-1 mogą generować konflikty społeczne z mieszkańcami miejscowości położonych przy linii kolejowej, wzdłuż której zainstalowano odpłaszacze dźwiękowe.

W opinii Stowarzyszenia „urządzenia UOZ-1 nie powinny być stosowane do czasu przeprowadzenia rzetelnych badań ekologicznych na poziomie populacji, między innymi ze względu na zagrożenie powstania znaczących szkód w środowisku”. Stowarzyszenie zaproponowało rezygnację z projektowania UOZ-1 na rzecz stworzenia przejść dla dużych i średnich zwierząt po powierzchni torów (zmniejszenie nachylenia nasypów, utrzymanie pasa 15m po obu stronach torów bez drzew i krzewów) i zlecenie monitoringu powykonawczego obejmującego śmiertelność zwierząt.

Uwzględniając stanowisko Stowarzyszenia Pracownia na Rzecz Wszystkich Istot, w raporcie sporządzonym na potrzeby ponownej oceny oddziaływania na środowisko, zaproponowano rezygnację z montażu wzdłuż przedmiotowej trasy urządzeń typu UOZ-1 jako mogących wzmocnić efekt bariery ekologicznej. Jednocześnie wskazano, iż analizowana linia kolejowa na długim odcinku biegnie po terenie płaskim, w poziomie otaczającego terenu, co umożliwi w omawianym przypadku

stworzenie przejść dla zwierząt po powierzchni torów m. in. poprzez poprawę warunków widoczności z poziomu otaczającego terenu. W konsekwencji nie zaproponowano żadnych innych środków ochrony na omawianym odcinku trasy.

Na etapie konsultacji społecznych, przeprowadzonych w ramach ponownej oceny oddziaływania, w sprawie wypowiedziało się Przedsiębiorstwo Wdrożeniowo Produkcyjne NEEL⁹, które opracowało i wdrożyło do produkcji urządzenia ochrony zwierząt przy torach kolejowych typu UOZ-1 (ryc. 5). Przedsiębiorstwo poinformowało, iż wstępne badania nad urządzeniami typu UOZ-1 przeprowadzone zostały na przełomie lat 2004/2005. W latach 2007-2009 przeprowadzono szeroko zakrojone badania skuteczności urządzeń, w których poza potwierdzeniem działania na ssaki kopytne oraz lisy stwierdzono również skuteczność w odplaszaniu zajęcy. Wskazano, że:

- na odcinkach zabezpieczonych urządzeniami stwierdzono praktycznie zerową śmiertelność zwierząt w porównaniu z odcinkami niezabezpieczonymi;
- dźwięki wykorzystywane w odplaszaczach dźwiękowych są pochodzenia naturalnego i nie powinny być traktowane na równi z innymi dźwiękami pochodzenia antropogenicznego, mogącymi wpływać na populacje dużych drapieżników;
- urządzenia nie mają negatywnego wpływu na okoliczną ludność, a jednocześnie umożliwiają zwierzętom swobodne przekraczanie linii kolejowej oraz żerowanie w jej rejonie.

Przedsiębiorstwo Wdrożeniowo Produkcyjne NEEL zawnioskowało przy tym o utrzymanie obowiązku montażu urządzeń typu UOZ-1 na odcinku linii kolejowej przebiegającym przez obszar Puszczy Boli-mowskiej. Jednocześnie w celu wykluczenia ewentualnego oddziaływania urządzeń na okoliczną zabudowę mieszkaniową, zaproponowało korektę kilometrażu, w którym planowano ich montaż.

9. Stanowisko z 12 lipca 2012 r.

Ryc. 5. Ulotka informacyjna Przedsiębiorstwa Wdrożeniowo Produkcyjne NEEL (źródło: <http://www.neel.com.pl/web/>)

W sprawie wypowiedział się również przedstawiciel Samodzielnego Zakładu Zoologii Leśnej i Łowiectwa Wydziału Leśnego SGGW w Warszawie, który zawnioskował o utrzymanie obowiązku zastosowania urządzeń typu UOZ-1 do ochrony zwierząt w km 44+800 - 49+000 - szlak Żyrardów–Sucha Żyrardowska z p.o. Sucha Żyrardowska¹⁰. Do powyższego wystąpienia dołączono opracowanie „Skuteczność działania urządzeń ochrony zwierząt” (PKP 2012), które zawiera m. in. sprawozdanie z badań monitoringowych urządzeń ochrony zwierząt prowadzonych na odcinku linii kolejowej Mińsk Mazowiecki – Siedlce, przez pracowników z Samodzielnego Zakładu Zoologii Leśnej i Łowiectwa (ryc. 6).

Dane zebrane podczas badań monitoringowych dały podstawę do wyciągnięcia przez autorów powyższego sprawozdania wniosków końcowych, wskazujących m.in., że:

- zwierzęta w obrębie działania UOZ-1 nadal chętnie wykorzystują pobocza torów jako miejsce żerowania i przemieszczania się;

10. Stanowisko z 16 lipca 2012 r.

- w momentach uruchomienia urządzeń zdecydowana większość obserwowanych zwierząt reaguje ucieczką;
- po przejeździe pociągu zwierzęta kontynuują przerwane czynności (żerowanie, próby przejścia na drugą stronę torowiska).

W ramach badań przeprowadzona została również ankieta wśród mieszkańców, która nie wykazała negatywnego wpływu UOZ-1 na warunki ich życia w związku z funkcjonowaniem przedmiotowych urządzeń. Podkreślając, iż „dane jednoznacznie wskazują na wysoką skuteczność urządzeń UOZ-1 w zapobieganiu kolizji pociągów ze zwierzętami oraz na pełną zasadność ich stosowania na liniach kolejowych w Polsce”, przedstawiciel Samodzielnego Zakładu Zoologii Leśnej i Łowiectwa Wydziału Leśnego SGGW w Warszawie zawnioskował o utrzymanie obowiązku realizacji środka minimalizującego w postaci odpłaszaczy dźwiękowych typu UOZ-1.

Ryc. 6. Okładka opracowania „Skuteczność działania urządzeń ochrony zwierząt” (PKP 2012)

Stanowisko Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Warszawie

Szczegółowa analiza środowiskowych warunków realizacji nałożonych decyzją Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska

w Warszawie, w kontekście przedstawionych w raporcie nowych ustaleń, dała podstawy do zmiany niektórych założeń w zakresie lokalizacji i wymiarów przejść dla zwierząt oraz umożliwiła doprecyzowanie warunków prowadzenia robót dla zamierzenia pn. Modernizacja linii kolejowej Warszawa – Łódź, etap II, Lot A – odcinek Warszawa Zachodnia – Miedniewice (Skierniewice) szlak Żyrardów – Sucha Żyrardowska z p.o. Sucha Żyrardowska od km 44+600 do km 50+300.

W zakresie nałożonego decyzją środowiskową obowiązku realizacji na odcinku od km 44+850 do km 49+000 urządzeń odstraszających zwierzęta w formie odpłaszaczy dźwiękowych typu UOZ-1, na etapie ponownej oceny oddziaływania powstał spór w zakresie skuteczności i zasadności wdrożenia tego typu środka minimalizującego. Zarówno inwestor oraz eksperci, którzy sporządzili raport, jak i środowisko naukowe przedstawili argumenty za i przeciw zastosowaniu powyższych urządzeń.

W związku z zaistniałą sytuacją RDOŚ wystąpił do Regionalnej Rady Ochrony Przyrody z wnioskiem o opinię w przedmiotowej sprawie. Rada, wydając opinię, zaleciła montaż na omawianym odcinku urządzeń UOZ-1 z jednoczesnym objęciem przedsięwzięcia monitoringiem określającym skuteczność tych urządzeń¹¹.

Uwzględniając powyższe stanowisko Regionalnej Rady Ochrony Przyrody oraz zasadę przezorności, RDOŚ zdecydował o podtrzymaniu swojej decyzji, dotyczącej konieczności zastosowania urządzeń typu UOZ-1 na omawianym odcinku linii kolejowej. Jednocześnie nakazano powiązać montaż urządzeń ze szczegółowym monitoringiem inwestycji na etapie jej funkcjonowania. Uznano, że właściwie przeprowadzony monitoring pozwoli określić skuteczność urządzeń UOZ-1 oraz zasadność ich stosowania. Powyższe nie wyklucza możliwości nałożenia na inwestora obowiązku realizacji dodatkowych środków minimalizujących, w przypadku, gdy wyniki badań będą niekorzystne.

11. Stanowisko z 24 października 2012 r.

Podsumowanie

Oceny oddziaływania na środowisko dla modernizacji linii kolejowych to niezwykle skomplikowane postępowania, których zakres obejmuje zwykle kilkukilometrowe odcinki, przebiegające przez bardzo zróżnicowane tereny. Wraz z charakterem oddziaływań generowanych przez linie kolejowe znajduje to swe odzwierciedlenie m. in. w dużym zróżnicowaniu elementów biotycznych i abiotycznych, które należy poddać analizie, czy też w ilości oraz zakresie uwag i wniosków składanych na etapie konsultacji społecznych.

Jak wcześniej wspomniano regionalny dyrektor ochrony środowiska jest organem ochrony środowiska, przeprowadzającym lub biorącym udział w ocenach oddziaływania przedsięwzięć na środowisko, powołanym również do wykonywania zadań z zakresu ochrony przyrody. W ramach postępowania o oś na regionalnym dyrektorze ochrony środowiska spoczywa obowiązek określenia środowiskowych warunków realizacji zamierzenia, które zapewnią ochronę poszczególnych elementów środowiska, w tym dziko występujących gatunków i ich siedlisk, z jednoczesnym uwzględnieniem czynników społeczno-ekonomicznych.

Dotychczasowe doświadczenia pokazują, że w ramach ocen oddziaływania na środowisko prowadzonych dla linii kolejowych niezwykle ważne jest szczegółowe rozpoznanie uwarunkowań przyrodniczych rejonu inwestycji, w szczególności diagnoza powiązań przyrodniczych, które przecina dana linia kolejowa oraz sąsiadujące z nią inwestycje (oddziaływanie skumulowane). Zebrane dane stanowią podstawę do określenia środków minimalizujących oddziaływanie inwestycji na środowisko. W konsekwencji zamieszczanie w raportach niezwyfikowanych danych rzutuje na treść uzgodnień. Dobrze wykonane rozpoznanie terenowe oraz prawidłowa analiza wpływu zamierzenia na poszczególne elementy środowiska powala na skuteczne zaprojektowanie środków ochrony, bez narażania inwestora na niepotrzebne koszty.

Wprowadzanie nowatorskich rozwiązań wymaga niezwykle ostrożnego postępowania. W takich przypadkach wydaje się zasadne stopniowanie rozwiązań z zakresu ochrony środowiska przyrodniczego od mniej ingerujących i tańszych (np. przejścia po powierzchni terenu, UOZ-1), do bardziej skomplikowanych i kosztowniejszych (np. przejścia dolne lub górne dla zwierząt). Przyjęcie takiego założenia winno się wiązać z obserwacją ewentualnych zmian w środowisku (monitoring), które mogą powstać na skutek funkcjonowania zamierzenia. Wyniki właściwie prowadzonego monitoringu środowiska mogą stanowić podstawę do modyfikacji środków ochrony i warunków funkcjonowania przedsięwzięcia lub potwierdzać słuszność wcześniej przyjętych rozwiązań.

Wykaz źródeł

- Bohatkiewicz J. i in. 2012. Raport o oddziaływaniu przedsięwzięcia na środowisko w ramach ponownej oceny oddziaływania na środowisko dla inwestycji pn. Zaprojektowanie i wykonanie modernizacji linii kolejowej Warszawa – Łódź, etap II, odcinek Warszawa Zachodnia – Skierniewice w ramach Projektu POIiŚ 7.1-24.1 „Modernizacja linii kolejowej Warszawa – Łódź, etap II, Lot A – odcinek Warszawa Zachodnia – Miedniewice (Skierniewice)” szlak Żyrardów – Sucha Żyrardowska z p.o. Sucha Żyrardowska od km 44+600 do km 50+300. EKKOM, Warszawa. [egzemplarz w RDOŚ Warszawa].
- Bohatkiewicz J. i in. 2013. Raport o oddziaływaniu przedsięwzięcia na środowisko w ramach ponownej oceny oddziaływania na środowisko dla inwestycji pn. Zaprojektowanie i wykonanie modernizacji linii kolejowej Warszawa – Łódź, etap II, odcinek Warszawa Zachodnia – Skierniewice w ramach Projektu POIiŚ 7.1-24.1 „Modernizacja linii kolejowej Warszawa – Łódź, etap II, LOT A, odcinek Warszawa Zachodnia – Miedniewice (Skierniewice)” szlak Pruszków – Grodzisk Mazowiecki w km 18+100 – km 28+100. EKKOM, Warszawa. [egzemplarz w RDOŚ Warszawa].

- Górny M., Schmidt K. 2014. Czy transport kolejowy stanowi zagrożenie dla zwierząt? Seminarium „Środowisko – Transport Kolejowy. Projekty kolejowe 2007-2013. Podsumowanie. Plany 2014-2020”, Paprotnia.
- Gruszecki K. 2013. Udostępnianie informacji o środowisku i jego ochronie, udział społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o oceny oddziaływania na środowisko. Komentarz. Wolters Kluwer (LEX), Warszawa.
- Kamińska J. in. 2008. Raport o oddziaływaniu przedsięwzięcia na środowisko pn. „Nowelizacja Studium Wykonalności. Modernizacja linii kolejowej Warszawa – Łódź II Etap, LOT A. Odcinek Warszawa Zachodnia – granica województwa. Ove Arup & Partners International Limited, Warszawa. [egzemplarz w RDOŚ Warszawa].
- PKP. 2012. Skuteczność działania urzędów ochrony zwierząt. Polskie Linie Kolejowe, Warszawa.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 9 listopada 2010 r. w sprawie przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko (Dz. U. Nr 213, poz. 1397, ze zm.).
- Stolarski M. 2007. Urządzenia do odstraszenia zwierząt UOZ-1 dla linii kolejowych o dużych prędkościach ruchu pociągów. W: Jackowiak B. (red.). Oddziaływanie infrastruktury transportowej na przestrzeń przyrodniczą. GDDKiA, Warszawa – Poznań - Lublin, s. 181-187.
- Stolarski M., Żyłkowska J. 2011. Ochrona zwierząt jako istotny element procesu inwestycyjnego podczas budowy i modernizacji linii kolejowych. Problemy Kolejnictwa 153: 159-175.
- Ustawa z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz ocenach oddziaływania na środowisko (Dz. U. z 2013 r., poz. 1235, ze zm.).
- Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2013 r., poz. 627, ze zm.).

Joanna Suchy, Magdalena Sztaba

Wydział Ochrony Przyrody i Obszarów Natura 2000
Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Rzeszowie
Al. Józefa Piłsudskiego 38, 35-001 Rzeszów
joanna.suchy.rzeszow@rdos.gov.pl

Problematyka zasięgu oddziaływania przedsięwzięć na środowisko przyrodnicze, w tym na dziko występujące gatunki i ich siedliska – wybrane zagadnienia

Streszczenie: Aspekt zasięgu oddziaływania przedsięwzięć na środowisko przyrodnicze, szczególnie gatunki zwierząt, okazuje się zagadnieniem bardzo trudnym. W raportach o ocenach oddziaływania na środowisko przedsięwzięć problem ten praktycznie nie istnieje, pozostaje właściwie tylko nierozwiniętym hasłem, figurującym w wybranych rozdziałach raportu. Powszechne jest przekonanie, iż skutki danej ingerencji w środowisko ograniczą się do miejsca jej wystąpienia lub granic działek ewidencyjnych. Taki pogląd nie jest jednak wynikiem merytorycznych analiz. Tymczasem zasięg oddziaływania przedsięwzięcia w postępowaniu o oś ma znaczenie fundamentalne. Zasięg przewidywanych oddziaływań wyznacza ramy dla prac inwentaryzacyjnych czy innych prac zmierzających do rozpoznania elementów przyrodniczych, na które przedsięwzięcie może oddziaływać, a następnie do oceny istotności oddziaływań. Waga rzetelnego ustalenia zasięgu oddziaływania wynika z jego ścisłego powiązania i przełożenia na poprawną diagnozę wszelkich możliwych oddziaływań generowanych przez dane przedsięwzięcie na elementy przyrodnicze oraz związku z biologią gatunku, jego wrażliwością na oddziaływanie.

Każda ingerencja człowieka w środowisko przyrodnicze, polegająca na jego przekształceniu czy zmianie sposobu użytkowania, najczęściej w związku z realizacją szeregu różnorodnych przedsięwzięć, niesie określone skutki dla poszczególnych elementów tego środowiska.

Tylko niektóre działania wywierają wpływ wyłącznie w obszarze ich lokalizacji czy bezpośredniego sąsiedztwa. W procesie ocen oddziaływania na środowisko kluczowe jest zatem rozpoznanie rzeczywistego zasięgu oddziaływań generowanych przez dane przedsięwzięcie. Istotność prawidłowego rozpoznania zasięgu oddziaływania wydaje się wprost proporcjonalna do trudności w jego określeniu i wymaga dużej wiedzy specjalistycznej. Szczególnie rozpoznanie strefy oddziaływania przedsięwzięcia na elementy przyrody ożywionej, zwłaszcza gatunki zwierząt, okazuje się zadaniem trudnym, znacznie bardziej skomplikowanym niż na abiotyczne elementy środowiska, np. środowisko akustyczne, gdzie bazuje się w znakomitej większości na mierzalnych normach.

Zasięg oddziaływania – rozważania ogólne

Niezbędne dla dalszych analiz jest ustalenie, co kryje się pod pojęciem zasięgu oddziaływania przedsięwzięcia. W przepisach prawa brak jest definicji zasięgu oddziaływania, aczkolwiek pojęcie to funkcjonuje w ustawie z 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko. Ustawodawca stawia m.in. wymóg diagnozy przewidywanych znaczących oddziaływań (diagnoza ta, jak zostanie wyjaśnione w dalszej części artykułu, jest niezbędna do określenia zasięgu oddziaływania) czy też dokonania opisu elementów przyrodniczych środowiska objętych zakresem przewidywanego oddziaływania planowanego przedsięwzięcia.¹ Można próbować definiować zasięg oddziaływania jako przestrzeń, w obrębie której występują elementy przyrodnicze będące pod wpływem generowanych

1. Problematyczny jednak jest wymóg przewidywania zasięgu oddziaływania już na etapie screeningu, np. obowiązek zamieszczenia w karcie informacyjnej przedsięwzięcia informacji o obszarach podlegających ochronie na podstawie ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody, znajdujących się w zasięgu znaczącego oddziaływania przedsięwzięcia lub wskazania na mapie ewidencyjnej terenu, na którym będzie realizowane przedsięwzięcie, oraz obejmującej obszar, na który będzie oddziaływać przedsięwzięcie.

przez przedsięwzięcie oddziaływań² w danym czasie, innymi słowy zasięg oddziaływania określa w wymiarze czasowym i przestrzennym elementy poddane poszczególnym oddziaływaniom. Zatem posługując się pojęciem zasięgu oddziaływania, mamy na myśli oddziaływania i narażone na nie podmioty. A wskazanie, które elementy środowiska, na jaką skalę, w jakim stopniu (w czasie i przestrzeni) będą zagrożone ze strony przedsięwzięcia i jaka będzie istotność tego oddziaływania, stanowi istotę ocen oddziaływania na środowisko.

Zatem wyznaczając zasięg oddziaływania, definiujemy elementy przyrodnicze będące odbiorcami konkretnych oddziaływań. Jak w związku z tym zdiagnozować tę przestrzeń? Na pewno powinien to być proces wielokryterialny. Zasięg oddziaływania zależy zarówno od rodzaju przedsięwzięcia, specyfiki, siły, natężenia, długości trwania, częstotliwości generowanych przez nie oddziaływań, jak i od rodzaju środowiska przyrodniczego, jego złożoności, charakteru elementów przyrodniczych, ich wrażliwości na dane oddziaływanie itd. Pierwszym krokiem winna być zatem skrupulatna diagnoza wszystkich możliwych oddziaływań (bezpośrednich, pośrednich, wtórnych, skumulowanych, krótko-, średnio-, długoterminowych, stałych i chwilowych) generowanych przez przedsięwzięcie na etapie jego realizacji, eksploatacji i likwidacji. Następnie, aby stwierdzić, czy dane, zdiagnozowane oddziaływanie będzie w tym konkretnym przypadku, w tej lokalizacji, występować lub mieć znamiona oddziaływania znaczącego, należy je skonfrontować z rodzajem środowiska, w którym jest realizowane, wymaganiami żywymi, biologią gatunków. Zasięg oddziaływania jest zatem wypadkową, wynikiem konfrontacji tych czynników. Ze względu na wielorakość możliwych oddziaływań różnych typów inwestycji, określenie a priori zasięgu ich oddziaływania jest niemożliwe, nawet w przypadku tego samego rodzaju przedsięwzięcia, jego zasięg będzie się zmieniał w zależności od lokalizacji i występujących zasobów przyrodniczych w terenie.

2. Należy tu rozróżnić oddziaływania wytwarzane przez przedsięwzięcie, czyli fizyczne bodźce, od oddziaływań przyjmowanych przez elementy środowiska, czyli różnego rodzaju skutków będących wynikiem tych pierwszych (np. wytworzone oddziaływanie – zmiana struktury powierzchni ziemi w wyniku zaozowania; skutek – zniszczenie dziko występującego gatunku objętego ochroną; wytworzone oddziaływanie – zalanie terenu wodą; skutek – zniszczenie siedliska rośliny suchołubnej).

Zasięg oddziaływania - doświadczenia z postępowań prowadzonych w Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Rzeszowie

W raportach o ocenach oddziaływania na środowisko brak jest zrozumienia tego tematu, brak świadomości złożoności, wielości i wzajemnych powiązań wszelkich możliwych typów oddziaływań generowanych przez przedsięwzięcie oraz ich skutków dla zasobów przyrody, np. gatunków o konkretnych wymaganiach siedliskowych, specyficznej wrażliwości na dane oddziaływanie. Powyższe skutkuje przekonaniem, że oddziaływanie danego przedsięwzięcia ograniczy się tylko do miejsca posadowienia, będzie punktowe, bądź co najwyżej obejmie działkę ewidencyjną przeznaczoną pod zainwestowanie oraz (ewentualnie) działki sąsiednie. Przekonanie o wręcz punktowym oddziaływaniu przedsięwzięcia, bez powołania się na jakiekolwiek merytoryczne kryteria, pozostaje zatem tylko w sferze subiektywnych odczuć autora raportu. Takie podejście powoduje, że również rozpoznanie elementów przyrodniczych niekiedy nawet nie wykracza poza kontury przedsięwzięcia, jednak najczęściej jest „dopasowane” do granic działek ewidencyjnych. Jedną miarą – nie zważając na oddziaływania inne niż bezpośrednie - mierzy się usunięcie aluwiów z rzeki, budowę budynku mieszkalnego, eksploatację kruszywa czy budowę elektrowni wodnej.

W przypadku prób określenia zasięgu oddziaływania poza miejscem lokalizacji lub działki, jest on ilustrowany jako strefa wokół przedsięwzięcia, przyjmująca najczęściej kształt regularnej figury geometrycznej (kwadrat, okrąg). Taka ilustracja nie jest w żaden sposób, a tym bardziej merytorycznie, uzasadniona i nie niesie żadnej rzeczywistej informacji. Jedynym celem takiego wyznaczenia zasięgu jest potrzeba wywiązania się z prawnego obowiązku. Często taka figura geometryczna przecina nawet jednolite, niewielkie struktury przyrodnicze, np. starorzecza, zadrzewienia, kompleks łąk itp. Dodatkowo autorzy raportów jakby nie zdawali sobie sprawy, że tak wskazany zasięg oddziaływania nie odzwierciedla wszystkich środowiskowych skutków przedsięwzięcia.

Sytuacja taka ma miejsce w przypadku inwestycji liniowych, szczególnie dróg. Bardzo często, z góry i niezależnie od lokalizacji takiego przedsięwzięcia, zakłada się na całej długości drogi jeden, sztywny pas w promieniu np. 250 m, czy 500 m od osi drogi, w obrębie którego ma być dokonane rozpoznanie elementów przyrodniczych, i w granicach którego mają zmieścić się wszystkie oddziaływania. Tymczasem przedsięwzięcia o takiej skali, jak np. drogi szybkiego ruchu, będą generować cały szereg różnorodnych oddziaływań. Najczęściej również teren, przez który planowane jest ich poprowadzenie wykazuje silne zróżnicowanie środowiska naturalnego (w tym stanu jego zachowania), stąd z całą pewnością można stwierdzić, iż odgórne przyjęcie sztywnej szerokości zasięgu oddziaływania nie znajduje merytorycznego uzasadnienia, szczególnie nie koresponduje z potrzebami siedliskowymi i szlakami dobowego czy sezonowego przemieszczania się zwierząt.

Powyższe przykłady świadczą o braku świadomości oddziaływań, jakie dane przedsięwzięcie generuje oraz o braku ich konfrontacji z cechami elementów przyrodniczych zagrożonych ze strony tych oddziaływań. Najczęściej pod uwagę brane są oddziaływania łatwe do stwierdzenia i zmierzenia, jak hałas, pylenie, bezpośrednia zajętość terenu, produkcja odpadów itp. Powyższe oddziaływania, jakkolwiek występują w związku z realizacją większości inwestycji, w przypadku szeregu z nich nie mają kluczowego znaczenia dla gatunków, pozostają jednak jedynymi zdiagnozowanymi. Ponieważ rozpoznanie oddziaływań, które rzeczywiście mogą zagrozić elementom przyrodniczym, wymaga wiedzy specjalistycznej, rzadko zatem znajduje odzwierciedlenie na kartach raportu. Stąd takie oddziaływania, jak zabór, fragmentacja, obniżenie jakości siedlisk gatunków, zmiana sposobu wykorzystania przestrzeni przez zwierzęta, ograniczenie dobowego przemieszczania się zwierząt, bariera behawioralna na szlaku wędrówek zwierząt, zwiększona penetracja ludzka (oddziaływanie na gatunki antropofobne) itp., sporadycznie brane są pod uwagę. Praktycznie całkowicie pomija się oddziaływania pośrednie czy długoterminowe, jak synantropizacja,

stymulowanie procesów urbanizacyjnych, wzrost turystycznej penetracji terenu.

Trudności z diagnozą zakresu oddziaływań mogłyby się wydawać uzasadnione w przypadku inwestycji, których rodzaj i charakter generowanych oddziaływań, nie został jeszcze dostatecznie poznany, np. dopiero pojawiające się w naszym kraju elektrownie fotowoltaiczne. Z tym, że w praktyce przy wyznaczaniu zasięgu wpływu tych przedsięwzięć na środowisko przyrodnicze pomijane są nawet podstawowe i pewne rodzaje oddziaływań, jak chociażby zmiana dotychczasowego sposobu użytkowania terenu (nierzadko obejmująca wiele hektarów), zajętość siedlisk, bariera fizyczna (groźenie farm) i behawioralna (oświetlenie farm) na trasach wędrówek zwierząt. Wyznaczenie zasięgu oddziaływania jest zagadnieniem stwarzającym problemy, jednak nie tylko w przypadku przedsięwzięć nowych i stosunkowo słabo poznanych. Dotyczy to także inwestycji znanych od dawna, jak przykładowo eksploatację kruszywa naturalnego. Tutaj, co prawda, domniemywany zasięg wpływu często wykracza poza granice kopalni oraz drogi transportu kruszywa, jednak najczęściej sprowadza się do niepopartego wyjaśnieniem wskazania terenów w promieniu kilkudziesięciu bądź kilkuset metrów od planowanego miejsca eksploatacji. Jednocześnie obszar objęty inwentaryzacją przyrodniczą nierzadko sięga znacznie dalej, nie korespondując w żaden sposób ze wskazanym zasięgiem oddziaływania, nie wynikając z niego.

Zasięg oddziaływań skumulowanych

Wiele trudności sprawia diagnoza zasięgu oddziaływań skumulowanych, przede wszystkim z uwagi na znaczną złożoność metodologiczną. Często przedsięwzięcie traktowane jest w oderwaniu od otaczającej przestrzeni, jakby było jedynym realizowanym w danym czasie, a później jedynym eksploatowanym. Próba badania oddziaływań skumulowanych sprowadza się najczęściej do nakreślenia na mapie strefy, która obejmuje sąsiadujące przedsięwzięcia, dodatkowo

o identycznym charakterze, lub do wymienienia wszystkich podobnych przedsięwzięć realizowanych w danej miejscowości czy gminie. Zatem zasięg oddziaływania skumulowanego wyznaczany jest tylko terytorialnie, gdzie najczęstszym kryterium jest odległość od analizowanego przedsięwzięcia. A przecież bliskie występowanie innych przedsięwzięć nie zawsze spełnia przesłanki powodujące konieczność uwzględnienia ich w ocenie oddziaływania (Engel 2009). Z drugiej strony przedsięwzięcia realizowane w znacznej odległości mogą spowodować kumulację oddziaływań, np. utrata określonego typu siedliska gatunku (tu należy zastanowić się, jak daleko sięgać w czasie i przestrzeni w poszukiwaniu planowanych i zrealizowanych przedsięwzięć, które należałoby uwzględnić w analizie). Bowiem istotą skumulowanego oddziaływania jest rozpoznanie, czy inne zrealizowane oraz planowane do realizacji przedsięwzięcia wpływają w sposób bezpośredni lub pośredni na te same elementy przyrodnicze, na które będzie oddziaływać analizowane przedsięwzięcie (Engel 2009). Powyższe wynika z faktu, iż oddziaływanie skumulowane z definicji oznacza sumę wszystkich oddziaływań dotyczących w sposób całościowy określonego odbiorcę oddziaływania. Konsekwencją braku rozpoznania oddziaływań skumulowanych staje się stopniowa utrata określonych zasobów przyrodniczych, powolne przekształcanie całych ekosystemów, w wyniku którego np. doliny rzeczne zamieniają się w pojezierza zbiorników poeksploatacyjnych, a ekstensywnie użytkowane łąki, stanowiące np. żerowiska ptaków szponiastych, w pola roślin energetycznych uprawianych na potrzeby biogazowni.

Zasięg oddziaływania przedsięwzięć z tzw. III grupy – zabudowa mieszkaniowa i rekreacyjna

Dobrym przykładem na zilustrowanie braku przemyślanego podejścia do problematyki zasięgu oddziaływania są przedsięwzięcia z tzw. III grupy (niewymagające uzyskania decyzji o środowiskowych uwarunkowaniach) polegające na budowie domów mieszkalnych, rekreacyjnych itp. w obszarach cennych przyrodniczo, takich jak Natura 2000.

Jest to klasyczny przykład przedsięwzięć, których oddziaływanie w powszechnym przekonaniu jest praktycznie żadne lub co najwyżej znikome i ogranicza się tylko do miejsca posadowienia budynku lub co najwyżej działki ewidencyjnej, na której obiekt ma powstać. Najczęściej diagnozowane oddziaływania takich przedsięwzięć to bezpośrednie zajęcie terenu, emisja hałasu, prace ziemne, emisja spalin przez pracujące maszyny itp. Natomiast, jeżeli na działkach sąsiednich nie jest realizowany żaden obiekt, możliwość wystąpienia oddziaływań skumulowanych jest wykluczana.

Tymczasem tego rodzaju przedsięwzięcia - kubaturowe obiekty, ze stałą obecnością człowieka - tylko z pozoru cechują się małą skalą i nieistotnym wpływem na środowisko przyrodnicze, w sytuacji, gdy lokalizowane są na oderwanych od zabudowy, cennych pod względem przyrodniczym terenach, w których występują gatunki bardzo wrażliwe na wszelkie zmiany zachodzące w ich siedlisku. Bowiern pojawia się nowy rodzaj aktywności ludzkiej na terenie najczęściej użytkowanym dotychczas wyłącznie rolniczo. Zmieniają się zatem uwarunkowania siedliska wielu gatunków. Charakter tych oddziaływań w zestawieniu z biologią gatunków powoduje, iż zasięg wpływu takiego przedsięwzięcia nie zostanie ograniczony ani do miejsca jego posadowienia, ani do granic działki ewidencyjnej.

Jeżeli taki obiekt zostanie zlokalizowany w obrębie np. łąki, stanowiącej żerowisko orlika krzykliwego, to automatycznie utraci ona walor bezpiecznego łowiska. Utrata areалу łowieckiego w wyniku wprowadzenia w jego obręb zabudowy, przekłada się na obniżenie zdolności reprodukcyjnych populacji. Eliminowanie nawet na pozór niewielkich powierzchni, np. w związku z ich zainwestowaniem, może wywołać niekorzystne wewnątrzgatunkowe interakcje, wynikające z terytorializmu tego gatunku i poszukiwania alternatywnych, z reguły suboptymalnych żerowisk.

Z kolei wprowadzanie chaotycznej, rozproszonej zabudowy np. w arealy użytkowane przez niedźwiedzia brunatnego wpisuje się w katalog głównych zagrożeń dla tego gatunku, do jakich zalicza się urbaniza-

cję i synantropizację. Niekontrolowany rozwój infrastruktury turystycznej i osadniczej w polskich Karpatach niszczy cenne siedliska tego gatunku. Ponieważ powierzchnia siedlisk odpowiednich dla niedźwiedzia jest w Polsce bardzo ograniczona, oznacza to, że z każdą budową domu w areale jego bytowania, zwłaszcza, jeśli ma to miejsce w oddaleniu od istniejącej linii zabudowy, ginie istotna część siedliska tego gatunku. Brak podstawowej wiedzy z zakresu biologii tych i innych gatunków powoduje jednak, iż te oddziaływania i szereg podobnych nie są w ogóle diagnozowane, a najwyższą wagę nadaje się oddziaływaniom w rzeczywistości - w tym kontekście - drugorzędnym (np. możliwe wycieki paliwa z maszyn budowlanych, emisja w wyniku spalania opału, hałas z pracujących maszyn itp.).

W województwie podkarpackim presja budownictwa jest szczególnie widoczna w obszarach atrakcyjnych turystycznie, które jednocześnie stanowią kluczowe ostoje rzadkich i zagrożonych gatunków, takich jak wilk, niedźwiedź brunatny, orzeł przedni czy orlik krzykliwy, a więc gatunków, które wymagają rozległych, niezaludnionych, niepofragmentowanych terenów pozbawionych stałej obecności człowieka. Skumulowane oddziaływanie szeregu inwestycji w sposób nieodwracalny zmienia uwarunkowania przyrodnicze tych obszarów (trwały zabór przestrzeni dostępnej dla zwierząt, która to przestrzeń jest dobrem ograniczonym i nieodtwarzalnym), prowadząc do zjawiska tzw. powolnego uśmiercania obszaru³. Zatem realizacja z pozoru małych przedsięwzięć, które zwykło się kwitować zdaniem „to tylko jeden mały domek”, może mieć zasadniczy wpływ na stan zachowania poszczególnych gatunków.

Podsumowanie

Poprawne ustalenie zasięgu oddziaływania przedsięwzięcia na środowisko przyrodnicze jest tak samo ważne, jak trudne. Zarówno weryfikującym raporty, jak i ich autorom, pomocne mogłoby się okazać kompleksowe opracowanie wskazujące, w jaki sposób prawidłowo wyznaczać zasięg oddziaływania przedsięwzięć na środowisko przyrodnicze, jaką wagę nadawać poszczególnym oddziaływaniom. Innymi słowy, przydatny byłby poradnik systematyzujący i podsumowujący obecny stan wiedzy w tym zakresie.

3. Por. opinia Rzecznika Generalnego Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej z 22 listopada 2012 r. (do sprawy C-258/11).

Na chwilę obecną pomocne w prowadzonych postępowaniach są dane i opinie niezależnych specjalistów i jednostek naukowych, dysponujących fachową wiedzą odnośnie biologii gatunków i możliwego wpływu przedsięwzięcia na poszczególne taksony, o które występuje Regionalny Dyrektor Ochrony Środowiska w Rzeszowie w określonych przypadkach.

Na zakończenie należy podkreślić, iż w istocie kluczem do rozwiązania wielu problemów z oceną oddziaływania przedsięwzięć na środowisko przyrodnicze, w tym związanych z zasięgiem oddziaływania, byłoby prawidłowe planowanie przestrzenne, tj. tworzenie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, obejmujących obszar całych gmin. Jest to jedyny instrument prawny, który właściwie chroniłby środowisko szeregu gatunków, wyznaczałby bowiem przestrzenie zarezerwowane np. na grunty użytkowane rolniczo, korytarze migracyjne itp. W sytuacji braku planów lub niewielkiej powierzchni przez nie obejmowanej, procedura ocen oddziaływania na środowisko przyrodnicze pojedynczych przedsięwzięć, realizowanych w różnym czasie, szczególnie omówionej powyżej zabudowy mieszkaniowej czy rekreacyjnej jest bardzo trudna i wydaje się być mało skutecznym narzędziem w ochronie zasobów przyrody.

Wykaz źródeł

Engel J. 2009. Natura 2000 w ocenach oddziaływania przedsięwzięć na środowisko. Ministerstwo Środowiska, Warszawa.

Ustawa z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz ocenach oddziaływania na środowisko (Dz. U. z 2013 r., poz. 1235, ze zm.).

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2013 r., poz. 627, ze zm.).

Justyna Grabowska

Wydział Ochrony Przyrody i Obszarów Natura 2000
Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Gdańsku
ul. Chmielna 54/57, 80-748 Gdańsk
justyna.grabowska@gdansk.uw.gov.pl

Ochrona siedlisk lęgowych rybitwy rzecznej (*Sterna hirundo*) i rybitwy białoczelnej (*S. albifrons*) w wybranych inwestycjach w województwie pomorskim

Streszczenie: Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Gdańsku podczas 5-letniego okresu funkcjonowania zdobyła cenne doświadczenia m.in. w zakresie sposobu prowadzenia kompensacji przyrodniczej dla rybitwy rzecznej *Sterna hirundo* i rybitwy białoczelnej *S. albifrons*. Dokonano uzgodnień warunków realizacji dwóch inwestycji, których realizacja wymagała podjęcia odpowiednich działań zmniejszających negatywne oddziaływanie w stosunku do siedlisk tych gatunków. W przypadku realizacji inwestycji związanej z budową mostu drogowego nad rzeką Wisłą, przedsięwzięcie przecina obszar Natura 2000 Dolina Dolnej Wisły PLB 040003. Na skutek realizacji zamierzenia dojdzie do znaczącego negatywnego oddziaływania na gatunki ptaków, które stanowią przedmiot ochrony tego obszaru. W ramach kompensacji utworzono siedliska zastępcze w postaci pływających na rzece Wiśle barek lęgowych. Z kolei realizacja przedsięwzięcia związanego z remontem istniejącego pirsu rudowego w porcie Północnym Gdańska wymagała również przeprowadzenia działań minimalizujących negatywny wpływ na kolonie rybitwy rzecznej. W ramach tych działań na bocznych podporach części pirsu utworzono 5 drewnianych platform wypełnionych piaskiem. Zaplanowane i wdrożone kompensacje przyrodnicze przyniosły bardzo pozytywne efekty i mogą służyć za przykład działań zapewniających skuteczną rekompensatę w zakresie siedlisk gatunków ptaków wodnych.

Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Gdańsku (RDOŚ) od wejścia w życie ustawy z 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie

środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko (ustawa o oś), prowadzi sprawy związane z oceną oddziaływania inwestycji na środowisko oraz sprawy związane z oceną oddziaływania przedsięwzięć na obszary Natura 2000. Strategiczne dla województwa pomorskiego przedsięwzięcia wymagają zazwyczaj przeprowadzenia oceny oddziaływania na środowisko, ze szczególnym uwzględnieniem analizy wpływu inwestycji na przyrodę, w tym na obszary specjalnej ochrony ptaków.

W województwie pomorskim, zarówno wzdłuż wybrzeża bałtyckiego, jak i doliny rzeki Wisły, w okresie wiosenno-jesiennym licznie koncentrują się ptaki wodne, które stanowią przedmiot ochrony w obszarach specjalnej ochrony ptaków (Zatoka Pucka, PLB 220005, Dolina Dolnej Wisły PLB 040003 i inne).

W artykule przybliżono dwa przykłady inwestycji, których realizacja wywołała negatywny wpływ na objęte ochroną gatunki ptaków, tj. rybitwę rzeczną *Sterna hirundo* oraz rybitwę białoczelną *S. albifrons*, przedstawiono podjęte działania minimalizujące negatywne oddziaływanie, ich prawne podstawy oraz uzyskane efekty.

Budowa mostu na rzece Wiśle koło Kwidzyna wraz z dojazdami w ciągu drogi krajowej nr 90

Opis przedsięwzięcia

Przedsięwzięcie planowane do realizacji przez Oddział Generalnej Dyrekcji Dróg Krajowych i Autostrad w Gdańsku, polegało na budowie przeprawy mostowej przez Wisłę wraz z dojazdami w nowym przebiegu drogi krajowej nr 90 w rejonie Kwidzyna (powiaty tczewski i kwidzyński). Celem inwestycji było połączenie drogi krajowej nr 1, znajdującej się na lewym brzegu Wisły, z drogą krajową nr 55, na prawym brzegu rzeki. Docelowo projektowane przedsięwzięcie miało na celu połączenie Kwidzyna z autostradą A1 (poprzez węzeł Kopytkowo). Całkowita długość trasy wyniosła 11,90 km i obejmowała:

- skrzyżowanie skanalizowane z drogą krajową nr 1 w miejscowości Jeleń w km 0+000;

- skrzyżowanie skanalizowane z 2 drogami lokalnymi – Jeleń-Rakowiec oraz Jaźwiska-Aplinki w km 1+813;
- skrzyżowanie skanalizowane z drogą powiatową Jaźwiska-Opalenie w km 3+791;
- skrzyżowanie typu rondo z drogą krajową nr 55 w km 11+927;
- bezpośrednie podłączenie drogi powiatowej Lipianki-Korzeniewo w km 6+100;
- wiadukt drogowy w km 8+885 o długości 31 m;
- most nad rzeką Liwą i drogą powiatową Janowo-Mareza w km 10+853, o długości 51 m;
- most sprężony typu extradosed przez Wisłę z kablami sprężającymi wyprowadzonymi na zewnątrz konstrukcji nośnej, dla których funkcję dewiatorów pełnią niskie pylony o wysokości 17,2 m; (łącna długość mostu - 808,4 m; posadowienie na palach; dojazdy do mostu przez Strugę Młyńską i tereny zalewowe w postaci trzech estakad o długościach 144 m, 474 m oraz 410 m);
- trzy przejścia dolne dla zwierząt średnich.

Wpływ przedsięwzięcia

Przedsięwzięcie przecina na długości ok. 1 080 m (km 4+703 do km 5+783) obszar mający znaczenie dla Wspólnoty Dolna Wisła PLH 220033. Przeprowadzona ocena wpływu oddziaływania na środowisko wykazała, iż przy zastosowaniu działań minimalizujących, mających na celu uniknięcie, zmniejszenie lub wyeliminowanie negatywnych oddziaływań, budowa drogi krajowej nr 90 wraz z przeprawą mostową nie wpłynie w sposób znaczący na przedmiot i cele ochrony obszaru Natura 2000 Dolna Wisła PLH 220033. Równocześnie przedsięwzięcie przecina obszar specjalnej ochrony ptaków Dolina Dolnej Wisły PLB 040003.

Na analizowanym obszarze, w bezpośrednim sąsiedztwie przedsięwzięcia, zinwentaryzowano 3 gatunki ptaków, których wielkości populacji lub jej zagęszczenia w stosunku do populacji krajowej mieszczą się

w przedziale >2-15% i dla ochrony których przyznano ocenę B według standardowego formularza danych (sdf) dla obszaru Dolina Dolnej Wisły. Były to: nurogęś *Mergus merganser*, rybitwa rzeczna oraz rybitwa białoczelna. Jak wynika ze zgromadzonych danych, w zasięgu oddziaływania inwestycji - wszystkich analizowanych wariantów przeprawy mostowej, znajduje się piaszczysta łacha o powierzchni, przy niskich stanach wody, ok. 2 ha, zasiedlona przez lęgowe kolonie wymienionych gatunków rybitwy. Wyspa zmienia swoje położenie w zależności od stanu wody w Wiśle. W roku 2006 wyspa znajdowała się w odległości ok. 50 m od planowanej przeprawy, w 2007 zmieniła położenie, a w 2009 przesunęła się w kierunku północnym, umiejscawiając się w odległości ok. 400 m od planowanej przeprawy mostowej w realizowanym wariantcie.

W wyniku realizacji inwestycji nie dojdzie do fizycznego zniszczenia istniejącej łachy, jednakże kolonia lęgowa rybitw będzie zagrożona z uwagi na znaczną wrażliwość tych gatunków ptaków na hałas (Transprojekt Gdańsk 2008). Pomimo zastosowania wszelkich działań minimalizujących nie da się uniknąć oddziaływania akustycznego na obszar kolonii lęgowej, a co za tym idzie odstraszenia ptaków z dogodnego dla nich terenu lęgowego.

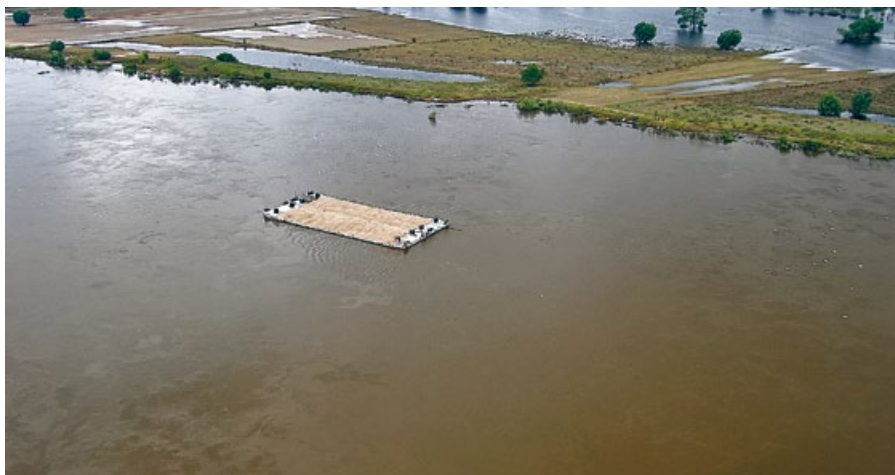
W sdf określono wielkość populacji rybitwy rzecznej na 210 par, natomiast rybitwy białoczelnej na 30 par. W tej sytuacji przyjęto, iż zniszczenie miejsc lęgowych w rejonie mostu może mieć skutki w zakresie rozrodczości populacji obu gatunków rybitw. Utrata miejsc lęgowych może dotyczyć ok. 12% populacji rybitwy rzecznej i ok. 17% dla rybitwy białoczelnej. Należy przy tym wskazać, iż w obszarze Natura 2000 znajduje się znaczna liczba łach i piaszczystych wysp, niemniej jednak utrata tego miejsca rozrodczego – będącego znaczącą kolonią lęgową w obszarze Natura 2000 - oznacza duży negatywny wpływ na stan siedlisk lęgowych oraz wpływ na te gatunki. Tym samym uznano, że realizacja inwestycji wpłynie znacząco na przedmiot i cel ochrony obszaru Natura 2000 Dolina Dolnej Wisły PLB 040003. Planowane przedsięwzięcie we wszystkich analizowanych wariantach przebiegu trasy prze-

cinało obszary Natura 2000: Dolina Dolnej Wisły PLB040003 i Dolna Wisła PLH 220033. Z uwagi na cel inwestycji oraz przebieg granic obszarów Natura 2000 nie było możliwości wytyczenia przebiegu alternatywnego, niekolidującego z obszarami Natura 2000. Każdy potencjalny przebieg trasy z rejonu Kwidzyna w kierunku drogi krajowej nr 1 (tym samym autostrady A1) musiał wiązać się z przekroczeniem Wisły w granicach obszarów Natura 2000.

Zmniejszenie negatywnych skutków

W stosunku do utraconych stanowisk lęgowych rybitw, zgodnie z art. 34 ustawy z 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody, zaprojektowano kompensację przyrodniczą w postaci utworzenia siedlisk zastępczych. W tym celu zaproponowano zakotwiczenie na Wiśle, w odległości około 2,5 km od miejsca projektowanej przeprawy mostowej, w sąsiedztwie naturalnie występującej wyspy, 2 barek o wymiarach minimum 30-40 m długości i 6-7 m szerokości. Barki (ryc. 1), wypełnione piaskiem równomiernie do wysokości 30-50 cm poniżej krawędzi burty, należy zakotwiczyć na środku rzeki lub w oddaleniu co najmniej 70 m od brzegu i pozostawić w jednym miejscu przez okres lęgowy rybitw. Miejsce kotwiczenia barek winno być uzgodnione z zarządcą rzeki.

W raporcie o oddziaływaniu przedsięwzięcia na środowisko zaproponowano termin kotwiczenia barek po 30 kwietnia. Niemniej jednak RDOŚ, biorąc pod uwagę biologię gatunku i częste zajmowanie stanowisk lęgowych również w połowie kwietnia – przyjął, iż kotwiczenie winno nastąpić wcześniej, tj. przed 15 kwietnia. Wszelkie działania związane z tworzeniem miejsc zastępczych wykonane zostały zgodnie z warunkami określonymi w decyzji o środowiskowych uwarunkowaniach.

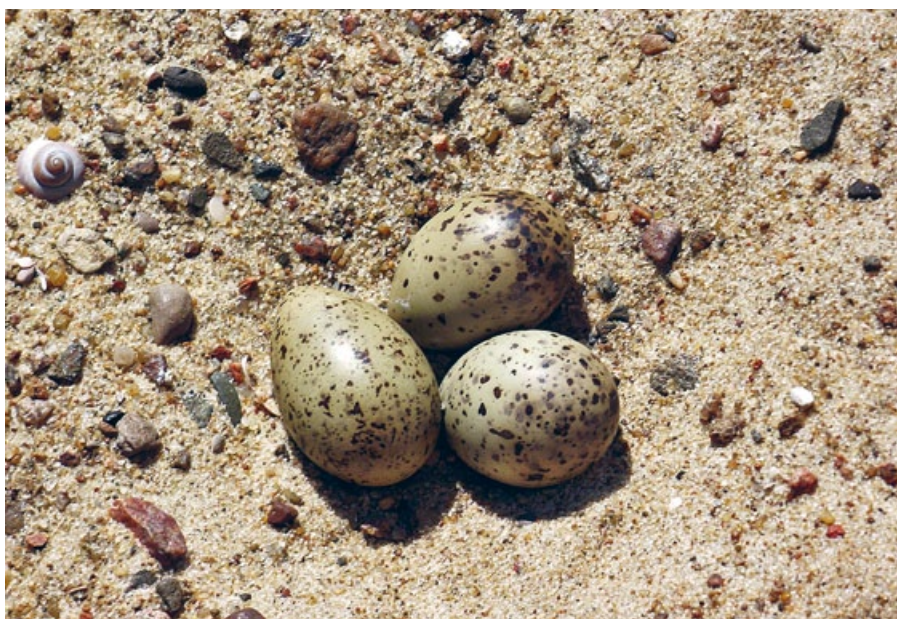
Ryc. 1. Barki na Wiśle w dniu 7 czerwca 2010 r. (fot. A. Moś; RDOŚ w Gdańsku)

Na potrzeby określenia skuteczności działań kompensacji przyrodniczej realizowanej w związku z budową przeprawy mostowej na rzece Wiśle w okolicach Kwidzyna, wykonano łącznie 18 kontroli monitoringowych, które prowadzone były od kwietnia do sierpnia 2010 r. Stwierdzono wówczas występowanie na barkach co najmniej 6 gatunków ptaków, w tym 3 lęgowych i 4 zalatujących w czasie wiosennych i jesiennych migracji. Gatunki lęgowe to rybitwa rzeczna (ryc. 2), rybitwa białoczelna i śmieszka *Larus ridibundus*. Ponadto stwierdzono zalatywanie niełgowych: rybitwy czarnej, sieweczki rzecznej, siewki złotej i czajki.

Ryc. 2. Karmiące się nawzajem rybitwy rzeczne *Sterna hirundo* (fot. G. Wasielewski)

Liczebność gatunków lęgowych sięgała w szczycie sezonu lęgowego nawet 350 osobników (rybitwa rzeczna). W trakcie kontroli 8 czerwca 2010 r. stwierdzono 320 osobników tego gatunku, w tym 140 wysiadujących, 7 kilkudniowych piskląt, a także 140 gniazd z jajami (ryc. 3). Ponadto - około 30 rybitw białoczelnych i 5 gniazd śmieszki. Natomiast 26 czerwca 2010 r. naliczono 350 rybitw rzecznych, w tym około 150 wysiadujących i karmiących pisklęta, około 21 rybitwy białoczelnych wysiadujących i karmiących pisklęta, a także około 5 par śmieszek karmiących pisklęta.

Ryc. 3. Lęg rybitwy rzecznej *Sterna hirundo* (fot. M. Ryś, Oddział GDDKiA w Gdańsku)

Przeprowadzone w sezonach lęgowych 2011 i 2012 kontrole pozwalają stwierdzić, że kompensacja przyniosła pozytywny efekt, gdyż zaobserwowano znaczący wzrost liczby gatunków oraz liczebności osobników przystępujących do lęgów oraz zalatujących na barki w stosunku do pierwszego sezonu obserwacyjnego - roku 2010. Ponadto obserwowano znaczny sukces klucia się piskląt (ryc. 4 i 5) i bardzo niewielką ich śmiertelność.

Ryc. 4. Młode rybitwy rzeczne *Sterna hirundo* na barkach kilka godzin po wykluciu (fot. G. Wasielewski)

Ryc. 5. Rybitwa rzeczna *Sterna hirundo* karmiąca pisklę na barce (fot. G. Wasielewski)

W porównaniu z rokiem 2010 stwierdzono, że nie przystąpiła do lęgów rybitwa białoczelna. Brak lęgów tego gatunku na barkach mógł być spowodowany pojawieniem się w nurcie Wisły okresowych, piaszczystych wysp w sezonie 2011, tzw. łach, które stanowiły dogodnie miejsce siedliskowe dla rybitw i sieweczek w bezpośrednim sąsiedztwie barek. Podobna sytuacja miała miejsce w sezonie 2012 – rybitwa białoczelna pojawiała się na barkach sporadycznie. W sezonie 2011 lęgi tego gatunku obserwowano licznie na piaszczystych wyspach, a po uzyskaniu lotności młode osobniki rybitwy białoczelnej wykorzystywały barki jako miejsce odpoczynku i karmienia. Jest to zjawisko naturalne i nie stanowi ono o mniejszej wartości wykonanej kompensacji – barki są bowiem znacznie bardziej stabilnym siedliskiem lęgowym dla rybitw i mew niż wyspy tworzące się w okresach niżowych wód, ale szybko zanikające na skutek nawet niewielkiego wzrostu poziomu wody w Wiśle.

W sezonach 2011 i 2012 stwierdzono również blisko dwukrotnie niższą liczebność par rybitwy rzecznej oraz ponad 10-krotny wzrost populacji śmieszki na barkach w porównaniu z sezonem 2010. Przyczyną tak dużej liczebności awifauny na barkach w 2010 r. można dopatrywać się między innymi w długiej fali powodziowej na Wiśle. W tym okresie barki stanowiły jedynie suche miejsce na dolnej Wiśle. Ponadto przyczyną dwukrotnie niższej liczebności ptaków w latach 2011 i 2012 mogły być dogodniejsze naturalne warunki siedliskowe na Wiśle. W sezonie 2012 do lęgów na barkach przystąpiła mewa czarnogłowa, jednak nie wyprowadziła lęgu. Nie udało się stwierdzić przyczyn porzucenia gniazda. We wrześniu 2012 obserwowano w bezpośrednim sąsiedztwie barek żerujące rybitwy białoskrzydłe. Istnieje znaczne prawdopodobieństwo wykorzystywania barek przez ten gatunek jako miejsca odpoczynku lub schronienia przed drapieżnikami lądowymi, które mogą się przedostawać na piaszczyste wyspy w czasie jesiennych bardzo niskich stanów wód w Wiśle.

Podsumowując wyniki monitoringu prowadzonego w latach 2010-2012 (Wasilewski i Sidło 2012), należy stwierdzić, że kompensacja

przyniosła pozytywny efekt zarówno dla gatunków przystępujących do lęgów na barkach jak i dla gatunków migrujących wiosną oraz przystępujących do lęgów na siedliskach przyległych. Kompensacja spełnia swoją funkcję, zwłaszcza w przypadku wyższego stanu wód w Wiśle – podczas powodzi letniej w 2010 r. i wysokiego stanu wód w lipcu 2011, barki stanowiły skuteczne zabezpieczenie miejsc lęgowych. Sukces lęgowy obserwowany w ciągu trzech sezonów monitoringu świadczy o prawidłowości podjętych działań w celu zmniejszenia negatywnego oddziaływania na środowisko budowy przeprawy mostowej na Wiśle w okolicach Kwidzyna.

Budowa Terminalu Towarów Masowych Sypkich w Porcie Północnym w Gdańsku

Opis przedsięwzięcia

Przedsięwzięcie planowane przez Przedsiębiorstwo Produkcyjno-Składowe „Port Północny” w Gdańsku znajduje się na terenie portowym, w rejonie istniejącej zabudowy i infrastruktury portowej. Polega na budowie Terminalu Towarów Masowych Sypkich w Porcie Północnym w Gdańsku w miejscu dawnego Terminalu Rudowego. Terminal przeznaczony zostanie głównie do przeładunku węgla, rudy żelaza i kruszywa. W ramach przedsięwzięcia przewiduje się budowę nowego placu składowego z montażem systemu taśmociągów łączących pirs przeładunkowy z placem składowym oraz połączenie za pomocą przenośnika taśmowego projektowanego terminalu z istniejącą Bazą Węgla w Porcie Północnym. W ramach przedsięwzięcia planowany jest remont konstrukcji istniejącego Pirsu Rudowego, wykonanie nowej nawierzchni pirsu (780 m²), modernizacja i remont sieci na pirsie oraz naprawa urządzeń odbojowych i cumowniczych. Ponadto na terenie projektowanego terminalu planowana jest budowa dróg i chodników (około 10 000m²) oraz sieci wodociągowej, kanalizacyjnej, elektroenergetycznej. Pomiędzy odlądową stroną pirsu i placem składowym planowana jest budowa budynku eksploatacyjnego, w którym zostanie zlokalizowany warsztat

oraz magazyn części zamiennych do bieżącej i prostej konserwacji urządzeń. Nowy Terminal Towarów Masowych Sypkich będzie powiązany z istniejącą Bazą Węgla w Porcie Północnym.

Wpływ przedsięwzięcia

Przedsięwzięcie zlokalizowane jest w obszarze Natura 2000 Zatoka Pucka PLB 220005. Podstawowym przedmiotem ochrony w ostoi Zatoka Pucka są wędrowne i zimujące ptaki wodne. W sdf według stanu na dzień wydania decyzji o środowiskowych uwarunkowaniach dla tej inwestycji, populację rybitwy rzecznej oszacowano jako nieistotną (ocena D). Działania związane z remontem Pirsu Rudowego nie stanowiły zatem działań o znaczącym negatywnym oddziaływaniu na obszar Natura 2000 i jego przedmiot ochrony. Niemniej jednak rybitwa rzeczna podlega ochronie gatunkowej.

Jak wynikało z raportu oddziaływania na środowisko (Ćwikła-Duda i in. 2009), wykonanego dla planowanego przedsięwzięcia, kolonia lęgowa rybitwy rzecznej gnieźdząca się w Porcie Północnym liczyła w 2008 roku 35 gniazd i 40-60 par w 2009. Populacja rybitwy rzecznej występująca w Porcie Północnym w Gdańsku odgrywa ważną rolę jako jedna z dwóch nadmorskich kolonii tego regionu. Poza portem ptaki te licznie gnieźdzą się w ujściu przekopu Wisły oraz na piaszczystych łachach i ruinach mostu na Wiśle. Na skutek realizacji zamierzenia zniszczeniu ulegną siedliska lęgowe rybitwy rzecznej, znajdujące się u nasady przeznaczonego do remontu pirsu rudowego portu Północnego Gdańska.

Ponieważ z przedłożonej dokumentacji wynikało, iż nie znaleziono rozwiązań alternatywnych dla rozbudowy Pirsu Rudowego – tak, aby zachować kolonie rybitw rzecznych na ich dotychczasowym stanowisku, zgodnie z art. 75 ust 3 ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska, należało podjąć działania mające na celu naprawienie wyrządzonych szkód, w szczególności poprzez kompensację przyrodniczą dla tego gatunku. W związku z tym Regionalny Dyrektor

Ochrony Środowiska w Gdańsku nałożył na inwestora obowiązek wykonania kompensacji przyrodniczej dla objętej ścisłą ochroną gatunkową rybitwy rzecznej, której kolonię lęgową stwierdzono na terenie planowanej inwestycji.

Zmniejszenie negatywnych skutków

Przed przystąpieniem do prac budowlanych w ramach rekompensaty za likwidację miejsc lęgowych inwestor zobowiązany został do wykonania siedlisk zastępczych dla kolonii lęgowej rybitw rzecznych. W tym celu:

- wszelkie prace związane z wydzieleniem pirsu i przystosowaniem go do pełnienia funkcji siedliska zastępczego należało wykonać przed okresem lęgowym ptaków, to jest przed 1 kwietnia;
- należało pozostawić końcowy odcinek pirsu rudowego - około 300 m, jednak nie mniej niż 200 m - bez ingerencji człowieka w okresie od kwietnia do końca sierpnia;
- podziału pirsu na część bez ingerencji człowieka i objętą pracami budowlanymi należało dokonać poprzez ustawienie betonowych prefabrykatów typu T, tak, aby uniemożliwić wjazd pojazdów mechanicznych na końcówkę pirsu; prefabrykaty należało ustawić tak, aby wygrodziły przejście dla pieszych o szerokości 1,5 m; przejście należało wydzielić bramką wykonaną z siatki metalowej o małej średnicy oczek, a w dolnej części bramki zastosować blachę o wysokości 1 m, co uniemożliwi dostawanie się drapieżników na końcówkę pirsu;
- umieścić tablice informacyjne o gnieźdzeniu się ptaków objętych ochroną wraz z informacją o wymaganym okresie ochronnym;
- na bocznych podporach wygrozionej części pirsu należało umieścić nie mniej niż 5 platform o wymiarach 8,0 m x 4,0 (ryc. 6);

Ryc. 6. Widok na przygotowane platformy (fot. Sz. Bzoma)

- należało zapewnić poziom posadowienia platform uwzględniający poziom wody i warunki falowania tak, aby nie dopuścić do zmywania założonej kolonii lęgowej;
- sposób rozmieszczenia platform należało ustalić ze specjalistą z zakresu ornitologii;
- platformy należało umieścić na podporach bocznych pirsu w pierwszej połowie kwietnia, czyli przed okresem lęgowym rybitw rzecznych, który przypada na okres od 15 kwietnia;
- platformy muszą być wypełnione piaskiem równomiernie do wysokości 30-50 cm poniżej krawędzi ramy zabezpieczającej przed możliwością wypadania piskląt do wody;
- w celu zwiększenia efektywności zastosowanej metody należało: usunąć pozostałości lęgów z poprzednich sezonów z terenu zajmowanego przez kolonie, przenieść darń na zamontowane platformy,

zachęcać rybitwy do zajmowania nowych stanowisk lęgowych poprzez odtwarzanie głosów godowych tych ptaków oraz nie dopuszczać do zajęcia stanowisk lęgowych przez mewę srebrzystą;

- podczas prowadzenia prac związanych z tworzeniem siedliska zastępczego należało zapewnić stały nadzór ornitologiczny pełniony przez osobę posiadającą doświadczenie w tego typu pracach.

Z danych przedłożonych do RDOŚ jako sprawozdanie z monitoringu prowadzonego w 2011 r. w zakresie skuteczności zasiedlenia platform przez ptaki (ryc. 7), wynikało, że zastosowane rozwiązania przyniosły oczekiwany rezultat. Pomimo splądrowania około 16 gniazd rybitwy rzecznej przez najprawdopodobniej lisa odnotowano sukces lęgowy. W sumie, w okresie między 27.05 a 20.08, pięć par tego gatunku wyprowadziło udane lęgi, dochowując się 14 piskląt (ryc. 8).

Ryc. 7. Gniazdo rybitwy rzecznej *Sterna hirundo* ze zniesieniem (fot. Sz. Bzoma)

Ryc. 8. Młode rybitwy rzeczne *Sterna hirundo* na platformach (fot. Sz. Bzoma)

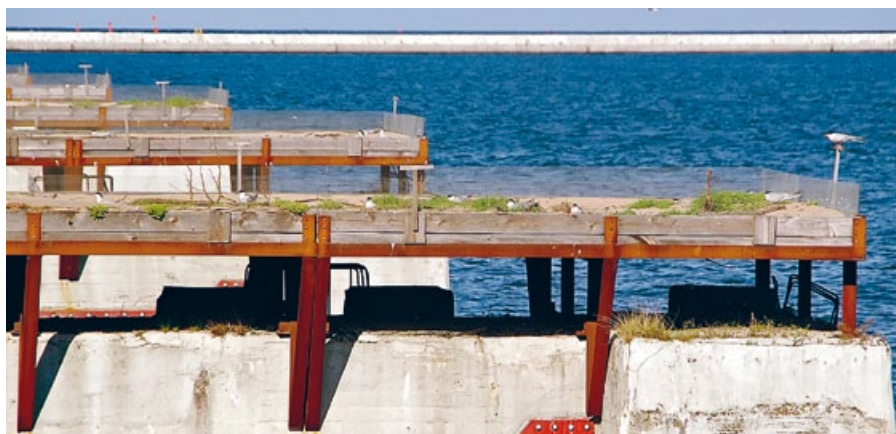
W 2012 roku wykorzystano siedliska zastępcze dla rybitw rzecznych, które wybudowane zostały w 2011 r. Monitoring platform prowadzony był w okresie od 31.03 do 31.08. W pierwszej połowie kwietnia, przed rozpoczęciem okresu lęgowego ptaków, dokonano jedynie prac porządkowych. Konstrukcje platform uzupełniono piaskiem, skontrolowano siatkę zamontowaną wzdłuż brzegów platform, która ma za zadanie zabezpieczać pisklęta przed wypadaniem do wody. Na powierzchni platform znajdowały się fragmenty darni i korzenie drzew oraz roślinność, która wyrosła samoistnie. U nasady platform od strony pirsu dodatkowo zamontowane były siatki uniemożliwiające drapieżnikom przedostawanie się na platformy. Na platformach w trakcie sezonu lęgowego zamontowano również schronienia dla piskląt w postaci niskich konstrukcji (tj. cztery podpory i blat) po dwa na każdej platformie.

Z przedłożonego do RDOŚ sprawozdania (EcoPartner 2012) wynika, iż prowadzona w roku 2012 kompensacja przyrodnicza przy-

niosła bardzo dobre efekty. Lęgi rybitw na platformach obserwowano od początku maja do połowy sierpnia. Ostatnie nielotne pisklę obrączkowano 11 sierpnia, zaś 27 sierpnia widziano ostatnią lotną młodą rybitwę na pirsie rudowym. Oszacowana liczba par lęgowych - 110 przy 91 znalezionych jednocześnie gniazdach oraz 249 piskląt (które zaobrączkowano; ryc. 9), jednoznacznie wskazują na sukces lęgowy gatunku oraz skuteczność zaproponowanej metody kompensacji. Obserwowane w 2012 r. lęgi rybitw rzecznych można uznać za znaczący sukces. Kolonie rybitw rzecznych zarówno w roku 2011, jak i 2012 udało się przenieść w zaplanowane miejsce. W 2012 roku około 110 par przystąpiło do lęgów (ryc. 10) i wychowało średnio ponad 2,5 pisklęcia na parę.

Ryc. 9. Pisklęta rybitwy rzecznej *Sterna hirundo* w trakcie asynchronicznego klucia (z lewej) i obrączkowania (z prawej) (fot. Sz. Bzoma)

Ryc. 10. Wysiadujące rybitwy rzeczne *Sterna hirundo* (fot. Sz. Bzoma)

Z przedstawionych w sprawozdaniu danych wynika, iż 17 lotnych zaobraczkowanych piskląt zaobserwowano poza terenem portu w Gdańsku m.in. w rezerwacie Mewia Łacha, w Krynicy Morskiej oraz na Ryfie Mew. Dwa ptaki widziane były w Hiszpanii w październiku oraz w Namibii w listopadzie. Należy dodać, że we wrześniu 2011 (po uzgodnieniu środowiskowych uwarunkowań realizacji powyższej inwestycji) zostały zaktualizowane informacje zawarte w sdf dla obszaru Zatoka Pucka PLB 220005. Ocena ogólna dla rybitwy rzecznej została podwyższona do C, tym samym gatunek stanowi obecnie przedmiot ochrony w obszarze Natura 2000.

Podsumowanie

Biorąc pod uwagę wyniki monitoringu skuteczności zaplanowanych działań minimalizujących dla omówionych inwestycji, można stwierdzić, iż:

- obydwa wdrożone działania minimalizujące przyniosły w minionych sezonach lęgowych duży sukces rozrodczy zarówno dla rybitwy rzecznej jak i rybitwy białoczelnej;
- lęgi tych gatunków ptaków, zwłaszcza rybitwy rzecznej, w kolejnych sezonach - przy zachowaniu zasad realizacji prac określonych w decyzjach o środowiskowych uwarunkowaniach dla inwestycji - powinny być podobne jak w sezonach poprzednich;
- zaproponowane metody rekompensaty siedlisk ptaków mogą stanowić sprawdzony wzór dla innych inwestycji, których realizacja wymagać będzie podjęcia działań minimalizujących w tym zakresie.

Wykaz źródeł

Ćwikła-Duda M., Ejsmond J., Bzoma Sz. 2009. Raport o oddziaływania na środowisko dla planowanego przedsięwzięcia pn. „Budowa Terminalu Przeładunkowego Towarów Masowych Sypkich w Porcie Północnym w Gdańsku. Gdańsk¹. [egzemplarz w RDOŚ Gdańsk].

1. Wraz z uzupełnieniami z dnia 29 lipca i 17 grudnia 2010 r. oraz 17 stycznia 2011 r.

- EcoPartner. 2012. Sprawozdanie z monitoringu prowadzonego w 2011 r. i 2012 r. w zakresie skuteczności zasiedlenia platform przez ptaki na terenie pirsu rudowego w Porcie Północnym w Gdańsku. [egzemplarz w RDOŚ Gdańsk].
- Transprojekt Gdańsk. 2008. Raport oddziaływania na środowisko dla planowanego przedsięwzięcia „Budowa mostu przez rzekę Wisłę koło Kwidzyna wraz z dojazdami w ciągu drogi krajowej nr 90. Gdańsk. [egzemplarz w RDOŚ Gdańsk].
- Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2013 r., poz. 627, ze zm.).
- Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2013 r., poz. 1232, ze zm.).
- Ustawa z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz ocenach oddziaływania na środowisko (Dz. U. z 2013 r., poz. 1235, ze zm.).
- Wasilewski G., Sidło P. 2012. Raporty za lata 2010-2012 r. z prowadzenia monitoringu skuteczności działań podejmowanych w ramach kompensacji przyrodniczej realizowanej w związku z budową przeprawy mostowej na rzece Wiśle w okolicach Kwidzyna. Gdańsk. [egzemplarz w RDOŚ Gdańsk].

Damian Czechowski

Wydział Ochrony Przyrody i Obszarów Natura 2000
Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Katowicach
ul. H. Dąbrowskiego 22, 40-032 Katowice
damian.czechowski.katowice@rdos.gov.pl

Ochrona gatunkowa w ocenach oddziaływania na środowisko przedsięwzięć zlokalizowanych na terenie województwa śląskiego

Streszczenie: Każde działanie powodujące przekształcenie w środowisku może negatywnie oddziaływać na siedliska i gatunki, które w nim występują. Charakter oraz skala inwestycji decydują, czy zostanie ona poddana ocenie oddziaływania na środowisko (oos). Jednym z podstawowych elementów tej procedury jest obowiązek sporządzenia przez inwestora raportu o oddziaływaniu na środowisko. Jakość tego dokumentu - m.in. w zakresie opisu przebiegu prac w terenie i ich wyników, propozycji działań minimalizujących i kompensacji - w dużym stopniu decyduje o czasie niezbędnym do przeprowadzenia oos. W województwie śląskim najczęściej postępowań ocenowych dotyczyło ingerencji w siedliska ptaków i płazów. Dominowały inwestycje drogowe, związane często z przekształceniem zbiorników wodnych. Ponadto za poważne zagrożenie uznano przekształcanie i zasypywanie zbiorników przemysłowych, zastoisk i innych tym podobnych obiektów, ponieważ działania te nie stanowią przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko i nie podlegają procedurze oos. Rozwiązywanie tego typu problemów odbywa się zwykle poprzez bezpośrednie interwencje w terenie lub zgłoszenia organom ścigania i ustalanie dalszego sposobu realizacji prac w taki sposób, aby zminimalizować oddziaływania na siedliska i gatunki.

Realizacja praktycznie każdej inwestycji, która wiąże się z oddziaływaniem na środowisko przyrodnicze będzie miała wpływ na stan zachowania siedlisk i gatunków. Skala przedsięwzięcia, charakter oraz jego lokalizacja warunkują, czy zgodnie z ustawą z 3 października

2008 roku o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz ocenach oddziaływania na środowisko, przed jego realizacją zostanie przeprowadzona ocena oddziaływania na środowisko (ooś).

W województwie śląskim najwięcej postępowań ooś dotyczy ingerencji w siedliska zasiedlane przez ptaki i płazy. Zdecydowana większość ma związek z inwestycjami drogowymi. Wzmożony rozwój inwestycji drogowych związany jest z napływem środków unijnych, a także koniecznością zapewnienia dogodnych warunków komunikacyjnych dla ponad 4,6 mln osób, które zamieszkuje województwo śląskie. W ostatnich latach zbudowano autostradę A1 od południowej granicy państwa do Międzynarodowego Portu Lotniczego Katowice w Pyrzowicach, w trakcie budowy jest kilka dróg ekspresowych, obwodnic miast, a także modernizowanych jest wiele dróg o niższych kategoriach.

W niniejszym opracowaniu przedstawiono głównie doświadczenia dotyczące wpływu na faunę przedsięwzięć realizowanych na terenie województwa śląskiego. W artykule opisano kolejno - niedoskonałości raportów o oddziaływaniu na środowisko (raport) w zakresie diagnozy oddziaływań oraz ich minimalizacji i kompensacji, a następnie przedstawiono specyficzne dla województwa śląskiego przedsięwzięcia, których realizacja powoduje niekorzystny wpływ na przyrodę.

Raport o oddziaływaniu przedsięwzięcia na środowisko – diagnozowanie oddziaływań

Najważniejsze problemy

W przypadku, kiedy przed realizacją inwestycji przeprowadzana była ooś, na inwestorze, a bezpośrednio na wykonawcy raportu, ciążył obowiązek rzetelnego i szczegółowego przeanalizowania stanu środowiska przyrodniczego w obrębie realizowanej inwestycji oraz w zasięgu jej oddziaływania. Jednak zdecydowana większość opracowań analizowanych w Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska

w Katowicach wymaga uzupełnień. Wynika to z faktu, że z uwagi na interes strony zamawiającej, część danych przyrodniczych nie jest przekazywana w raporcie i w związku z tym ocena wpływu na środowisko nie mogłaby zostać przeprowadzona w sposób prawidłowy. Ponadto komercjalizacja usług przyrodniczych powoduje, że wiele opracowań przedstawia niski poziom merytoryczny.

Drugie z problematycznych zagadnień dotyczy identyfikacji oddziaływań na dziko występujące gatunki objęte ochroną. Jak wspomniano we wstępie, realizacja niemal każdej inwestycji, na terenie której stwierdzono występowanie gatunków roślin, grzybów i zwierząt, będzie niekorzystnie oddziaływać na wymienione gatunki. Wobec tego wymagane będzie uzyskanie zezwolenia regionalnego dyrektora ochrony środowiska na odstąpienie od zakazów określonych w art. 51 ust. 1 i 52 ust. 1 ustawy z 16 kwietnia 2004r. o ochronie przyrody.

Propozycje rozwiązania problemów

Rozwiązaniem pierwszej z wymienionych kwestii mogłoby być wykonywanie raportów przez instytucje niezależne od inwestora, których działania pozwoliłoby na rzetelne i obiektywne wykonywanie ekspertyz. Jest to jednak zagadnienie wymagające zmian w przepisach prawa.

Drugi z problemów możliwy jest do rozwiązania dzięki wykonaniu rzetelnej inwentaryzacji gatunków w zasięgu oddziaływania inwestycji, a w ślad za tym dzięki pełnej analizie oddziaływań i zaproponowaniu adekwatnej minimalizacji potencjalnych strat, które mogą być efektem wykonania działań związanych z prowadzeniem prac mechanicznych. W związku z tym raport powinien zostać przygotowany tak, aby inwestor mógł wykorzystać jego ustalenia również do sporządzenia wniosku o wydanie decyzji derogacyjnej z zakresu ochrony gatunkowej (zgodnie z ustawą o ochronie przyrody). Warto przy tym zwrócić uwagę, że prawidłowe wykonanie części przyrodniczej raportu nie jest rzeczą prostą i wymaga podejścia holistycznego,

wykraczającego poza jednorazowe oddziaływania bezpośrednie w odniesieniu wyłącznie do gatunków najcenniejszych pod względem przyrodniczym.

Raport o oddziaływaniu przedsięwzięcia na środowisko – działania minimalizujące i kompensacja

Kompensacja przyrodnicza to zespół działań, których celem jest przywrócenie równowagi przyrodniczej w wyniku realizacji inwestycji. Kompensacja winna naprawić szkody wyrządzone w środowisku, jeśli przedsięwzięcia nie da się zrealizować w sposób bezkolizyjny w odniesieniu do poszczególnych elementów środowiska przyrodniczego. Wprowadzenie środków kompensujących jest niezależne od celu inwestycji.

Wprowadzenie obowiązku wykonania działań minimalizujących (podobnie jak kompensacji) zależne jest od oddziaływań realizowanej inwestycji. Ich celem jest ograniczenie negatywnego oddziaływania projektu na dany obszar, siedliska i gatunki. Środki minimalizujące stanowią część realizowanego przedsięwzięcia i mogą wpływać na jego realizację.

Z punktu widzenia docelowego stanu zachowania siedliska lub populacji gatunku objętego ochroną, występujących w rejonie realizowanej inwestycji, nałożenie obowiązku zastosowania środków minimalizujących i/lub kompensacji wydaje się najważniejsze. Jakkolwiek celem inwestora będzie jak najszybsze przeprowadzenie prac i wykonanie inwestycji, to od początku postępowania powinien on być świadomy faktu, że „szybciej nie znaczy lepiej”. Jak już wcześniej wspomniano, zbyt pochopne wykonywanie robót, bez uzyskania zezwoleń oraz uwzględnienia warunków przyrodniczych, przysporzy tylko kłopotów inwestorowi.

W praktyce Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Katowicach działania minimalizujące oraz kompensacja są warunkami obligatoryjnymi w większości przypadków realizowanych inwestycji.

W przeciwnym razie postępowanie ooś wraz z zapisami raportu stanowiłoby tylko usankcjonowanie zniszczenia siedlisk i uśmiercania gatunków w trakcie wykonywania prac. Nie oznacza to jednak, że organ ochrony przyrody może bezpodstawnie wymagać i nakładać na zainteresowanego obowiązki, które nie są związane z obniżeniem wpływu inwestycji na środowisko i niezachowaniem odpowiedniego poziomu ochrony przyrody.

W przypadku konieczności zniszczenia całości lub większości siedlisk zwierząt na danym terenie, promowane są rozwiązania polegające na wyszukaniu i wskazaniu miejsca zastępczego, gdzie osobniki zostaną przeniesione, po uprzednim uzgodnieniu tych czynności z właścicielem terenu. Innym rozwiązaniem jest tworzenie zastępczych siedlisk (ryc. 1).

Ryc. 1. Zbiorniki zastępcze dla płazów przy autostradzie A1 (fot. R. Gwóźdź)

Sposób prowadzenia i harmonogram prac muszą przede wszystkim uwzględniać okresy rozrodu, lęgów, hibernacji i migracji zwierząt. Nieprawidłowo sporządzona ocena przyrodnicza i pominięcie w działaniach kompensacyjnych niektórych gatunków, spowodowałyby w efekcie zmniejszenie ilości siedlisk w województwie i zubożenie puli genowej w obrębie gatunku. Dodatkowo mogłoby to przełożyć się na wydłużenie prac w terenie, jeżeli zaszłaby konieczność ich wstrzymania do czasu wprowadzenia odpowiednich rozwiązań minimalizujących.

Należy zwrócić uwagę, że wydanie decyzji o środowiskowych uwarunkowaniach oraz decyzji na odstępstwa od zakazów, nie spowo-

duje automatycznie, że prace będą prowadzone w sposób właściwy. Prawdliwość wykonania robót w obrębie siedliska uzależniona jest od odpowiedniego podejścia inwestora i samego wykonawcy, co w praktyce nie zawsze jest dotrzymywane. W wyniku prowadzenia robót (np. ziemnych, budowlanych) w niewłaściwy sposób, dochodzi do zniszczeń w środowisku. W związku z tym za warunek niezbędny przy prowadzeniu prac uznano zapewnienie nadzoru przyrodniczego (ryc. 2). Osoby prowadzące taką działalność, mające fachową wiedzę, powinny przed przystąpieniem do realizacji inwestycji zaproponować najlepsze możliwe do wykonania rozwiązanie minimalizujące (mieszczące się w warunkach przewidzianych w decyzji), a w trakcie wykonywania prac odgrywać rolę koordynatora działań mogących negatywnie oddziaływać na środowisko. W niektórych przypadkach niezbędne będzie również prowadzenie monitoringu porealizacyjnego.

Ryc. 2. Odławianie płazów przez pracowników nadzoru przyrodniczego (fot. R. Gwóźdź)

W odniesieniu do wymienionych we wstępie inwestycji, w postępowaniu o oś analizuje się możliwość utraty szlaków migracji i siedlisk. W stosunku do płazów jako rozwiązania minimalizujące i kompensację utraconych siedlisk można zastosować wiele rozwiązań. Począwszy od budowy przepustów i wygrodzień terenu oraz pasa drogowego (ryc. 3), po budowę siedlisk zastępczych i przenoszenie zwierząt¹.

1. Dobrym kompendium wiedzy w tym zakresie jest „Poradnik ochrony płazów. Ochrona dziko żyjących zwierząt w projektowaniu inwestycji drogowych. Problemy i dobre praktyki” (Kurek i in. 2011).

Ryc. 3. Autostrada A1, odcinek Belk-Świerklany (z lewej, fot. D. Czechowski) i odcinek Pyrzowice-Piekary Śląskie (z prawej, fot. R. Gwóźdź)

Zalewiska pogórniczne i zapadliska wypełnione wodą

Na terenie województwa śląskiego występuje specyficzny rodzaj przedsięwzięć, które z przyczyn formalno-prawnych nie wymagają uzyskania decyzji o środowiskowych uwarunkowaniach, a tym samym nie podlegają procedurze ooś. Charakterystyczny dla najbardziej uprzemysłowionych części województwa: Śląska i Zagłębia, jest wpływ na środowisko przyrodnicze związany z likwidacją zastoisk wody, zalewisk pogórnicznych, zapadlisk itp. terenów, które powstały w wyniku działalności przemysłu ciężkiego i górnictwa po roku 1945.

Te miejsca, obecnie bardzo różnorodnie siedliskowo i gatunkowo, na podstawie umów cywilno-prawnych zawartych pomiędzy kopalniami i innymi podmiotami, winny zostać zgodnie z prawem przywrócone do stanu wyjściowego. Wcześniej stanowiły one nieużytki bądź tereny leśne. Tereny takie są przeznaczane pod działalność usługową i zabudowę mieszkaniową. Wiele z nich w wyniku zaprzestania działalności kopalni jest zasypywanych, mimo że na przestrzeni kilkudziesięciu lat wpisały się w krajobraz i stanowią ważne miejsca bytowania i migracji wielu gatunków zwierząt (m.in. ważki, płazy, ptaki) oraz roślin. Mając na względzie wysokie uprzemysłowienie i urbanizację województwa, likwidacja zbiorników stanowi niepowetowaną stratę w przyrodzie. W takich przypadkach, kiedy z powodów formalno-prawnych zachodzi

konieczność zasypania zbiornika, jako działania minimalizujące stosuje się dopasowanie terminów prac do biologii gatunków oraz przenoszenie zwierząt z miejsc występowania.

Przykładem może być stanowisko iglicy małej *Nehalennia speciosa* na terenie gminy Chełm Śląski, w Nadleśnictwie Katowice. Ta zagrożona wyginięciem ważka wymagająca utworzenia strefy ochronnej, występuje na torfowiskach z lustrem wody. Omawiane stanowisko to zapadlisko pogórnice, na którym wytworzyły się siedliska odpowiednie m.in. dla wielu gatunków ważek (ryc. 4). Z prawnego punktu widzenia tereny te stanowią szkody górnicze, które zgodnie z ustawą z 28 czerwca 1991 r. o lasach (art. 11), ustawą z 9 czerwca 2011 r. Prawo geologiczne i górnicze (art. 147), ustawą z 3 lutego 1995 r. o ochronie gruntów rolnych i leśnych (art. 7 ust. 1, art. 20 i 21, art. 22 ust. 1), jako tereny zdegradowane i zdewastowane podlegają naprawie poprzez przywrócenie do stanu poprzedniego. Wynika to również z ugód zawieranych pomiędzy kopalniami a właścicielami/zarządcami gruntów, np. nadleśnictwami. Szkody górnicze powstają przez wiele lat, a ich rekultywacja – naprawa przeprowadzana jest po zakończeniu osiadania terenu i zakończeniu eksploatacji, poprzez przywrócenie do stanu sprzed eksploatacji, w tym zalesianie.

Tego rodzaju przedsięwzięcia są charakterystyczne nie tylko dla województwa śląskiego, ale dla najbardziej uprzemysłowionych (związanych z górnictwem) części kraju. Dlatego, aby zapobiec dalszej likwidacji tych siedlisk, konieczne byłyby zmiany legislacyjne dotyczące funkcjonowania terenów pogórnicznych i poprzemysłowych oraz obowiązku przywracania ich do stanu wyjściowego.

Ryc. 4. Stanowisko iglicy małej *Nehalennia speciosa* w zapadlisku pogórnicy w gminie Chełm Śląski (fot. D. Czechowski)

Podsumowanie

Analizując dotychczasowe doświadczenia związane z ochroną gatunkową w procedurze ooś, wydaje się, że zastosowanie tej procedury nie jest w pełni skuteczne. Raporty przygotowywane są przez wykonawców, których efekt pracy poddany zostaje ukierunkowanej weryfikacji przez zlecającego. Z tego względu istotne dane przyrodnicze albo nie są w ogóle zamieszczane, albo nie są poddane odpowiedniej analizie wpływu inwestycji na stan zachowania gatunków i siedlisk. Ponadto komercjalizacja usług przyrodniczych powoduje, że przedkładane są opracowania o niskim poziomie merytorycznym. A to właśnie raport stanowi punkt wyjścia dla dalszych wskazań w procedurze ooś. Od jego jakości - zawartych w nim danych, ich szczegółowości i wiarygodności - zależy w dużej mierze przebieg postępowania. Dokument ten powinien wskazywać warunki minimalizacji wpływu inwestycji na środowisko i zaproponować działania kompensujące. Zapisy raportu powinny

zostać opracowane w taki sposób, aby służyły do formułowania wniosku o uzyskanie decyzji derogacyjnej w zakresie ochrony gatunkowej.

Istotne jest, aby sposób prowadzenia i harmonogram prac uwzględniały okresy rozrodu, lęgów, hibernacji i migracji zwierząt. Prawidłowość wykonywania prac w terenie może zapewnić odpowiedni nadzór przyrodniczy.

Wykaz źródeł

Kurek R. T., Rybacki M. Sołtysiak M. 2011. Poradnik ochrony płazów. Ochrona dziko żyjących zwierząt w projektowaniu inwestycji drogowych. Problemy i dobre praktyki. Pracownia na rzecz Wszystkich Istot, Bystra.

Ustawa z dnia 3 lutego 1995 r. o ochronie gruntów rolnych i leśnych (Dz. U. z 2013 r., poz. 1205, ze zm.).

Ustawa z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz ocenach oddziaływania na środowisko (Dz. U. z 2013 r., poz. 1235, ze zm.).

Ustawa z dnia 9 czerwca 2011r. Prawo geologiczne i górnicze (Dz. U. Nr 163, poz. 981, ze zm.).

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2013 r., poz. 627, ze zm.).

Ustawa z dnia 28 września 1991 r. o lasach (Dz. U. z 2014 r., poz. 1153).

Krzysztof Polewko

Wydział Ochrony Przyrody i Obszarów Natura 2000
Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Olsztynie
ul. Dworcowa 60, 10-437 Olsztyn
krzysztof.polewko.olsztyn@rdos.gov.pl

Wpływ inwestycji drogowych realizowanych w województwie warmińsko-mazurskim na zachowanie we właściwym stanie populacji gatunków objętych ochroną i ich siedlisk

Streszczenie: W artykule wymieniono najważniejsze przedsięwzięcia drogowe realizowane w województwie warmińsko-mazurskim w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Warmia i Mazury na lata 2007-2013, które wymagały uzyskania od inwestora decyzji derogacyjnych na zniszczenie siedlisk, okazów oraz przemieszczenia chronionych prawem gatunków grzybów i zwierząt. Ponadto opisuje spostrzeżenia służb Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Olsztynie w zakresie stosowanych metod przenoszenia gatunków w ramach przebudowy dróg wojewódzkich. Przedstawia problematykę godzenia rozbudowy infrastruktury w województwie z potrzebą zachowania we właściwym stanie ochrony gatunków ich siedlisk oraz specyfiki lokalnego krajobrazu. W tekście podkreślono również znaczenie alei przydrożnych w kontekście ochrony bioróżnorodności przyrodniczej.

Aleje przydrożne stanowią niezwykle cenny i unikatowy element krajobrazu województwa warmińsko-mazurskiego, powiązany nierozdzielnie z historią, kulturą i tożsamością regionu. Krajobraz tworzony przez stare wiekowe drzewa jest pozostałością po ginącej tradycji związanej z obsadzaniem niegdyś szlaków komunikacyjnych łączących poszczególne miejscowości. Głównym celem powyższych nasadzeń było uczynienie przebiegu drogi oraz zapobieżenie jej zawiewaniu w okresie

zimowym. Wjazdy do większych miejscowości były akcentowane poprzez tworzenie szpalerów drzew z gatunków szlachetnych. Ułatwiało to podróżującym podróżującym orientację w terenie oraz podnosiło rangę danej miejscowości.

Przez setki lat w pniach przydrożnych drzew wykształciły się obszerne próchnowiska, które stały się doskonałym siedliskiem dla niezliczonej liczby gatunków zwierząt, w tym chrząszczy saproksylicznych oraz grzybów. Z alejami przydrożnymi związanych jest ok 60 gatunków ptaków, w tym 5 gatunków wymienionych w załączniku I dyrektywy w sprawie ochrony dzikiego ptactwa (Orłowska 2012). Wykształcony w ten sposób ekosystem stworzył również dogodne warunki do bytowania oraz żerowania nietoperzy, szczególnie podczas przelotów i dziennego odpoczynku. Dla wielu gatunków aleje pełnią funkcję komunikacyjnych korytarzy ekologicznych pomiędzy kryjówkami a żerowiskami, kryjówkami a miejscami rojenia oraz schronieniami letnimi i jesiennymi a zimowiskami. Im bardziej mozaikowy krajobraz, w którym dominują liniowe elementy w postaci pasów drzew i zakrzewień, tym wyższa aktywność różnych gatunków nietoperzy. Zniszczenie lub przerwanie ciągłości takich korytarzy (np. poprzez wycinkę drzew) może mieć poważne konsekwencje dla zachowania lokalnych populacji tych ssaków (Furmankiewicz 2012). Należy zaznaczyć, że z uwagi na zanik naturalnych biotopów (starych dziuplastych drzew, zlokalizowanych na terenach silnie nasłonecznionych), dla niektórych gatunków, takich jak np. pachnica dębowa *Osmoderma* sp., tęgosz rdzawy *Elater ferrugineus*, porosty z rodzaju *Ramalina*, aleje przydrożne stały się jedynym miejscem występowania.

Przedsięwzięcia drogowe realizowane w województwie warmińsko-mazurskim w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Warmia i Mazury na lata 2007-2013

Wraz z rozwojem społeczności zwiększyły się potrzeby komunikacyjne. Na wąskich, krętych i zadrzewionych drogach wojewódz-

stwa warmińsko-mazurskiego znacznie wzrosło natężenie ruchu, a tym samym zaistniała konieczność rozbudowy dróg wojewódzkich, której celem było m.in. poszerzenie jezdni, wzmocnienie nawierzchni do nośności 100-115 kN/oś, korekta korony drogi do szerokości normatywnej (np. klasa G: 8,5-10 m, w tym: szerokość pasa ruchu 3-3,5 m, szer. pobocza gruntowego 1,25 m / szer. pobocza utwardzonego 2 m), regulacja poboczy oraz korekta nienormatywnych łuków oraz przekroju normalnego.

W ramach Regionalnego Programu Operacyjnego (RPO) w województwie warmińsko-mazurskim realizowano następujące projekty usprawnienia połączeń komunikacyjnych:

a) projekt południowo-zachodni - rozbudowa dróg wojewódzkich:

- nr 521 na odcinku granica województwa – Susz, wraz z m. Susz;
- nr 521 na odcinku Susz – Iława;
- nr 536 na odcinku Iława – Samplawa, wraz z ulicą Lubawską w Iławie;
- nr 541 na odcinku Lubawa – Lidzbark, ze zmianą przebiegu w m. Lubawa;
- nr 544 na odcinku Lidzbark – Działdowo, z obejściem na terenie Lidzbarka;
- nr 545 na odcinku Działdowo – Nidzica z m. Działdowo;
- nr 545 i 604 z przebudową 2 skrzyżowań w m. Nidzica wraz ze wschodnim wylotem drogi nr 604a;

b) projekt północny - rozbudowa dróg wojewódzkich:

- nr 592 w ciągu ul. Kętrzyńskiej i Bohaterów Warszawy w Bartoszycach;
- nr 513 na odcinku Pasłęk – Orneta wraz ze zmianą przebiegu na terenie Pasłęka;
- nr 513 na odcinku Orneta – Lidzbark Warmiński wraz z m. Orneta i Lidzbark Warmiński;
- nr 650 na odcinku Srokowo – Stara Różanka i drogi wojewódzkiej nr 591 na odcinku Stara Różanka – Kętrzyn wraz z ul. Bałtycką i Traugutta w Kętrzynie;

- nr 650 na odcinku Srokowo – Węgorzewo do skrzyżowania z drogą krajową nr 63;
 - nr 650 na odcinku Węgorzewo (od skrzyżowania z drogą krajową nr 63) – Banie Mazurskie;
 - nr 650 na odcinkach Banie Mazurskie – Boćwinka i Grabowo – Gołdap wraz ze wschodnim wylotem Gołdapi (ul. Paderewskiego);
- c) pozostałe projekty zgłoszone przez Zarząd Dróg Wojewódzkich w Olsztynie - rozbudowa drogi wojewódzkiej:
- nr 667 Nowa Wieś Ełcka – Biała Piska;
 - nr 503 na odcinku Elbląg – Tolkmicko – Pogrodzie;
 - nr 519 Małdyty – Morąg;
- d) projekty w ramach Programu Rozwoju Turystyki w Obszarze Kanału Elbląskiego i Pojezierza Iławskiego (również realizowane w ramach RPO) - rozbudowa drogi wojewódzkiej:
- nr 526 na odcinku Śliwice – Kąty;
 - nr 527 na odcinku Jelonki – Rychliki.

Podsumowanie skali prac przy przebudowie dróg wojewódzkich w ramach RPO w województwie warmińsko-mazurskim:

- łączna długość dróg wojewódzkich, dla których prowadzone były postępowania, wynosiła 210 km;
- w ramach prowadzonych postępowań inwestor przewidział do usunięcia ok. 20 000 drzew;
- w następstwie postępowań prowadzonych w ramach procedury oceny oddziaływania na środowisko do wycinki zakwalifikowano około 9 000 drzew.

Uwarunkowania inwestycji i konieczność usuwania drzew - znaczenie przydrożnych zadrzewień, konsekwencje prawne wynikające z zamiaru ich usunięcia

Głównym i największym problemem napotkanym podczas prowadzenia postępowań administracyjnych zmierzających do wydania

zarówno decyzji derogacyjnych (na podstawie art. 56 ust. 2 ustawy o ochronie przyrody), jak i o środowiskowych uwarunkowaniach, była konieczność uzyskania odpowiednich parametrów drogi dla danej klasy, wiążąca się z usunięciem przydrożnego zadrzewienia stanowiącego siedlisko wielu rzadkich gatunków zwierząt i grzybów objętych ochroną. Powyższe wynika z faktu, że rozbudowywana droga docelowo powinna spełniać warunki określone rozporządzeniem Ministra Transportu i Gospodarki Morskiej z 2 marca 1999 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać drogi publiczne i ich usytuowanie. Jednocześnie planowana rozbudowa drogi zgodnie z RPO musiała uwzględniać cele strategii rozwoju transportu, w tym w szczególności dostępność regionu i jego rozwój gospodarczy i społeczny. Rozbudowa dróg ma na celu osiągnięcie przyjętych przez Komisję Europejską wskaźników planowanych do rozbudowy w ramach RPO dróg wojewódzkich – tj. wskaźników:

- produktu określonego długością rozbudowywanych dróg spełniających zasadnicze parametry, tj. szerokość jezdni i poboczy, nośność, bezpieczeństwo;
- rezultatu określonego oszczędnością czasu przejazdu w przewozach pasażerskich i towarowych.

Naruszenie zakazów wymienionych w art. 51 ust. 1 i art. 52 ust.1 ustawy o ochronie przyrody, w tym m.in. umyślnego niszczenia ich siedlisk i okazów oraz przemieszczania z miejsc regularnego przebywania na inne miejsca, wiązało się z potrzebą usunięcia drzew wchodzących w kolizję z nowo projektowanymi drogami. W związku z ingerencją w siedlisko gatunków objętych ochroną wnioskodawca zobligowany był do uzyskania zezwoleń na odstępstwa od zakazów obowiązujących w stosunku do chronionych gatunków bezkręgowców i porostów wskazanych w powyższych przepisach prawa.

Ponadto należy zaznaczyć, że pachnica dębowa występująca bardzo licznie na odcinkach dróg wojewódzkich jest gatunkiem priorytetowym wymienionym w załącznikach II i IV dyrektywy siedliskowej, ujętym także w krajowej czerwonej liście oraz czerwonej księdze zwierząt.

Na Czerwonej Liście Światowej Unii Ochrony Przyrody¹ gatunek ten został przyporządkowany do kategorii gatunków wysokiego ryzyka, narażonych na wyginięcie ze względu na postępujący spadek populacyjny, straty siedliskowe lub nadmierną eksploatację. Jest to gatunek wymieniony również w rozporządzeniu Ministra Środowiska z 12 października 2011 r. w sprawie ochrony gatunkowej zwierząt, jako objęty ochroną gatunkową (ochrona ścisła) oraz w rozporządzeniu Ministra Środowiska z 16 maja 2010 r. w sprawie typów siedlisk przyrodniczych oraz gatunków roślin i zwierząt, wymagających ochrony w formie wyznaczenia obszarów Natura 2000.

W przypadku gatunków porostów, które stwierdzono na 17 z 19 odcinków dróg wojewódzkich, należy zaznaczyć, że są one objęte ochroną wyłącznie na podstawie prawa polskiego – tj. rozporządzenia Ministra Środowiska z 9 lipca 2004 r. w sprawie gatunków dziko występujących grzybów objętych ochroną.

Wycinka zadrzewienia przydrożnego stanowiącego siedlisko objętych ochroną gatunków bezkręgowców w związku z potrzebą przebudowy infrastruktury drogowej będzie miała zawsze negatywny wpływ (trudno rozstrzygnąć czy znaczący) na warunki ich dalszego bytowania. Powyższe podyktowane jest następującymi zależnościami:

- przez setki lat w starych drzewach gatunków liściastych, głównie lipach i dębach, wykształciły się obszerne próchnowiska wewnętrzne, stanowiące unikatowe siedlisko chrząszczy;
- poprzez odpowiednie zwarcie drzewostanu przydrożnego we wnętrzu pni panują właściwe dla rozwoju gatunków warunki termiczne i wilgotnościowe;
- wycinka nawet pojedynczych drzew (w tym również niezasiedlonych) zmniejsza bazę pokarmową dla przyszłej populacji;
- usunięcie kilku lub kilkunastu drzew w ciągu alejowym powoduje zmniejszenie możliwości dyspersyjnych owadów, co prowadzi do chowu wsobnego i zamierania populacji.

1. <http://www.iucnredlist.org/>

Regionalny dyrektor ochrony środowiska może wydać zezwolenie na odstępstwa od zakazów wymienionych w przepisach prawa w przypadku spełnienia dwóch obligatoryjnych przesłanek głównych (tj. wnioskodawca musi wykazać, że podejmowane przez niego działania nie są szkodliwe dla zachowania we właściwym stanie ochrony dziko występujących populacji gatunków chronionych oraz udowodnić, że w przedmiotowej sprawie brak jest rozwiązań alternatywnych) i co najmniej jednej szczegółowej, wymienionej w art. 56 ust. 4 pkt 1-7 ww. ustawy.

Największą trudnością, przed którą stanął inwestor (tj. Zarząd Dróg Wojewódzkich w Olsztynie), ubiegający się o decyzje derogacyjne wydawane przez Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Olsztynie (RDOŚ), było udowodnienie braku negatywnego wpływu przedsięwzięć na siedliska i okazy gatunków objętych ochroną.

Sposoby postępowania w przypadku ryzyka zniszczenia siedlisk i okazów gatunków

Pachnica dębowa prowadzi skryty tryb życia, a jej wykrywalność nie przekracza wartości 70%. Zawsze pozostaje więc 30% marginesu błędu, który spowodować może znaczące straty w populacji owadów.

W związku z powyższym za zasadne jest uznanie całej alei, w tym również drzew niezasiedlonych, za jej siedlisko. Powyższe skutecznie zapobiega procederowi usuwania drzew, które w przyszłości mogą stanowić miejsce rozrodu i żerowania owada. Umożliwia również szczegółową analizę wpływu inwestycji na populację nie tylko w aspekcie krótkoterminowym, ale co ważniejsze w perspektywie długoterminowej, która ma decydujący wpływ na trwałość i kondycję przyszłych pokoleń tego owada. Przyjęcie założenia, że tylko pojedyncze drzewa stanowią siedlisko pachnicy dębowej, jest niewłaściwe. W powyższej sytuacji populacja podlega typowej izolacji (drzewa niezasiedlone zostały usunięte), co z kolei wiąże się z chowem wsobnym,

brakiem bazy pokarmowej i powolnym, lecz nieuniknionym jej zamieraniem.

Zarządzanie trwałością populacji owadów saproksylicznych występujących wzdłuż ciągów alejowych możliwe jest zatem wyłącznie poprzez uwzględnienie wielu czynników i spojrzenie kompleksowe na powyższe zagadnienie. Wpływ usunięcia drzew na siedliska chronionych gatunków (bezkęgowców i porostów) określano na podstawie oszacowania procentowego stopnia jego zniszczenia. Przyjęto, że zniszczenie siedliska powyżej wartości 50% wpływa zawsze negatywnie na stan zachowania lokalnej populacji z uwagi na brak możliwości szybkiego odtworzenia zasobów siedliskowych (wewnętrzne próchnowiska wytwarzają drzewa w wieku powyżej 60 lat).

W praktyce Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Olsztynie stosowano następujące sposoby postępowania w przypadku podejrzenia negatywnego wpływu na populacje gatunków chronionych:

- dodatkowa inwentaryzacja;
- przemieszczenia;
- odmowa wyrażenia zgody na odstępstwa od zakazów.

Dodatkowa inwentaryzacja

Zobligowanie inwestora w toczącym się postępowaniu administracyjnym do przeprowadzenia dodatkowej inwentaryzacji w buforze 5 km od drogi, ma na celu przedstawienie rozmieszczenia i wielkości lokalnej populacji gatunków. Celem inwentaryzacji w przypadku tak określonego obszaru występowania lokalnej populacji jest rozpoznanie jej wielkości i rzeczywistego rozmieszczenia.

Uzyskana wiedza pomocna jest przy podejmowaniu rozstrzygnięć w ramach postępowania zmierzającego do wydania decyzji derogacyjnej. Należy przy tym zawsze brać pod uwagę powiązanie komunikacyjne rozbudowywanej drogi z innymi podrzędnymi drogami, wzdłuż których występują zwarte szpalery drzew. Jest to bardzo

istotne w aspekcie możliwości dyspersyjnych gatunku oraz trwałości populacji. Rozpatrując zatem wpływ inwestycji na populację owadów, należy również uwzględnić sąsiedztwo zadrzewień zlokalizowanych na innych szlakach komunikacyjnych, które nie są przewidziane do modernizacji.

Przemieszczenia

Po wyczerpaniu wszystkich rozwiązań alternatywnych RDOŚ zezwalał na przemieszczanie gatunków objętych ochroną: przenoszenie próchnowisk bądź odcinków kłód drzew - w przypadku pachnicy dębowej, tęgosza rdzawego i ciołka matowego (owady), bądź meta-plantacji - w przypadku biedronecznika wzniesionego (porost).

Owady. Przemieszczanie bezkręgowców odbywało się w zależności od wielkości przenoszonej populacji dwiema metodami, zawsze pod nadzorem entomologa:

- wybranie wszystkich form rozwojowych pachnicy dębowej z wyciętych drzew;
- przeniesienie całej kłody lub jej odcinka.

Pierwsza z metoda polega na wycinie drzewa zasiedlonego przez pachnicę dębową, przecięciu go na odcinki umożliwiające dostęp do próchnowiska, a następnie wybranie form rozwojowych owadów wraz z próchnowiskiem do przygotowanego pojemnika (ryc. 1, z lewej). Następnie próchno z formami rozwojowymi pachnicy dębowej wsypuje się do uprzednio wybranych i wskazanych, w decyzji derogacyjnej regionalnego dyrektora ochrony środowiska, drzew stojących, które przejmują rolę siedliska zastępczego dla przemieszczonej populacji (ryc. 1, z prawej) (Oleksa 2011). Siedlisko zastępcze powinno posiadać odpowiednią pojemność i jakość niezbędną do przeżycia przetransportowanych form rozwojowych, a także rokować trwałość przestrzenną i czasową dla dalszego bytowania gatunku.

Ryc. 1. Przenoszenie próchnowiska z pachnicą (fot. K. Polewko)

Metoda druga polega na przeniesieniu całego pnia (w razie konieczności wraz z grubszymi konarami) na inne, uprzednio wytypowane stanowisko, gdzie znajdujące się w dziuplach larwy będą mogły ukończyć swój rozwój, zaś wylęgające się postacie dorosłe zasiedlić znajdujące się w pobliżu dziuplaste drzewa. Na czas transportu należy zabezpieczyć otwory w kłodzie przed wysypaniem zawartości próchnowisk poprzez przybicie odpowiedniego materiału (np. płyt wiórowych, brezentu etc.) (Oleksa 2011).

Ryc. 2. Przykład przeniesienia całych kłód zasiedlonych przez pachnicę dębową (fot. K. Polewko)

Dla pachnicy dębowej pnie drzew ustawia się pionowo, w grupach po kilka sztuk i wkopuje się do gruntu na głębokość około 0,5 m, a następnie zabezpiecza stalową taśmą przed wywróceniem. W celu za-

bezpieczenia przed dostaniem się nadmiernej ilości wody, nad spiętymi kłodami drzew umieszczona się również zadaszenia (ryc. 2).

Podczas przenoszenia tęgosza rdzawego, sprężyka objętego ściłą ochroną gatunkową sytuacja wygląda analogicznie jak w przypadku pachnicy dębowej, ponieważ jest to gatunek współtowarzyszący, którego biotopem są w zasadzie wyłącznie zadrzewienia przydrożne.

Sytuacja wygląda inaczej w przypadku ciołka matowego. Gatunek ten ma odmienne preferencje siedliskowe. Jego siedliskiem są zarówno stare drzewa liściaste, takich gatunków, jak lipa drobnolistna, lipa szerokolistna, dąb szypułkowy, dąb bezszypułkowy, klon zwyczajny, klon jawor, buk zwyczajny, jesion wyniosły itp., jak i ich martwe drewno.

W warunkach klimatycznych Europy Środkowej cykl rozwojowy tego gatunku trwa najczęściej trzy lata. Samice składają jaja do spróchniałych pni drzew liściastych. Larwy żyją przez dwa kolejne lata odżywiając się drewnem rozłożonym przez grzyby. Przemieszczenie gatunku z miejsc regularnego przebywania na inne miejsca odbywa się poprzez przemieszczenie fragmentów pni, w których stwierdzono larwy lub ich żerowiska.

Biedronecznik wzniesiony. W przypadku biedronecznika przeprowadzono dwuetapową metaplantację. Pierwszego dnia pobrano plechy z drzewa macierzystego. Okazy biedronecznika uprzednio zwilżono wodą destylowaną, tak aby uniknąć ich pokruszenia. Niewielkie fragmenty plechy odcinano razem z cienką kilkumilimetrową warstwą kory w ten sposób, aby nie uszkodzić chwytników i dolnych części plech. Zebrane okazy umieszczono w oddzielnych papierowych torebkach. Drugiego dnia zebrane okazy umieszczono na drzewach zastępczych. Przed umieszczeniem pobranych plech oczyszczono fragmenty kory na drzewach zastępczych i wycięto niewielkie zagłębienia w ten sposób, aby dopasować pobrane implanty. Do przymocowania fragmentów kory użyto kleju epoksydowego. Plechy implantów umieszczano w takiej samej płaszczyźnie pionowej na pniu, jak rosły na pniu drzewa

macierzystego z zachowaniem części górnej i dolnej plechy. Nie stosowano żadnych kolorowych znaczników na forofitach z uwagi na spore zainteresowanie ludności lokalnej. Obawiano się, że zastosowanie takich rozwiązań zainteresuje przechodniów i może doprowadzić do zniszczenia przeniesionych plech (Szymczyk 2012). Skuteczność przeniesienia plech biedronecznika trudno prognozować z powodu braku danych porównawczych zarówno dla tego, jak i jakiegokolwiek innego gatunku porostu, rosnącego w specyficznych warunkach świetlnych i troficznych na drzewach przydrożnych. Ze względu na wymagania ekologiczne porostów epifitycznych z takich siedlisk nie można uznać metaplantacji za rutynowy zabieg kompensacyjny dla gatunków objętych ochroną. Zagadnienie to opisano i uzasadniono w oddzielnej opinii lichenologów w sprawie problemów ochrony gatunkowej porostów².

Powyższa sytuacja została uznana za wyjątkową, przede wszystkim z powodu ratowania jedyne lokalnego stanowiska gatunku objętego ochroną oraz ze względu na szczególnie korzystne warunki sprzyjające przesiedleniu.

Odmowa wyrażenia zgody na odstąpienie od zakazów

W przypadku stwierdzenia negatywnego wpływu inwestycji na gatunki objęte ochroną oraz braku możliwości ich przemieszczenia RDOŚ decyduje o odmowie wyrażenia zgody na zniszczenie siedlisk poprzez usunięcie drzew w konkretnym kilometrażu drogi.

Powyższa sytuacja miała miejsce m.in. podczas rozbudowy drogi wojewódzkiej nr 650 na odcinku Srokowo – Węgorzewo. RDOŚ kierując się potrzebą zachowania we właściwym stanie ochrony populacji pachnicy dębowej, w wydanej decyzji odmówił zezwolenia na usunięcie drzew stanowiących jej siedlisko, co umożliwiło zachowanie bez wycinki około 8 km drogi. Po otrzymaniu odmowy na realizację (w pełnym zakresie) przeprowadzania rozbudowy drogi, inwestor wystąpił do Ministra Infrastruktury wnioskiem o zgodę na odstąpienie

2. Opinia przygotowana na zlecenie Generalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w 2011 r. (Zalewska A., Kubiak D., Szymczyk D.).

od przepisów rozporządzenia w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać drogi publiczne i ich usytuowanie w zakresie m.in. zmniejszenia odległości między skrzyżowaniami, zmniejszenia szerokości pasa ruchu, zmniejszenia szerokości poboczy, usytuowania drzew w pasie drogowym, stosowania barier skrajnych etc. Wojewoda Warmińsko-Mazurski działając z upoważnienia Ministra Infrastruktury, udzielił zgody na powyższe odstąpienie.

Powyższe rozwiązanie alternatywne umożliwiło zachowanie tego odcinka z minimalną ingerencją w przydrożne zadrzewienie, co w zdecydowany sposób wpłynie na zachowanie w stanie praktycznie niezmiennym siedlisk gatunków objętych ochroną.

Podsumowanie

Wybór optymalnego sposobu postępowania w stosunku do gatunków objętych ochroną zależy od rozmiaru planowanej wycinki. Trudno jest przewidzieć bilans zysków, rozumianych jako efektywność zabiegu. Jego miarą może być liczba potomstwa wydanego przez przeniesione formy rozwojowe, do nakładów finansowych poniesionych na przeprowadzenie czynności. W przypadku dużej liczby drzew jakakolwiek forma przenosin pachnicy dębowej jest bardzo pracochłonna i nie daje gwarancji powodzenia. Natomiast najmniejszych nakładów (bez względu na rozmiar wycinki) wymaga prawdopodobnie przemieszczanie całych kłód. Niemniej takie rozwiązanie nie daje możliwości oceny stanu zasiedlenia przez pachnicę przed i po zabiegu, ani tym samym oceny skuteczności.

Ponadto powyższa metoda nie zapewnia utrzymania pachnicy w dłuższej perspektywie czasowej. Lepsze warunki do utrzymania gatunku zapewnia zaś metoda wybierania form rozwojowych z pni drzew. W odróżnieniu od metody przenoszenia całej kłody umożliwia przeprowadzenie monitoringu udatności przemieszczenia (Oleksa 2011).

Podejmowane próby przenoszenia gatunków wiążą się z ich zwiększoną śmiertelnością. Nawet najdokładniejsza ocena możliwości negatywnego oddziaływania na gatunki objęte ochroną nigdy nie zapewni

100% zabezpieczenia tych gatunków. Dlatego bardzo ważnym aspektem podczas przemieszczenia gatunków jest nadzór ekspercki.

Należy również przeprowadzić długoterminową analizę skutków wydanych decyzji oraz rozwiązań projektowych, które prowadzą do zachowania przydrożnego zadrzewienia. W wielu przypadkach inwestor, w celu przyspieszenia procedur oraz uzyskania stosownych zezwoleń, stara się zachować jak największą liczbę drzew, które z uwagi na technologię prac zostają poważnie uszkodzane i nie rokują szans na przeżycie w przyszłych sezonach wegetacyjnych. W następstwie powyższego, drzewa stanowią realne zagrożenie dla bezpieczeństwa uczestników ruchu drogowego.

Bardzo ważnymi czynnikami warunkującymi zachowanie siedlisk i okazów gatunków objętych ochroną podczas prowadzenia inwestycji drogowych są zatem nie tylko doraźne rozwiązania, przeprowadzane na etapie postępowania, ale przede wszystkim długoterminowe rozważenie następstw, jakie niesie za sobą przebudowa dróg. Należy zwrócić szczególną uwagę na sposoby zabezpieczenia nie tylko pni drzew, ale w szczególności systemów korzeniowych. Prace w obrębie rzutu koron drzew powinny odbywać się w miarę możliwości przy użyciu sprzętu ręcznego, aby w jak najmniejszym stopniu ingerować w systemy korzeniowe, które większość substancji odżywczych pobierają z górnych warstw gleby.

Wykaz źródeł

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/147/WE z dnia 30 listopada 2009 r. w sprawie ochrony dzikiego ptactwa (Dz. U. UE L z 2010 r., Nr 20, poz. 7).

Dyrektywa Rady nr 92/43/EWG z 21 maja 1992 r. w sprawie ochrony siedlisk przyrodniczych oraz dzikiej fauny i flory (Dz. U. UE L, Nr 206, poz. 7).

Furmankiewicz J. 2012. Nietoperze. W: Tyszko-Chmielowiec P. (red.). Aleje skarbnice przyrody. Praktyczny podręcznik ochrony alej i ich mieszkańców. Fundacja EkoRozwoju, Wrocław, s. 93-102.

- Oleksa A. 2011. Ocena walorów przyrodniczych zadrzewień krajobrazu kulturowego gminy Rychliki. Opracowanie na zlecenie Urzędu Gminy w Rychlikach, Rychliki-Bydgoszcz. [egzemplarz w RDOŚ Olsztyn].
- Orłowska B. 2012. Ptaki. W: Tyszko-Chmielowiec P. (red.). Aleje skarbnice przyrody. Praktyczny podręcznik ochrony alej i ich mieszkańców. Fundacja EkoRozwoju, Wrocław, s. 81-92.
- Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 9 lipca 2004 r. w sprawie gatunków dziko występujących grzybów objętych ochroną (Dz. U. Nr 168, poz. 1765).
- Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 12 października 2011 r. w sprawie ochrony gatunkowej zwierząt (Dz. U. Nr 237, poz. 1419).
- Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 16 maja 2010 r. w sprawie typów siedlisk przyrodniczych oraz gatunków roślin i zwierząt, wymagających ochrony w formie wyznaczenia obszarów Natura 2000 (Dz. U. Nr 94, poz. 795).
- Rozporządzenie Ministra Transportu i Gospodarki Morskiej z dnia 2 marca 1999 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać drogi publiczne i ich usytuowanie (Dz. U. Nr 43, poz. 430, ze zm.).
- Szymczyk R. 2012. Sprawozdanie z przeprowadzenia zabiegów metaplanacji plech biedronecznika wzniesionego. Zarząd Dróg Wojewódzkich w Olsztynie, Olsztyn. [egzemplarz w RDOŚ Olsztyn].
- Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2013 r., poz. 627, ze zm.).

Julian Dereziński

Wydział Ochrony Przyrody i Obszarów Natura 2000
Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Poznaniu
ul. 28 Czerwca 1956 r. 223/229, 61-485 Poznań
julian.derezinski.poznan@rdos.gov.pl

Dziko występujące gatunki i ich siedliska w ocenach oddziaływania przedsięwzięć na środowisko w województwie wielkopolskim

Streszczenie: Opracowanie przedstawia sposób uwzględniania potrzeb gatunków objętych ochroną w procedurze oceny oddziaływania przedsięwzięcia na środowisko na dwóch przykładach. Pierwsze z przykładowych przedsięwzięć dotyczy budowy zbiornika retencyjnego, którego realizacja generuje wiele nieodwracalnych oddziaływań na dziko występujące gatunki, a ich wpływ dotyczy dużej liczby gatunków. Drugi przypadek, związany z budową farmy wiatrowej, przedstawia sytuację, w której oddziaływanie ma charakter długotrwały i dotyczy wybranych grup gatunków. W opracowaniu zaprezentowano, w jaki sposób – podchodząc indywidualnie do każdego rodzaju przedsięwzięć oraz grupy objętej oddziaływaniem – należy identyfikować gatunki szczególnie newralgiczne i w jaki sposób można uwzględnić potrzeby ich ochrony w uzgadnianych warunkach realizacji.

Jednym z elementów oceny oddziaływania na środowisko jest określenie, analiza i ocena bezpośredniego i pośredniego wpływu danego przedsięwzięcia na środowisko, wzajemnego oddziaływania między jego elementami oraz możliwości i sposobów zapobiegania lub zmniejszania negatywnego oddziaływania. Zakres raportu o oddziaływaniu przedsięwzięcia na środowisko (raport), określony w art. 66 ustawy z 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz

o ocenach oddziaływania na środowisko. Raport powinien m.in. zawierać opis elementów przyrodniczych środowiska objętych zakresem przewidywanego oddziaływania planowanego przedsięwzięcia na środowisko, w tym elementów środowiska objętych ochroną na podstawie ustawy z 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody, uzasadnienie proponowanego przez wnioskodawcę wariantu, ze wskazaniem jego oddziaływania na rośliny, zwierzęta i grzyby oraz opis przewidywanych działań mających na celu zapobieganie, ograniczanie lub kompensację przyrodniczą negatywnych oddziaływań na środowisko. Zatem uwzględnianie dziko występujących gatunków i ich siedlisk jest obowiązkiem osób sporządzających raport i organów administracji biorących udział w postępowaniu w sprawie wydania decyzji o środowiskowych uwarunkowaniach.

Znaczna część przedsięwzięć poddawanych ocenom oddziaływania na środowisko, w których udział bierze Regionalny Dyrektor Ochrony Środowiska w Poznaniu, to przedsięwzięcia o niewielkiej skali oddziaływania na gatunki objęte ochroną i ich siedliska, ze względu na stosunkowo małą powierzchnię przekształconą w wyniku ich realizacji, charakter oddziaływań, jakie generują oraz lokalizację w obrębie terenów już przekształconych antropogenicznie. Do tej grupy zaliczyć można m. in. budowę chlewni, obór, stacji demontażu pojazdów, stacji benzynowych, biogazowni itp. W tych przypadkach przedsięwzięcia oddziałują co najwyżej na pojedyncze stanowiska gatunków, należących najczęściej do gatunków licznych i szeroko rozpowszechnionych, takich jak np. kocanki piaskowe *Helichrysum arenarium*, ślimak winniczek *Helix pomatia*, jaszczurka zwinka *Lacerta agilis*, skowronek *Alauda arvensis*, kret *Talpa europaea*. W takiej sytuacji łatwo jest zidentyfikować zagrożenia dla tych gatunków związanego z realizacją planowanego przedsięwzięcia, ocenić jego wpływ, zaplanować ewentualne działania minimalizujące negatywne oddziaływanie i/lub udowodnić, że realizacja przedsięwzięcia nie wpłynie negatywnie na populacje tych gatunków w skali krajowej, regionalnej i lokalnej.

Z bardziej złożoną sytuacją mamy do czynienia w przypadku przedsięwzięć wielkoskalowych, które obejmują zasięgiem duży obszar, generujących różne rodzaje oddziaływań lub oddziałujących w długiej perspektywie czasowej.

Wśród tych przedsięwzięć można wyróżnić budowę farm wiatrowych, zbiorników zaporowych, dróg, małych elektrowni wodnych, regulacje rzek, itp. Realizacja tego typu przedsięwzięć wiąże się z negatywnym oddziaływaniem na większą liczbę gatunków chronionych, znaczną powierzchnię ich siedlisk i może dotyczyć istotnych części ich populacji lokalnych. Może to skutkować np. istotnym spadkiem liczebności lub zwiększeniem izolacji, poważnie zaburzając trwałość populacji. W ten sposób również stan populacji gatunku w skali regionu lub kraju może się pogorszyć. Z wielu powodów, przy tego typu inwestycjach niemożliwe jest zidentyfikowanie zagrożeń dla wszystkich gatunków objętych oddziaływaniem i zapewnienie ochrony dla wszystkich tych gatunków i ich siedlisk w trakcie realizacji i funkcjonowania planowanego przedsięwzięcia. Wynika to choćby z takich czynników, jak trudności metodyczne w wykrywaniu niektórych gatunków, ograniczony czas i zakres badań na potrzeby oceny oddziaływania na środowisko, braki w wiedzy nt. oddziaływania różnych rodzajów przedsięwzięć na poszczególne gatunki i ich siedliska, trudności w prognozowaniu wpływu wskutek oddziaływań długotrwałych i wreszcie brak możliwości wyeliminowania negatywnego wpływu. Z tego względu niezbędne jest w ocenie oddziaływania przedsięwzięcia na środowisko wyselekcjonowanie najistotniejszej grupy gatunków, dla których należy podejmować działania minimalizujące.

Sposób postępowania z dziko występującymi gatunkami w ocenie oddziaływania przedsięwzięcia na środowisko prowadzonej przez Regionalną Dyрекcję Ochrony Środowiska w Poznaniu zaprezentowano na przykładzie postępowania w sprawie wydania decyzji o środowiskowych uwarunkowaniach budowy zbiornika retencyjnego o powierzchni około 111 ha oraz postępowania w sprawie

uzgodnienia warunków realizacji przedsięwzięcia przed wydaniem decyzji o środowiskowych uwarunkowaniach budowy farmy wiatrowej o mocy do 21 MW. Pierwszy przykład pokazuje, w jaki sposób uwzględniono potrzeby gatunków rzadkich, drugi natomiast dotyczy sposobu uwzględnienia potrzeb gatunków, których stan ochrony nie jest niekorzystny, natomiast z pewnych względów są to gatunki szczególnie narażone na negatywne oddziaływanie.

Zbiornik zaporowy

Zakres prac w ramach przedsięwzięcia polegającego na budowie zbiornika retencyjnego obejmował m.in. wykonanie zapory czołowej, wykonanie budowli przelewowo-spustowej, wykonanie przepławki dla ryb, ukształtowanie czaszy zbiornika, zabezpieczenia skarpy przy zabudowaniach i grodzisku, podwyższenie studni ujściowej, podwyższenie istniejącej drogi gminnej, przełożenie napowietrznej linii energetycznej 15 kV, wykonanie drogi dojazdowej, usunięcie drzew i krzewów, rozbórkę dwóch altan i mostu pod drogą.

Planowany zbiornik powstanie w dolinie niewielkiej rzeki - Strugi Gołanieckiej. Dolina ta w miejscu realizacji przedsięwzięcia stanowi głęboko wcięta (średnio 14 m) rynną polodowcową, w obrębie której znajduje się m.in. zatorfiona niecka nieistniejącego już jeziora Chwałdno oraz istniejące Jezioro Laskownickie o powierzchni 18,1 ha. Z powyższego opisu zadań planowanych do wykonania oraz wstępnej charakterystyki terenu należy wnioskować, że negatywne oddziaływanie obejmie wiele gatunków chronionych z różnych grup systematycznych i o różnym statusie ochronnym. Niezbędne więc było wykonanie na potrzeby raportu szczegółowej inwentaryzacji przyrodniczej obejmującej różne grupy flory i fauny. Teren objęty przedsięwzięciem stanowi miejsce występowania 91 zbiorowisk roślinnych, spośród których największą łączną powierzchnię zajmują zbiorowiska wodne i bagienne. W wyniku przeprowadzonej inwentaryzacji szaty roślinnej na omawianym obszarze stwierdzono 7 typów siedlisk przyrodniczych z załącznika

I dyrektywy Rady 92/43/EWG z 21 maja 1992 r. w sprawie ochrony siedlisk przyrodniczych oraz dzikiej fauny i flory (dyrektywa siedliskowa), w tym priorytetowe siedlisko łągi wierzbowe, topolowe, olszowe i jesionowe (91E0*). Ponadto odnotowano obecność sześciu gatunków objętych ochroną częściową (kruszyny pospolitej *Frangula alnus*, kocanek piaskowych, grążela żółtego *Nuphar lutea*, pierwiosnki wyniosłej *Primula elatior*, porzeczki czarnej *Ribes nigrum*, kaliny koralowej *Viburnum opulus*) i jednego gatunku objętego ochroną ścisłą (kukułki szerokolistnej *Dactylorhiza majalis*).

Przeprowadzona inwentaryzacja faunistyczna wykazała obecność na badanym obszarze w okresie rozrodczym 67 gatunków zwierząt objętych ochroną częściową lub ścisłą z następujących grup systematycznych: chrząszcze (3 gatunki), mięczaki (2 gatunki), płazy (6 gatunków), gady (2 gatunki), ptaki (42 gatunki), ssaki (12 gatunków). Ponadto w Jeziorze Laskownicim stwierdzono występowanie kilku gatunków ryb nieobjętych ochroną gatunkową m.in. karasia *Carassius gibelio*, węgorza *Anguilla anguilla*, szczupaka *Esox lucius*, leszcza *Abramis brama*, lina *Tinca tinca*, płoci *Rutilus rutilus*, okonia *Perca fluviatilis*.

W wyniku realizacji inwestycji duża część terenu zostanie trwale przekształcona, przez co niemożliwe jest uniknięcie zniszczenia wielu stanowisk gatunków objętych ochroną. W tej sytuacji konieczne było dokonanie oceny statusu ochronnego poszczególnych gatunków i określenie, dla których zniszczenie siedlisk i osobników nie spowoduje zaburzenia w funkcjonowaniu populacji na poziomie mającym wpływ na jego właściwy stan ochrony. Jest to bardzo ważne nie tylko z punktu widzenia prowadzonej oceny oddziaływania na środowisko i zaplanowania właściwych warunków realizacji przedsięwzięcia, ale również ze względu na możliwość uzyskania od właściwego organu zezwolenia na czynności podlegające zakazom w stosunku do gatunków objętych ochroną.

Pamiętać należy, że uzyskanie takiego zezwolenia możliwe jest w przypadku, kiedy działania nie będą szkodliwe dla zachowania we właś-

ciwym stanie ochrony dziko występujących populacji chronionych gatunków roślin, zwierząt lub grzybów. Przy ocenie statusu ochronnego Regionalny Dyrektor Ochrony Środowiska w Poznaniu uwzględnił liczebność gatunku w kraju i regionie, a także trendy populacyjne, rozmieszczenie, obecność w czerwonych księgach i listach (Głowaciński 2001, Kaźmierczakowa i Zarzycki 2001, Mirek i in. 2006, Jackowiak i in. 2007) oraz w załącznikach do dyrektywy siedliskowej i dyrektywy 2009/147/EC z 30 listopada 2009 r. w sprawie ochrony dzikiego ptactwa.

Spośród stwierdzonych gatunków roślin objętych ochroną, dwa gatunki umieszczone zostały na czerwonej liście roślin i grzybów Polski (Mirek i in. 2006) i regionalnej czerwonej liście roślin (Jackowiak i in. 2007) – pierwiosnka wyniosła (kategoria E i EN), kukułka szerokolistna (LC). Pozostałe gatunki nie należą do grupy rzadkich i nie są taksonami zagrożonymi zarówno w skali regionalnej, jak i krajowej, w związku z tym zniszczenie ich stanowisk nie spowoduje zagrożenia dla dziko występujących populacji tych gatunków. Spośród zwierząt chronionych stwierdzonych w obrębie planowanego przedsięwzięcia, tylko jeden gatunek - poczwarówka zwężona *Vertigo angustior* - umieszczony został, z kategorią EN - w krajowej czerwonej księdze zwierząt bezkręgowych (Głowaciński i Nowacki 2004). Pozostałe gatunki należą do grupy gatunków pospolitych, związanych z siedliskami szeroko rozpowszechnionymi. W związku z tym dla pierwiosnki wyniosłej, kukułki szerokolistnej oraz poczwarówki zwężonej określono warunek przeniesienia zagrożonych osobników na nowe stanowiska położone poza zasięgiem negatywnego oddziaływania.

Nakładając przytoczone warunki, wzięto pod uwagę przesłanki świadczące o skuteczności tego typu działań, aby nie obarczać inwestora wielkimi niekiedy kosztami wiedząc, że prawdopodobieństwo skuteczności działań jest bardzo małe. W tym przypadku wzięto pod uwagę nieliczne publikacje dotyczące przenoszenia niektórych z powyższych gatunków, które wskazują na powodzenie takiego działania. W Wielkiej

Brytanii przenoszono z sukcesem poczwarówkę jajowatą *Vertigo moulinsiana* ze stanowisk, których nie można było chronić in situ (Stebbing i Killen 1998). W innym opracowaniu dotyczącym poczwarówki jajowatej (Książkiewicz i in. 2012) zaleca się w miejscach, w których poczwarówka jajowata zanikła, rozważenie reintrodukcji (pod warunkiem odtworzenia warunków siedliskowych) poprzez przeniesienie roślinności i ściółki z najbliższych powierzchni, na których gatunek ten występuje. Poczwarówka zwężona ma dość podobną biologię i ekologię do poczwarówki jajowatej. W związku z tym istnieją przesłanki do twierdzenia, że działania te w odniesieniu do tego gatunku, mając na uwadze doświadczenia z poczwarówką jajowatą, zakończą się sukcesem. Nakładając warunek przeniesienia kukułki szerokolistnej, wzięto pod uwagę wyniki introdukcji tego gatunku w Górach Opawskich (Sporek i Sporek 2009). Maksymalna udatność przesadzenia tego gatunku wyniosła 92%. Z kolei pierwszotka wyniosła jest byliną szeroko rozpowszechnioną i stosowaną w ogrodnictwie. W związku z tym uznano, że przesadzenie osobników tego gatunku w odpowiednie siedlisko będzie skuteczne. W warunkach decyzji szczegółowo określono sposób wykonania przeniesienia:

„Ze stanowisk, na których stwierdzono osobniki poczwarówki zwężonej (*Vertigo angustior*), położonych w zasięgu oddziaływania przedsięwzięcia, należy przed rozpoczęciem prac przenieść górną warstwę gleby i warstwę ściółki wraz z osobnikami poczwarówki na odpowiednie siedliska zastępcze.

- przenoszony substrat należy równomiernie rozrzucić na nowym siedlisku, w ten sposób aby warstwa nie była zbyt gruba (do ok. 2 cm) i jednocześnie by nie zatrzymywała się na roślinności, lecz opadała na podłoże;
- powyższe prace należy prowadzić etapowo, tj. ściółkę należy pobierać jednorazowo z powierzchni nie większej niż 1 ar;
- ze względu na cykl życiowy poczwarówki, przeniesienie powinno zostać wykonane w okresie wrzesień-październik przy sprzyjających warunkach atmosferycznych (wysoka wilgotność powietrza i podłoża);

- nowe stanowiska należy monitorować pod względem hydrologicznym, botanicznym oraz malakologicznym przez okres pięciu lat od zakończenia przenoszenia, określając w minimum 25 punktach monitoringowych liczebność populacji, strukturę wiekową (stosunek liczby osobników młodych do dojrzałych), wilgotność gleby, poziom wód gruntowych, strukturę i skład gatunkowy roślinności oraz jej wysokość, zacienienie stanowiska. W przypadku stwierdzenia niekorzystnych zmian w siedlisku poczwarówki należy podjąć działania przeciwdziałające tym zmianom.

Osobniki kukułki szerokolistnej *Dactylorhiza majalis*, które stwierdzono na stanowiskach, które ulegną zniszczeniu, należy przenieść na odpowiednie siedliska wyznaczone na podstawie mapy siedliskowej, wizji lokalnej oraz pomiarów parametrów gleby. Przed wykonaniem tych działań należy uzyskać zgodę właściciela tego terenu na ich realizację.

- w roku poprzedzającym realizację inwestycji należy: ponownie określić lokalizację populacji kukułki szerokolistnej, która zostanie zniszczona (maj-czerwiec), wykonać opis florystyczno-fitosocjologiczny oraz wykonać pomiary wilgotności i pH gleby na stwierdzonych stanowiskach, określić liczbę osobników (pędów generatywnych i wegetatywnych),
- na podstawie informacji zebranych w ramach powyższych działań należy określić liczbę osobników do przeniesienia oraz wytypować powierzchnie zastępcze,
- przenoszone rośliny (generatywne okazy w okresie owocowania) wraz z bryłą gleby o bokach ok. 25x25x25 cm należy przenieść na wytypowane powierzchnie;
- nowe stanowiska należy monitorować, oceniając liczbę osobników, w tym liczbę pędów generatywnych i wegetatywnych, wysokość osobników oraz długość ich kwiatostanów, charakterystykę florystyczno-fitosocjologiczną, wilgotność i pH gleby. W przypadku stwierdzenia w trakcie monitoringu niekorzystnych zmian na nowych stanowiskach należy podjąć działania przeciwdziałające tym

zmianom. Monitoring ten należy prowadzić przez okres 5 lat od wykonania przeniesienia.

Osobniki pierwiosnki wyniosłej *Primula elatior*, które stwierdzono na stanowiskach, które ulegną zniszczeniu, należy przenieść na odpowiednie siedliska wyznaczone na podstawie mapy siedliskowej, wizji lokalnej oraz pomiarów parametrów gleby. Przed wykonaniem tych działań należy uzyskać zgodę właściciela tego terenu na ich realizację.

- w roku poprzedzającym realizację inwestycji należy: zlokalizować zagrożoną populację pierwiosnki wyniosłej (kwiecień-czerwiec), wykonać opis florystyczno-fitosocjologiczny oraz wykonać pomiary wilgotności i pH gleby na stwierdzonych stanowiskach, określić liczbę osobników (pędów generatywnych i wegetatywnych);
- na podstawie informacji zebranych w ramach powyższych działań należy określić liczbę osobników do przeniesienia oraz wytypować powierzchnie zastępcze;
- przenoszone rośliny (generatywne okazy z okresie owocowania) wraz z bryłą gleby o bokach ok. 25x25x25 cm należy przenieść na wytypowane powierzchnie;
- nowe stanowiska należy monitorować, oceniając liczbę osobników, w tym liczbę osobników kwitnących i płonnych, charakterystykę florystyczno-fitosocjologiczną, wilgotność i pH gleby. W przypadku stwierdzenia w trakcie monitoringu niekorzystnych zmian na nowych stanowiskach należy podjąć działania przeciwdziałające tym zmianom. Monitoring ten należy prowadzić przez okres 5 lat od wykonania przeniesienia.

Dla ww. działań związanych z przeniesieniem osobników poczwarówki zwężonej *Vertigo angustior*, kukułki szerokolistnej *Dactylorhiza majalis* i pierwiosnki wyniosłej *Primula elatior* należy sporządzić sprawozdanie z prowadzonego monitoringu zawierające jego wyniki, opis wykonanych działań minimalizujących oraz wskazanie planowanych w kolejnych latach działań przeciwdziałających zagrożeniom dla przeniesionych populacji. Powyższe sprawozdanie należy przedłożyć do tutejszego organu w terminie do 6 lat od zakończenia przeniesienia.”

Dla pozostałych gatunków warunki określono bardziej ogólnie i adresowano je do całych grup. Niemniej ich celem było zminimalizowanie negatywnego oddziaływania przedsięwzięcia na dziko występujące gatunki roślin i zwierząt. Wskazano m. in. konieczność budowy przepławki, wykonania poza sezonem lęgowym ptaków czynności, takich jak: wycinka drzew i krzewów, usuwanie wierzchniej warstwy gruntów organicznych, napełnianie zbiornika, konieczność odpowiedniego wyprofilowania skarp zbiornika w sposób umożliwiający dostęp do wody zwierzętom oraz wykształcenie się spontanicznej roślinności, konieczność zachowania zbiornisk roślin występujących w pasie nadbrzeżnym przyszłego zbiornika, w celu utworzenia wokół jeziora różnorodnego pod względem struktury i składu gatunkowego pasa roślinności, konieczność wykonania dodatkowego zbiornika wodnego o łagodnym nachyleniu skarp, w celu stworzenia warunków dla organizmów wymagających wód stagnujących.

Farma wiatrowa

Drugi przykład dotyczy uwzględnienia potrzeb gatunków, które nie należą do szczególnie rzadkich, lecz ze względu na tryb życia, swoją biologię oraz charakter przedsięwzięcia, są to gatunki szczególnie narażone na negatywne oddziaływanie.

Inwestycja polegała na budowie 7 turbin wiatrowych o łącznej mocy 21 MW wraz z infrastrukturą towarzyszącą. Miejsce realizacji przedsięwzięcia stanowią grunty orne, urozmaicone szpalerami drzew i krzewów, położone w sąsiedztwie dużego kompleksu leśnego. Mając na względzie charakter oddziaływań generowanych przez tego typu przedsięwzięcia, do szczególnie zagrożonych negatywnym oddziaływaniem grup zwierząt należą ptaki i nietoperze. Ocena oddziaływania planowanego przedsięwzięcia na te grupy została dokonana na podstawie wyników rocznego, przedrealizacyjnego monitoringu ornitologicznego i chiropterologicznego.

Z przeprowadzonych badań wynika m.in., że miejsce realizacji przedsięwzięcia stanowić może potencjalnie atrakcyjne żerowisko dla kani

rudej. W buforze do 2 km znajdowały się 4 gniazda kani rudej *Milvus milvus*, które nie są zajmowane corocznie, a równocześnie w tym obszarze gniazdowały 1-2 pary tego gatunku. Gatunek ten ze względu na częste żerowanie na terenach rolniczych, duże rozmiary i małą zwrotność należy do najczęstszych ofiar kolizji z turbinami wiatrowymi.

W monitoringu stwierdzono również 6 gatunków nietoperzy. Pomimo że wymienione gatunki nie mają niekorzystnego stanu ochrony, należą one do grupy zwierząt, których lokalne populacje mogą ulegać znaczącym negatywnym oddziaływaniom ze strony turbin wiatrowych. Powodów wysokiego zagrożenia kolizjami jest kilka. Część gatunków nietoperzy żeruje w obrębie użytków rolnych. Oświetlenie turbiny wiatrowej może działać przywabiająco na owady, a w konsekwencji na nietoperze. Szybko obracające się końcówki łopat bywają niezauważone przez system echolokacyjny tych zwierząt. W przypadku nietoperzy śmiertelność mogą powodować nie tylko bezpośrednie kolizje, ale również przelot przez obszar o dużej różnicy ciśnień, jaki się wytwarza w pobliżu pracującej turbiny, powodujący pęknięcie pęcherzyków płucnych (barotrauma). Nietoperze w ciągu roku odchowują najczęściej jedno młode, zatem nawet niewielkie zwiększenie śmiertelności w populacji może zagrażać właściwemu stanowi ochrony.

Uwzględniając powyższe, zastosowano kilka działań minimalizujących negatywny wpływ przedsięwzięcia na wymienione zwierzęta, nie z powodu stanu ich ochrony, lecz ze względu na szczególną podatność na zagrożenia ze strony tego typu przedsięwzięć. Do realizacji przedsięwzięcia wskazano taki wariant, który uwzględniał położenie stref ochrony miejsc rozrodu i regularnego przebywania kani rudej, w taki sposób, że najbliższa turbina znalazła się w odległości co najmniej 1,5 km od gniazda, czyli w odległości uznanej za stosunkowo bezpieczną. Ze względu na fakt, że niektóre typy światła przyciągają owady, co z kolei może powodować wzrost aktywności nietoperzy w tych miejscach, nałożono warunek zastosowania odpowiedniego światła o minimalnej mocy i liczbie błysków wymaganych rozporządzeniem Ministra Infrastruktury w sprawie sposobu zgłaszania

oraz oznakowania przeszkód lotniczych. W trakcie monitoringu chiropterologicznego stwierdzono miejsca intensywniej wykorzystywane przez nietoperze w okresie lipiec – wrzesień. Z tego powodu, w celu zmniejszenia zagrożenia nałożono warunek czasowego wyłączania turbin znajdujących się w pobliżu tych miejsc, w czasie od godziny przed zachodem słońca do czterech godzin po zachodzie słońca, przy prędkościach wiatru poniżej 6 m/s w okresie: od 15 czerwca do 31 lipca dla jednej z turbin i od 1 lipca do 30 września w przypadku dwóch innych turbin. Dodatkowo w celu przeanalizowania rzeczywistego zagrożenia, jakie może powodować przedmiotowa inwestycja na etapie funkcjonowania i podjęcia w razie potrzeby działań zapobiegawczych nałożono warunek przeprowadzenia monitoringu porealizacyjnego w odniesieniu do ptaków i nietoperzy.

Podsumowanie

Podjęcie do ochrony dziko występujących gatunków i ich siedlisk w toku oceny oddziaływania na środowisko musi być przyjęte indywidualnie dla każdego rodzaju przedsięwzięcia i stwierdzonych gatunków. Ważne, aby inwestorzy i osoby sporządzające raport, zdawały sobie sprawę z potrzeby ochrony gatunków i w swoich rozwiązaniach uwzględniali je już na wczesnych etapach planowania. Pozwala to niejednokrotnie uniknąć problemów na późniejszych etapach postępowania, które niejednokrotnie prowadzą do zwiększenia kosztów związanych z realizacją przedsięwzięcia oraz wydłużenia czasu uzyskania decyzji o środowiskowych uwarunkowaniach. Podane powyżej przykłady mają zwrócić uwagę na to, że niektóre gatunki w określonych sytuacjach wymagają specjalnych zabiegów ochronnych i niekoniecznie gatunki te muszą należeć do grupy rzadkich i ginących taksonów.

Wykaz źródeł

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/147/WE z dnia 30 listopada 2009 r. w sprawie ochrony dzikiego ptactwa (Dz. U. UE L z 2010 r., Nr 20, poz. 7).

- Dyrektywa Rady nr 92/43/EWG z 21 maja 1992 r. w sprawie ochrony siedlisk przyrodniczych oraz dzikiej fauny i flory (Dz. U. UE L, Nr 206, poz. 7).
- Głowaciński Z. (red.). 2001. Polska Czerwona Księga Zwierząt, Tom I. Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne, Warszawa.
- Głowaciński Z., Nowacki J. (red.). 2004. Polska Czerwona Księga Zwierząt, Tom II. Instytut Ochrony Przyrody PAN w Krakowie i Akademia Rolnicza w Poznaniu.
- Jackowiak B., Celka Z., Chmiel J., Latowski K., Żukowski W. 2007. Red list of vascular flora of Wielkopolska (Poland). *Biodiv. Res. Consev.* 5–8: 95–127.
- Każmierczakowa R., Zarzycki J. (red.). 2001. Polska Czerwona Księga Roślin. Paprotniki i rośliny kwiatowe. Instytut Botaniki PAN, Kraków.
- Książkiewicz Z., Lipińska A., Zając K., Barga-Więcławska J. 2012. Poczwarówka zwężona *Vertigo angustior*. W: Monitoring gatunków zwierząt. Przewodnik metodyczny. Część II. GIOŚ, Warszawa, s. 482-503.
- Mirek Z., Zarzycki W., Wojewoda Z., Szelaż Z. (red.). 2006. Red list of plants and fungi in Poland. Instytut Botaniki PAN, Kraków.
- Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 25 czerwca 2003 r. w sprawie sposobu zgłaszania oraz oznakowania przeszkód lotniczych (Dz. U. Nr 130, poz. 1193, ze zm.).
- Sporek M., Sporek K. 2009. Introdukcja kukułki szerokolistnej *Dactylorhiza majalis* (Rchb.) P.F.Hunt & Summerh. w Parku Krajobrazowym Góry Opawskie. *Chemia. Dydaktyka. Ekologia. Meteorologia* 14, 1-2: 65-68.
- Stebbing R. E., Killeen I. J. 1998. Translocation of habitat for the snail *Vertigo moilinsiana* in England. *Journal of Conchology Special Publication* 2: 191-204.

Ustawa z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz ocenach oddziaływania na środowisko (Dz. U. z 2013 r., poz. 1235, ze zm.).

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2013 r., poz. 627, ze zm.).

Krzysztof Adamczak

Wydział Ochrony Przyrody i Obszarów Natura 2000
Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Szczecinie
ul. T. Firlika 20, 71-637 Szczecin
krzysztof.adamczak.szczecin@rdos.gov.pl

Wybrane problemy ochrony gatunków i ich siedlisk w ocenach oddziaływania przedsięwzięć na środowisko w województwie zachodniopomorskim

Streszczenie: W artykule omówiono problemy ochrony gatunków związane z brakiem pełnej, aktualnej wiedzy na temat ich występowania, liczebności i rozpoznania siedlisk. Pozostałe komplikacje wynikają z niewiedzy wykonawców raportów o oddziaływaniu przedsięwzięcia na środowisko i dotyczą niewykorzystywania uznanych metodyk, ograniczania zakresu badań i prowadzenie ich w sposób niegwarantujący pełnego wykrycia gatunków objętych ochroną w zasięgu oddziaływania inwestycji. Ponadto w opracowaniu zwrócono uwagę na brak wytycznych dotyczących oceny rangi negatywnych wpływów i zagrożeń dla poszczególnych gatunków, możliwości ochrony cennych i objętych ochroną gatunków na obszarach Natura 2000 oraz brak regulacji prawnych ograniczających zmiany sposobu użytkowania łąk i pastwisk na grunty orne.

Podstawowe akty prawne dotyczące ochrony gatunków w Polsce, których zapisy stosuje się w ocenach oddziaływania przedsięwzięć na środowisko, to ustawa z 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (ustawa op) oraz rozporządzenia Ministra Środowiska w sprawie ochrony gatunkowej dziko występujących zwierząt, roślin i grzybów, a także w sprawie obszarów specjalnej ochrony ptaków.

W regulacjach tych określono sposoby ochrony obowiązujące w stosunku do gatunków objętych ochroną oraz zasady obowiązujące dla

poszczególnych form ochrony przyrody. Podkreślić należy, że dla obszarów Natura 2000 powoływanych na podstawie dyrektywy Rady 92/43/EWG z 21 maja 1992 r. w sprawie ochrony siedlisk naturalnych oraz dzikiej fauny i flory (dyrektywa siedliskowa) - tzw. obszary mające znaczenie dla Wspólnoty - pomimo, iż nie zostały jeszcze wyznaczone w drodze stosowanego aktu prawnego, obowiązują przepisy ustawy op.

Odnosząc się do przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko oraz innych inwestycji, w artykule przedstawiono najważniejsze doświadczenia pracowników Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Szczecinie (RDOŚ) dotyczące problematyki ochrony gatunkowej w ocenach oddziaływania na środowisko.

Przyrodnicze problemy w ocenach oddziaływania na środowisko, w tym na obszary Natura 2000

W przypadku postępowania, w ramach którego przeprowadza się ocenę oddziaływania na środowisko lub na obszary Natura 2000, możliwe jest pełne rozpoznanie wpływu przedsięwzięcia na pożądane aspekty środowiska. Jednakże mimo istnienia tych możliwości, w trakcie procedur prowadzonych przez RDOŚ stwierdzono pojawiające się regularnie w tym zakresie problemy, które przypisano do kilku kategorii.

Brak dokładnych danych na temat rozmieszczenia i liczebności poszczególnych gatunków

Pomimo faktu, iż praktycznie wszystkie gminy w województwie zachodniopomorskim dysponują waloryzacjami przyrodniczymi, to dane te uległy z upływem czasu dezaktualizacji. Ponadto zakres zdecydowanej większości tych opracowań ograniczony był do identyfikacji najcenniejszych z przyrodniczego punktu widzenia obszarów oraz do wybranych grup organizmów stosunkowo łatwych do identyfikacji (rośliny, ptaki, płazy, gady). W wielu przypadkach stanowiska objętych ochroną gatunków uległy zanikowi na skutek czynników naturalnych bądź działalności

człowieka. W niektórych miejscach siedliska gatunków objętych ochroną wytworzyły się po przeprowadzeniu badań bądź nie zostały wcześniej zinwentaryzowane. Aby posiadać aktualną wiedzę umożliwiającą pełną i właściwą ocenę oddziaływania na środowisko oraz określenie znaczenia generowanych oddziaływań w skali regionu, należałoby regularnie powtarzać inwentaryzację całego województwa, co jest w praktyce niemożliwe z uwagi na czasochłonność oraz wysokie koszty takich badań. Efektem braków w rozpoznaniu terenu jest utrudnienie weryfikacji przedłożonych danych, dotyczących obecności gatunków bądź ich siedlisk w obszarze oddziaływania inwestycji. W związku z powyższym, źródłem wiedzy o stanie środowiska stają się raporty oddziaływania przedsięwzięć na środowisko (raport).

Jakość raportów o oddziaływaniu przedsięwzięć na środowisko

Raporty sporządzone przez wykwalifikowanych specjalistów, znających wymagania siedliskowe i biologię poszczególnych gatunków oraz posługujących się odpowiednimi metodykami, są nie tylko podstawą do zrealizowania inwestycji w sposób zapewniający zabezpieczenie dobra publicznego, jakim są zasoby przyrodnicze, ale i dostarczają danych na temat lokalnych populacji gatunków objętych ochroną. Posiadając rzetelny raport, można przewidzieć wszystkie oddziaływania i zastosować odpowiednie środki minimalizujące bądź kompensujące, a tym samym zapewnić nie pogorszenie stanu populacji gatunków objętych ochroną. Problem stanowią dokumenty sporządzone pobieżnie bądź też przez osoby bez odpowiedniego doświadczenia lub niewykwalifikowane, które nie znają biologii gatunków, ani nie posługują się uznanymi metodami badawczymi. Raporty takie, z uwagi na niepełne dane znajdujących się w posiadaniu organów ochrony przyrody oraz niepełne wykrycie gatunków przez wykonawcę badań, mogą spowodować, iż inwestycja wywrze znaczące oddziaływanie na środowisko naturalne, które nie zostanie zminimalizowane lub skompensowane. Dodatkowo dane przedstawione w raporcie wykazują rozbieżność z wynikami monitoringów przed- i porealizacyjnych prowadzonych po wydaniu decyzji o środowiskowych uwarunkowaniach, powodując

dodatkowe komplikacje dla inwestora i konieczność wprowadzania nieprzewidzianych dodatkowych działań minimalizujących. W sytuacjach takich rozwiązaniem staje się nadzór przyrodniczy, który może ujawnić potencjalne zagrożenie, dzięki czemu będzie można podjąć ewentualne działanie zapobiegawcze, zanim dojdzie do szkody.

Brak wytycznych do oceny stanu zachowania siedlisk poszczególnych gatunków

Wymagania siedliskowe poszczególnych gatunków są bardzo zróżnicowane i zależą od wielu czynników, takich jak dostępność zasobnych w odpowiedni pokarm żerowisk czy odpowiednich miejsc do wydania potomstwa, a także odległości pomiędzy tymi obszarami i zachowania możliwości przemieszczania się między nimi. Często oceniającemu trudno jest zweryfikować np. czy odległość inwestycji od siedlisk gatunków jest wystarczająca do zapewnienia im przestrzeni bytowej, a przez to zweryfikować zapisy raportu. W związku z powyższym ocena ta często jest bardzo subiektywna, bazująca na doświadczeniu i wiedzy oceniającego, a przy nałożeniu się problemów opisanych w poprzednich punktach, może doprowadzić do niepożądanych efektów i niejednolitego traktowania inwestycji¹.

Problem tzw. III grupy - ograniczenie oceny do analizy wpływu na obszary Natura 2000

Dla przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowiska, dla których wymagana jest ocena oddziaływania na środowisko, w sporządzonym raporcie o oś uwzględnia się całość środowiska, w tym także wpływ na obszary Natura 2000. Przedsięwzięcia inne niż mogące

1. W 2013 r. ukazały się „Materiały do wyznaczania i określania stanu zachowania siedlisk ptasich w obszarach specjalnej ochrony ptaków Natura 2000” (Zawadzka i in. 2013), stwarzające ramy do ujednoczenia ocen i odpowiedniej weryfikacji zagrożeń dla wybranych gatunków ptaków; w pracy tej przedstawiono parametry siedlisk dla wybranych gatunków ptaków, których zachowanie gwarantuje utrzymanie właściwego ich stanu, zabezpieczającego warunki bytowe dla tych zwierząt oraz jasno określiła zasady oceny tychże siedlisk; opracowanie przyczyni się do zwiększenia skuteczności ochrony poszczególnych gatunków oraz ułatwi inwestorom zrozumienie podejmowanych przez organ decyzji; pożądane jest stworzenie tego typu materiałów dla wszystkich gatunków objętych ochroną.

znacząco oddziaływać na środowisko, mogą zostać uznane za przedsięwzięcia mogące potencjalnie oddziaływać na obszary Natura 2000. W procedurze oceny oddziaływania na obszary Natura 2000 pod uwagę bierze się tylko i wyłącznie gatunki i siedliska przyrodnicze będące przedmiotem ochrony w obszarze/obszarach, których przedsięwzięcie dotyczy. Funkcjonowanie to wiąże się zarówno z efektami pozytywnymi jak i negatywnymi.

Pozytywnym aspektem jest fakt, iż ochrona siedlisk tych wybranych gatunków i siedlisk przyrodniczych, stwarza możliwość zabezpieczenia warunków środowiskowych dla innych gatunków, nie tak rzadkich w skali europejskiej, lecz mających podobne wymagania siedliskowe. Przedmioty ochrony w obszarach Natura 2000 stają się swoego rodzaju gatunkami i siedliskami parasolowymi na obszarach Natura 2000. Problem pojawia się w momencie, w którym na obszarze Natura 2000 znajdują się stanowiska gatunków rzadkich w skali krajowej i/lub lokalnej, ale również europejskiej, które nie stanowią przedmiotu ochrony na danym obszarze. W takiej sytuacji, zgodnie z interpretacjami organów odwoławczych, pod uwagę należy wziąć jedynie oddziaływanie na przedmioty ochrony obszaru Natura 2000. W efekcie stanowiska gatunków „nienaturowych” na danym obszarze mogą ulec zniszczeniu, mimo przeprowadzonej oceny (zgodnie z prawem - po uzyskaniu odpowiednich zezwoleń wymaganych na podstawie ustawy op).

Problem ochrony gatunków niebędących przedmiotem ochrony uwidacznia się szczególnie w małych ostojach, gdzie gatunki osiągają stosunkowo wysokie zagęszczenia, czyli znajdują dużą liczbę odpowiednich siedlisk, jednakże nie osiągają krytycznego 0,5% liczebności populacji krajowej, z uwagi na stosunkowo niewielką powierzchnię obszaru. Są to często stabilne populacje o znaczeniu lokalnym lub regionalnym, które z uwagi na fakt, iż nie są przedmiotem ochrony na danym obszarze, tracą siedliska na skutek realizacji niewielkich inwestycji niewymagających decyzji środowiskowej. Powoduje to nieodwracalne zanikanie bardzo cennych siedlisk z punktu widzenia konkretnych gatunków, co w długofalowym efekcie może doprowadzić nawet do rozbicia

populacji na danym obszarze, separacji poszczególnych grup i zaburzenia stabilności populacji danego gatunku².

Przykłady problemów w ochronie gatunków i ich siedlisk w ocenach oddziaływania

Bielik

Bielik *Haliaeetus albicilla* jest gatunkiem uważanym na Pomorzu Zachodnim za stosunkowo liczny, którego liczebność wciąż wzrasta. Jednakże z publikowanych danych wynika, iż w roku 2010 liczba skontrolowanych stanowisk zmalała ponad dwukrotnie w stosunku do dowolnego roku w okresie od 2000 do 2008 (tab. 1). Zebrane dane ilustrują braki związane z aktualnością wiedzy na temat liczebności i lokalizacji stanowisk gatunków.

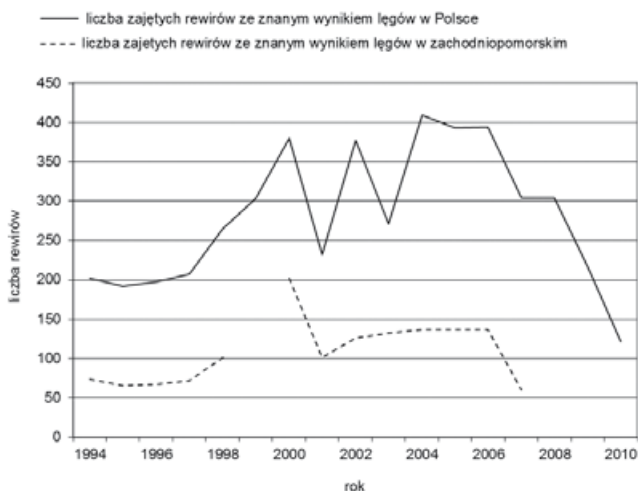
Tab. 1. Podstawowe parametry populacji bielika *Haliaeetus albicilla* dotyczące całego kraju (PL) i województwa zachodniopomorskiego (ZACHP) na podstawie biuletynów i komunikatów Komitetu Ochrony Orłów (zestawiła G. Domian)

Rok	Liczba skontrolowanych stanowisk		Liczba zajętych rewirów ze znanym wynikiem lęgu		Liczba gniazd z sukcesem		Liczba dużych młodych	
	PL	ZACHP	PL	ZACHP	PL	ZACHP	PL	ZACHP
1992	181		126		75		111	
1993	213		172		113		155	
1994	262	99	202	74	109	37	167	50
1995	259	84	192	66	114	30	159	44
1996	283	89	197	67	119	28	165	34
1997	279	90	207	72	111	31	160	36
1998	343	137	265	101	166	54	236	72
1999	398		303		188		278	
2000	439	144	380	202	198		287	
2001	355	124	232	101	157		230	
2002	511	144	377	126	254		360	
2003	386	158	271	132	169		232	

2. Jeszcze trudniejsza sytuacja dotyczy terenów poza obszarami chronionymi, w stosunku do nich nie rozpatruje się nawet wpływu na obszary Natura 2000; inwestycje, o ile nie zakwalifikują się do przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko, mogą być realizowane praktycznie bez zbadania walorów przyrodniczych obszaru; co prawda inwestor zobowiązany jest do przestrzegania prawa, które zakazuje niszczenia gatunków objętych ochroną i ich siedlisk, jednakże w praktyce może dochodzić do nieświadomych zniszczeń; zaistnienie takich zdarzeń, o ile zostaną wykryte, może się zakończyć nałożeniem na inwestora obowiązku naprawy szkody; sposobem przeciwdziałania takim sytuacjom byłoby podnoszenie świadomości uczestników procesu inwestycyjnego.

2004	543	165	409	137	288		420	
2005	535	166	393	137	279		398	
2006	535	166	394	137	284		410	
2007	432	79	304	60	237		332	
2008	426	78	304		231		333	
2009	325	53	216		170		242	
2010	195	38	122		89		131	

Zebrane dane wskazują, iż wiedza o tym gatunku budowana jest w oparciu o coraz mniejszą próbę badawczą (ryc. 1), co może mieć przełożenie na uzyskane wyniki. Gatunek ten wymaga zgodnie z rozporządzeniem w sprawie ochrony gatunkowej zwierząt powoływania stref ochronnych, które są ewidencjonowane przez RDOŚ. Rozmieszczenie gniazd objętych ochroną strefową oraz gatunków je wykorzystujących, jest uwzględniane w procedurach związanych z oceną oddziaływania przedsięwzięć na środowisko. W przypadku niewykrycia gniazda przez wykonawcę raportu RDOŚ może zweryfikować ten brak w oparciu o posiadane dane.

Ryc. 1. Wyniki monitoringu bielika *Haliaeetus albicilla* według Komitetu Ochrony Orłów (sporządziła G. Domian)

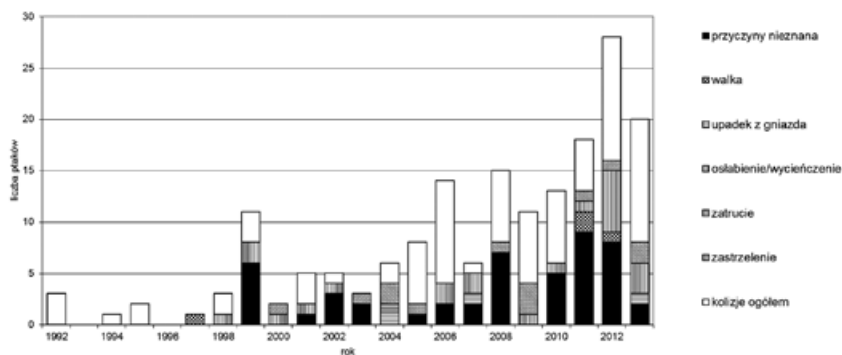
Problem pojawia się w sytuacji, gdy gniazdo obecne w pobliżu inwestycji nie znajduje się w ewidencji RDOŚ i nie zostanie wykryte przez wykonawcę raportu (powołanie strefy - przekładające się na ujęcie jej w ewidencji RDOŚ - nie zawsze jest możliwe, np. w przypadku, gdy

gniazdo zlokalizowane jest na terenie prywatnym bądź organ nie posiada o nim informacji). Wówczas ujawnienie obecności bielika oraz wykorzystania przez niego obszaru inwestycji bądź jego sąsiedztwa zależy od rzetelności wykonanego raportu. W sytuacji, gdy raport sporządzony jest pobieżnie bądź też przez osoby niewykwalifikowane i bez odpowiedniego doświadczenia, które nie znają biologii gatunków ani nie posługują się uznanymi metodami badawczymi, wykrycie obecności gatunku i stwierdzenie miejsc istotnych dla jego przetrwania jest praktycznie niemożliwe. Podkreślenia wymaga fakt, iż z perspektywy ocen oddziaływania na środowisko rozpoznanie miejsc żerowiskowych i trasy dolotu do nich mają równie duże znaczenie, co wykrycie miejsca lęgowego, szczególnie w przypadku lokalizacji takich inwestycji, jak elektrownie wiatrowe, napowietrzne linie kablowe czy drogi, które stwarzają ryzyko kolizji (ryc. 2). Jeżeli raport nie wykaże obecności bielika, a organ nie będzie miał danych umożliwiających jego weryfikację, może to przynieść negatywne skutki w postaci nieprzystąpienia do lęgów, opuszczenia miejsc lęgowych i utraty lęgu bądź śmierci w wyniku kolizji.

Ryc. 2. Ranny bielik *Haliaeetus albicilla* z obrażeniami głowy i kręgosłupa znaleziony w pobliżu farmy wiatrowej (fot. G. Domian)

Zgodnie z danymi RDOŚ w 2012 r. na 28 zgłoszonych martwych bielików, w wyniku kolizji zginęło aż 12 osobników (ryc. 3; turbiny wiatrowe - 4 os., linie elektroenergetyczne - 4 os., pociągi - 2 os., kolizja z nieznanymi obiektami - 2)³. Jednak nie każdą kolizję da się przewidzieć na etapie sporządzania raportu, z uwagi na fakt, iż od czasu przeprowadzenia oceny oddziaływania na środowisko i uzyskania decyzji o środowiskowych uwarunkowaniach do realizacji inwestycji może upłynąć nawet kilka lat. W takich przypadkach istotną rolę może odegrać nadzór przyrodniczy, który w porę odkryje zagrożenie i podejmie kroki mające na celu zapobieżenie ewentualnej szkodzi. Sytuacja taka dotyczyła pewnej inwestycji liniowej, w sąsiedztwie której stwierdzono nowo założone gniazdo bielika. Wszystkie prace związane z emisją hałasu zostały przeprowadzone poza okresem lęgowym tego gatunku, a prowadzony monitoring wykazał sukces lęgowy.

Ryc. 3. Liczba martwych i osłabionych bielików w województwie zachodniopomorskim stwierdzonych w latach 1992-2013 (sporządziła G. Domian)

Wpływ na obszary Natura 2000

Przykładem ilustrującym wyżej opisane problemy związane z oceną dotyczącą obszarów Natura 2000 jest rozwój rozproszonej zabudowy bez konieczności uzyskania decyzji o środowiskowych uwarunkowaniach. W przypadku takiej zabudowy, jeżeli jest zlokalizowana na

3. Podkreślić należy, iż w zestawieniu ujęto tylko przypadki zgłoszone do RDOŚ; istnieje bardzo duże prawdopodobieństwo, że rzeczywista liczba kolizji jest znacznie większa, ponieważ nie każdy osobnik ginący w wyniku kolizji zostaje odnaleziony i/lub zgłoszony.

obszarze chronionym i nie posiada aktualnego miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, to zgodnie z art. 53 ust. 4 pkt 8 ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, istnieje konieczność uzgodnienia projektu decyzji o warunkach zabudowy z regionalnym dyrektorem ochrony środowiska. Stwarza to możliwość ewentualnego przeanalizowania lokalizacji zabudowy i wskazania inwestorowi ewentualnych zagrożeń dla środowiska przyrodniczego. Dodatkowo, jeżeli inwestycja znajduje się na obszarze Natura 2000, organ wydający decyzję wymaganą przed rozpoczęciem przedsięwzięcia, może zakwalifikować inwestycję do mogących potencjalnie oddziaływać na obszary Natura 2000. W takim przypadku istnieje możliwość przeprowadzenia oceny wpływu zabudowy na obszar Natura 2000.

O ile pojedynczy dom w większości przypadków nie jest w stanie zagrozić krajowej populacji gatunku (jeżeli nie będzie zlokalizowany na jednym z nielicznych stanowisk), o tyle praktyka wykazuje, iż wokół takiej zabudowy zagrodowej w bardzo szybkim tempie powstają nowe budynki, tworząc nawet kilkuhektarowe osiedla, które w przypadku rozpatrywania całej zabudowy łącznie, kwalifikują się jako przedsięwzięcie mogące negatywnie oddziaływać na środowisko. Podkreślenia wymaga fakt, iż nawet pojedyncza zabudowa zlokalizowana w niewłaściwym miejscu (np. na siedliskach gatunków antropofobicznych), może negatywnie oddziaływać na przedmioty ochrony na obszarze Natura 2000, z uwagi na np. efekt odstrasżający samych budynków i obecności człowieka czy też wprowadzenie zwierząt domowych mogących zagrażać gatunkom dziko występującym (np. penetracja okolicy przez koty i psy). Nietrudno się domyślić, iż powstawanie kolejnych budynków, oprócz fizycznego kurczenia się siedlisk, doprowadzi do znacznego spętęgowania zagrożeń. W przypadku zwierząt pod uwagę należy wziąć również fakt często bagatelizowany w raportach, iż ochronie podlegają nie tylko gatunki i miejsca ich bezpośredniego rozrodu (np. gniazda, nory czy zbiorniki wodne), ale także żerowiska, miejsca odpoczynku i trasy łączące wszystkie te lokalizacje. W świetle powyższego zabudowa

w obszarze niebędącym miejscem rozrodu gatunku może doprowadzić do ograniczenia bądź całkowitego zaniku lokalnej populacji, z uwagi na ograniczenie lub uniemożliwienie dostępu od któregoś z elementów środowiska niezbędnych do istnienia gatunku. W związku z powyższym, kluczowe dla powstawania nowej zabudowy staje się właściwe rozpoznanie terenu inwestycji, a także lokalizowanie jej w ramach istniejącej zwartej zabudowy.

Nowy problem stwierdzony w województwie zachodniopomorskim

Innym problemem, który pojawił się w województwie zachodniopomorskim, jest niszczenie łąk i pastwisk przez zmianę sposobu użytkowania - zaorywanie łąk. Przedsięwzięcie tego typu nie zostało zakwalifikowane do mogących potencjalnie negatywnie oddziaływać na środowisko zgodnie z rozporządzeniem w sprawie przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko. Obszary łąkowe są w wielu przypadkach same w sobie cennymi siedliskami przyrodniczymi (łąki rajgrasowe, trzęślicowe) wymienionymi w załączniku I dyrektywy siedliskowej. Ponadto stanowią one miejsca rozrodu i odpoczynku, a także żerowiska dla wielu gatunków zwierząt objętych ochroną, w tym w szczególności ptaków, płazów i bezkręgowców.

Zmiana sposobu użytkowania łąk na grunty orne wymaga jedynie zgłoszenia do odpowiedniego starosty w terminie 30 dni od daty dokonania zmian. W związku z powyższym zniszczeniu mogą ulec cenne siedliska przyrodnicze oraz siedliska roślin i zwierząt, bez przeprowadzenia oceny oddziaływania przedsięwzięcia na środowisko i możliwości wprowadzenia działań kompensujących bądź minimalizujących. Ewentualną szkodę w środowisku można udowodnić tylko w przypadku, gdy zniszczone siedliska przyrodnicze/siedliska gatunku objętego ochroną zostały wcześniej wykryte i opisane. W innym przypadku zniszczeniu mogą ulec nawet bardzo duże powierzchnie siedlisk, które wcześniej nie zostały zdiagnozowane, a szkodzie tej nie można było zapobiec bądź zminimalizować lub skompensować jej negatywnych oddziaływań.

Podsumowanie

W województwie zachodniopomorskim w procedurach ocen oddziaływania na środowisko zidentyfikowano problemy ochrony gatunków oraz ich siedlisk związane z brakiem pełnej, aktualnej wiedzy na temat występowania i liczebności gatunków i ich siedlisk, nieznamościami przez wykonawców sporządzających raporty uznanych metodyk prowadzenia badań gwarantujących pełne wykrycie gatunków chronionych na obszarze objętym inwestycją.

Problemy te mogą być rozwiązane m.in. poprzez stworzenie wytycznych do oceny zagrożeń dla poszczególnych gatunków, co miało miejsce w przypadku wybranych gatunków ptaków, dzięki nowo powstałym „Materiałom do wyznaczania i określania stanu zachowania siedlisk ptasich w obszarach specjalnej ochrony ptaków Natura 2000”. Właściwie sporządzony raport przygotowany przy zastosowaniu uznanych metod prowadzenia badań gwarantujących pełne rozpoznanie wartości przyrodniczych, z pewnością przyczyni się do wydawania lepszych decyzji, gwarantujących zabezpieczenie wspólnego dobra, jakim jest przyroda, pozwoli również uniknąć w przyszłości komplikacji związanych, np. z koniecznością stosowania nieprzewidzianych działań minimalizacyjnych bądź kompensacyjnych, którymi może zostać obciążony inwestor. Ponadto właściwie sporządzone raporty przyczynić się mogą do uzupełnienia luk w wiedzy na temat stanu i rozmieszczenia populacji chronionych gatunków, ich siedlisk i siedlisk przyrodniczych.

Zmiany prawne wskazane byłyby w związku z brakiem możliwości oceny wpływu przedsięwzięć z tzw. III na gatunki i siedliska inne niż te stanowiące przedmiot ochrony obszarów Natura 2000. Zmiana regulacji jest również niezbędna do rozwiązania problemu niekontrolowanych zmian sposobu użytkowania łąk i pastwisk na grunty orne, który dotyczy nie tylko województwa zachodniopomorskiego.

Wykaz źródeł

- Dyrektywa Rady nr 92/43/EWG z 21 maja 1992 r. w sprawie ochrony siedlisk przyrodniczych oraz dzikiej fauny i flory (Dz. U. UE L, Nr 206, poz. 7).
- Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 5 stycznia 2012 r. w sprawie ochrony gatunkowej roślin (Dz. U. poz. 81).
- Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 9 lipca 2004 r. w sprawie gatunków dziko występujących grzybów objętych ochroną (Dz. U. Nr 168, poz. 1765).
- Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 12 października 2011 r. w sprawie ochrony gatunkowej zwierząt (Dz. U. Nr 237, poz. 1419).
- Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 12 stycznia 2011 r. w sprawie obszarów specjalnej ochrony ptaków (Dz. U. z 2011 r. Nr 25, poz. 133, ze zm.).
- Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 13 kwietnia 2010 r. w sprawie siedlisk przyrodniczych oraz gatunków będących przedmiotem zainteresowania Wspólnoty, a także kryteriów wyboru obszarów kwalifikujących się do uznania lub wyznaczenia jako obszary Natura 2000 (Dz. U. Nr 77, poz. 510, ze zm.).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 9 listopada 2010 r. w sprawie przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko (Dz. U. Nr 213, poz. 1397, ze zm.).
- Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2013 r., poz. 627, ze zm.).
- Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2012 r. poz. 647, ze zm.).
- Zawadzka D., Ciach M., Figarski T., Kajtoch Ł., Rejt Ł. (red.). 2013. Materiały do wyznaczania i określania stanu zachowania siedlisk ptasich w obszarach specjalnej ochrony ptaków Natura 2000. GDOŚ, Warszawa.

PARTNERSTWO
ŚRODOWISKO DLA ROZWOJU

ISBN 978-83-62940-81-3
Egzemplarz bezpłatny

POMOC TECHNICZNA
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI FUNDUSZ
ROZWOJU REGIONALNEGO

